$8.00

ב"ה

לוח יומי
הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

ימי בין המצרים וימי הקיץ

י"ז תמוז - ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ה

יו"ל על ידי בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

לזכות
החתן התמים **מנחם מענדל** שי' **סטאליק (פאם ביטש)**
והכלה מרת **חי' מושקא** שתחי' **חאנין (ארץ הקודש)**
לרגל יום חתונתם בשעטומו"צ ביום י' אלול תשפ"ה
יה"ר שיזכו לבנות בנין עדי עד, מתוך הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי'
ולזכות זוגתו מרת **חנה** שתחי'
ובניהם ובנותיהם
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא, מרים מושקא
ובת־שבע שיחיו **מרזוב**
להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לעילוי נשמת
מרת **חי' רחל** ע"ה בת ר' **ישכר דוב הלוי** שיחי'
נפטרה י"ג מנחם אב תשס"ח
ו"הקיצו ורננו שוכני עפר" והיא בתוכם תיכף ומיד ממש

לזכות
הבחור התמים **יוסף יצחק** שיחי'
בן **חי' רחל** ע"ה
לרגל יום הולדתו ט' באב ל"שנת הצלחה"

לזכות
החיילים בצבאות ה'
יוסף ומנוחה רחל שיחיו
בן ובת שרה פעסל
לרגל יום הולדתם ט"ו תמוז וט' באב ל"שנת הצלחה"

לעילוי נשמת
הרה"ח השליח הרב **יוסף יצחק**
בן הרה"ח הרה"ת הרב **מאיר** ע"ה **איטקין**
נפטר ו' טבת תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
מרת **שרה רעלקא** בת נחום ע"ה **גופין**
נפטרה כ"ו תמוז תשס"ו
ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת
מרת **מירל** בת מנחם מענדל ע"ה **דייטש**
נפטרה כ"ז תמוז תשנ"ד
ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת
הרה"ת הרה"ח חכם **יצחק**
בן הרה"ח ר' **אברהם** ע"ה **מיכאלשווילי**
רבה של עיירת קולאשי
נפטר ד' תמוז תשד"מ
ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת
ר' **זלמן יודא** בן ר' שלום ישעי' ע"ה **דייטש**
נלב"ע כ"ט תמוז ה'תשס"ו
ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת
ר' **אברהם** ע"ה בן ר' **אליהו** ע"ה **מיכאלשווילי**
נלב"ע כ"ה אלול ה'תשע"ט
ת.נ.צ.ב.ה

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באיימייל **daytodayguide@gmail.com**

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000
לשעות המשרד המעודכנות
www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב
www.asktherav.com
תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי

הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

לימי בין המצרים ולימי הקיץ

י"ז תמוז – ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ה

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א

בשיחת ר"ח מנ"א תשמ"ח (מסרט הקלטה): "וכאן אויך המקום להזכיר אז בנוגע צו לימוד התורה איז דאך אויך דא דער ענין שהזמן גרמא, וואס בכלל איז דאך דאס די הלכות אין שולחן ערוך, וויסען די הלכות וועגן אט די טעג. וואס לפלא הכי גדול וואס מ'האט וועגן דערויף ניט געמאכט קיין טומעל, איז געבליבן דער טומעל וועגן הלכות בית הבחירה, און קיינער דערמאנט ניט, אז לכל לראש, הלכות שהזמן גרמא איז דאס **מערער ווי הלכות בית הבחירה** – די הלכות ווי זיי שטייען אין שולחן ערוך, הלכות פון די ט' ימים, און פאר דערויף – די הלכות פון די ג' שבועות, כמובן וגם פשוט"[1].

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: ס'איז נהוג צו מקדים ומוסיף זיין . . "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן", ווארום "אחכה לו" שיבוא ביום זה ממש . . במילא באווארנט מען אז די החלטות טובות (פארבונדן מיט דער עבודה בזמן הגלות) איז "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן". ובאמת, איז אויך נאך ביאת המשיח, וועט בלייבן און עס וועט זיין א המשך פון תורה ועבודה (והחלטות טובות) בזמן הגלות.

---

1) וראה בשיחת ש"פ מסעי תשד"מ (חלקה הועתק להלן): ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבודאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבודאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים.

תוכן ומפתח

פתח דבר ..... ו

הלכות בין המצרים – יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה..... ח

תספורת / שידוכין ונישואין / שהחיינו / ריקודים, מחולות, וכלי זמר / ליזהר מסכנה, נסיעות וטיולים / טיפול רפואי / קניית בית, העברת דירה, ושיפוץ בית / הוראות כ"ק אד"ש בקשר לימים אלה / התוועדויות בימי בין המצרים

מוצש"ק פרשת בלק, אור לי"ז (טו"ב) תמוז ..... יט

יום ראשון, טו"ב תמוז – תענית שבעה עשר בתמוז, יהפך לשמחה..... כ

שחרית / סדר התפלה למנחה

יום שני, י"ט תמוז ..... כז

יום ועש"ק פרשת פינחס, כ"ב תמוז ..... כח

ש"ק פרשת פינחס, כ"ג תמוז, שבת מברכים חודש מנחם־אב..... כח

יום ועש"ק פרשת מטות־מסעי, כ"ט תמוז, ערב ר"ח מנחם־אב..... לא

דיני תשעת הימים..... לג

משא ומתן / קניות / בנין ונטיעה של שמחה / סעודות / כיבוס בגדים / ללבוש בגדים מכובסים / אכילת בשר ושתיית יין / שחיטה / גזיזת צפרניים / רחיצה / לתפור בגדים

סיומי מסכתות..... מו

ליל ש"ק פ' מטות־מסעי, שבת חזק, א' מנחם־אב, ראש חודש ..... מח

ש"ק פרשת מטות־מסעי, שבת חזק, א' מנחם־אב, ראש חודש..... נא

הבדלה

יום שלישי, ד' מנחם־אב ..... נו

יום רביעי, ה' מנחם־אב..... נו

יום ועש"ק פרשת דברים, ז' מנחם־אב ..... נז

יום ש"ק פרשת דברים, שבת חזון, ח' מנחם־אב, ערב תשעה באב..... נט

שבת חזון

מוצאי שבת קודש, ט' מנחם־אב, תשעה־באב..... סו

דברים האסורים בתשעה באב ..... סח

אכילה ושתיה / רחיצה / סיכה / נעילת הסנדל / תשמיש המטה / לימוד התורה / שאילת שלום /

טיול והיסח הדעת / ישיבה על הארץ / עשיית מלאכה / מאה ברכות

סדר ליל תשעה באב ..... עח

יום ראשון, ט' אב – תשעה־באב ..... פא

סדר תפילת שחרית

סדר תפילת מנחה

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב ..... צג

יום שני, יו"ד מנחם־אב ..... צו

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ד מנחם־אב ..... צח

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, חמשה עשר באב ..... צט

מורה שיעור ללימוד רמב"ם היומי ..... קג

לקט הלכות לימי הקיץ ..... קד

הנסיעה לקאנטרי / השהיה בקאנטרי / קניית אוכל ומוצרי מזון / טיולים / הלכות השייכות לשבת קודש / הלכות השייכות לברכת הנהנין

שיחות ואגרות קודש לימי הקיץ והנסיעה ל"דאטשע" ..... קיד

טעם הפנימי שנוסעים ל"דאטשע" / מתביישים אם לא יסעו ל"קאנטרי"... / זלזול במצוות ופריקת עול רח"ל כשנוסעים ל"קאנטרי" / הוה גולה – ל"קאנטרי" – למקום תורה / ע"י ה"קאנטרי" ניתוסף בעבודת השם / קביעות עתים והוספה בלימוד התורה / קאנטרי – לשם שמים – לפעול מעמד ומצב של גאולה / צניעות בקיץ / צניעות לגברים בקאנטרי – שלילת מכנסיים קצרים / מנוחה – לא מתורה ומצוות ח"ו / ח"ו להקל בעניני צניעות – וגם לגברים / בנוגע לפועל: לפעול על אחרים ע"ד הנהגה מתאימה ב"קאנטרי" / "קאכן זיך אין דעם זאל'ן גוים, און הנאה פון דעם זאל'ן אידען!" / מהשם מצעדי גבר – בקאנטרי / "די וואס פארן איז רובם דארפן זיי ניט פארן, און די וואס דארפן פארן האבן ניט די מעגליכקייט צו פארן" / מצוה גדולה לפרסם / "תכסיס יצה"ר המשונה שקרא לו בשם ימי חופש" / "צריכה להיות ההוספה ברוחניות כמו ההוספה בגשמיות" / "חופש אי אפשר לקחת" / מטרת הנסיעה לנאות דשא

מילואים ..... קכה

קיצור דיני שכחה וטעות – טבלא ..... קלד

הערות וציונים להטבלא ..... קמ

פתח דבר

על־פי בקשת רבים, מגישים אנו לוח הלכות ומנהגים עם ליקוט שיחות קודש ופתגמים קצרים בדא"ח, לימי בין־המצרים יהפך לששון ולשמחה, וכן לימי הקיץ, במתכונת של לוח יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים־חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד**.

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לסי' טו'צב יש לכתוב 15092), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. נערך ע"י הרה"ח הרב **מנחם מענדל** שי' **ראטנברג**.

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

* * *

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, **שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב**, שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאו"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו**, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"[2], מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה

---

2) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו בדמב"ם ביד החזקה, דאל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ שי"ב בי"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מארז"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"ז, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימות"מ, בתחה"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק חי"ז ע' שנז. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש חי"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג"ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף הששי יתנוצץ אור תוש"ש ויעביר רוה"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלוים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פי' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקורב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי בי' זה, ת"ח א"צ **כלל** ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשוה"ג להע' 45. ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **"גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתניא שם, ש"יהי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות

האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש[3] , שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, וועו "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מעין ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**[4]]".

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה־עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"[5].

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"[6].

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת־מה – ולא לחכות לרגע האחרון[7].

מערכת "לוח יומי"

תמוז תשפ"ה

ברוקלין נ. י.

דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "ותלמודו בידו"), משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחיי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכאו' לפי בי' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

3) ובס' שערים מצויינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מארז"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

4) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

5) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

6) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

7) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

ברכת מזל טוב!

לחבר המערכת

הרה"ת הרב **מנחם מענדל ראטנברג** שליט"א וזוגתו הרבנית תליט"א

להולדת הבן **משה אשר** שיחי'

ביום השבת קודש כ"ה סיון תשפ"ה

שיזכו לגדלו ביחד עם אחיו ואחותו לתורה ולחופה ולמעשים טובים ומתוך הרחבה

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ח[8]: נוסף ללימוד ההלכות ד"בין המצרים", הן פרטי ההלכות השייכות לכל שלשת השבועות והן פרטי ההלכות השייכות לתשעת הימים, כדי לידע את המעשה אשר יעשון (כל זמן שמשיח צדקנו עדיין לא בא), וכללות האבילות על החורבן והגלות כמארז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" – צריכה להיות הוספה מיוחדת גם בחלקי התורה שעוסקים **בעניני הגאולה ובנין ביהמ"ק השלישי**, כמדובר כמ"פ בארוכה. ונקודת הענין – שביטול החורבן והגלות הוא (לא כ"כ ע"י התבוננות בחומר ירידת הגלות) אלא **בעיקר** ע"י התבוננות **במעלת הגאולה** . . לעורר הכוסף והתשוקה והגעגועים, ובמילא, הבקשה והדרישה כו', להגאולה העתידה, שעי"ז ממהרים ומזרזים את הגאולה בפועל ממש, ולא עוד אלא שמגלים את הפנימיות והטוב שבענין החורבן והגלות, אתהפכא חשוכא לנהורא.

הלכות בין המצרים – יהפכו[9] ימים אלו לששון ולשמחה

כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות החורבן, לכן נוהגין קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב. ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו. ואם יתבונן בזה יקרע סגור לבבו.

בר"ד משיחת י"ב תמוז תשד"מ (מסרט הקלטה):

דער ראגאטשאווער טענה'ט[10], אז דער ענין פון בנין בית המקדש און חורבן בית המקדש, איז חורבן בית המקדש – איז דאס א **דבר נמשך**. ס'איז ניט דער פשט אז דער בית המקדש איז חרב געווארן מיט קארגע צוויי טויזנט יאר צוריק, און פון דעמאלט האט מען אן **אבילות ישרה [ישנה]**, וואס דערפאר אז ס'קומט תשעה באב און די דריי וואכן, וכיוצא בזה בכל יום – זאגט מען "ותחזינה עינינו" און מ'איז מתפלל על הגאולה וכו' אויף א זאך וואס האט געטראפן מיט העכער ניינצן הונדערט יאר צוריק – זאגט ער: ניין! דער חורבן בית המקדש איז דאס **בכל יום ויום**, במילא איז דערפון פארשטאנדיק ווי אזוי ס'דארף זיין די געשריי "עד מתי" בכל יום ויום! און ער זאגט אז דאס איז גאר א בפירוש'ער ירושלמי: עס שטייט אין ירושלמי[11] אז "כל מי **שלא נבנה** בית המקדש בזמנו", איז "**כאילו חרב** בית המקדש בזמנו"! ס'איז דורכגעגאנגען ניינצן הונדערט יאר, מיט נאך יארן לאחרי זה. וויבאלד אז ביום חמישי פרשה פינחס [תאריך אמירת השיחה] און ס'איז שוין לאחרי תפילת מעריב, ולא נבנה בית המקדש – דארף מען וויסן זיין, אז עס דארף זיין דער געשריי אויף דער גאולה **כאילו חרב ביום חמישי פרשה פינחס**! . . און וויבאלד אז אידן האבן **נעכטן** געשריען "עד מתי", און **אייער־נעכטן** געשריען "עד מתי", און **כל הימים שלפני זה** געשריען "עד מתי", דערנאך רחמנא ליצלן חרב בית המקדש, היינט אינדערפרי אדער היינט בייטאג – איז **דערפון פארשטאנדיק**

8) בספר השיחות ע' 560.

9) בטעם שקובעים דיני אבלות לפני תשעה באב, אף ש"אחכה לו בכל יום שיבוא" ומקוים שת"ב יתבטל – ראה שיחת ש"פ פינחס תשל"א.

10) ראה הנסמן במפענח צפונות פ"ה סל"ז.

11) ראה ירושלמי יומא פ"א ה"א: כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו.

ווי אזוי עס דארף זיין דער גערי "עד מתי" איצטער! וכאמור – דאס איז ניט אן ענין פון א פשט'ל. דאס איז א הלכה אין תורה, אז אין תורה שטייט "מי שלא נבנה בית המקדש בימיו" איז כאילו כך וכך. שטעלט מען זיך פאר, בשעת וואס נשרף בית המקדש, און דערבי שטייט א איד, וואס איז א **ארטער** איד, א שטיינער איד, מיט א "לב האבן" און זעט ווי אזוי ס'איז חרב בית המקדש בימיו – וואלט ער דאך **געקערט א וועלט!** זאגט תורת אמת און תורת חיים, הוראה בחיים [כ"ק אדמו"ר שליט"א צעק בקול]: קער א וועלט היינט![12]

בלקוטי שיחות[13]: בשעת עס דערנענטערן זיך די טעג פון בין המצרים און א איד הויבט זיך אן אריינטראכטן ווי גרויס ס'איז די פינסטערניש פון זמן הגלות בכלל און פונעם זמן פון עקבתא דמשיחא בפרט, קען ער דאך, ר"ל, אריינפאלן אין מצב פון יאוש, ניט וויסנדיק ווי אזוי ער וועט קענען בייקומען די אלע שווערקייטן. ער וויים טאקע אז דורך (און פון) דער מאטערניש און יסורים אין זמן הגלות וועט **דערנאך** ארויסקומען אן עילוי בשעת דער גאולה; אבער **איצט** געפינט ער זיך דאך פארט אין אזא פינסטערן און ביטערן גלות – ווי קען ער **איצט** בייקומען די אלע שווערקייטן? איז אויף דעם די הוראה, וואס לערנט און איז מעודד, אז אדרבה דוקא אין **דעם** דור, דרא דעקבתא דמשיחא, האט מען דעם גילוי פון פנימיות התורה וואס האט **מגלה** און מפרסם געווען דעם תוכן פנימי פון די טעג – אז אין זיי איז דא דער תוקף האהבה פון דעם אויבערשטן צו אידן; און אלס הקדמה צו די טעג האט מען דעם חג הגאולה פון י"ב־י"ג תמוז, וואס האט באוויזן ווי מען קען אין **דעם** זמן הגלות גופא ארויסברענגען אט דעם עילוי פנימי **בגילוי** (באופן אז ס'וועט בטל דער העלם והסתר אויך אין חיצוניות); און דאס איז מעודד און מחזק אידן צו קאכן זיך אין די טעג איז דעם **פנימיות'דיקן** תוכן פון גלות, ועל אחת כו"כ אז ער זאל ניט באווירקט ווערן פון דער ביטערקייט און אראפגעפאלנקייט פון מצב הגלות – [ער מוז היטן אלע דיני אבלות וכו' פון בין המצרים, ווי עס מאנט זיך ע"פ שו"ע, אין אלע פרטים, אבער ער געפינט עצות **ע"פ התורה** צו טאן אין עניני שמחה אויך אין די טעג – לדוגמא: דורך מאכן א סיום מסכת וואס ווערט א "יומא טבא לרבנן" אויך אין **די** טעג (ביז אז מ'קען עסן א סעודה של בשר וועין מ'מאכט א סיום מסכת אין די ט' ימים); אדער בכלל קאכן זיך נאך מער אין לימוד התורה וואס איז משמחי לב, ובפרט אין דעם לימוד פון הל' בית הבחירה וכו' (וועגן בנין ביהמ"ק וכיו"ב) וואס דורך דעם לימוד בתורה אין עניני "צורת הבית" איז "אני מעלה עליהם כאילו הם עוסקין בבנין הבית"] וואס די הנהגה ברענגט ארויס לידי גילוי די פנימיות פון בין המצרים – ווי זיי וועלן זיין לעתיד לבא – אז יהפכו ימים אלו "לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

בנוגע צום זמן פון חורבן ביהמ"ק: מצד אחד איז דעמאלט דער חיוב על פי תורה פון "מתאבל על ירושלים", פון דער צווייטער זייט איז דוקא בין המצרים דער זמן וואס פארלאנגט א התחזקות מיוחדה אויף ניט אראפפאלן ביאוש פון גלות ח"ו, וויסן, כסיום וחותם הפטורת פ' מסעי אז מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה, ומה טוב – אויף מעודד זיין זיך און אידן בכלל אין דעם חושך כפול ומכופל פון עקבתא דמשיחא און דערצו נאך בבין המצרים – דורך דעם חיזוק ב"אחכה לו בכל יום שיבוא" און לערנען און עוסק זיין זיך אין "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו ואת כל חוקותיו"[14].

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשד"מ: כאשר נמצאים בזמן דבין המצרים, יש להוסיף בכל עניני תורה ומצוותי' באופן של "שטורעם", כולל – "שטורעם" מיוחד בענין השמחה. ובודאי אין הכוונה ל"שמחה מעושה" ש"צובט את לחיו" כדי שיחשבו שהוא שמח, ועאכו"כ כאשר עושה תנועה של מחיאת

12) ולהעיר מצל"ח חגיגה ה, א: נמצא גדולה יותר צרותינו מהדור שבשעת החורבן כי בימיהם הי' החורבן רק ביום א' וכו' ואנחנו מחריבים המקדש בכל יום מחדש ואצלנו ראוי להיות חורבן ביהמ"ק אבלות חדשה לא אבילות ישנה כי בכל יום נחרב מחדש. וראה עד"ז בצל"ח סוכה כט, א. ובדרשות חת"ס פה, א: כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש וכו' בכל דור ודור יושבין בי"ד של מעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה (עיי"ש לענין עשרה בטבת). ושם ח"ג פג, ב: נדמה בעינינו כאילו אנחנו יצאנו בגולה דהרי בליל פסח מצוה לשמוח כאילו אותנו הוציא משם ולעומת זה תהי' אבלות יציאתנו מירושלים כאילו אותנו הוציא משם וכאילו עינינו רואות הריגות חסידינו ופזור בנינו וגלות שכינת תפארתנו והריסת יסודות מקדשנו ושריפת היכלנו ואנו יוצאים בגולה הלא במר נבכה ובכי רב נעורר זעקת שבר ונאקת חלל. ושם שיב, א: כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו והרי הוא כאילו עתה הוא שרוף לפנינו וכאילו עתה אויבים נכנסים לתוכו. ושם שלד, א: כל שנה שלא נבנה כאילו נחרב בו כי אין לנו שנה שאין קללתו מרובה משל חבירו כו' וההבדל בין שנה זו לשנה שעברה כאילו הי' אז ירושלים וביהמ"ק בנוי בתוכו ונחרב וכו' הו"ל כאילו ביהמ"ק שרוף וחרב לפנינו. ועד"ז בתורת משה ר"פ ואתחנן, שהחורבן של אשתקד כבנין נגד חורבנו של השתא.

13) חי"ח ע' 316.

14) שם ע' 411.

כפים, אלא שמחה אמיתית שחודרת ברגש הלב. ומטעם זה משתדלים לנצל כל הזדמנות כדי לערוך התוועדות בזמן דבין המצרים – שמחה אצל המתוועדים ושמחה למעלה, מכיון שע"י ההוספה בשמחה ממעטים ומבטלים את כל הענינים הבלתי רצויים דבין המצרים, ועד שפועלים את ענין הנחמה, נחמה בכפליים בפועל ממש.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בשעת עס קומט עקבתא דמשיחא, און אין עקבתא דמשיחא גופא – בין המצרים כו' – דארף מען טאן אין די ענינים פון הפצת היהדות, הפצת המעינות, די מבצעים, וואס זיי במיוחד אטאקירן דעם גלות. און אע"פ אז ער האט אנדערע עניני תורה ומצוות – זיינען דאס די ענינים שהזמן גרמא. און אפילו אויב ער איז פארנומען מיט התבוננות ניט (נאר) אין גדלות הא–ל, נאר אין שפלות האדם, וואס דאס איז אתכפיא און אתהפכא, ער קומט צו צו דער הכרה אז ער איז א בו"ד גלייך מיט אלעמען – אעפ"כ דארף זיין דער "חדוה תקיעא בליבאי מסטרא דא", און ער דארף גיין טאן און מפיץ זיין "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וואס דאס מיינט מצוות, כפירוש הפשוט שבזה, און ווי דער רמב"ם שרייבט אז עס דארף זיין "עבדו את ה' בשמחה". בשעת מ'גייט אין גאס אין די טעג און מ'רעדט מיט א אידן, איז אמת טאקע איצטער טאר מען ניט מאכן קיין חתונות און ניט טאן אנדערע עניני שמחה – דארף ער אבער ניט זיין פאכמורעט און אומעטיק, ווארום אין אזא אופן וועט ער ניט קענען פועל זיין. ווי מ'זעט דא אין ארצות הברית, וואו מ'וויל אז יעדער זאך זאל געטאן ווערן "סמיילינג", און דוקא דעמולט ווערט נתקבל, אנדערש האט דאס צו יענעם קיין שייכות ניט. עס קען טאקע זיין א ריכטיקע זאך ע"פ שכל, בשעת אבער מ'זאגט דאס ניט אין אזא אופן – איז ניט דאס איז ער אויסן, ס'איז ניט אין ד' אמות שלו, און "אזלת לקרתא הלך בנימוסי"! ובפרט אז דאס איז ניט (נאר) דער נימוס פון דער "קרתא", עס איז דער נימוס פון דעם אויבערשטן וואס "עוז וחדוה במקומו". איז בשעת ער לייגט תפילין מיט א אידן – דארף ער זיין בשמחה גדולה, דערפון וואס ער האט ביי יענעם אויפגעטאן דעם "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". און ווי די גמרא דערציילט וועגן אן אמורא וואס "בדח טובא", האט מען ביי אים געפרעגט: עס שטייט דאך "בכל עצב יהי' מותר [און דוקא "אז ימלא שחוק פינו"]?! האט ער געענטפערט "אנא תפילין מנחנא". די הנחת תפילין האט אים גורם געווען צו "בדח טובא". עאכו"כ אז מ'לייגט תפילין מיט א צווייטן, ועאכו"כ אז מ'לייגט תפילין מיט איינעם וואס דורך איין מאל לייגן תפילין נעמט מען אים ארויס פון דעם סוג פון "קרקפתא דלא מנח תפילין", וואס דורך דעם דווקא טוט מען אויף אז יש לו חלק לעולם הבא, כמבואר אין פוסקים, און אזוי דארף ער זיין בשמחה אויך בא דער הפצה פון אלע עניני תורה ומצוות, און אזוי דארף ער זיין בשמחה אויך בא דער הפצה פון אלע עניני תורה ומצוות.

באור התורה[15]: משל המלך כשהוא בדרך אפשר להשיגו לדבר עמו בקל יותר מכשהוא בביתו דמאן חשוב ומאן ספון, ועד"ז פי' העבודת ישראל[16] בשם הה"מ נ"ע פי' "כל רודפיה" להשיג גילוי אלקות, "השיגוה" דוקא "בין המצרים", כמשל הנ"ל[17].

ליקוט שיחות קודש בענין מעלת ימי בין המצרים

בכמה שיחות קודש, רבו מלספור, מבואר במעלת ימי בין המצרים, שלמרות שבחיצוניות נראים כימי מיצר ופרענות ח"ו, והוא זמן של העדר השמחה, ועד שיש דיני אבילות, פשוט שאינו ענין לעצבות ונפילת הרוח ח"ו. ואדרבה, הכוונה בהירידה היא לצורך עלי', וכשהירידה שלא בערך – עלי' שלא בערך. ויתירה מזו, שהפנימיות ואמיתיות דימים אלו גופא הוא טוב נעלה ביותר, העלי' שבזה. ומה שהוא בהעלם – לפי שהוא מחסדים המכוסים, טוב הנעלם, שבשרשו הוא נעלה יותר מטוב הגלוי. וכפי שהוא בתורה "האמורים בפרשה", ולא במציאות העולם למטה, ה"ז אך ורק טוב. וע"י עבודת בין המצרים, "מן המיצר קראתי", במיצר הגלות, "נמשך מלמעלה ממיצר העליון דלית מחשבה תפיסא בי' כלל". ובזמן הגאולה יתגלה הטוב למטה ממש במציאות העולם, כיתרון האור מתוך החושך, "ענני במרחב י–ה", מרחב העצמי, שאז יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, ועד שמחה שלא בערך לשאר ימי שמחה. וכשחושבים ומדברים אודות שלושת השבועות בהתאם לאמיתיות

15) וישב ח"ה ע' תתק.

16) פ' מסעי. וראה שם לקוטים למס' אבות פ"ב מי"ד. פ"ג מ"א. פ"ד מ"ז. ותוכן הדברים דומה מאד למשל "מלך בשדה" שבלקוטי תורה. אבל ראה מענה אור לי"ט אלול תשמ"ה (ליקוט מענות קודש תשמ"ה ס"ע 110 ואילך). ולהעיר מהמענה בחודש אב (תשורה העכט–טברדוביץ י"ג כסלו תשס"ט ע' 26): והזמן גרמא שהמלך מתכונן לצאת להשדה וכו'.

17) וראה כעי"ז בד"ה צו את בנ"י תשכ"א ובשיחת י"ט תמוז תשכ"ח בסופה.

ופנימיות הענינים (כפי שיהי' בגלוי לבוא) – אזי במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, היינו שנהפכים לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

והתנוצצות וטעימה מזה ישנה כבר בזמן הגלות, ובפרט בדורות האחרונים, ובסמיכות לביאת המשיח, שאז נתגלה ענין של שמחה וגאולה בחודש תמוז, חג הגאולה י"ב-י"ג תמוז, ועד שהוא "חודש הגאולה", שדבר זה נראה בגלוי עוד לפני התחלת ימי בין המצרים – בכדי שמלכתחילה נדע ענינם הפנימי של ימים אלו. וככל שמתקרבים לגאולה האמיתית והשלימה פוחת והולך הרגש החורבן והגלות שבימים אלו, ומוסיף והולך ההרגש ההכנה לגאולה, הטוב שבימי בין המצרים, וכיון שנמצאים בסמיכות ממש לגאולה האמיתית והשלימה נרגש ומודגש ביותר וביותר הטוב דבין המצרים, שעי"ז באים להעילוי והשלימות דגאולה האמיתית והשלימה. וכשעומדים על סף הגאולה שבאה תיכף ומיד ממש, מודגש רק הטוב דבין המצרים.

ומודגש בהתחלתו, י"ז בתמוז, בגימטריא "טוב", כיון שהוא "יום רצון לה'", ובדברים שאירעו בו, והראשון שבהם – בזמן ובתוכן – שבירת הלוחות, שאף שהוא ענין בלתי רצוי, יש בזה ענין טוב, ואדרבה – טוב נעלה ביותר, שעי"ז ניתנו לוחות שניות, כפליים לתושי', ועד – עלמות אין מספר, באופן דאין סוף. וכן גם בסופם, בתשעה באב, שבו נולד משיח, התגברות מזלו של משיח צדקנו, ברגע החורבן.

ונתבאר גם הרמז והשייכות לפרשיות השבוע (מטות, מסעי, ודברים) שמדובר בהם בענינים השייכים לגאולה, כיבוש וירושת וחלוקת הארץ (כולל ג' ארצות, קיני קניזי וקדמוני שעתידין להיות ירושה לעתיד). וגם בפרשת פינחס – פינחס זה אליהו, מבשר הגאולה, ותוכנו – מנין בנ"י ורומז גם למנין העשירי לעת"ל, חלוקת הארץ כנ"ל, ענין הקרבנות (וקרבנות המועדים בפרט, שרומז גם על הפיכת הצומות למועדים טובים). [ולפנ"ז[18] – פרשת בלק, שבה נתפרש בתורה ע"ד ביאת המשיח].

וגם במספר השבועות, "שלשת השבועות", "בתלתא זימני הוי חזקה", הן חזקה בענייני קדושה, והן שע"י הירידה בדרגת שלשה, כאילו ישנה קביעות חזקה ותוקף, נעשית עלי' שלא בערך לגמרי, שהתוכן הפנימי דבין המצרים הוא בנין בית המקדש השלישי, שכל מטרת הירידה והחורבן בכדי להגיע לעלי' דבית המקדש השלישי, בית נצחי, "בנינא דקוב"ה", שהוא לא בערך לבית הראשון והשני. וכן מספר "שלשת השבועות" מכוון כנגד "שלשה רגלים" (ועד"ז, ג' השבתות שבבין המצרים – כנגד "שלשה רגלים"). וכמו כן במספר הימים, כ"א יום, שסימנם "**א"ך** טוב" היינו שכל ימי בין המצרים הם באופן ד"א"ך טוב". ומכוון למספר ימי המועדים, כ"א ימים[19], שבזה מודגשת הנתינת כח להפיכת כ"א ימי בין המצרים לימים טובים ולמועדים. והוא מספר הימים דגידול שקדים, שממהר להוציא פרח קודם לכל פרי, הזריזות ומהירות בתגבורת גדולה לבטל המניעות ועיכובים דגלות, ובפרטיות: שקדים מתוקים שבקטנותם הם מרים, ובגמר בישולם (בכ"א ימי בישול) מהתפכים למתוקים, שתוכן ימי בין המצרים להפכם לימי ששון ושמחה, ימים מתוקים ושמחים.

דיני בין המצרים מתחילים ב**ליל** י"ז תמוז[20].

תספורת

נוהגין שאין מסתפרין בימים אלו לא שערות הראש ולא כל שער שבגופו, הן אנשים והן נשים[21]. ואסור לגדולים לספר את הקטנים.

בכלל זה, מריטת גבות, קציצת השפם וכל כיוצא בזה ואפילו של בית הסתרים. אבל השפם כל שמעכב את האכילה[22] מותר לקצוץ[23].

---

18) ובשיחת ש"פ בלק תנש"א: "כי גם כשקורין פרשת בלק בשבת שחל בו י"ז תמוז, **נדחה** התחלת "בין המצרים" ("צום הרביעי") ליום ראשון שלאחרי השבת ששייך לפרשת פינחס".

19) באופן החשבון – ראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 567 הע' 40 ובשוה"ג. וראה שיחת ט"ו תמוז תשמ"ב.

20) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'צב.

21) אבל יש להתיר לאשה להסתפר מטעמי צניעות או חשש חציצה (ואפילו לצורך טבילה לאחר ת"ב, כיון שנוהגין שלא לגלח ג' ימים קודם הטבילה) וכן ליטול שער הגוף כדי שלא תתגנה על בעלה או לצורך שידוכים (ואפילו בתשעת הימים). מותר לנשים להסיר שיער הפנים ע"י אלקטרוליזה או לייזר בבין המצרים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' תרסה.

22) וה"ה למוהל כל שמעכב המציצה מותר.

23) אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תשסד.

מי שיש לו בלורית מותר ומצוה לגלחה ואפילו בבין המצרים[24].

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזיזת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום. אבל מה שנהגו להדר כו' [להרגיל את התינוק בענין נשיאת ט"ק וברכות השחר וברהמ"ז וק"ש שעל המטה] יש להתחיל מיום מלאות ג' שנים[25].

מותר לקצר ולתקן פאה נכרית בימים אלו שאינה בכלל תספורת[26]. בנוגע לתשעת הימים, ראה בלוח שם.

שידוכין ונישואין

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "ווארט" ("לחיים") בימים אלו. אמנם, בתשעת הימים, מר"ח מנ"א ואילך, לא יעשו סעודה, רק מיני מרקחת.

אין עושים נישואין – אפילו בלא סעודה – בימים אלו, ואפילו מי שלא קיים פריה ורביה.

אף במחזיר גרושתו יהיה חושש לזה בימים אלו משום דלא מסמנא מילתא.

מותר לעשות סעודת שבע ברכות בימים אלו ללא ריקודים ומחולות וכלי זמר[27].

שהחיינו

טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש. וממילא לא יאכל הפרי[28] ולא

---

24) ראה אצלנו בהלכה יומית אות רמג.

ולבעלי ברית, נחלקו הפוסקים מן הקצה אל הקצה, וכיון שרבו הדעות בזה, בשבוע שחל בו תשעה באב יש להחמיר כיון שהוא מדינא דגמרא, אבל מי"ז בתמוז ואילך יש להקל אם נצרך לכך. (וכשחל ת"ב בשבת, והמילה בשבוע שקודם ת"ב – מקום יש בראש לצדד להקל, והמיקל בזה אין מזניחין אותו).

[ובפרטיות, שיש שהקלו אפי' בשבוע שחל בו (שו"ת פמ"א ח"ג סל"ז. ובשו"ת חת"ס או"ח סקנ"ח (הובא במשנ"ב סתקנ"א בשעה"צ סק"ד. אבל במשנ"ב בפנים סק"ה לא הכריע, וציין לשע"ת שהביא כמה דעות) דכן עמא דבר. וראה אשרי האיש ס"ח ס"ה שכן המנהג גם כיום). ולאידך, יש שהחמירו גם מר"ח. ויש שהרחיקו להחמיר אפי' בשלושת השבועות (ראה תורת חיים סופר סתקנ"א סק"ג, שבזמננו אין המנהג להסתפר לפני ברית בכל השנה, וההיתר רק בתספורת הזקן. וראה בשד"ח מערכת בין המצרים ס"א סק"ז. שו"ת דברי ישראל וועלץ ח"ב לקוטי תשובות סקי"ח. וראה מבית לוי ביהמ"צ ע' ו. ובאו"א קצת, בשו"ת שבה"ל ח"י ספ"א סק"ז, שגם לפני שבוע שחל כמדומה שלא מקילים במקומנו. אבל במקו"ח סתקנ"א ס"ד, שלפני שבת חזון ל"ש מנהג). והרבה פוסקים נקטו מילתא דמציעתא, להחמיר רק משבוע שחל בו. (כדעת הא"ר סקכ"ח, וכוותי' פסק בפמ"ג במ"ז סקי"ג. ובנו"ש סתקנ"א שכן הסכימו רוב המורים, ושכן המנהג. וראה גם שו"ת בנין ציון ח"א סל"א שאין לזוז מפסק הא"ר). וכיון שיו"ט שלו הוא, ואין אבלות ברגל, ולפני שבוע שחל בו הוא רק ממנהגא, אין להחמיר במקום הצורך. וההכרעה – ע"פ כה"ח סתקנ"א סק"י. ועוד.

ובנוגע לת"ב נדחה, בא"ר שם היקל וטעמו שהעיקר כהפוסקים שאין לו דין שבוע שחל בו. ובפמ"ג השמיט ד"ז. וראה גם בנין ציון וכה"ח שם שהקלו. ויש להוסיף, שאף שבדברים האסורים מן הדין העיקר להחמיר בשבוע שלפניו (וראה בשו"ת אמת ליעקב עלזאס סנ"א), אבל כיון שהעיקר לדינא שאין דין שבוע שחל בו, ורק ממנהגא נהגו לאסור, מקום בראש להקל בדבר שאסור רק מחמת מנהג כיון שיו"ט שלו הוא. והכרענו כן ע"פ שו"ת זר"א סע"ו].

ונער בר מצוה שלא הספיק להסתפר לפני בין המצרים, יסתפר קודם יום הבר מצוה בקטנותו, לפני שבוע שחל בו (וראה שמ"ב לאאזמו"ר סי' קכ בקו"א לס"ח).

[וראיתי למי שהביא משו"ת חת"ס שם ד"לא לישתמט לשום אחד לנהוג להתיר תספורת לשמחות הנ"ל ונהגו כן במילה דוקא", ור"ל עפ"ז שאין להתיר לפדה"ב וכדומה. ולפענ"ד אינו מוכרח, שי"ל בדוחק דדברי החת"ס קאי אמש"כ לפנ"ז במנהג שבערי פראנקין להתיר אפילו לאבל ממש לגלח בשלשים שלו לכבוד מילה. אבל בימי הספירה ובין המצרים שהוא רק ממנהגא לא קאמר. וחילא דילי שכן מצינו במקו"ח שתצמ"ג ס"ב להתיר לנער ברמ"צ ולאביו (ולא זקינו ואחיו) להסתפר בימי העומר. ומ"מ, למעשה לא ראינו נוהגים להתיר לשאר שמחות].

25) וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יג'קיד.

26) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תרעט. וש"נ.

27) ודלא כהמקפידים בזה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ח'תרצג.

28) פרי שלא ימצא אחר תשעה באב ואינו יכול לשמור הפרי עד אז [במקרר] מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאכלו בין המצרים. ואם יכול לשומרו רק עד שבת, ישמרהו עד שבת ויברך אז. וה"ה, אם ימצא הפרי אחר תשעה באב, אלא שאינו יכול לשמור פרי זה הנמצא אצלו עד אז, שיפסד טעמו. טעה ואכל פרי חדש (שישכח שהוא פרי חדש או ששכח שהם ימי בין המצרים) ובירך ברכת הנהנין ולפני שטעם נזכר שהוא פרי חדש נחלקו הפוסקים, ולהלכה – מברך עליו שהחיינו ויטעם קצת. טעה ואכל ולא בירך שהחיינו, לא ימשיך לאכול, ולא יאכל עוד מאותו פרי עד לאחר בין המצרים ואז יברך שהחיינו על פרי אחר ויכוון לפטור את הפרי שאכל ולא בירך עליו (ראה שו"ת באתרא דרב סי' לה'קצח – לענין ימי הספירה, והכא שאני).

אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש בלא שהחיינו דשמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד. וכן חולה מותר לאכול פרי חדש, שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא גזרו. וראה בארוכה בסוף הקובץ במילואים (א).

ילבש הבגד. ומנהגנו שאין מברכים שהחיינו בבין המצרים, ואפילו בשבת[29] (וה"ה בר"ח[30]).

נוהגים איסור שלא לקנות או ללבוש מלבושים חדשים חשובים בימים אלו[31].

בגדים שאינם חשובים כל כך, מותר לקנותם וללבשם מי"ז בתמוז עד ראש חודש (ולא עד בכלל)[32], כגון: בגדים תחתונים, גרביים, ומנעלים חדשים. גם מותר לקנות וללבוש טלית קטן[33]. כמו כן, מותר לקנות משקפיים[34].

מי שנולדה לו בת, מברך שהחיינו בפעם הראשונה שרואה אותה[35], אף בבין המצרים[36].

וכן בפדיון הבן מברך שהחיינו ואפילו בבין המצרים, שלא יחמיץ המצוה.

מותר לברך הטוב והמטיב בימים אלו.

ריקודים, מחולות, וכלי זמר

אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך.

אין לנגן[37] ואפילו לשמוע כלי זמר, ואפילו מוקלטת[38].

יש שהקילו בשירה בפה מוקלטת. אמנם, לדעת הרבה פוסקים הרי זה בכלל כלי זמר. וכל שכן, שיש להימנע מלשמוע הקלטות של שירה בפה הנשמע ככלי זמר (המכונה "אקאפעלע")[39].

יש מקום להתיר לשמוע ניגונים איטיים המושרים ע"י בעל מנגן עם קצת "מנגינת רקע".

מותר וגם חובה לאדם לשמוע מוזיקה בשעת הנהיגה לזמן ארוך ובפרט במשך הלילה כדי שיהא עירני.

איסור שמיעת כלי זמר קיים גם במחנות קיץ. ובפרט שמטרת המחנה הוא לחנך הילדים עם יראת שמים. בקייטנות שיש צורך להרגיע הילדים הקטנים שלא הגיעו לחינוך, והמוזיקה אינה לשם שמחה, יש להקל להשמיע מוזיקה.

מי ששכר אומן ללמד את בניו חכמת המוזיקה, אם לומדים אומנות זה לפרנס עצמם יש להתיר ללמוד הלאה בבין המצרים מי"ז בתמוז עד ר"ח. אבל אם הלימוד אינו בכדי להתפרנס מזה, איכא איסורא[40].

נוהגים לאסור ריקודים ומחולות וכלי זמר אפילו בסעודת מצוה המתקיימות בימים אלו כמו בר

29) אף שאין עצב בה, לפי שהאיסור אינו משום אבלות (ראה מג"א סתקנ"א סקמ"ב).

30) כ"ה בכתהאריז"ל (שעה"כ ענין בין המצרים (פט, ג). ועוד). וראה הגהות רעק"א למג"א סקמ"ב.

31) ואף למנהג שאין מברכים עליהם שהחיינו. ובמקום צורך (כגון לכבוד הבריות או כבוד שבת) – יש להתיר (לפני ר"ח), ויש להשתדל לקנות בהקפה, היינו שיגמור לשלם לאחרי ת"ב – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תקסא.

וכ"ז רק בבגדים אבל לא נהגו להחמיר שלא לקנות **כלים** חשובים – ראה בכ"ז אצלנו שם.

32) משנ"ב סתקנ"א סקמ"ה.

33) שו"ת באתרא דרב סי' ט'תתצא.

34) ולענין תשעת הימים – ראה להלן במקומו.

35) סדר ברה"נ פי"ב סי"ב. וראה שו"ת באתרא דרב סי' שנב.

36) ראה שו"ע או"ח סתקנ"א, סי"ז. רמ"א שם. ולהדיא כתב כן בסי' יעב"ץ דיני ביהמ"צ סק"ח, ברואה חבירו בביהמ"צ. וראה גם דע"ת שם. ופשוט שא"צ לדחות ראיית בתו – ראה לפאר ולברך ע' קג. וכ"כ כמה אחרוני זמננו.

37) מי שפרנסה שלו בכלי זמר, מותר לזמר בבית אינו יהודי בכדי פרנסתו עד ראש חדש, אבל מראש חדש עד אחר תשעה באב אסור, ויום שבעה עשר בתמוז עצמו גם כן אסור.

38) וכדמוכח בכ"מ. ודנו הפוסקים במנגן אצל גוים, ולגבי לימוד חכמת המוזיקה ועוד. ולהעיר, שבכ"מ מצינו שמאז ומקדם נהגו להחמיר אפי' בשירה בפה. ובמקו"ח בקיצור הלכות סתקנ"א ס"א שאסור לשמוע קול זמרא דפומא אם לא בסעודת מצוה (אבל שם מיירי מר"ח מנ"א. וראה גם יומן ממוצ"ש אור לב' מנ"א תשמ"א, וכן בכינוס הילדים ג' מנ"א תשמ"א. יומן מוצאי ת"ב תש"ל ותשל"ב). והבו דלא לוסיף להקל גם בטייפ. וראה גם א"א מבוטשאטש סוסי' תקנב. שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. אול"צ סכ"ה ס"ב. יחו"ד ח"ו סל"ד. ובשו"ת מנח"י ח"א סי' קיא שהיא הלכה פסוקה באחרונים. ובמכ"ש ממה שהובא בפוסקים לגבי ימי הספירה. וראה גם לקמן בהערה בדיני טיולים בבין המצרים. [וראה המסופר בקובץ העו"ב גל' א'פח בשם הריל"ג. ולהעיר, שבגליון "שמועסען" וכן בגליון "טאלקס ענד טיילס" נז' כמ"פ ובפשיטות בדיני בין המצרים, והוגה מכ"ק אד"ש, ולאחרונה נתפרסם (בתשורה וילהלם אברהמס ו' תמוז תשפ"א ע' 18) צילום כתי"ק גם לקטעים אלו. וכ"ה בחוברת בין המצרים שי"ל לקראת ביהמ"צ תש"ד].

39) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ג'תתא.

40) ובאמת, גם בכל השנה משחרב ביהמ"ק גזרו חז"ל שלא לנגן בכלי שיר. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' טז'תקמד.

מצוה, סיום מסכת, סעודת שבע ברכות וכדומה.

סיום והכנסת ס"ת בימים אלו: באגרות קודש (במענה לשאלה בענין זה) שיש להתענין בדבר, האם אי אפשר לעשות בזמן מתאים יותר, ומגלגלין זכות ליום זכאי. ושם, שהסברא לעשות לאחרי ר"ח מנחם אב מושללת.

ליזהר מסכנה, נסיעות וטיולים

הימים האלו עלולים לכל היזק ח"ו ולכן יש להיזהר מכל חשש סכנה.

צריך להיזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב[41] שלא לילך יחידי מסוף ד' שעות עד סוף ט' שעות. וכן יזהרו בימים אלו שלא לילך בין חמה לצל. וכל זה רק במקום תהו שאין בני אדם הולכים שם, מה שאין כן במקום שבני אדם הולכים שם אין חשש בזה[42].

יש למעט קצת בטיולים בימים אלו, אך אם הוא לצורך בריאות או כשנעשה כתמריץ ללימוד התורה וכדומה, בודאי אין לאסור[43].

> בלקוטי דיבורים[44]: [אין ליובאוויטש] א צוויי חדשים אין זומער – פון משך שבועות ביז שבת נחמו – מיט א געוויסער הפסקה אין די דריי וואכען וועלכע זיינען באמת געווען טרויער טעג, דער הלכות ט"ב האט זיך אפגעהיט מיט אלע פרטי דינים – האט מען בין מנחה למעריב א ביסעל שפאצירט איבערן מארק–פלאץ. פון פסח ביז שבועות איז קיינער ניט געגאנגען שפאצירן, נאר פון נאך שבועות ביז שבעה עשר בתמוז האט מען שפאצירט און געגאסען פון דער גוטער זומערדיקער לופט[45].

מותר לשוט בבריכה או בים בימים אלו עד ר"ח אב, אבל יזהרו ביותר מכל חשש סכנה. והרבה נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה.

---

41) והנה בפתחי עולם סתקנ"א סקס"ג, הביאו המשנ"ב שם בבה"ל סי"ח ד"ה צריך, שיותר יש ליזהר מחד בתמוז עד שיתסר, שבגמרא פסחים קיא, ב, אמרו שאז ודאי שכיחי. אבל לא הובא ד"ז לא בראשונים, ולא בטושו"ע ולא בפוסקים אח"כ. ומעולם לא שמענו ליזהר בזה. ותמוה לומר שיש ליזהר בדבר שנשמט לגמרי מכל הפוסקים, אף שבאמת צע"ג מה שהביאו כולם דברי המדרש ולא המפורש בגמ'.

והנה, בהסתירה בין המדרש להגמרא פסחים עמדו בזה בכ"מ – ראה יפה ענף לאיכ"ר א, כט. והב"ד בברכ"י סוסי' תקנא. מקו"ח להחו"י שם. רש"ש פסחים שם. שו"ת מנח"א ח"ג סי' סו. כה"ח סתקנ"א ס"ק רכה. ועוד.

ובאזני ירושלים לאדר"ת סמ"ד (ע' קה) כתב ליישב בדוחק, דבתר עובדא דאביי בפסחים קיב, ב, נשתנה הדבר. ולפ"ז הוא דלא כפתחי עולם ומשנ"ב הנ"ל. אבל נוסף על הדוחק שבזה מצ"ע, לא מיתוקמא שפיר, דהא קאי התם במדרש בזמן ר"י ור"ל.

ובמאורי אור ווירמש בעוד למועד סוף תענית (קט, א, והובא גם באר"ח ספינקא סתקנ"א סקמ"ט) כתב גם ע"ד פסק השו"ע בכללות הענין, דכיון דהאידנא בטיל בימי אביי לא נהיגין ליזהר. ולבסוף כתב ליישב דאולי סבר להחמיר כיון דאתי לפעמים בגזייתא, כבפסחים קיג רע"א. (ולפלא שנגרר אחרוי בקובץ הלכות קמינצקי בין המצרים פ"ז ס"א בדבר המפורש לדינא בשו"ע וכל הפוסקים).

אבל בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב סוסי' צו מיישב, שכיון שהוא קודם ביהמ"צ אין לחוש כ"כ לפי שאין הזמן גורם סכנה כ"כ. וקדמו בכעי"ז בזרע יצחק לומברוזו בדרושים בסוה"ס ס"פ בהעלותך (כט, א), נדמ"ח בס' ועד לחכמים ח"א ע' 68. וכ"כ בחי' מסכת פסחים לר"י טולידאנו פסחים שם. ונמצא גם בספרו שו"ת וזאת ליהודה או"ח סי' קכ. ולכאו' ד"ז פשוט, דאנן לא חיישינן לכל הנזכר בגמרא שם, אם משום שומר פתאים ואם משום שנתבטלו הרוחות והשדים, וכדמוכח מזה שרוב הדברים לא הובאו לדינא בשו"ע ופוסקים. (וגם בשו"ע אדה"ז דיני שמירת הנפש שהביא כו"כ דינים, השמיט הרבה מהם. ואכ"מ). ורק בנדו"ד בדיני בין המצרים חיישינן להא מילתא. ובסגנון אחר, דלא פליגי כלל, וקטב מרירי שבגמ' ענין אחר הוא.

וראיתי למי שכתב ליישב עד"ז, ובהקדם, שבגמ' מיירי בשעות אחרות וגם בצל מסויים דוקא, בטולי דחצבא ובטולי דביהכ"ס, ולא בין חמה לצל. ולפ"ז י"ל שלא חשו הפוסקים להזהיר בדבר שאינו שכיח בכ"מ, דשומר פתאים ה'. ובאמת, בגמרא לא נזכר ע"ד ההליכה ביחיד דוקא. וגם משמע שם שלעשיר אינו מזיק. ומכ"ז משמע שענין אחר הוא.

ובאמת, נ"ל שגם בפתחי עולם לא נתכוון לומר כן לדינא, רק כתבו בדרך הערה בעלמא, שמבואר בגמ' שיותר יש ליזהר אז, ותו לא. ומוכח כן גם במשנ"ב שלא הביא ד"ז בפנים המשנ"ב לדינא, רק בבה"ל. ובכה"ח שם אכן שינה טעמו ול"כ לדינא שיש ליזהר אז.

ולהעיר ממנורת המאור נר ו כלל א (שיט, ח) שהוא מתקופת תמוז עד ט"ז באב.

42) אשל אברהם (בוטשאטש) סתקנ"א סי"ח.

43) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תקע. וש"נ.

44) ח"א קטז, א.

45) אף שמדינא מותר – ראה רמ"א או"ח סתקנ"ג ס"ב, ובהגהות ברוך טעם לשם דמיירי בטיול לתענוג – אא"כ במטייל יחידי בין ד' לט' שעות ביום. ואולי יש לחלק בין מקום סכנה לשאר טיול, וכן גם בטיול שי"ב שמחה יתירה.

ולהעיר מדוגמתו, בס' משא חיים פלאגי בתחילתו אות ב, ע"ד תקנת בני מקומו איזמיר, "שיעשו הסכמה ותקנה בכח תורתנו הקדושה שמיום שבעה עשר בתמוז עד אחד תשעה באב לא יוכל שום בר ישראל לטייל בגנות ופרדסים ועל שפת הים וכו' והעובר ע"ז מלבד שעובר על דברי רז"ל עוד בה וכו'". [והובא בשד"ח ח"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א אות י (א'תשסא, ג). ועיי"ש, ששקו"ט בכוונתו שם בהמשך דבריו "ולא ינגן שום ניגון" אם הכוונה לשירה בפה או בכלי זמר. ואכ"מ]. וראה שו"ת באתרא דרב שם.

אם יש צורך לנסוע נסיעה ארוכה בימים אלו, כדאי ונכון שההכנות משמעותיות[46] לנסיעה יחלו לפני כן, כדי שיודגש שהנסיעה התחילה לפני שבעה עשר בתמוז.

טיפול רפואי

נכון – באם אפשר – לדחות טיפול רפואי מורכב עד אחרי תשעה באב[47], וכל העכבה לטובה. וכמובן, עדיף לפני חודש מנחם אב. ובאם הרופא ידחוק בדוקא את השעה, יש לעשות זה קודם שבת חזון[48].

מובן, שטיפול שיש בה משום פיקוח נפש יש לעשותו בהקדם ולא ידחה אותו כלל.

מותר לעשות בימים אלו טיפולים רגילים שאינם מעמידים את האדם בסכנה, ובכלל זה טיפולי שיניים וכדומה.

יתנו מוסר בניחותא לבנים ולתלמידים, ולא יכו[49] התלמידים או הבנים כלל בימים אלו.

קניית בית, העברת דירה, ושיפוץ בית

אף שיש המחמירים שלא לקנות בית משום דלא מסמנא מילתא, אך מעיקר הדין מותר לקנות בית **דירה**, ובפרט במקום הפסד כשיש חשש שמא יקדמנו אחר (ואף בתשעת הימים מותר). כשרישום הדירה נעשית בפועל רק לאחרי זמן (לאחר ת"ב) אין לחוש.

נוהגים שאין נכנסים לדירה חדשה בבין המצרים גם באופן שאינו צריך לומר שהחיינו[50]. ונכון ליכנס לאחר חמשה עשר באב, ובאם אפשר בחודש אלול חודש הרחמים.

מותר להרחיב דירתו בימים אלו עד ר"ח.

יש נוהגים שאין מתחילין לבנות בבין המצרים משום דלא מסמנא מילתא, ואם התחיל מקודם רשאים לגמור[51]. ומותר לעשות שיפוצים קלים. אבל אין נכון לצייר ביתו כל בין המצרים. ואם קצץ עם נכרי בקבלנות לצייר ביתו, הואיל וקצץ עמו והתחיל יגמור.

אין לעשות סעודת חנוכת הבית בימים אלו דלא מסמנא מילתא.

הוראות כ"ק אד"ש בקשר לימים אלה

א. להוסיף בהימים דבין המצרים הן ב"משפט" – לימוד התורה (ובפרט בלימוד ההלכות דבין המצרים[52]), והן ב"צדקה", וע"פ מש"נ "ציון **במשפט** תפדה ושבי' **בצדקה**".

ב. בהימים דבין המצרים גופא – להוסיף בהנ"ל מתקופה פרטית שבהם לתקופה שלאחרי' (עד ר"ח מנ"א, מר"ח מנ"א, שבוע שחל בו ת"ב, ערב ת"ב, ות"ב).

ג. בער"ח מנחם אב להוסיף במיוחד בתורה, תפלה וצדקה. והצדקה – הוצאת ב' סעודות, ומה טוב – של ג' סעודות, ולהחליט ע"ד כל זה לפני בין המצרים. ואלה שלא הספיקו להחליט אז, להחליט עד"ז **בהקדם** לאח"ז ויפה רגע אחת קודם (ע"פ **פס"ד** שו"ע או"ח סקתע"א ס"ג). ולהוסיף: מובן אשר אלה שלא עשו בפועל בכהנ"ל **ביומם** – כדאי להשלימם לאחר זה.

ד. להשתדל במיוחד – בכל המבצעים [מבצע: אהבת ישראל, חינוך, תורה, בית מלא ספרים (יבנה וחכמי'), תפלין, מזוזה, צדקה, נש"ק, כשרות האכילה, טהרת המשפחה].

---

46) ובשיחות קודש תשכ"ה ח"ב ע' 230, "לארוז מזוודה או אפילו מספר ממחטות". ובמענה להר"מ ע"ה הארליג (תמוז תשל"ב. נדפס בליקוט מענות מילואים ח"ד ע' 335) "שיתחיל אריזת חפציו לפני הג' שבועות". ומפי השמועה שכן הורה לכו"כ.

47) ובמכ"ש מזה שאין להכות התלמידים מחשש סכנה (אף שיש לחלק). וכן הורה רבינו לכו"כ. וראה אג"ק חי"ט ע' שעו. חכ"ד ע' שנז. חכ"ו ע' שלו. לקו"ש חל"ו ע' 301. מענה בשלחן מנחם ח"ג ע' נ בהערה. וראה מבית לוי ביהמ"צ ע' יא. ועוד.

48) אג"ק חי"ט שם.

49) ע"ד הכאה בכלל – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ו'שמט.

50) ראה פרטי דינים אלו בשו"ת באתרא דרב סי' ו'תשיז.

51) וראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'שפא.

52) ראה שיחת ליל ר"ח מנ"א תשמ"ח – נעתק בתחילת הלוח.

בכמה שיחות קודש הובא ונתבאר, שכיון שהסיבה לחורבן בית המקדש והגלות היתה "מפני שהיתה בו שנאת חנם", ולכן התיקון צ"ל באותו ענין, לבטל הסיבה, והיינו – להוסיף באהבת ישראל ואחדות ישראל ובאופן של אהבת חינם, כולל תורה תפלה וצדקה בצבור, ובהבטל הסיבה בטלה המסובב. ובהדגשה והוספה – בימי בין המצרים. ובעמדנו על סף הגאולה, בודאי שכבר נתתקנה סיבת הגלות, ולכן ההדגשה דאהבת ישראל היא בתור טעימה, ועד להתחלה, דהגאולה האמיתית והשלימה, הקשורה עם נקודת האחדות שלמעלה מהתחלקות, שמודגשת באחדותם של ישראל מצד בהי' היחידה, שהיא ניצוץ מנשמתו של משיח, יחידה הכללית.

ללמוד במשך ימי בין המצרים בעניני בית הבחירה[53]. לימוד זה שייך גם לנשים וטף[54].

בלקוטי שיחות[55]: ולהעיר (אף שפשוט ומובן הוא) ועיקר הוא: כהנ"ל . . שהזמ"ג לפעולות אלו ולהתחלתן קודם התחלת ביהמ"צ וקודם (ובמשך) ט' הימים דתחלת מנ"א – הכוונה היא שזמנים הנ"ל דורשים כהנ"ל – בלשון הידוע – "בהעדפה וזהירות וזריזות יתרה ביתר שאת וביתר עז כפולה ומכופלת למעלה מעלה מבשאר זמנים", אבל אם מאיזו סיבה שתהי' עבר יום ראשון מזמנים הנ"ל או שני ימים וכו' ולא עשה – פשיטא שצ"ל עשי' נמרצה בכהנ"ל, ואדרבה צריך למלאות את אשר החסיר נוסף על עבודת היום ביומו. וי"ל שכיון שבנדו"ז, מקום להצטער ולהתחרט על אשר לא התחיל במועד הנ"ל –בתוקפה הוראת חז"ל: הי' רגיל לקרות דף א' יקרא ב' דפים כו' – לעשות בכהנ"ל בכפליים לתושי'.

אין די ימים שלפני (ערב ת"ב ות"ב) וואס דעמולט האט מען דאך די ברירה וואס מ'זאל לערנען, דארף מען לערנען הלכות הצריכות און די שיעורים קבועים וואס מ'האט, איז אויב מ'וועט וועלן מוסיף זיין אין לימוד פון די פרקים אין יחזקאל וואו ס'רעדט זיך תורת הבית ומוצאיו ומובאיו, און די מפרשים אויף די קאפיטלען, און דערנאך מסכת מדות מיט די מפרשים אויף מסכת מדות, ביז אויך אין יד החזקה משנה תורה להרמב"ם אין הלכות ביהב"ח מיט די מפרשים ע"ז – איז זיכער אז דער אויבערשטער איז מקיים הבטחתו, אז מעלה אני עליהם כאילו בבנינו הם עסוקים. און דאס ווערט די הכנה קרובה, אז ס'זאל זיין דער בנין ביהמ"ק השלישי במקומו, בקרוב ממש, בביאת משיח צדקנו[56].

כיון שעומדים על סף הגאולה שבאה תיכף ומיד ממש, מובן שלימוד הלכות בית הבחירה צריך להיות **באופן אחר לגמרי:** לכל לראש – שהלימוד הוא לא מצד התגברות רגש האבילות וההשתדלות לתקן החיסרון דחורבן ביהמ"ק, אלא מצד הכוסף וההשתוקקות למעלה והשלימות דביהמ"ק השלישי . . ועוד ועיקר – שהלימוד הוא מתוך ידיעה והכרה בוודאות גמורה שאין זה "הלכתא למשיחא", כי אם **הלכה למעשה בפועל ברגע שלאחר"ז,** כיון ש"מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומושכלל (כבר עתה למעלה, ותיכף) יגלה ויבוא משמים" **ברגע כמימרא!**[57].

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ: בשעת ס'איז געקומען צו דער התחלה פון די דריי וואכן בשנה זה האב איך געווארט צו זיהן אויב מ'וועט רעדן וועגן דעם, און בפועל האב איך געזיהן אז מ'רעדט ניט וועגן דעם. דערנאך אז ס'איז געקומען צען טעג נאך שבעה עשר בתמוז, קוים עטליכע טעג פאר די ניין טעג – האט מען זיך געכאפט צו אריינשטעלן א מודעה וועגן דעם אין צייטונג! און ערשט דעמולט האט מען געפונען די ברייטקייט בא זיך צו שרייבן צו מיר דערשראקענערהייט, און פרעגן, צי ס'איז כדאי צו אויך לערנען הלכות בית הבחירה אויך בשנה זו – כאטש איך האב וועגן דעם ניט דערמאנט! איי איז די שאלה, אז מ'האט וועגן דערויף שוין דערמאנט די לעצטע פיר יאר, און מ'האט דערמאנט אז מ'זאל דאס מפרסם זיין בכל קצוי תבל, און אזוי האט מען טאקע געטאן, און ס'איז נתקבל געווארן בכמה מקומות, און איך האב דאס געזאגט ניט אין אן אופן פון "גזירה

---

53) בתנ"ך: ספר יחזקאל פרק מ ואילך. במשנה וגמרא: מסכת תמיד (שבה נתבארה העבודה התמידית בביהמ"ק, ואדרבה, כיון ש„מקדש העתיד בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא מן השמים", הרי, הלימוד אודות העבודה בביהמ"ק נוגע אז למעשה בפועל יותר מאשר הלימוד אודות בנין ביהמ"ק (ספר–השיחות תש"נ ח"ב עמ' 579 הערה 186)). ומדות, וברמב"ם הלכות בית הבחירה, ובהוספת הביאורים שנתבארו בתורת החסידות.

וראה שו"ת באתרא דרב סי' שסב כמה אופנים לקיים מצות בנין ביהמ"ק בזה"ז.

54) ראה שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ו (שיחו"ק ע' 496 ואילך). ושיחת ש"פ מטו"מ תש"מ (שיחו"ק ע' 658 ואילך).

55) חי"ג ע' 279.

56) משיחת אור ליום ועש"ק פ' מטו"מ מבה"ח מנ"א כ"ד תמוז התשל"ו (שיחו"ק ע' 485).

57) שיחת ש"פ בלק תנש"א – סה"ש ע' 691.

גזרתי חקה חקקתי", נאר איך האב אויך געגעבן א טעם לזה, וואס דער טעם איז שייך בכל שנה ושנה בזמנים אלו, אויך בשנה זו. און וויבאלד אז מ'האט עס געטאן דריי יאר – מוז מען דאס טאן אויך ווייטער, ווי דער דין איז אז אויב איינער טוט א זאך דריי מאל, און ער זאגט ניט קיין בלי נדר, דארף ער דאס ווייטער ממשיך זיין טאן, און ס'איז זיכער אז בשנים שעברו האט מען ניט געזאגט קיין בלי נדר בשעת מ'האט געלערנט הלכות בית הבחירה, וויבאלד אז איך האב ניט דערמאנט אז מ'זאל אזוי טאן – איז דאך דערפאר א זיכערע זאך אז מ'דארף דאס טאן אויך בשנה זו! און ניט קוקנדיק אויף די אלע זאכן – פרעגט מען בא מיר א שאלה צי מ'דארף לערנען הלכות ביהב"ח אויך בשנה זו – צי דען דארף מען יעדער זאך דערמאנען נאכאמאל און נאכאמאל?! ויה"ר אז וויבאלד מ'האט זיך עכ"פ איצטער געכאפט און אריינגעשטעלט די מודעה אין צייטונג – זאל מען מקיים זיין מכאן ולהבא דאס וואס שטייט אין דער מודעה, אז מ'זאל לערנען הלכות ביהב"ח אין די קומענדיקע טעג, ובפרט אין די ניין טעג, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב ובפרט בערב תשעה באב עצמו. און זיכער דארף מען דאס לערנען היינט, וואס משיח איז דאך היינט נאך ניט געקומען, ועד"ז אויב משיח וועט ח"ו ניט קומען מארגן, וועט מען עס דארפן לערנען אויך מארגן.

און אפילו נאך דעם וואס משיח וועט קומען וועט מען אויך דארפן לערנען הלכות בית הבחירה – וואס משיח וועט בויען דעם ביהמ"ק – איז אבער יעדער איד וועט קענען אפשר צוגעבן א פרט ווי צו בויען דעם ביהמ"ק ע"פ ווי עס שטייט אין הלכות בית הבחירה להרמב"ם, ביז – אז בשעת משיח וועט אויפבויען דעם ביהמ"ק, און אין איין פרט וועט דארטן ניט זיין ווי עס שטייט אין הלכות ביהב"ח להרמב"ם – וועט יעדער איד קענען צוגיין צו משיח צדקנו, און ביי אים פרעגן, מיט דער הקדמה אז כל הכבוד למשיח צדקנו, ער איז פון די "שמונה נסיכי אדם" און פון די "שבעה רועים" וכו' – אז לכאורה האט משיח צדקנו געבויט דער פרט אין דעם ביהמ"ק ניט ווי עס קומט אויס פון רמב"ם – און אויב אזוי איז "מהיכן דנתוני" צו משנה זיין פון דעם וואס דער רמב"ם פסק'נט?! ווארום "תורה לא בשמים היא" און "לא הביישן למד" – איז אויב א איד וועט האבן א ספק אין דעם אופן ווי משיח צדקנו וועט אויפבויען דעם ביהמ"ק, קען ער און ער דארף דאס ביי אים פרעגן. און זיכער וועט משיח צדקנו קיין פראביבל ניט האבן און ניט ברוגז וועדן – וויבאלד אז ער ווייסט אז דער דרך הלימוד אין תורה איז אז "לא הביישן למד" – במילא וועט ער אים זיכער ענטפערן אויף זיין שאלה.

בר"ד משיחת ש"פ מטות תשמ"א: בימים אלו זאל מען זיך משתדל זיין לערנען דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט הלכות בית הבחירה, און אזוי אויך פועל'ן אויף אלע אנדערע אידן אז זיי זאלן אויך לערנען הלכות בית הבחירה, ווייל דורך דעם בויט אויף יעדער איד דעם בית המקדש, וואס ער איז דער יסוד לכל העולם כולו, כמבואר אין דברי חז"ל, אז אין קדש הקדשים, אין ביהמ"ק אויפן הר הבית, איז דער אבן השתי' וואס ממנו הושתת העולם. קומט אויס אז כל אחד ואחת וואס לערנט הל' בית הבחירה – בויט אויף דעם ביהמ"ק לכל העולם כולו! דארף מען בימים אלו ארויסגיין אין גאס און געפינען א אידן און אים זאגן: הער זיך איין – דו דארפסט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! וואס דאס טוט ער אויף דורך דעם וואס ער וועט לערנען דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק. טענה'ט יענער, אז ער ווייסס נאך ניט קיין אל"ף בי"ת, ער ווייסט נאך ניט דעם אל"ף בי"ת פון אידישקייט. זאגט מען אים, אז די אלע חשבונות זיינען ניט תופס מקום בשעת דו דארפסט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! אויי דו פארשטייסט ניט דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק אין לשון הקודש, לערן דעם תוכן דערפון בלשון אחר אבער דו מוזט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! וואס בשעת מ'ווייסט אז כאו"א בויט אויף א ביהמ"ק לכל העולם כולו דורך לערנען דעס חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק – פאלן אראפ אלע חשבונות וואס מ'קען האבן פון העדר מנוחת הגוף און העדר מנוחת הנפש, ווארום במה נחשב הוא לגבי אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו, וואס "ממנו הושתת העולם"... און דורך דערויף זאגט מען אן יעדן אידן – טוט ער אויף אז עס זאל זיין יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ו: בשעת ער לערנט ענינים וועגן דעם ביהמ"ק זעט דאס אפי' א גוי – אויב ער לערנט אויף ענגליש, ווארום בעיקר איז דאך נוגע דער תוכן, און מ'קען דאס לערנען אויף יעדער שפראך – ס'גייט א איד אין גאס און דער גוי זעט אז ער איז פארטראכט, אדער ער זאגט עפעס, פרעגט ער אים וואס ביסטו פארטראכט? זאגט ער אז ער איז פאר'דאגה'ט וויפל זיינען די

מדות פון ביהמ"ק. וואס דאס איז ע"ד ווי ס'איז געווען ביי המן הרשע, וואס בשעת ער איז געקומען צו מרדכי האט ער געזעהן אז די תינוקות קאכן זיך. האט ער זיי געפרעגט אין וואס קאכן זיי זיך, האבן זיי געזאגט אז זיי קאכן זיך ווי אזוי מ'דארף מקריב זיין דעם עומר; ס'איז שוין דא א ביהמ"ק, און א כהן און א עומר – די איינציקע זאך וואס אין דעם זיינען זיי פאר'דאגה'ט, איז דאס בלויז ווי איז מען מקריב דעם עומר! און וועגן גזירת המן טראכט מען גארניט! ואע"פ אז דארטן איז געווען אויך מרדכי, וואס מרדכי ידע את כל אשר נעשה, ניט נאר למטה, נאר אויך וואס ס'טוט זיך למעלה, דעם גודל הגזירה רח"ל, און אעפ"כ איז זיין איינציקע דאגה געווען – די דינים פון הקרבת העומר. איי ס'איז דאך א גזירה אויף אידן, מ'דארף פאסטן, זאגן תהלים וכו' – איז אויף דעם אן אנדער זמן, אבער יעצט פארנעמט ער זיך מיט לימוד הלכות הקרבת העומר. עד"ז איצטער, וואס אלע גזירות זיינען שוין בטל געווארן, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, איז וואס איז זיין דאגה, ניט ס'הארט אים דער גלות כו'; משיח איז שוין געקומען און ס'איז שוין דא א ביהמ"ק, נאר זיין דאגה איז וואס איז די מאס פון ביהמ"ק וכו', וואס דערפאר לערנט ער מס' מדות וכו'. ביי אים איז מלכתחלה ניטא די גאנצע מציאות פון גלות כו'.

בר"ד משיחת ט"ו תמוז תשמ"ו[58]: [ללמוד הלכות בית הבחירה] אפילו אז משיח וועט קומען לפנ"ז [לפני י"ז תמוז] – איז דאך ניט אז ס'וועט טעג ווי ימות כל השנה, נאר ס'וועט טעג אויבעט אויסגעטיילט פון א גאנצען יאר, יהפכו לימים ולמועדים ולימים טובים. איז דאך א זיכערע זאך, אז צי דערפאר אז משיח צדקנו איז געקומען פאר שבעה עשר בתמוז דארף מען ח"ו אנגירען די שיעורים וואס זיי זיינען פארבונדען מיט די ג' שבועות? נאר אדרבה – לערנען זיי ביתר שאת וביתר עוז, וויסענדיק אז דאס איז נוגע אין מעשה בפועל בפשטות. אזוי דארף מען דאך דערמאנען וואס שטייט אין מדרש תנחומא [שגדול קרייתה בתורה כבנינה, כאילו הן עוסקין בבנין הבית, ועד שעי"ז אין בנין ביתי בטל]. דערנאך דערמאנט מען זיך אז דער רמב"ם שרייבט – אפילו אז מ'וועט לערנען מדרש תנחומא און הלכות בית הבחירה אין רמב"ם, צוזאמען מיט מסכתא מדות, צוזאמען מיט אלע מפרשים, וועט נאך אלץ בלייבען ענינים וואס זיי זיינען ניט מבורר, וואס וועט מען ערשט וויסען פון הכהן אשר יהי' בימים ההם לאחרי ביאת משיח צדקנו – איז אט דעמאלט וועט ער לערנען די הלכות פון בנין בית הבחירה, איז דאס נוגע בפועל. צי ער פארשטייט די הלכה וואס מ'וועט אים דעמאלט מגלה זיין בענין זה כדרוש, אדער ער דארף דאס איבערמאכען זיין פארשטאנד, אדער ער דארף מוסיף זיין וכו' וכו' – איז דאס ביתר שאת וביתר עוז אז ס'דארף זיין די החלטה תקיפה אויף אנהאלטען אט די שיעורים פאר זיך, און פאר אנדערע, צוזאמען מיט אלע שיעורים אין תורה הקבועים, וכל המוסיף מוסיפין לו.

התוועדויות בימי בין המצרים

בשיחת ש"פ בלק תשמ"ז[59]: וכדי להוסיף עוד יותר בענין השמחה – דמכיון ששמחה פורצת גדר, הרי ההוספה בשמחה כשלעצמה פורצת את גדרי הגלות – טוב ונכון ביותר שבימים אלו יוסיפו וירבו בעניני שמחה – התוועדויות של שמחה . . לאחרי שבעה עשר בתמוז (בג' השבועות) – באופן המותר ע"פ שו"ע (סעודת מצוה וכיו"ב), אם משיח צדקנו יתעכב, ח"ו, עוד יום אחד כו'. והעילוי שבזה – הן מצד ענין השמחה, שפורצת גדרי הגלות, ועוד וג"ז עיקר – שעי"ז יתוסף ב"שבת אחים גם יחד", מתוך אהבת ישראל ואחדות ישראל, "גדולה לגימה שמקרבת", שעי"ז מבטלים סיבת הגלות.

בר"ד משיחת ט"ו תמוז תשמ"ז[60]: מרבה זיין אין דעם ענין השמחה כפשוטה בנוגע צו התוועדויות פון אידען בכלל, און א חסידישע התוועדות'ען במיוחד, כידוע די פתקא משמיא נחתא, ווי נשיא דורנו האט דאס מסביר געווען. און ביי א געלעגענהייט, וואס אפילו אין די דריי וואכען, אויב אפילו ח"ו וועט זיך ביאת משיח צדקנו פארהאלטען, רגעים אין די דריי וואכען, אדער שעות אין די דריי וואכען – איז דאך דא אזא מין מעמד ומצב וואס ס'דארף זיין דוקא אן ענין של שמחה, צי דאס איז א ברית, אדער א פדיון הבן, אדער אן ענין של שמחה כיוצא בזה וכו' – זאל מען דאס אויסנוצען אבי ס'איז מותר ע"פ שולחן ערוך. אבער אין דערויף גופא קען דאך אויכעט זיין למעלה ממדידה

58) מסרט הקלטה.

59) סה"ש תשמ"ז ח"ב ע' 471.

60) מסרט הקלטה.

והגבלה, ווי געדעדט כמ"פ אז דאס איז דער אויפטו פון תורה . . מאכן בזמן המותר ובאופן המותר און מיט הגבלות דקדושה, אז ס'זאל זיין אין אן אופן, אז ס'זאל זיין אלץ מיט א סדר מסודר, אבער אין דעם סדר מסודר זאל מען זען אז דאס טוט א לעבעדיקער מענטש, און דאס טוט א לעבעדיקער מענטש וואס לעבט מיט תורת חיים, און אין תורת חיים עצמה – מיט פנימיות התורה, מחי' חיים יתן לך חיים. און וויבאלד אז מ'פארלאנגט דאס פון יעדען אידען – איז א סימן אז מ'האט פריער געגעבען כח אז מ'זאל קענען דורכפירען די ביידע הפכים. בפרט נאך אז מ'וועט וויסען זיין, אז מ'זאל וויסען זיין, אז דער ענין, קאן דאך וועט מען נאכפרעגען זיך צי מ'האט געהיט די סדרים . . אז מ'זאגט טאקע ס'זאל זיין א שמחה גדולה, אויב ס'איז נאר ביום בזמן ומקום המותר ע"פ תורה, און ס'זאל זיין גדולה למעלה ממדידה הגבלה, אבער ח"ו רחמנא ליצלן אז דאס זאל אים ברענגען צו שכרות לוט, און ניט לערנען אין דערויף קיין פשט'לעך, כמדובר כמ"פ. [לאחרי אמירת ברכה אחרונה עמד כ"ק אדמו"ר שליט"א ממקומו, וחילק בקבוקי משקה לכל אלו שיערכו התוועדויות].

מוצש"ק פרשת בלק, אור לי"ז (טו"ב) תמוז

כל תענית שאוכלים בו בלילה הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר[61]. והוא שלא ישן שינת קבע[62]. אבל אם ישן[63] שינת קבע אינו חוזר ואוכל ולא שותה[64], אלא אם כן התנה[65] לאכול או לשתות[66]. והרגיל לשתות בלילה אחר השינה[67] מותר לשתות בלא תנאי. וכן בקביעות שנה זו, אם רגיל לאכול מלוה מלכה במוצאי שבת, וקם משינתו בלילה ונזכר שלא אכל מלוה מלכה רשאי לאכול בלא תנאי[68].

---

61) ראה לקמן בהערה עד"ז.

62) אפילו שלא על מטתו. ולא נקרא עראי אלא במתנמנם שכשקוראים לו הוא עונה. (וייש מקילים גם בישן תוך סעודתו שדעתו לאכול עוד). וראה קרא עלי מועד פ"א הע' ז, שכתב בשם הגרח"ק להקל בנרדם על השולחן ללא כוונה לישון. וכ"מ בשו"ת מכתב לחזקיהו ס"א (ד"ה ועוד נלענ"ד), דמיירי במשכיב עצמו לישון אף שאינו על מטתו אלא על הכר, יעו"ש.

63) הלך לישון ולא נרדם, יכול לאכול (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קפ).

64) גם לא פחות מרביעית – פמ"ג סתקס"ד בא"א סק"ג.

שכח ואכל, לא איבד תעניתו, ויכול לעלות לתורה וכו'. (וגם להדעות שהתענית מתחיל מהלילה, עכצ"ל שאינו בדין תענית ממש, שהרי לשתי' א"צ תנאי. וחזי לאצטרופי הדעות שבאכל קודם הנה"ח לא איבד תעניתו (ראה שו"ת חקרי לב או"ח סי' קו. תורת לשמה סס"ז. רב פעלים ח"ג סל"ד. וראה בארוכה נר ציון סניור ימים נוראים פ"ד סכ"ב ובהערה לשם). וכ"כ לדינא בנדוננו בשו"ת שבט הקהתי שם. וכ"ה בשו"ת פרי עץ חיים דלקמן, שקיים נדרו. אבל התם כתבו לצדף בטעם ההיתר לפי שהי' דעתו לאכול קודם עלוה"ש, אלא שלא התנה בהדיא. ומ"מ, נראה שהוא לרווחא דמילתא. ועוד, דהתם קאי לענין קיום נדרו, ולא דמי לנדו"ד לענין ת"צ, אף שיש לחלק גם איפכא, שסתם נדר דעת הנודר להתענות רק ביום).

65) וא"צ תנאי בפה, כפשטות סתימת הפוסקים, שהכל תלוי בהיסח הדעת.

(וכ"ה גם להסברא שהתענית מתחיל מהלילה ולא משום נדר. וגם להדעות שבישן באמצע סעודתו אסור לאכול, אף שבודאי דעתו לאכול – שכיון שישן בסעודתו הו"ל כמי שגמר סעודתו וסילק משום דאסח דעתי' למיכל (ראה רא"ש תענית פ"א סי"ד בשם הראב"ד). ועוד, דשאני התם שלא חשב להדיא שרוצה לאכול לפני עלוה"ש אלא שבסתמא דעתו לאכול עוד.

ולהעיר ממחה"ש סתקנ"ג סק"ב, והובא במשנ"ב שם סק"ב, שאחרי סעודה המפסקת טוב להתנות בפה או בלב שאינו מקבל התענית. ובחיי"א כלל קמד סי"ב: יאמר בפירוש וכו' ונ"ל דמי שהי' דעתו כן נמי מותר. ובמשנ"ב סתר"ח סקי"ב: יאמר בפירוש וכו' ועכ"פ יחשוב בלבו.

וצע"ק הל' בכלבו סס"א (ועד"ז באר"ח הל' תענית ס"ו): אם התנה ואומר שעדיין בדעתו לאכול או לשתות. וכ"ה הל' בפי' שדה יהושע לירושלמי תענית פ"א ה"ד: דוקא כשישן בלא תנאי ולא אמר שום דבר אבל אם התנה בשעה שנטה לישן ואמר על תנאי זה אני ישן וכו'. ונראה, דלאו דוקא הוא.

ושו"מ בשו"ת פרי עץ חיים (אמשטרדם, תקס"ז) ח"ב שכח, א ואילך בארוכה דהרהור כדיבור דמי בענין זה. ודלא כשו"ת אול"צ ח"ג פל"א ס"ב. וראה אליבא דהלכתא גל' קז ע' קעט. והנפלע"ד כתבנו. וכ"כ בקרא עלי מועד שם בשם כמה אחרוני זמננו. קובץ הלכות ביהמ"צ פ"ב סי"א. והאריך בקובץ טובו אהליך יעקב חוברת טו).

66) וי"א שבשתי' א"צ תנאי. וראוי לפסוק כהאומרים שצריך תנאי אף לשתי'. וכן נוהגין להתנות אף לשתי'.

67) וה"ה ברגיל לאכול – ראה משנ"ב סתקס"ג בשעה"צ סק"ג. שו"ת משיב הלכה ח"ב סי' קצא.

68) וגם להדעות שבישן תוך סעודתו אסור לאכול, דהתם גרע טפי (וכדמוכח שהמג"א החמיר בישן תוך סעודתו, ולאידך היקל ברגיל לשתות. ומכאן, שישן באמצע סעודתו גרע טפי אף שדעתו להמשיך בסעודה, משא"כ ברגיל שנחשב כאילו דעתו להדיא. ולכאורה אין סיבה לחלק בין רגיל לשתות לרגיל לאכול מלוה מלכה. ולכאורה יש לחלק שרגיל לשתות הרי הוא רגיל לקום באמצע השינה, אבל רגיל לאכול מלוה מלכה, אינו רגיל לקום באמצע השינה לאכול מלוה מלכה. ועוד חילוק, שבשתי' בלא"ה י"א שא"צ תנאי. ועכ"ז, למעשה בפשטות גם ברגיל לאכול אחר השינה א"צ תנאי. ובענייננו, מחד גיסא רגילות דמלוה מלכה עדיפא מרגיל לשתות, שהיא רגילות של מצוה, ובודאי אין רצונו לוותר. ולאידך, אינה רגילות בדוקא אחר שינה. ונראה, דלא שנא, לפי שהרגילות היא כזו שגם אם יישן יאכלנה, אף שלא הורגל שתהא בדוקא אחר שינתו. ונראה דלא דמי לישן באמצע סעודתו שאין אצלו רגילות בדבר). ובכל אופן, משום מצות מלכה מלכה אין להחמיר. והיינו גם לולא הסברא דקבלה בטעות (שאפשר דלא מהני הך סברא הכא, להדעות שהתענית מתחיל מהלילה (ושאינו משום

ומכל מקום, תוך חצי שעה[69] לעלות השחר אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, אבל טעימה בעלמא (אכילת פירות וירקות ושתיית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות כביצה ולא יותר) מותרת.

> בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב: שמנצלים את הזמן הנותר עד הצום לעשיית תשובה . . שעד עלות השחר (ואפילו עד להתחלת הזמן שלפני–זה, כהזהירות להתחיל להתענות עוד קודם עלות השחר) נותרו עוד כמה שעות – הרי זה ריבוי זמן לעשות תשובה![70]

יום ראשון, טו"ב תמוז – תענית שבעה עשר בתמוז, יהפך לשמחה

היום הוא תענית ציבור, יום האסור באכילה ושתי', לפי שבו הובקעה העיר[71].

י"ז בתמוז חמשה דברים אירעו בו: נשתברו הלוחות, ובטל התמיד[72] מבית ראשון, והובקעה ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה[73]. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו

נדר). ולהעיר שגם להר"ן (תענית ד, א – בדפי הרי"ף) שהתענית מתחיל מתחילת הלילה, מותר לו לאכול בישן באמצע סעודתו, אף שלא התנה להדיא).

וראה בארוכה בס' מעדני איש (שושן) ע' שפט ואילך ובהנסמן שם. וכ"כ אשרי האיש פס"ז סק"ו בשם הגרוש"א. וראה קובץ טובו אהליך יעקב שם.

[ולהעיר מהשקו"ט בחומרא לבענ"פ להפסיק מבעו"י בנוגע מלוה מלכה – ראה מקו"ח לחו"י בקיצור הלכות או"ח ש ד"ה אם נהג, שאף אם החמיר לפנים על עצמו להפסיק מבעו"י בצום הרביעי וצום העשירי אם אירע שחלו ביום א' לא יבטל הסעודה (אף שלפנ"ז בד"ה מ"ש בש"ל הב"ד השל"ה (מס' שבת נר מצוה סנ"ט, והובא בא"ר סי' ש סק"א. שע"ת שם. מט"א סתר"ב סמ"ז. ועוד) במי שמתענה מבעו"י שיטרח להכין סעודה לאחרים וילמוד מענין סעודה זו. (ולהעיר גם משו"ת תרוה"ד סקנ"ד, הובא ברמ"א סרצ"ט ס"ו. אבל ראה צפורן שמיר להחיד"א ס"ו סצ"ג וסצ"ו. תוספת מעשה רב סל"ט. כה"ח פלאגי סל"א סס"א. (והב"ד בפקודת אלעזר או"ח ס"ש, אף שהביא בסוף הסי' דברי השל"ה). וכן בספרו נפש חיים מערכת א סס"ב. צוואה מחיים (לבנו) ס"מ (כב, ב). שו"ת רב פעלים או"ח ח"ג סל"ח. בספרו בא"ח ש"ב ויצא סכ"ז. בספרו בניהו שבת קיט, ב. כה"ח סופר ס"ש סקט"ו). אמנם, הכא קאי בנחג ג"פ במלוה מלכה והו"ל כנדר, ראה שם. וגם אפשר שכוונתו שיתיר נדרו להפסיק מבעו"י. ובשל"ה מיירי ללא התרה. ושו"מ במקו"ח בקיצור הלכות סתקמ"ט שתלוי איזה נדר קדם, יעו"ש בפרטיות. ויש לחלק בין תענית הפסקה לחומרא לבענ"פ בליל התענית. ובשתים: שהחומרא אא"פ לדחות ליום אחר. ולאידך, ה"ז רק משום חומרא ולא תענית הנצרכת לו לכפרה. ולדעת אדה"ז שנמלוה מלכה אינה חובה גמורה – מסתברא שאסור לקיים הסעודה ללא התרה. וכ"ה ברב פעלים שם].

69) ומה שסתמו הפוסקים בדיני תעניות, דמיירי באוכל פחות מכביצה או בהתחיל לפנ"ז. אבל להעיר שבשו"ת בצה"ח ח"ג סנ"ב סק"ו ר"ל בדא"פ בדעת אדה"ז בסידורו (סדר ספה"ע) שלילה שלפני התענית קיל טפי, ומותר לאכול עד עלוה"ש ממש, דל"ג שמא ימשך. וכן ראיתי לעוד אחרוני זמנינו (שבה"ל ח"א סי' קלח. ועוד). אבל, נוסף לזה שכ' כן רק מסברא ואין לזה שום מקור, והו"ע הרגיש שהוא דוחק (אף שהביאו עוה"פ בסו"ד, במסקנת הדברים, ושוב בדא"פ), ומסתבר לומר דל"פ רבנן – יל"פ בפשי' דבסידור שם מיירי בטעימה בעלמא (או דקאי בסיום האכילה, כנ"ל), ולא נחית לפרט, מדלא קאי בדיני ק"ש ותפלה. וז"פ. וראה גם אשי ישראל פפויפר בתשובות שבסוה"ס אות פו. [ומש"כ באג"ק ח"ג ע' עה שהאיסור מתחיל בעלוה"ש – פשוט, דהיינו באכילה בכלל ולא בסעודה קבועה, וקאי התם במש"כ באגה"ת פ"ג "לאכול מעט"].

70) וכעי"ז בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הע' 45.

71) אע"פ שבראשונה הובקעה בט' תמוז, תיקנו להתענות בי"ז תמוז שבו הובקעה העיר בשניה משום דחורבן בית שני חמיר לן – שו"ע או"ח סתקמ"ט ס"ב. וראה במג"א סק"ב שם. וי"א (גם בשיטת הבבלי) שגם בראשונה הובקעה בי"ז בו. וראה בארוכה לקו"ש חי"ח ע' 308 ואילך ובהערות שם.

72) מבית ראשון – רמב"ם תעניות פ"ה ה"ב. (וי"ג שם: מבית ה'. וראה אדני יד החזקה לשם). סמ"ג עשין מצוה ג' מדרבנן. אבודרהם סדר תפלת התעניות. ועוד. אבל ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ה. פיר"ח תענית כח, ב. פירש"י תענית כו, ב. פירש"י דניאל ח, יא. שם יד. פי' ראב"ע דניאל ט, כד. מלאכת שלמה תענית פ"ד מ"ו. ובפירש"י תענית כח, ב ד"ה מעת (וכ"ה בכ"מ), שהוא ביום שהועמד צלם. והרי גם בזה ב' דעות, אם הוא צלמו של מנשה (וכ"ה בפירש"י תענית כו, ב ד"ה והועמד. ועוד) או אפוסטמוס – ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ה). גם שקו"ט אם הוא מחמת גזירת מלכות או שלא היו להם כבשים. וראה גבורת ארי תענית שם. מט"י סתקמ"ט ס"א. נוכח השלחן שם. מענה כ"ז תמוז תשכ"ה (ליקוט מענות קודש מילואים ח"ג ע' 78).

73) וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתוויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת ברויטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאו' קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כעי"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סשע"ח).

אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג הי"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישובו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד'

באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה[74]. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם[75].

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתהנה גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם[76].

חולים פטורים מלהתענות וכן מעוברות ומניקות[77] המצטערות[78].

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, מתענים.

בעל ברית משלים תעניתו[79] ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

הפטורים מלהתענות צריכים שיאכלו בצינעא.

הצום מתחיל מעלות השחר[80] (לחשבון 16.1 מעלות בשעה **3:51**).

הרמב"ם הנ"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו'", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלז, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ווידוי (וכבר הקדימו בעניני זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש סתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה'" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

74) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

75) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבח רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוה אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

76) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנוד עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כועס ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך ליזהר ביום התענית מכל מכשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך ליזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכועס הרי הוא כעע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצוום לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה.

77) גם אשה השואבת חלב עבור בנק חלב אם פטורה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לו'תקכז.

78) ראה בנו"כ השו"ע ורמ"א או"ח סתקנ"ו ס"א. ואכ"מ. ולהעיר מר"ד ש"פ ויגש תשמ"ט.

79) ראה במג"א סי' תקנט סקי"א.

80) זמן התענית מעלות השחר – כ"ה בפוסקים.

אמנם, בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב נזכר בין הדברים שישנם כמה שעות עד להתחלת התענית בעלוה"ש, או אפילו הזהירות

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[81].

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[82].

[להתחיל להתענות] עוד לפנ"ז. ואולי הכוונה להמבואר בכ"מ (אג"ק חי"ח ע' תקנז, נעתק גם בלקו"ש חט"ל ע' 225. ועד"ז – ובשינויים קלים – במ"מ הגהות והערות קצרות לאה"ת פ"ג) בכוונת אדה"ז באגה"ת פ"ג שיכול לאכול עד ג' שעות לפני נץ החמה. ולהעיר מהוספת המלקט בספר המנהגים ע' 45 בשוה"ג (ונמצא בגוכתי"ק בתשורה לנישואי ברוק כ"ג אלול תש"ע ע' 13) שצ"ע אם בכל תענית דינו כן. וגם בפנים תיקן בכתי"ק הל' והוסיף "בתענית תשובה". והמסופר מפי השמועה בס' משבחי רבי ע' 47 – כנראה משבשתא היא.

[ובהסברא שתענית תשובה חמור טפי (אף שבד"כ איפכא הוא, ולדוגמא לענין להשלים בע"ש וכן לענין מילה. וראה שו"ת מהרש"ם ח"ט סל"ד, שתענית יחיד קיל דאפשר בשאלה) – ילה"ע מפירש"י תענית יב, א ד"ה עד מתי (בנדו"ז ממש). וראה שרביט הזהב שם. אמת ליעקב תענית יא, ב ד"ה ועיין. אבל ראה גבורת ארי ודקדוקי חברים לפירש"י שם. וח"א העיר מפירש"י יומא לד, א ד"ה וצריכי (וכן שם ע, ב ד"ה וצריכי), שיש צד נוטה שהנדבה צריך לייפותה כדי שתתרצה לדורון והקבלת פנים. וראה עד"ז פירש"י חולין ה, ב ד"ה דלאו (בחומרא דעולה לגבי חטאת). וראה הגהות מהרש"ם לשם. וי"ל ע"ד תפלת נדבה שצריך שיהא מכיר עצמו שיוכל לכוון יפה. וראה שו"ת שנות חיים סנ"ו לענין מהבב"ע.

והנה יש מי שר"ל איפכא שג' שעות מאוחר יותר מזמן עלוה"ש, והיא קולא בתענית תשובה, ודבריו נסתרים מכ"מ, כולל גם מהל' במ"מ הגהות וכו' לאגה"ת שם (ועוד). וחלק מההשגות לסברא הנז' – הועלו עלי גליון בתגובות שנדפסו בהתמים (בית משיח) גל' לה. והמענות שנכתבו שם בהערות בשוה"ג – אין בהן די השב, כמובן. וכן מש"כ בהערות שם ליישב ע"פ תאריכי המכתבים – אינו, ובדמוכח גם מרשימות הנ"ל. ואכ"מ עוד.

ובעיקר זמן עלוה"ש בדעת אדה"ז, ובמש"כ באגה"ת, הארכנו במק"א, עודנו בכתובים. ואכ"מ. כן להעיר מביאור מחודש באגה"ת בנר אליעזר גרינפעלד ס"י].

ועוי"ל בפשטות שהכוונה בר"ד הנ"ל להישן שינת קבע ולא התנה. וכ"מ בשיחה הנ"ל, בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הערה 45 בשוה"ג.

ובמש"כ באגה"ת שם "לאכול מעט" – הנה, בהלקח והלבוב שם מפרש לפי שבאכילה מועטת יותר נוח להתענות כידוע. ויותר נראה, שכוונתו להיפך, עפ"מ שהזהירו בכ"מ (א"ר סתקס"ג סק"א. חסל"א מעין ד נהר מה, הובא בבאה"ט סוסי' תקסח. ולהעיר שבמשנ"ב העתיק שאר דברי הבאה"ט והשמיט ד"ז. וראה כה"ח שתקמ"ט סק"א מכ"מ. ושם, שבאדם כחוש יש להקל) שלא לאכול הרבה יותר מרגילותו לפני התענית, שא"כ לא תועיל לו התענית. ואף אם לא נהגו להחמיר בשאר תעניות (וראה בכנויי נדרים סר"כ סי"ח ע"פ פירש"י נדרים סג, ב. וראה הגהות הרש"ש שם. שו"ת בצה"ח ח"ב סמ"ח. ובאהל ישרים להר"א ענתיבי שער התשובה (בהוצאת מכון הכתב – ע' 115) שדברי חסל"א תמוהים. ולהעיר מאג"ק חי"ח ע' תע) – מ"מ, מקום לומר שבתענית תשובה שהוא משום עינוי חמיר טפי בד"ז. וכ"כ לחלק בא"א מבוטשאטש תנינא סוסי' תקסח, שבהנ"ל לא שייך קפידא רק בתענית שלהצטער לתשובה משא"כ תענית לישע ותענית ציבור שיש לומר שיותר נכון להכין כח להתענות, ורק בתענית יחיד ליכוף ליצרי' בכך.

ולהפי' באגה"ת שג' שעות זהו "זמן עלוה"ש או חצי שעה לפני זה" (והובא באג"ק חי"ח ע' תקנז ועוד) – הרי בלא"ה מותר רק "לאכול מעט", שהרי תוך ח"ש לעלוה"ש אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, ומותר רק טעימה בעלמא.

81) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'מה (אפי' לגבי ת"ב). וש"נ.

82) רמב"ם סוף הל' תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבזה"ז, שהרי המועדים שבזה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ. **ע"ד חיוב סעודה לעת"ל** (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירש"י ר"ה יח, ב ד"ה יהיו לשישון ולשמחה. ולהעיר מהשקו"ט בסעודות חנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א סי' תקנ"ב סקי"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבים בסעודה הראשונה בעת"ב לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ו – רסג, א). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב הל' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בבשר ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

ע"ד איסור מלאכה (שבלשון הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, יו"ט", ובכמה מקומות "יו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"כ להוכיח נתן העזתי שר"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית): הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפי' "ששון ושמחה"). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' (שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח)). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל סס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח סי' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש לז' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ ויגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל סס"ד. מג"א (ושו"ע אדה"ז) סנ"א סקי"א (ס"א). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השמיט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ר, ומה"ט לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים ס"פ, ח. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי'

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית)[83]: ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות[84], שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

מנהג ישראל להרבות בצדקה[85] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[86]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[87].

שכח ואכל[88] מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה[89]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

בי"ז בתמוז מותר ברחיצה וכיבוס[90].

אמירת הסליחות בתוך סדר התפילה.

שחרית

רק הש"ץ אומר עננו[91], בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. [וכן אומרו במנחה, כדלקמן]. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

סדר התפלה לשחרית: לאחרי חזרת הש"ץ, תחנון, נפילת אפים, סליחות (מתחילים מ"אל תתנו"[92]

קנז. הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א סל"ד סק"ג). [ולהעיר מהפכו – שקו"ט בנוגע הקרבת קרבנות יו"כ בזמן חנוכת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו – ראה לקו"ש ח"ח ע' 56 העי' 42]. ולהעיר מהרמז הידוע בברכת אשר גאלנו "יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום", דקאי על ביטול הצומות לעת"ל, שבזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה.

כשמשיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צו"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה הנ"ל).

83) ועד"ז בטור שם (בשינויים. ונתבאר בלקו"ש חט"ו שם ע' 414 העי' 19).

84) חט"ו שם ע' 416. וראה שם העי' 38.

85) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

86) ראה בפירש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וראה של"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר סתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סקי"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש ט כה ע' 446 העי' 45. שם ע' 470 העי' 86). אבל י"ל בכוונתם שנותנים **לקראת** ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מיירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל סר"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבליל תענית הכוונה במוצאו (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תרוויהו איתנהו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי'.

87) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי–פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

88) שכח ובירך ונזכר מהתענית, לא יאכל אפילו מעט, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

שמע ברכה ממי שאוכל בתענית באיסור, יענה אמן (ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' לז'רלג. וש"נ).

89) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

90) ויש שהחמירו לבעלי נפש ברחיצה בחמין ושאר עינויים כבתשעה באב. וראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות שמו. שו"ת באתרא דרב סי' יט'תתצו.

ואפילו בנדחה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לח'קמב.

91) באם אין עשרה מתענים – אומר הש"צ עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארוכה בהערה להלן בדיני קריה"ת.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתקס"ו סק"ז).

92) ומדלג סלח לנו אבינו כי ברוב וגו', א–ל ארך אפים, י"ג מדות וכו' עד לכל קוראיך (ע"פ ההוראה בסליחות ע"פ מנהג חב"ד לצום גדלי', ודלא כקונטרס הסידור להגרא"ח ע"ה נאה סצ"א).

ומשמיטים הוידוי – "אשמנו" וכן "הרשענו"[93], וממשיך מ"משיח צדקך"[94], אבינו מלכנו הארוך – בנוסח של תענית ציבור ("זכרנו"), ואנחנו לא נדע, חצי קדיש[95], מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי[96] בפרשת ויחל משה[97].

בנוגע לאמירת וידוי תחנון סליחות ואבינו מלכנו כשיש ברית וחתן וכדומה, המנהג בבית חיינו[98], שהקהל (משא"כ החתן ובעל ברית) אומרים סליחות אבל משמיטים וידוי, תחנון, ואבינו מלכנו[99].

> בשיחת ט"ו תמוז תשמ"ב – אחרי אמירת ברכה אחרונה בסוף ההתוועדות – נתבאר, שקודם אמירת הסליחות בי"ז תמוז, מיד בהתחלת שלושת השבועות, מתחילים ומקדימים באמירת שלושה פסוקים, והפסוקים הם העיקר בסליחות, ובדוגמת תפלת שמונה עשרה בתפלה. ובפסוקים הנ"ל גופא – בסדר מדוייק, שלא מתחילים בענין של "חשבון צדק", אלא ההתחלה היא בפסוק "אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ", שפותחים בשטורעם, באמירת פסוק, שהתורה עצמה אומרת, שאסור להניח להקב"ה לשתוק, מלבנות את ירושלים. וגם זה אינו מספיק, ועדיין אסור להניח לו לשתוק, ויש להפציר ולבקש, עד שירושלים תהי' במצב של "תהלה בארץ". והטעם לכך, בפסוק השני "כי עמך מקור חיים", שמאמינים שהקב"ה מהווה ומחי' ומקיים הכל, ובודאי שכללות ענין הגלות נעשה ע"י הקב"ה – "עמך", והוא קשור עם "מקור חיים" כפי שיתגלה לעתיד לבוא, שאז יתהפך החושך לאור, אבל בכדי ש"נראה אור" הוא "באורך" ע"י התורה, שהתורה מאירה דרכו של יהודי ואומרת "אל תתנו דמי לו". ורק לאחרי זה נעשה המוח והלב רגוע, שאפשר לעשות תשובה שלימה, כבפסוק השלישי "אלקינו בושנו במעשינו ונכלמנו בעוננו". ומובן, שהענין שהזמן גרמא ועיקר השטורעם הוא "אל תתנו דמי לו". ובאשר לענין התשובה – כאשר מחליטים בתוקף המתאים ש"בושנו במעשינו" ה"ז כבר תשובה שלימה וכו'. ועוד זאת, תשובה היינו לשוב אל ה', ולכן כאשר פונה אל הקב"ה באופן ד"אל תתנו דמי לו" הרי זו תשובה אמיתית.

---

93) שג"ז וידוי, וכבר אמרו בסדר התפלה. וגם בימי הסליחות א"א הרשענו אחרי אמירת לעינינו עשקו. וכן מעשה רב.

94) ב"עננו" – הנוסח הוא "עננו קרוב לקוראיו עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו רחום וחנון עננו" – כ"ה בסידור תהלת ה'. מחזור חב"ד. סליחות חב"ד. ועוד. (אבל בסידור תורה אור ועוד סידורים: "עננו קרוב לקוראיו עננו, עננו רחום וחנון עננו וכו' עננו משגב אמהות עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו העונה בעת ובו'". ולהעיר, שמזה ששינו מל' המשנה "נוח לרצות" – אין הכרח שהסדר ע"פ א"ב מתאים יותר. וראה גם אג"ק ח"ב ע' קסג. ומ"מ משמע שם שהנוסח כאן בעננו בענין זה הוא ע"פ סדר א"ב (ובאמת, בשאר תפלות שאינן על סדר א"ב מצינו אצל הפייטנים הל' "נוח לרצות"). ומה שנכפלו אותיות ק' ור' – מצינו כיו"ב בשאר פיוטים).

ועוד שינוי, שבסידור תהלת ה' הניקוד "לְרָצוֹת", ובתורה אור – "לָרָצוֹת". והראשון עיקר (ראה באג"ק שם).

גם בתהלת ה' ובסליחות בסופו: "עונה (ובמחזור – "העונה") בעת רצון", ובתורה אור – "העונה בעת צרה". וצ"ע שכבר נזכר "עונה בעת צרה" לעיל מינה על סדר הא"ב.

95) א"א א–ל אדך אפים (רק בימי שני וחמישי). וראה שו"ת באתרא דרב סי' יז'תרפב.

96) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים.

אלא שי"א שכשאינן מתענין שלא מחמת חולי אין להקל, וכדמוכח בשו"ת קול גדול למהר"ם חביב סי"ד דמיירי רק באניסי – שו"ת שערי צדק (פאנעט) סי' קיט. פרי השדה ח"ג סי' קסח סק"ב. שם סי' קעט. זכרון יהודה שם. אפרקסתא דעניא ח"א סע"ז ד"ה א"כ. בארות אברהם או"ח סל"ו. וגם בשו"ת צ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא מיירי באניסי (וכן בפס"ד שלו סי' תקסו. אבל שם י"ל דנקטי' לדוגמא בעלמא). ועוד להעיר שבכ"מ כתבו רק כשיש עשרה מתענים בעיר, ונוגע לשלוחים הנמצאים בערים רחוקות.

אלא, שבזמנינו כשאינם מתענים מחמת העדר הידיעה, כאנוסים דמי, וכתינוקות שנשבו. ובהנ"ל מיירי כשפורשים מדרכי צבור בשאט נפש. ועוד, שרובם ככולם של הסברות שהובאו בשו"ת הצ"צ שייכים גם בכגון דא. (ולסברת הישועו"י סתקס"ו סק"ב לחלק בין תעניות הקבועות לתענית שגזרו הציבור, שלא נכללו בכלל הגזירה רק מי שאפשר לו להתענות אבל מי שהוא חולה לא עליו היתה הגזירה, אבל בד' צומות ות"ב מה שחולה פטור הייו משום פקו"נ ומיקרי תענית, וכיון דמצי עביד ע"י הדחק משוי שליח, יעו"ש, איכא למימר אדרבה, דחולה גרע מבריא שאינו מתענה, שבבריא ודאי דין בכלל תענית הוא).

97) קראו בתורה אחר חצות היום י"א שא"צ לקרוא שוב במנחה (שו"ת דבר יהושע ח"ה או"ח סי"ז). וטעמו הוא שלא תיקנו קריאה למנחה רק שיקראו אחר חצות. (וכש"כ להדעות שאפשר לקרוא למנחה מחצות וא"צ להמתין עד ח"ש אחר חצות). ועיי"ש שהביא מי שחלק עליו, ודחאו. ועוד יש לדון מטעם אחר, שמצינו בכ"מ שדבר אחר עולה לו לכאן ולכאן, וה"נ י"ל שעולה לו גם לחובת מנחה. והנה, נתקשו בכ"מ בטעם שקוראים ב"פ בתענית, ולרבינו מנוח תפלה פי"ג הי"ח "דצריך לקראות בתורה שני פעמים ביום" יתכן לומר שהחיוב לקרוא ב"פ, גם אם שניהם אחר חצי היום. ויל"ע. (ולהעיר שי"א אפי' בת"ב שאין תשלומין לקריה"ת של שחרית במנחה – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"ג סקפ"ב. אבל איהו קאי להדעות שגם בקריה"ת דשבת שחרית ליכא תשלומין במנחה, והרבה חולקים). והטוב טוב, שישמעו מציבור אחר שקורא לחובת מנחה.

וראה גליון פניני הלכה תצוה תשע"ח. דברי הצומות ס"ה סק"ח.

98) היו בזה כו"כ הוראות במשך השנים. ואכ"מ. בפועל, המנהג כבפנים.

99) באופן כזה אין מדלגים כלל בסדר הסליחות. והיינו שמתחיל מסלח לנו, וגם אומר הוידוי ("אשמנו") כדרכו. [ודי בזה במה שמניחים מקצת – והיינו מה שמדלג בסדר התפלה על תחנון – מחמת החתן ומילה].

נכון ללמוד פירוש המילות של הפיוטים והסליחות[100].

טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת א–ל מלך יושב[101], י"ג מדות, ובשעת אמירת הווידוים.

המתפלל ביחיד אינו אומר י"ג מדות[102], ולא ויעבור[103]. המתפלל במתינות ואינו מספיק להגיע למקום שהציבור עומדים בסליחות, יפסיק במקום עמידתו בסליחות גם באמצע הפרק בכדי לומר י"ג מדות עם הציבור[104]. וממשיך אח"כ לומר כדרכו.

פתיחת הארון: כשהס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריכים לעמוד, אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל שהארון קודש פתוח ואין חיוב בדבר. ויש מחמירים עכ"פ כשרואה הס"ת. ויש להקל בזקן וחלוש[105].

בקריאת התורה, נוהגין כשמגיע הקורא "לשוב מחרון אפך וגו'", הקהל אומרים בקול רם, וכן כשמגיע להי"ג מדות אומרים הקהל בקול רם "ה' ה'" עד "ונקה" וכן ב"וסלחת וגו' ונחלתנו". ובכל אלו, העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומרים אותם פסוקים עם הקהל, ויש להקורא ומי שעלה לתורה לשתוק, רק אחר כך כשסיימו הקהל אז קורא החזן עם העולה בתורה, שיקרא הקורא כדרכו, וזה העולה לתורה עמו בלחש. ומעשה רב, להתחיל עם הקהל ולגמור עם החזן[106]. וראוי ליזהר שהש"ץ ימתין עד שיסיימו כולם ואח"כ יתחיל לקרות כדי שישמעו כולם מהספר תורה.

> ביום י"ז תמוז . . יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים[107]) פרשת היום ע"ד "צום הרביעי" . . (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה[108]), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב[109].

סדר התפלה למנחה

יש להקדים קריאת התורה, ההפטורה ותפלת מנחה שיהיו קודם בין השמשות (היינו, לסיימן קודם שקיעת החמה בשעה **8:26**)[110].

---

100) ובנוגע לאמירת הסליחות ע"י הנשים בשפה המובנת – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תרי.

101) בנוגע לנוסח "כמו שהודעת" (או "כהודעת") ב"א–ל מלך ו"כהודעת" ב"אל ארך אפים" – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תרסה.

102) בנוגע אמירתו בניגון וטעמים כקורא בתורה (והובא ד"ז גם לענין סליחות – כ"ה בפשטות בשו"ע או"ח סתקס"ה ס"ה דקאי לענין סליחות. וראה במט"א סתקפ"א סכ"א ועוד) – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תרעא. ולדעת הכה"ח סי' קלא סקכ"ג, רק בסדר התפלה נכון לאומרו בניגון וטעמים, משא"כ בסליחות.

103) והנה, י"א שידלג גם תיבות "זכור לנו היום ברית שלש עשרה" וכן בסליחות במקום שנזכר זכות שלש עשרה מדות – כ"כ במט"א שם. וראה ט"ז סתקס"ה סק"ה. והעתיקו בשתיקה בא"ר סק"ז (וצ"ע במשנ"ב שם בשעה"צ סק"י שהעתיק באו"א). וראה בעורה"ש שם ס"ז. וראה שו"ת מנח"א ח"ג סכ"ב שכ"ה גם באומרו בניגון וטעמים, עיי"ש.

אבל י"ח בזה, וס"ל דשפיר דמי לומר תיבות אלה בכל גווני – כ"מ קצת בדעת המג"א סק"ו. וכ"כ בברכ"י סי' קלא סק"י. וראה הנסמן בכה"ח שם סקכ"ה. ובקצה המטה סתקפ"א סקנ"ה שכן המנהג. ושכך מפורש בשבה"ל סרפ"ב.

104) ואם התחיל אמירת י"ג מדות עם הציבור די בכך, אף שמאריך באמירתן, וכן יכול להתחיל כשהציבור באמצע אמירתן. אבל לא די בכך שהתחיל א–ל ארך אפים וכדומה, וכן אם הציבור כבר גמרו אין ליחיד להתחיל לומר י"ג מדות – ראה בכ"ז שו"ת באתרא דרב סי' כג'תרנז.

105) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תפג.

106) ונתבאר בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' לח'רעז.

107) מלכים ב כה, ג–ח. ירמיה לט, ב–ז. זכריה ח, יח–יט.

108) לקו"ש ח"כ ע' 341 ואילך. לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד.

109) סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

110) והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות.

ובהקדמה, שגם לענין תפלת מנחה בכלל, כתב אדה"ז בסדר הכנסת שבת רק ש"אין למחות ביד המקילין וכו' בפרט בשעהד"ח בימות החורף שהימים קצרים", אבל ודאי שאין להתפלל אז לכתחילה, שזמן מנחה עד שקיעה"ח (וראה הנסמן בקובץ העו"ב חגה"ש תשע"ד). ובמק"א – בשו"ת באתרא דרב פורים ח"א סט"ו – הארכנו בהחילוק בין נטילת לולב ביה"ש ושאר מצוות שאינו מברך ביה"ש לתפלת מנחה. ועיי"ש (ובהנסמן שם) גם מחמת הסברא דשאני תפלה דרחמי ניהו. ועוד, שעכ"פ עולה לו למעריב. ואכ"מ.

גם במנחה, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה. ומפטירין דרשו ה' בהמצאו.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קריאת התורה, הפטורה וברכותי', יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו"), חזרת הש"ץ, תחנון ואבינו מלכנו הארוך, ואנחנו לא נדע, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה[111].

אמנם, בברכת התורה בקריה"ת וברכת הפטרה חמור טפי. וסב"ל. ואף שיש לצדד ללמד זכות לסמוך להקל מכמה טעמים וכדלקמן – לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה.

[ומהסברות להקל, נוסף להדעות שבכ"פ שקורא בתורה מברך "בכל עת שיסכימו עשרה מישראל", וגם שבברכה"ת בשחרית לא נתכוונו לפטור קריה"ת, וכש"כ להדעות שברכה"ת בעת קריה"ת דאורייתא. וגם שספק איסור דרבנן דברכה לבטלה אינו דוחה ספק מ"ע דאורייתא דברכה"ת. ובכלל ברכה"ת אינה כ"כ ברכה לבטלה, ראה שו"ת הצ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא (לענין קריה"ת בת"צ בג' מתענים), ועיי"ש גם לגבי ברכה אחרונה. ועוד שם, שעכ"פ כשצריך לקרות מספק י"ל דצריך לברך. ובנדו"ד יש לצרף הסברא שעדיין יושבים בתענית. וחזי לאצטרופי מחמת ביה"ש דר' יוסי. וכהנה בכמה סברות. וראה בחלק מהנ"ל בשו"ת דבר יהושע ח"ג סס"ג.

אמנם, אכתי לא פלטינן מספיקא, שהרי העיקר לדינא שאין לברך בקריה"ת בכל עת מצוא, למרות סברות הנ"ל. וכן העיקר לדינא שאין חילוק בחובת ברכה"ת ביחיד ובציבור (והארכנו במק"א. ואכ"מ). וגם שסברא זו מועילה רק לגבי ברכה לעולה הראשון. וכמה חשש אדמו"ר הצ"צ בשו"ת או"ח סל"ה שלא להוסיף בקריה"ת משום חשש ברכה שא"צ. ויש לחלק. וכש"כ שאינו מועיל לגבי ברכת הפטרה. ואנן קיי"ל לעיקר שסב"ל אפי' בכמה ספיקות. ועיקר דברי הצ"צ להקל לקרוא בתורה כשיש רק ג' מתענים – לפי שהעיקר שבת"צ חובה ממש לקרות בכל גווני גם כשאינו מתענה, ולא מחמת סברות הנ"ל, משא"כ כשספק אם עבר התענית. ואם מחמת הדעות שמותר לקרוא בלילה (ראה שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קנח. פני מבין ס"ל. ועוד) – היינו לפני עלוה"ש, ולא בלילה שלאחריו כשכבר עבר זמנו. ואפי' את"ל להקל בב' וה' – דאכתי איכא טעמא שלא יעברו ג' בלא תורה, והרי י"א להשלים ביום שלישי. וגם בביטלו הקריאה ביום חמישי, שכבר עברו ג' – אכתי עדיף לן שלא יעברו עוד יום (וראה בנו"כ השו"ע או"ח סי' קלה ס"ב – באה"ט, ברכ"י, משנ"ב ובה"ל שם). ובשבת מנחה – איכא עכ"פ הסברא דתוס"ש. ודוחק קצת. אבל בקריה"ת דמועדים וימי הצומות, הרי כבר עבר זמנו. ולכמה דעות אסור מדינא לקרוא בתורה שלא בזמנו ואפי' ללא ברכה. וראה שו"ת משיב דבר ח"א סט"ז. תורת רפאל ס"ב. אג"מ או"ח ח"ב סל"ה. ואיכא גם משום מיחזי כשיקרא – ראה ב"ב פה, ב. שו"ת הצ"צ או"ח ס"ג סק"ו. שם ד"ה ומעתה. אבל יותר נראה שבמקום שפק ליכא למיחש כ"כ, אלא שאין לו לברך. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"ה סר"צ. ואשיבה דברי מוזסון או"ח ס"ד.

והנה, מצינו בכ"מ שכשהשעה דחוקה יתפללו מנחה ואח"כ יקראו בתורה (ראה מקו"ח סרל"ב בקיצור הלכות. שם סי' קכד ס"ב. ועוד). ולא נתפרט אם היינו מחמת שלא יספיק הזמן לשניהם, ואם מחשש שימשך בלילה, או מחמת המציאות שאין אור היום לראות, ואם הוא אחרי שקיעה"ח, או בביה"ש דר"ת, ועוד כמה פרטים עד"ז. ועכ"פ, עדיין לא נתפרש להדיא להתיר לקרוא ביה"ש (אף שמסתבר דהכי קאי. ולהעיר, שבכלל, שקו"ט אם מקום לקרוא אחרי שגמר מנחה, אף שהעיקר שאפשר לקרוא אחרי מנחה, עכ"פ בת"צ. (וראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סכ"ח. קנין תורה ח"ב סי' קכז. ועוד). והמסופר שבכ"מ קראו בשבת מנחה ליד החלון מחמת שאיחרו מאד זמן מנחה – הרי אפשר שהוא ממש קודם ביה"ש, וכשעדיין הי' אור היום קצת).

וצ"ב החילוק בין ברכה על קריה"ת, לקריאת הלל, שיכול לקרות כל היום עד צאה"כ (שו"ע אדה"ז סתפ"ח ס"ג). אבל במק"א (בלוח לימים טובים ולחנוכה) כתבנו דהיינו שלא בברכה. כן בנ"כ זמנה עד צאה"כ כדלקמן, ובפשטות – היינו בברכה (אא"כ נאמר שלמסקנת אדה"ז בסדר הכנסת שבת אינו כן, וכדלקמן).

ולענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. וראה לבוש סתרכ"ג ס"ד ושו"ע אדה"ז שם ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ, ומשמע שביה"ש מותר. וכ"מ בפר"ח סי' קכט. כנה"ג שם. ועוד. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. וראה בפמ"ג שם סק"ג שנסתפק לענין ביה"ש. ובמשנ"ב בשעה"צ סקי"א צירף כמה סברות להתיר בביה"ש (ביה"ש דר' יוסי, דעת ר"ת, וכנראה גם הדעות שנ"כ בלילה), ונשאר בצ"ע. וראה הנסמן בשו"ת יחו"ד ח"ו ס"מ. יוסף לקח פרץ מועדים ח"א סל"ו. ועוד. וצ"ע בטעמו של הלבוש ואדה"ז. גם יל"ע אם אדה"ז בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי. ולהעיר מהוראת שעה לישא כפים בנעילה מוקדמת (בשנת תרמ"ו – סה"ש תרצ"ג ע' 80. בשנת ת"ש – ראה מבוא לסה"ש תרצ"ו–ת"ש ע' מ הנסמן שם. ואינו ברור אם הקדימו גם לפני השקיעה, או רק לפני צאה"כ, ואת"ל לפני השקיעה, הרי בשנת ת"ש אפשר שהי' מחמת הסכנה (כמסופר שם. וראה בתשורה ליסון–ווילהעלם כ"ד אד"ש תשפ"ה ע' 24).

111) ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמיירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

דברי כבושין אחר מנחה[112].

צאת הצום[113] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **8:59**.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[114] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[115] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[116]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[117].

יום שני, י"ט תמוז

יום כניסת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע לבריתו של אאע"ה (בשנת תר"ם) ויום השביעי דחגיגת הבר מצוה שלו (בשנת תרנ"ג).

במעלת י"ט תמוז, יום שמחה גדולה, והשייכות ל"בין המצרים", כטעימה מגאולה העתידה – ראה הנסמן בהערה[118].

בשיחת ט"ו תמוז תשמ"ה[119] (בקשר ליום הברית של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע): "הימים האלה נזכרים ונעשים ברוחניות, מען לעבט זיך אבער אין עולם העשי' – דארף מען זיך משתדל זיין און געפינען אזא מין ענין וואס דאס זאל מתיר זיין א שמחה אין דער יום הברית . . צי דאס וועט זיין א ברית מילה, אדער א פדיון הבן אדער בכיו"ב – א ענין וואס דאס איז ע"פ שו"ע דארף מען מאכן א שמחה אפילו ווען דאס טרעפט אין דער דריי וואכן. און אט דעמאלט זאל מען מאכן אט דא די שמחה. און אויכעט מדגיש זיין אז בגשמיות על פי הלכה – טאקע דאס איז דער עיקר הטעם; אידן און חסידים לעבן דאך מיט נשיא דורנו, וואס משנה לשנה פונקט ווי ער איז געווען חי בשעת זיין ברית בפשטות, אזוי מדי שנה בשנה ביום הברית איז ער הולך ונתעלה און הולך מחיל אל חיל, במילא איז דאך דער יום הברית פון היינטיקן יאר [תשמ"ה] וועט עס דאך זיין דער הונדערט און זעקסטע מאל פון זיין ברית, איז דאך דערפון פארשטאנדיק ווי אזוי ס'דארף זיין די שמחה דעמאלט.

מען דארף אבער אראפנעמען די טענה פון אלה אשר תואנה המה מבקשים, אפילו ווי דאס איז פארבונדען מיט עולם ההלכה – איז דאס ניט קיין תואנה, נאר א טענה צודקת. איז דערפאר דארף מען אויסגעפינען א פדיון הבן אדער א ברית מילה, וכיו"ב א ענין וואס איז ניט נאר מתיר א שמחה ע"פ שו"ע, מען קאן זיכער אויסגעפינען א ענין וואס וועט אויכעט געבן כח און עידוד אויף מאכן א שמחה ביום זה. און אט דעמאלט בשעת מעשה זאל מען רעדן וועגן דעם ענין ע"פ הלכה, א ברית אדער א פדיון הבן וכיו"ב. און גלייך דערנאך, אדער פארדערויף, חזר'ן אן ענין אין חסידות פון דער בעל הברית, פון דער רבי דער שווער – נשיא דורנו, וואס ער איז חי בחיים און מידי שנה בשנה וועט אלץ מער ניתוסף . . ממשיך זיין אין די פארברענגענישן . . און ביום הברית אויכעט זיכער . . באופן מיט די הגבלות ווי אין שולחן ערוך. און ווי חסידות איז מבאר – א הגבלה וואס מ'איז זיך אליין מגביל איז די הגבלה קיין הגבלה ניט, בשעת די שו"ע אליין איז דאס מגביל איז די הגבלה קיין הגבלה ניט[120].

112) ראה לקו"ש ח"כ ע' 352 (וש"נ) ע"ד מנהג כמה קהילות בעבר לומר ביום התענית בזמן מנחה דברי כבושין לעורר לתשובה, ושכדאי לעורר ע"ד מנהג הנ"ל במקום האפשרי – שיאמרו אחר מנחה (לכה"פ כמה מלים) דברי כבושין או מזמור תהלים המתאים, ובמקום שאא"פ – שיחשבו עכ"פ דברי כבושין.

113) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

114) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

115) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

116) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

117) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

118) ראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ט (ספר השיחות ע' 581 ואילך). ועוד.

119) מסרט הקלטה.

120) ובר"ד משיחת ש"פ בלק תשמ"ה: כאן המקום לעורר ולהזכיר שיש להמשיך את ההתוועדויות דימי הגאולה יב–י"ג תמוז ככל האפשרי, עד הזמן המותר ע"פ שו"ע. וכמו כן, טוב ונכון שישתדלו לערוך התוועדויות גם ביום י"ט תמוז, היום שבו נכנס בעל הגאולה

יום ועש"ק פרשת פינחס, כ"ב תמוז

העברת הסדרה שמו"ת – פ' פינחס[121].

חייב אדם למשמש בבגדיו עם חשיכה.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **8:05** (18 דקות לפני השקיעה).

ש"ק פרשת פינחס, כ"ג תמוז, שבת מברכים חודש מנחם־אב

אמירת כל התהלים בהשכמה.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ב: ישנם כאלו שגם כאשר מנגנים שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, מנגנים זאת בקול ענות חלושה (מיט א פאר'חלשטן קול), ולאח"ז מוחים את הזיעה מפניהם, באמרם שכבר יצאו ידי חובתם! ובקשר לזה, הנה אפילו כאשר מדובר אודות כל ימות השנה, צריכים לחשוב אם יש מקום להנהגה כזו, ועאכו"כ כאשר מדובר אודות ימי בין המצרים, שאז דרושה זהירות יתירה מענינים שהם העדר השמחה, כדי שאף א' לא יוכל לחשוב שהוא נוהג אבילות בשבת דבין המצרים (כידוע כמה סיפורים אודות גודל הזהירות בדבר), ולכן, דרושה שמחה יתירה מאשר בשאר שבתות השנה, נוסף על כללות הענין דביום שמחתכם אלו השבתות. ורק לאחרי יום השבת, באם יהי' עדיין מעמד ומצב ד"אנחנו לא נושענו" ח"ו, צריך להיות ענין של אבילות באופן המבואר בשו"ע, אבל גם אז, אין הדבר מפריע ח"ו לשמחה הקשורה עם לימוד התורה וקיום המצוות שעז"נ פיקודי ה' ישרים משמחי לב. ויה"ר שע"י שמחה של מצוה בכל עניני התורה ומצוותי', נזכה בקרוב ממש לשמחת עולם על ראשם כאשר יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

משבעה עשר בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא. בשבת זו מפטירין בדברי ירמיהו[122].

הלכתא למשיחא: בשיחת ש"פ עקב תש"מ נזכר שגם לעתיד לבוא יהי' ענין ההפטרה[123].

בדא"ח מבואר שתלתא דפורענותא הם כנגד ג' המוחין (ושבע דנחמתא – כנגד ז' המדות), ושהענין דתלתא דפורענותא לאמיתתו הוא למעליותא, פורענותא כמו פרעה דקדושה, דאתפריעו ואתגליין מיני' כל נהורין, שמורה על גילוי נעלה ביותר שלמעלה ממדידה והגבלה.

דער ענין העצבות פון בין המצרים דארף ניט זיין אום שבת, ווייל שבת דארף זיין שמחה. און נאך מערער, אז דעם שבת דארף זיין די שמחה נאך מער ווי אין אן אנדער שבת, בכדי עס זאל ניט זיין קיין חשש אז דער העדר השמחה קומט מצד דעם ענין פון בין המצרים. דער ביאור אין דעם בפנימיות הענין איז: שבת איז מעין דלעתיד לבוא, יום שכולו שבת, און וויבאלד אז לעתיד ווערט דאך זיין די גאולה באופן אז עס ווערט ניט בלייבן קיין רושם פון דעם גלות דערפאר איז אויך בשבת דארף ניט זיין דער ענין פון בין המצרים. דאס איז דאך אבער מער ניט ווי א ביאור אויף דעם וואס שבת דארפן ניט זיין די ענינים פון היפך השמחה. דער ביאור אויף דעם וואס דעם שבת דארף די שמחה זיין מערער פון אן אנדער שבת, איז: עס איז באוואוסט אז די גאולה וואס נאכן גלות ברענגט צו א העכערן מצב ווי ס'איז געווען פארן גלות . . איז דער שבת וואס אין בין המצרים איז

בבריתו של אברהם אבינו, וכמובן – באופן המותר ע"פ שו"ע, עי"ז שיקשרו זאת עם סעודת מצוה של ברית מילה, פדיון הבן, וכיו"ב, כמדובר בהתוועדות שלפנ"ז.

121) ההפטורה – דברי ירמיהו (מ"תלתא דפורענותא").

ולכאורה יש לומר ביחיד גם ההפטורה ששייכת לפרשת פינחס (ע"פ היום יום ל' סיון (וראה שם ד' טבת. סה"ש תרצ"א ע' 229) שבהעברת הפרשה שמו"ת קורין שתי ההפטורות "אם הוא שבת ר"ח, או פרשיות מחוברות **וכיוצא בזה**". וגדולה מזו מצינו בסה"ש תרח"ץ ע' 289 (במהדו"ח), בהנהגות ב' ניסן פאריז צ"ח, בה חל ע"פ בערב שבת, בנוגע הפטורת וערבה בשבת הגדול, ש"ביחידות אומרים ב' ההפטרות". ומשמע שר"ל לומר וערבה בכל שה"ג (ולא רק איפכא לומר גם הפטרת השבוע בקביעות ע"פ שחל בשבת). ואינו דומה לקריאת ההפטורה בקריאת שמו"ת דפ' מטות–מסעי, כדלקמן בלוח שם).

122) אם טעה והפטיר בהפטרת פרשת פינחס, יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו מפני שהם סמוכים זו לזו – מג"א סתכ"ח סק"ט. וראה שיחת ש"פ מסעי ר"ח מנ"א תשמ"א (שיחו"ק ע' 284 ואילך).

123) וצ"ע אם יפטירו "מענין הפרשיות דומה בדומה" או "לפי הזמן ולפי המאורע". וראה מה שכתב ח"א בקובץ העו"ב ש"פ וישלח תשפ"ד, שאפשר שלכן הובא ברמב"ם סדר ההפטרות גם בפרשיות דתלתא דפורענותא "מענין הפרשיות", דנפק"מ הלכתא למשיחא. ודפח"ח.

זיין ענין אז ער איז מעין לעתיד לבוא, יום שכולו שבת, און דערפאר דארף זיין דעמאלט א שמחה יתירה, ווייל דער ענין פון **דעם** שבת איז א נתינת כוח צו מהפך זיין דעם בין המצרים לששון ולשמחה, ווייל דער גילוי אור דלעתיד, וועלכער איז אינגאנצן העכער פון דעם ענין פון גלות וגאולה האט ער בכוח צו מהפך זיין דעם בין המצרים גופא צו ששון און צו שמחה. און דאס איז אויך וואס עס ווערט אפגעע'פסק'נט אין שלחן ערוך, אז שבת שבין המצרים מעג מען מאכן סעודת שלמה בשעתו, וואס בימי שלמה איז קיימא סיהרא באשלימותא. בשבת זה איז פאראן א נתינת כוח אז הימים האלו יהפכו לששון ולשמחה[124].

אין שבתים פון בין המצרים דארף מען מער ווי אין אנדערע שבתים פון יאר פארהיטן דעם חשש פון אבילות (איינער וואס פלעגט בשבת טראגן שטעק–שיך [=נעלי בד] אידעו אבל ר"ל. האט ער געפרעגט ביים טאטן, צי ער מעג טראגן די שטעק–שיך דעם שבת וואס אין דער וואך פון אבילות. האט אים דער טאטע ג"ע'פסק'נט, אז ער זאל עס ניט טאן, בכדי ניט צו געבן קיין ארט פאר א חשש פון אבילות בשבת)[125].

במאור ושמש על התורה[126]: מה שאומרים הקדושי עליונים שבתות שבין המצרים גבוהים עד למאד, נראה לי מפני ששת ימי החול שבין המצרים הם נמוכים מאד והם בקטנות עד למאד וידוע שבשבת קודש הוא עליות עולמות ויש עלי' לכל ששת ימי החול ממילא יובן ששבתות שבין המצרים הם גבוהים עד למאד לפי שיש עלי' לכל הדברים שהיה בקטנות עד למאד ונתעלו עד למעלה למעלה משא"כ בשבתות של כל ימי השנה שאין ששת ימי החול קטנים ונמוכים למאד ממילא אין עלי' גדולה כשבתות שבין המצרים שנתעלו כל הדברים שהיו מטה מטה בעמקי התהום למעלה בקדושה[127].

בכמה שיחות קודש הובא ונתבאר מה שכתב אדמו"ר הצמח צדק באור התורה: "ג' שבועות בין המצרים בזמן כמו מדבר במקום, ומקדים רפואה ג' שבתות שבהן, ובכל שבת ב' שבתות, נמצא ו' (ג"פ ב' שבתות) פעמים ז' (ז' ימי השבוע שבהם מאיר מבחי' ב' שבתות שבכל שבת) עי"ז מכניעים המדבר מ"ב" (מ"ב המסעות שבמדבר העמים, שרומז על כללות זמן הגלות מאה"ק). והיינו, שע"י השבתות נעשה התיקון דבין המצרים.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשד"מ: אצל יהודים שעסקם בעניני העולם, מפני הרגילות להיות מונחים בעניני העולם, מתעורר קושי מיוחד לפעול עליהם שבזמנים מיוחדים ישתחררו מההתעסקות בעניני העולם ויהיו מונחים בענינים רוחניים, ועאכו"כ לפעול עליהם שירגישו את הצער דירידת הגלות, עד שישתוקקו לנחמה דענין הגאולה . . ועד"ז, כאשר מגיע הזמן דבין המצרים, כולל יום השבת, כמודגש בענין ההפטרה ש"מבראשית עד י"ז בתמוז מפטירין מענין הפרשיות דומה בדומה ומשם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע תלתא כו'", הפטרה מיוחדת השייכת לבין המצרים, קשה לפעול עליו שיתעורר ברגש של צער מפני שנמצאים בזמן דבין המצרים וישתוקק לנחמה דענין הגאולה, דמכיון שהוא מונח בעניני המסחר ורואה שהקב"ה מצליחו ומברכו בבני חיי ומזוני רויחי הרי אינו מרגיש שחסר לו מאומה . . אמנם מכיון שהקב"ה אינו מבקש אלא לפי כחן, מובן שלאחרי כל הקושי שבדבר, הרי זה בכחו של כאו"א מישראל . . מכיון שהוא חדור בידיעה ורגש שמציאותו האמיתית היא הנשמה, הרי גם כאשר ענייניו הגשמיים, בני חיי ומזוני רויחי, הם בשלימות יודע ומרגיש את גודל צער הגלות, ובפרט כאשר נמצאים בזמן דבין המצרים, ולכן נמצא בתנועה של תשוקה לנחמה דענין הגאולה. לכאורה יש מקום לשאלה, לשם מה מדברים בהתוועדות שיש צורך לזכור שנמצאים בזמן דבין המצרים, ובמילא להצטער ולהיות בתנועה של עצבות כו', וכי זוהי מטרתה של התוועדות? אמנם ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבודאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבודאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים, וא"כ לשם מה צריכים לדבר אודות ענין זה? ואפילו אם יש צורך לעורר אודות קיום ענינים אלו – רחמנא ליצלן משליחות כזו לעורר יהודים אודות ענין של היפך השמחה ח"ו... ולאידך, ישנה תקנת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו להתוועד בשבת מברכים החודש, כולל שבת מברכים חודש מנחם אב,

124) משיחת ש"פ מטו"מ תשט"ו. לקו"ש ח"ב ע' 358 ואילך.

125) לקו"ש ח"ד ע' 1091.

126) ברמזי בין המצרים, ונעתק חלקו בלקו"ש ח"ד ע' 1090 הע' 25. ושם: והוא הי' תלמיד תלמידי המגיד ממעזריטש ובטח להם מתכון.

127) ואולי ילה"ע מהמבואר בד"ה לסוסתי תקס"ד (לקו"ת שה"ש יא, ג. מאמרי אדה"ז תקס"ד ע' כה), הובא ונת' ברשימות הצ"צ על איכה ד"ה ענין ט"ו באב (אוה"ת נ"ך ע' א'צו) בנוגע לשבתות שבימי הגלות. וראה אוה"ת שמיני ח"א נ, א. ואתחנן ח"ו ע' ב'קצח. ועוד.

ומובן שלכל לראש צריכים לדבר מענינא דיומא! הנה העצה וה"הצלה" בענין זה היא – "מנחם אב", היינו לעורר אודות הענינים המביאים לנחמה וביטול הענינים הבלתי רצויים דבין המצרים, עי"ז שמוסיפים בכל עניני יהדות תורה ומצוותי', מתוך שמחה וטוב לבב.

מברכים ר"ח מנחם־אב.

י"א ששבת לפני ראש חודש אב אין מברכין החודש. וכתב על זה הדרכי משה בשם הגהות מרדכי: וליתא, דאדרבה צריך לברך ישראל באותו זמן[128].

המולד ביום ששי הבעל"ט בשעה 10:42 ו5 חלקים.

ראש חודש מנחם־אב[129] ביום השבת קודש הבעל"ט.

אין אומרים 'אב הרחמים' לפני מוסף כבכל שבת מברכים.

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ז נתבאר, ששבת מברכים החודש מנחם אב, ענינה – המשכת ברכה נעלית ביותר שבכחה להפוך את הענינים הבלתי רצויים דחודש אב, עד לתשעה באב, לששון ולשמחה ולמועדים טובים. וענין זה מודגש בנוסח ברכת החודש, הן בנוגע להכרזת שמו של החודש, "ראש חודש מנחם אב ביום פלוני" – כמנהג ישראל (תורה היא) שקוראים לחודש זה (לא רק "אב", אלא) בשם "מנחם אב", ועד שהשם הראשון והעיקרי הוא (לא "אב", "אב מנחם", אלא) "מנחם", שהתחלתו להיות מנחם, ועד שנקרא "מנחם" (במקום "אב"), ענין הנחמה., והן בברכה ד"יחדשהו . . לישועה ולנחמה" – ד"ישועה" קאי על הגאולה האמיתית והשלימה, ו"נחמה" קאי על נחמת ציון וירושלים ("מנחם ציון ובונה ירושלים"), ובאופן ד"ונאמר אמן", ובהדגשה יתירה ביחס לברכה הכי סמוכה – "לישועה ולנחמה", הן באמירת הברכה ע"י כל הקהל, והן באמירתה (לאחרי זה) ע"י הש"ץ, שאף שכל הקהל עונה "אמן" גם לאחר הברכות שלפני זה, הרי זה ב"שטורעם" גדול יותר בהסיום ד"ונאמר אמן", היינו שהברכה היא באופן של קיום אמיתי. ומזה מובן גודל העילוי דשבת מברכים החודש מנחם אב לגבי שבת מברכים דכל שאר החדשים.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ: בנוגע צו דעם ניגון הוא אלקינו וואס מ'זינגט אין כתר פון מוסף בשבת. ס'איז שוין כו"כ שנים וואס ס'איז איינגעפירט צו זינגען הוא אלקינו בשבת מבה"ח מנחם אב, וויבאלד אז אין דעם זמן איז נאכמער נוגע די גאולה. און בשנה זו, איז קיינעם ניט איינגעפאלן צו אנפאנגען דעם ניגון! מ'האט געווארט אז איך זאל מאכן מיט די פינגער אז מ'זאל זינגען – האב איך געווארט בכדי צו זעהן אויב מ'וועט אליין האבן שכל און זינגען דעם ניגון... האט מען בפועל ניט געזונגען דעם ניגון! וויפל מאל דארף מען דאס טאן בכדי אז מזאל אליין פארשטיין אז אזוי דארף מען טאן?! און אין עטליכע טעג ארום וועט מען מסתמא באקומען א ברייו פון איינעם מעבר לים – היתכן פארוואס מ'האט ניט געזונגען הוא אלקינו אין שבת מבה"ח מנחם אב?

יום התוועדות.

[כ"ק אד"ש סיפר הסיפור הידוע מאביו כ"ק הרה"ק לוי"צ בענין לבישת נעלי בית בשבת שבתוך ימי אבלות, הובא לעיל, והמשיך:] עס איז פאראן אזוינע וואס אלע שבת מברכים גייען זיי ארום מיט מחשבות אדער זיי זיינען במרירות אדער פשוט אין עצבות. איז יעדער שבת מברכים פאראן אויף זיי א לימוד זכות, זיי זיינען ניט אויסגעשלאפן, פארמאטערט, פויל, והדומה. דער שבת מברכים קומט צו נאך א לימוד זכות אז דאס איז מצד די דריי וואכן. איז אזוי ווי דער ענין פון די דריי וואכן דארף ניט זיין בשבת, כידוע אז אין געווייסע מדינות וואס מען האט געזאגט לכה דודי מיטן ניגון פון תשעה באב איז געווען גזירות אויף די מדינות[130], איז אפילו אויב אלע שבת מברכים מאכט דאס ניט אויס אזוי שטארק, איז אבער דעם שבת מברכים, דארף נאך זיין די שמחה מיט א תוספת, אזוי ווי דער רבי האט געזאגט אז שבת מברכים זאל זיין א פריילעכן שבת, איז היינטיקן שבת מברכים, בכדי עס זאל ניט זיין קיינע חששות דארף נאך זיין די שמחה מיט א תוספת[131].

128) אודות החידוש שאפילו בבין המצרים יש הכח לברך החודש מנחם־אב, ראה בשיחת ש"פ מטות מבה"ח מנ"א תשמ"א (שיחו"ק ע' 205 ואילך).

129) ראה להלן בפנים, וכן להלן בר"ח מנ"א, הנעתק משיחות ואג"ק בטעם קריאת השם "מנחם אב", ובפרט בעת ברכת החודש.

130) להעיר מדברי תורה להרה"צ וכו' ממונקאטש מהדורא שתיתאה אות צח בשם בעל קול ארי'. ושם שהוא ע"פ זח"ג (ברע"מ) ערב, ב.

131) ר"ד משיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך).

בנוגע צו שבת מברכים מנחם אב איז דא אין כמה קהילות דער מנהג אז מען מאכט אין אים שינויים לגבי די אנדערע שבת מבה"ח פון א גאנץ יאר, און דאס איז צוליב די ענינים בלתי רצויים וואס זיינען פארגעקומען מתחלת החודש. אין מנהגי חב"ד געפינט מען אבער ניט דעם מנהג, נאר מ'פירט זיך אין דער שבת ווי אין אלע שבת מבה"ח פון א גאנץ יאר. אוז ס'איז ניט נאר וואס מען איז זיך נוהג אין דעם שבת ווי אין אנדערע שבת מבה"ח, נאר מ'איז נאך **מוסיף בשמחה** (בכדי שולל זיין דעם מנהג הנ"ל). וואס דער טעם אויף דעם איז, ווארום אויף שבת שטייט דאך אז "אין עצב בה", ובמילא איז ניט קוקנדיק אויף וואס פאר א שבת עס זאל נאר ניט זיין, טאר ניט זיין אין איהם א ענין פון עצב. ביז ווי מען געפינט בנוגע לשבת חזון, אז דער אלטער רבי האט זיך געפירט ניט צו משנה זיין די בגדי שבת לגבי שאר שבתות השנה (ניט ווי אנדערע גדולים וואס האבן יע משנה געווען זייערע בגדי שבת בשבת זו). איז מה דאך אז בנוגע צו שבת חזון, וואס דאס איז שוין איז די ניין טעג, איז דער מנהג ניט צו מאכן קיינע שינויים, איז עאכו"כ בנוגע צו שבת מבה"ח מנ"א, וואס דאס איז פאר די ניין טעג, איז מובן אז ס'איז ניטא אין דעם שבת קיינע שינויים לגבי די אנדערע שבתים פון יאר. דאס איז אבער אלץ מצד דעם ענין פון שבת, און מצד דעם כלל פון "אין עצב בה". וויבאלד אבער אז תורה איז דאך תורת אמת, און דער ענין פון אמת איז אז ער איז אמת אין אלע זיינע פרטים . . מוז מען דעריבער זאגן אז דאס וואס מען זאגט אז ס'דארף ניט זיין קיינע שינויים בשבת מבה"ח מנ"א, איז דאס ניט נאר מצד ענין השבת שבו, דאס הייסט אז דער ענין השבת איז "מעלים" אויף דער ענין פון חדש אב, און דעריבער דארף ניט זיין קיין שינוי, נאר אויך מצד דעם ענין פון חדש אב שבו, דארף אויך ניט זיין קיין שינוי. ואדרבה, מען דארף נאך מוסיף זיין בשמחה, ווייל היות אז יערער ענין אין תורה איז אמת בכל ענייו, איז דאס וואס מען מאנט אז עס דארף זיין בשבת זו א ענין פון שמחה, איז דאס בכל הפרטים פון שבת, סיי מצד ענין השבת שבו, און סיי מצד חדש אב שבו[132].

פרקי אבות פרק א' [בפעם השלישית].

מוצאי שבת קודש בשעה **9:11**.

יום ועש"ק פרשת מטות–מסעי, כ"ט תמוז, ערב ר"ח מנחם־אב

מהוראות כ"ק אד"ש: בער"ח מנחם אב להוסיף במיוחד בתורה, תפלה וצדקה. והצדקה – הוצאת ב' סעודות, ומה טוב – של ג' סעודות.

בר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה (מסרט הקלטה), בנוגע להתוועדות בער"ח: לכאורה איז דאך דאס א חידוש פון א פארברענגען אין מיטן פון די דריי וואכן, במילא האב איך געמאטערט זיך זוכן א היתר. איז דער בעסטער היתר וואס איך האב געפונען, אז ס'שטייט אויף קלעזמער אז אויב זיי דארפן דאס האבן לשם פרנסתם מעגן זיי שפילן אפילו אין די דריי וואכן, וויבאלד אז דאס איז אן ענין בא זיי פון פרנסה. אזוי ווי ס'איז דאך מיין פרנסה, האב איך קיין ברירה ניט, במילא איז דאס אפילו אין די דריי וואכן. נאר וואס דען, ווי ס'שטייט דארטן אין פוסקים בלי ריקודים. אבער דער ענין של שמחה בהנוגע צו קלעזמער, בהנוגע צו ניגונים, איז דאס א היתר מפורש אין פוסקים אפילו אין אחרונים.

עס איז אן ענין פארבונדען מיט די ניין טעג, קען מען דאס ניט רעדן מיט כמה זמן לפני זה, דערפאר וואס דארף מען זיך מייאש זיין חס ושלום, אז מ'רעדט דאס מיט א טאג פריער, און מ'רעדט וועגן די באווארעניש פון די ניין טעג, איז דאך א סימן אז מ'איז זיכער אז אויף מארגן אינדערפרי וועט משיח חס ושלום ניט קומען. במילא ווארט מען ביז די לעצטע רגעים פון ערב תשעה ימים, וואס דעמאלט זעט מען שוין אז עבר קיץ כלה קציר ואנחנו לא נושענו...

בשיחת ער"ח מנ"א תשל"ד, נדפסה בלקוטי שיחות[133]: האופן דרפואת הקב"ה ("אני הוי' רופאך") הוא שמלכתחילה "**לא אשים עליך**" – **מקדים** רפואה כו'. ולכן: גם ההשתדלות בפעולות אלו [הוספה בתורה ובצדקה וכו', עיי"ש בפנים] צריכה להיות עוד לפני הזמן ד"משנכנס אב כו'" – ע"י התייעצות וכו' ביום . . ערב ר"ח מנחם אב, איך שכאו"א יקבל ע"ע להתעסק בכל הנ"ל, בעצמו וכן בנוגע לפירסום כהנ"ל במקום שידו מגעת וכו' – ויה"ר שכל זה יהמר קיום היעוד דיהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ובהאופן ד"לא אשים עליך", מעיקרא ימי ששון ושמחה.

---

132) ר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג.

133) חי"ג ע' 278.

עצה טובה: בתשעת הימים אין לובשים בגדים מכובסים [לבד מבגדי זיעה כדלקמן], אבל אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים מותר ללובשם בתשעת הימים, שאין שמחה לאדם אלא בלבישתם בפעם ראשונה בלבד. ולכן כתבו הפוסקים, שבמקומות שיש חום הרבה בזמן זה, ומזיעין הרבה, ומוכרחים להחליף הכתונת, ילבוש[134] לפני תשעת הימים בגדים רבים **בזה אחר זה**[135] למשך[136] זמן מה[137]. והשיעור – זמן ניכר עד כדי שתתבטל הנאת הכיבוס, והיינו באופן שאדם רגיל מקפיד אם אחר לובשו לזמן כזה[138]. כשלא הכין לפני תשעת הימים, יש מקילים

134) וכן בקטנים משהגיעו לגיל שיודעים להתאבל על ירושלים (ראה להלן בדיני לבישת בגדים מכובסים בהערה).

135) וכתבו אחרוני זמננו, דלא מהני להניחם עליו כמה ביחד. אבל ראה בדע"ק יו"ד שפט"ט להקל. אלא, דמיירי התם באבל תוך ל'. ועוד, דלשיטתו קאי שמותר ללובשם אפילו לרגע כמימרא, ראה לקמן בהע'. ואם נתפס בהם ריח הזיעה גם בכה"ג, ודאי שרי (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז סק"א).

136) אם לבש רק לרגע, ושקעה חמה עליו, א"צ להסירו. וכן הדין בכלל בטעה ולבש בגד מכובס בתשעת הימים. (ול"ד למי שלבוש כלאים וכדומה, שהאיסור כאן הוא תחילת הלבישה. ויש לדון גם מדין התחיל בהיתר (להעיר מברכ"י סע"א סק"א ד"ה אמנם, שבמתגלח שמת לו מת, יגמור גם לולא הטעם שהוא משום כבודו, מפני שהתחיל בהיתר בדרבנן. וראה בארוכה שרשים בשמחות שרש ח – ע' מה) והואיל דאישתרי אישתרי (אף שאינו שייך כ"כ בנדו"ד, שמעולם לא נאסר לפנ"ז, ראה ברכ"י שם). ולהעיר מכעי"ז בההיתר להמשיך ללבוש בגדי שבת במוצ"ש – ראה א"א מהדו"ת תקנ"א ס"א: האיסור הוא רק התחלת הלבישה ולא שייך בכך מעין חיוב על שיעור פשיטה כבכלאים ורק תחילת הלבישה יש עליו מניעה וכו' במלבושים מסתמא לא קבעו רק על תחילת הלבישה שהרי פשיטה ע"פ רוב יש בה נגד כבוד בריות. וראה אצלנו בלוח למוצ"ש בת"ב נדחה. וכש"כ בבגדים מכובסים דפשוט יותר שהאיסור רק מעשה הלבישה. והעירוני שכ"כ בקרא עלי מועד (ספטימוס) פ"ד הע' ז בשם הגרח"ק, ושכ"כ חוט שני ר"ה יו"כ וסוכות בקובץ ענינים ע' תיג אות ה לענין אבל.

אמנם, בדע"ק שפ"ט סוסק"ח לענין בגדים חדשים תוך יב"ח, שגם ע"י לבישה מועטת של עצמו בזמן שלא ידע איסור מללבוש הו"ל כלבשו אחר ובמזיד אין להקל, ונשאר בצ"ע. ומשמע שההיתר רק מחמת שה"ז כלבשו אחר, ולא מחמת שהאיסור רק בהתחלת הלבישה, וא"כ בלבשו לרגע לא מהני (אלא שהדע"ק לשיטתו שבלבישה כרגע סגי אפי' תוך ל', וכן לענין יב"ח, כבהערה הבאה ואכ"מ).וכן מוכרח מזה שלא התיר במזיד, אף שכבר עברה הנאת הלבישה (אא"כ טעמו משום קנס). ולק"מ, דשאני בגדים חדשים שאיסורו משום הנאת חידושו, והנאה זו קיימת גם אחרי התחלת הלבישה. ולכן ההיתר רק מחמת שה"ז כלבשו אחר (ואילו במזיד לא ניחא למרייהו למימר הכי). אבל בבגדים מכובסים האיסור בהנאת הלבישה, שהיא רק בהתחלתה).

137) ואף שיש שכתבו לפקפק, דלא מהני רק באבל אחר ז' ותוך ל', וא"כ בשבוע שחל בו ת"ב שהוא מדינא אין להקל. אבל (נוסף לזה שי"א להתיר גם תוך ז', מצינו) בכמה אחרונים שהעתיקו כן גם לגבי שבוע שחל בו. ואף שעדיין יש מקום לומר, שבשבוע שחל בו לא סגי בלבישה כשעה, וצריך יום או חצי יום, ראה בהע' הבאה (וכ"כ בשו"ת משפטי צדק גארמיזאן סמ"ן, שבשבוע שחל בו לא מהני כלל כשלבשן מקודם. ושם ל"כ לחלק בין שעה לחצי יום כלל, אבל מסתבר שלא נחית לזה, שבודאי אם לבשו זמן רב לית לן בה, ובמכ"ש מאבל תוך ז', ש"אם בא להחליף תוך שבעה מחליף", ועכצ"ל דמיירי באופן שלבשו מקודם ולא כיבסו. ודלא כשו"ת ישכיל עבדי ח"ח ס"כ סק"ח שאלה ז' (לענין אבל תוך ז'), שאין מקום לחילוק בין שעה לחצי יום. וראה בהע' הבאה) – הרי יש מתירין אפי' לאבל תוך ז', ופירשו להדיא גם בלבישה כשעה לחוד. וכש"כ שיש להקל באבילות ישנה דת"ב, דקיל טפי. (ואף שלאידך היא אבלות דרבים וחמירא מאבלות דיחיד, ה"ז רק בדבר המפורסם, אבל בדבר שאינו מפורסם קיל ת"ב מאבל – ראה תוד"ה שאני יבמות מג, ב, הובא במג"א סתקנ"ד סק"ד. והרי בגדים מכובסים אינו דבר שבפרהסיא כ"כ, ובפרט כשאינו בגד עליון (ראה מג"א שתקנ"ט סק"י), ולאו כו"ע ידעי אם לבשן תחילה או לא). ועוד, שבש"ך שפ"ט סק"ג כתב דמהני לבישת שעה גם לגבי איסור לבישת בגדים מגוהצים שאסור מדינא תוך ל' (ומיירי בגיהוץ באבן חלקה, ודוחק לומר דמיירי בגיהוץ שאסור רק ממנהגא, והיינו שהוא ללא חומרתא, וכ"מ בחכמ"א כלל קקה סכ"א. וראה באו"א קצת בהערת המהדיר להל' שמחות למהר"ם (הוצאת ירושלים, תשל"ו) סע"ט. וראה פמ"ג סתקמ"ז במ"ז סק"ב). ועוד זאת, שכתבו הישועו"י סתקנ"א סק"ג ומטה יהודה שם סק"ב ששבוע שחל בו דינו כחומרא דאחד ז', אף שהוא מדינא ולא ממנהגא. וגם שמקום לומר שבלובשו מפני הצורך ולא לתענוג, הדר דינא שאינו אסור גם בשבוע שחל בו מדינא רק ממנהגא (כדלקמן לענין בגדי זיעה, אף שיש לחלק). וגם חזי לאצטרופי שי' רש"י והרמב"ם ודעמייהו שאין לאסור בגדים מכובסים בשבוע שחל בו. והלכה כדברי המיקל באבל. (ובלב מבין (נבאר) תעניות פ"ה ה"ו (נא, ב) שעיקר האיסור שנתפשט הוא מכח מנהג ויש לנו לומר דנקוט עלמא חומרא לבד שלא לכבס וללבוש אבל שלא ללבוש המכובסין מקודם לכן לא קבלו עלייהו).

138) האריכו בכ"מ מזה. ואף שנזכר הל' "ב' או ג' ימים", "יום או יומיים", "חצי יום או יום", ויש שכתבו "שלבשוהו יום אחד כבר ושמוהו בגוף קודם הכנסת ר"ח שקיבל זיעה" (שו"ת מהר"י מברונא סוסי"ח), או "ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקשוי הכיבוס" (שו"ת רב פעלים ח"ד סכ"ט), וכיו"ב – למעשה פסקו דסגי ב"שעה אחת" (ולהעיר שכ"כ גם בבא"ח ש"א דברים ס"ו, אף שבספרו רב פעלים שם נקט כנ"ל. וי"ל, שהכל לפי הענין ובסוג הבגד. ולהעיר משיורי טהרה מערכת א ס"ק קכד, שבשכב עליו אחר שאני ובעינן כל הלילה), וג"ז לאו דוקא, והכוונה משך זמן מה, וא"צ שעה זמנית. (וכ"כ בחכמ"א כלל קסה ס"כ: זמן מועט אפי' בפחות משעה. ושיעורים הנ"ל – לאו דוקא, וכמ"ש הש"ך שפ"ט סק"ד בל' הלבוש "שעה או שתים" דאולי לאו דוקא קאמר. (ודלא כנהר מצרים הל' אבלות סי' קלב שנקטינן מילתא דמציעתא שעה אחת לא פחות). או שרק לאבל תוך ז' יש להחמיר כן. וראה בשו"ת זרע אמת ח"ב סי' קנב להתיר לאבל גם תוך ז' במקום צורך גדול, אבל רק בתנאי שילבשנו אחר יום או חצי יום, ולא סגי בשעה אחת כמו לאחר ז'. וראה בשו"ת ארחותיך למדני ח"ב סצ"ד, ושם האריך להוכיח להתיר לאבל תוך ז' גם שלא במקום צורך גדול). ואף שבאבל לובשו אחר ולא הוא בעצמו כבתשעת הימים, סתמו הפוסקים וכתבו להקל לאבל אף בלובשו בעצמו לפני האבלות (וראה להלן). וכ"כ כמה אחרונים להקל בנדוננו.

ומש"כ שתתבטל הנאת הכיבוס וכו' – הוא ע"פ שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קלט (אמנם, בפנים מאירות שם, שאחר הלבישה ה"ז כנתכבס במים ללא נתר והלבישה מבטלת פעולת הנתר. ומה"ט לא מהני תוך שבעה שאסור גם בכיבוס במים לחוד, אא"כ בתכפוהו אבליו וכדומה. ועכ"ז, אפשר ללמוד מזה גוף הענין, שפעולת הלבישה לבטל הנאת הכיבוס). וכבר כ"כ בס' המאורות מו"ק כד, ב: כבר עברה מהם הנאת הכיבוס והגיהוץ ויש בהן זוהמת האיש שלבש אותם. וכן באופן שמקפיד כשאחר לובשו תחילה לזמן כזה (אף שמותר

להניחם ע"ג קרקע[139], והיינו קרקע עולם, ולא רצפה שבבית. עוד עצה: לפני שבוע שחל בו תשעה באב (בקביעות שנה זו – רק יום תשעה באב), יכול ליתן לספרדי שילבוש אותם למשך זמן מה (שלמנהגם מותר בלבישת בגדים מכובסים עד שבוע שחל בו תשעה באב).

העברת הסדרה שמו"ת – פ' מטות–מסעי.

בקריאת שמו"ת מנהגנו לומר כל ההפטרות. ובפרטיות, כמנהג רבותינו נשיאנו – בועש"ק, ההפטורה דפ' מסעי (שמעו). ובש"ק בבוקר – עוה"פ משביעי עד גמירא עם הפטרת שבת ראש חודש[140].

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:59** (18 דקות לפני השקיעה).

דיני תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה.

בר"ד משיחת ש"פ משפטים תשט"ז (חלקה הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות[141]): זעען מיר אז בהנוגע לפועל איז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה באגרענעצט. ניט אין אלץ איז מען ממעט. עס זיינען פאראן עניני שמחה אויך אין אב . . ווייל שמחה דארף זיין אלע מאל, אפילו בחודש אב, עס איז דאך אלע מאל דא דער ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה[142] . . דער ממעטין איז באגרענעצט, ווייל אויך דעמאלט דארפן זיין געוויסע עניני שמחה, ובפרט מצד דעם ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה . . עס שטייט דאך עוז וחדוה במקומו, דארטן וואו דער אויבערשטער געפינט זיך איז שמחה. במילא בכדי עס זאל זיין דירה בתחתונים, מוז מען האבן עוז וחדוה, וואס דעמאלט קען עס זיין מקומו ודירתו יתברך. דערמיט איז פארשטאנדיק וואס מען דארף זיין שטענדיק בשמחה. אפילו אין די צייטן וואס

גם לאבל בלבושו בעצמו לפנ"ז, דליכא קפידא כולי האי, ראה שו"ת בית יהודה בסוה"ס במנהגי אבילות) – ע"פ שו"ת לחמי תודה (בתשו' שכתב רי"ב באסאן בנו של ר"י באסאן) ס"ל. (ושם, שאדם מקפיד על לבושו שלא ינחץ, וכיון שלבשו אדם אא"פ שלא ינחץ מעט או הרבה וכו' ולא יהא אלא זיעת הגוף שמטנפת אותם). וכ"כ בשו"ת בית דוד סוסי' קפט. וחדא שיעורא הוא. וכעי"ז כתבו כמה אחרוני זמננו. ואכן, באם קיבל זיעה סגי אפי' בכמה דקות (שו"ת אול"צ פכ"ז ס"א בהערה). וצל"ע מש"כ בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל, שמטרת הלבישה מקודם להיכרא בעלמא, שלא יסיח דעתו מאבילות – שאין לזה מקור בפוסקים.

[ולהעיר שבדע"ק יו"ד שפ"ט סק"ג דסגי בכל שהוא ואפילו רגע כמימרא. אבל נוסף לזה שד"ז מחודש ונגד סתימת כל הפוסקים. וראה ביוסף אומץ (האן) דיני שלשים ויב"ח, ע' 330, שללבוש לרגע ולנער תיכף הוא איסור גמור, שצריך ללובשם לפחות שעה (אבל, לדידי' צ"ל שעה כפשוטה, אחד מכ"ד שעות היום והלילה) – עוד זאת, דאיהו מיירי לאבל אחר ז', שהוא רק מחומרא, ואין ללמוד מזה להקל בשבוע שחל בו שאסור מדינא. וכ"ה להקל בדרכי חו"ש אות תתרמא לגבי בגדים חדשים תוך יב"ח (שהוא רק ממנהגא. וראה גם דע"ק שם סק"ח: זמן משהו. אבל בראשונים כתבו גם בזה ב' או ג' ימים). ואף להסברא שדין שבוע שחל בו כאבל תוך ל' (ראה הע' הקודמת), כל כי האי אין להקל. אבל ראה שו"ת רבבות אפרים ח"ג סשמ"א לגבי לבנים].

139) ראה כרם שלמה יו"ד שפ"ט (לש"ך סק"ב), שהביא כן מלחם הפנים. וכמה אחרונים (ראה בית דוד דלקמן. ועוד) כתבו שלא מצאוהו שם. אבל נמצא הוא בלחם"פ שלא במקומו – יו"ד רסי' שעו בסד"ה ס"ד, והביאו בשם מענה לשון (פראג, שע"ה), ושכ"כ מהר"ש מלובלין, ונמצא שמקורו טהור וקדום. ומצינו כן גם בשו"ת הרדי קדם שבסו"ס פסקי ושו"ת מהר"ש מלובלין סצ"ג – פסקים מהגאון ר' ברוך עוזר"ש מקראקא (נפטר בשנת שס"ה, וי"א – בשנת שצ"ב) – סקי"א. וד' לחה"פ הובאו גם בלשון חכמים (לתל' הנוב"י) ס"ו, והביאו בית דוד ביסטריץ יו"ד שפ"ט ס"א. וראה גם שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. ועוד. ולכאו' אתיא בק"ו מלבישה תחילה לשעה, שהחוש מוכיח שאחרי שנמצא משך זמן ע"ג קרקע אינו לובשו עוד אלא מכבסו תחילה, אבל אחר שלבשו תחילה כמה שעות ממשיך ללובשו במשך היום.

ומ"מ, כתבנו להקל רק כשלא הכין לפנ"ז, כיון שבשאר הפוסקים לא הובא ד"ז כלל (שהרי עצה פשוטה היא לכל אבל, וכבר העיר כן בבית דוד שם שבראשונים לא משמע דסגי בהניח ע"ג קרקע). ולענין ת"ב – כמעט ולא נזכר בשום פוסק (אבל ראה בבית דוד שם שלדברי לחה"פ גם לענין ת"ב מהני, הביאו בשו"ת מנח"י שם). ויש הרבה מאחרוני דרא בתראה דלא ניחא להו בדבר. וגם מקום לחלק דאינהו לא מיירי אלא לאבל אחר ז' שאסור רק ממנהגא, ואין לנו להקל עפ"ז בשבוע שחל בו ת"ב (כנ"ל). ועוד זאת, דשאני הכא בתשעת הימים שאפשר בקל ללבוש בעצמו תחילה. וגם ת"ב חמירא לפעמים שהיא אבלות דרבים. (אבל ראה לעיל, שדבר שאינו בפרהסיא קיל טפי).

[וראה בשש"כ פס"ח הע' ל בשם הגרשז"א שכתב להקל לאבל לזרוק על הרצפה. וסותר להנמסר מפי השמועה בשמו, דלא הי' ניחא לי' כ"כ מזה בתשעת הימים. ואולי לא דקו, והחמיר רק בשבוע שחל בו ולא מר"ח, וטעמו שלא מצינו להקל רק לאבל אחר ז', ראה לעיל בהע', והה"נ מר"ח עד שבוע שחל בו שהוא ממנהגא].

140) ובהיום יום ל' סיון שבהעברת הפרשה שמו"ת קורין שתי ההפטרות בפרשיות מחוברות. ולא נתברר אם כ"ה גם בכגון דא שההפטרות הן "לפי הזמן ולפי המאורע" ולא "מעין הפרשיות דומה בדומה" (אף שנת' בכ"מ שכיון שכל הענינים שבתורה הם בתכלית הדיוק מובן שגם הפטרות אלו שייכות להפרשיות). [וילה"ע שברמב"ם בסדר תפלות הביא ההפטרות דכל הפרשיות מעין הפרשיות, גפ מפרשת דברים עד נצבים, אף שהביא שם גופא שנהגו רוב העם להיות מפטירין בנחמות מאחר ת"ב, וכן (שם תפלה פי"ג הי"ט) שנהגו כל ישראל לביות מפטירין קודם לת"ב בשלש שבתות בדברי תוכחה].

141) ח"א ע' 194 ואילך.

142) להעיר ממקור חיים בטור ברקת סתקנ"א סק"ב: ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה שהרי נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה כי עיקר העבודה הוא השמחה אמנם השמחה הגופנית היא מנועה.

עס שטייט אויף זיי ממעטין, דארף מען אויך דעמאלט זיין בשמחה, אין א געוויסער מאס, וויבאלד אז די דירה לו יתברך מוז מען מאכן שטענדיק, בכל רגע ורגע, ווארום דאס איז דאך כל האדם, אני (לא) נבראתי (אלא לשמש) את קוני, במילא ליגט דער חיוב צו זיין שטענדיק, יעדע רגע, בשמחה. דאס וואס אמאל דארף זיין דער סדר עבודה אין צווייטן קו, אין פארקערטן קו פון שמחה . . דאס איז די עבודה פון חודש אב, ממעטין בשמחה, בכדי ארויסצונעמען די ענינים פון ומפני חטאינו גלינו מארצנו. דאס איז אבער מער ניט ווי א הכנה צו א דירה. די דירה אליין מאכט מען דורך שמחה. און דאס איז אויך די טעם פארוואס חסידים זיינען ניט מהדר אין דעם משנכנס אב ממעטין בשמחה, ווייל דאס איז מערניט ווי א טפל צו עבודה . . וואס דאס איז מתאים צו דעם וואס איז איינגעשטעלט געווארען אז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה איז בהגבלה, ווארום נוסף לזה אז אויך יעמאלט דארף זיין דער קו השמחה, כנ"ל אז שמחה דארף זיין אלעמאל, נוסף על זה איז דער ענין פון קו שהיפך השמחה איז דאס ניט קיין עיקר בעבודה.

עס איז פאראן גרויסע מחמירים וואס טענה'ן אויף דעם וואס מען מאנט שמחה פון דעם וואס עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה? איז ערשטענס, איז נאך פאראן פיר און צוואנציק אדער זעקס און דרייסיג שעה צו אב. און דערצו, איז אפילו אויף אב גופא שטייט נאר דער לשון **ממעטין** בשמחה, ד.ה. אז לגבי די שמחה פון אדר, און לגבי די שמחה פון ביאת המשיח וואס יעמולט וועט זיין אז ימלא שחוק פינו, איז לגבי די שמחה דארף מען אב ממעט זיין, אבער שמחה דארף זיין. און דער שיעור פון דעם מיעוט וועט מען אפלערנען פון דעם וואס דער רבי האט אמאל דערציילט, וועגען די וואס האלטן ניט פון עבדו את ה' בשמחה, אז בא זיי איז דער סדר שמחת תורה, מען טרינקט מילך וואס ע"פ דין איז דאס משכר, און מען קנייפט זיך אין די באקן כדי עס זאל אויסקומען לעין הרואה אזוי ווי מען לאכט. היינט וויבאלד עס איז מרובה טובה, איז מובן דער שיעור אין דעם ממעטין בשמחה – וועט מען קנייפן פון דער צווייטער זייט[143].

בכמה שיחות קודש נזכר הפתגם הידוע[144] ש"ממעטין" הענינים הבלתי רצויים דתשעת הימים ע"י "בשמחה", ע"י ההוספה בשמחה[145]. ומובן שהכוונה לשמחה באופן המותר ע"פ שו"ע[146], ע"י תורה – "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכן מצוות, "פקודי ה'" כפשוטו, כולל ובמיוחד – צדקה – שמשמח העני כפשוטו. ובפרט, ע"י עריכת סיומי מסכת (בצבור) בכל מקום מקום, ובכל יום מימים אלו, שזהו שמחה למטה, ועי"ז נעשה שמחה למעלה.

הקדמה: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור בהרבה דברים מעיקר הדין, ויש מהם רק מחמת מנהג, כדלהלן (בקביעות שנה זו – אין שבוע שחל בו תשעה באב). וכתב הרמ"א, שאנו נוהגים להחמיר כבר מתחילת החודש[147] עד אחר התענית. והמנהג בפועל שנמנעים מ**שקיעת החמה בליל ראש חודש** עד חצות יום עשירי באב.

משנכנס אב[148] בן ישראל שיש לו דין עם גוי, ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב, שמזלו רע[149].

---

143) משיחת ש"פ מטו"מ תשי"ג (שיחו"ק ע' 354).

144) בשיחות קודש נזכר בשם הרה"צ וכו' ממונקאטש. [ולע"ע לא מצאתי כן בספריו. וראה בספרו נימוקי או"ח סתרפ"ו סק"א, וכן בשער ישכר מאמר חודש אדר אות ב, שרק במה שיצוו חז"ל ממעטין, ובשאר דברים יתחזק בשמחה].

ולהעיר, שנמצא כעי"ז במאור ושמש פ' וישב (עה"פ לט, ב). ובכ"מ בשם החוזה מלובלין – ראה תורת שמעון השלם לפורים (בשם רבו החוזה מלובלין). בית יעקב (זאלשין) פ' פינחס לשבת שמברכין מנ"א (סד, א). ועוד. ובשם הרה"צ מרוזין – אהבת ישראל ר"פ עקב.

145) וראה סה"ש תשנ"ב ע' 380 שהמיעוט בשמחה הוא באותו תוכן דריבוי השמחה שבחודש אדר, שהכוונה והתכלית דמיעוט השמחה בחודש אב היא שנהפך אותו מחשוכא לנהורא ומנהירו למיתקא.

146) ראה מקור חיים בטור ברקת – נעתק לעיל בהערה.

147) נוסף על המנהג להחמיר בתספורת ונישואין וכו' מי"ז תמוז ואילך, כדלעיל.

148) ראה בפמ"ג סתקנ"א בא"א סק"ב בדיוק לשון המחבר "משנכנס אב" דהיינו מן המולד דריע מזלי' (משא"כ מה שממעטין במשא ומתן שמחה הוא דוקא מר"ח. ומצינו שחלוקים גם לגבי סוף זמנו, שממעטין הוא רק עד אחר התענית, משא"כ הא דלישתמיט מיני' י"א שהוא עד ט"ו באב או עד ר"ח אלול. וראה לקמן), והב"ד בתוס' חיים על חיי"א כלל קלג סק"כ ובכה"ח סתקנ"א סק"ה. ועוד. ולהעיר מדוגמתו משנכנס אדר, שלכמה דעות הוא מזמן המולד (אדרת אליהו להבא"ח ס"פ משפטים. שפתי חכמים בפתיחה למס' מגילה. ועוד). אבל הושמט במשנ"ב ועוד.

ולהעיר מדעת י"א (יפ"ל ח"ה סתקנ"א סק"ב. והב"ד בכה"ח סק"ד, וכתב שמדברי הפוסקים לא משמע כן) דלישתמיט מיני' הוא מי"ז תמוז.

149) וראה אג"ק ח"ט ע' רכה. שם ע' רכח. חט"ז ע' רב. חי"ט ע' שצ. לקו"ש ח"ט ע' 78 ובהערה. חי"ט ע' 66. סה"ש תש"נ ע' 667 הערה

אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב[150], שאז שרויים באבלות, שקידוש לבנה נחשב קבלת פני שכינה ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה[151].

משא ומתן

בזמנינו נהגו להקל במשא ומתן, משום שהכל נחשב כעת כדי פרנסתנו[152].

קניות

אסור לקנות כלי כסף ושאר כלי בית ותשמיש החביבים[153] כגון רהיטים חשובים וכיוצא בזה[154], אבל סתם כפות וקערות ושאר קניות של צרכי הבית מותר. קניות של שאר צרכי הבית שאינם דחופים, ימתין עד לאחר ת"ב. ולילך לחנות לידע המחיר מותר בכל אופן.

מי שקנה רהיט חדש לפני תשעת הימים והגיע לביתו בתשעת הימים, לא יכניסו לביתו, ועכ"פ לא ישתמש בו, עד אחרי חצות של עשירי באב[155].

אסור לקנות[156] בגדים חדשים[157] ומנעלים חדשים (אפילו אינם חשובים) בתשעת הימים[158], אפילו במקום הפסד (כגון שיש מבצע[159]), ואפילו דעתו להניחו ולא ללובשן עד אחר תשעה באב.

חפצי מצוה: לקנות תפילין חדשים מותר כיון שהוא רק למצוה. אבל טלית וט"ק[160] אף שלובשין אותו רק למצוה, כיון שהן בגדים אסור לקנותן[161].

נעלי תשעה באב: נעלי בד שלובשים בתשעה באב משום אבלות, מותר לקנותם וללובשם בפעם הראשונה בתשעה באב, אם אין לו אחרים.

מתנה: מותר לשלוח מתנה לחבירו בתשעת הימים ולא נאסר אלא בתשעה באב[162].

---

6. ד"ה אני לדודי הב' תשל"ו. וראה קובץ העו"ב ש"פ ראה תשס"ב.

150) ומקדשין אותה במוצאי תשעה באב – ראה שם אצלנו בלוח.

151) ובאוה"ת ואתחנן ח"ו ע' ב'קצז לפי שחורבן בית המקדש זהו פגימו דסיהרא.

152) משנ"ב סתקנ"א סקי"א.

153) וכן יש להמנע מקניית מכונית, מכונת כביסה וייבוש וכדומה, כשאין צורך גמור בדבר. אמנם, במכונית שלצורך פרנסה ה"ז רק מדין ממעטין במשא ומתן, שבזמננו נהגו להקל.

154) ואף לדידן שאין מברכים עליהם שהחיינו, מ"מ י"ב משום ממעטים בשמחה.

155) שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

156) מותר להזמין רהיטים אם המשלוח מגיע אחרי תשעה באב. (שפשוט שאיסור משא ומתן של שמחה היינו רק כשמקבלו. וע"ד דין ברכת שהחיינו שאינו מברך עד שמקבלו. וגם אם נאמר שבדין משא ומתן תוכן האיסור הוא גוף ההתעסקות בדבר ולא המכירה והקני', ואפי' את"ל שהאיסור לא משום שמחה אלא משום היסה"ד מאבלות, כמשמעות ל' הטור "שאסרו כל משא ומתן כמו שאבל אסור בכל כדי שיהו נראין כמתאבלין על ירושלים" – עדיין יש לצדד להקל, שבהזמנה גרידא, בפרט בטלפון או באינטרנט, ליכא היסה"ד. ותו, שבאמת גם בטור משמע שיהא רק בכדי שיהא נראה כאבל, ולא דין היסה"ד. ובכלל, מעיקר הדין נאסר רק במו"מ של שמחה ממש ולא בשאר משא ומתן. וג"ז עיקר, שבקונה מגוי קונה רק במשיכה. וגם בישראל – מדרבנן אינן מעות קונות (רק לענין מי שפרע) רק במשיכה. ומה גם שבד"כ אינו קונה כלי מסויים, והו"ל כפוסק על השער או הפירות, שלכמה דעות אפילו בקנין גמור לא קנה (ראה ש"ך חו"מ סר"ט סקי"ג ובנו"כ השו"ע שם). וגם אם קנה מדין סיטומתא, הרי אינו מקבלם בפועל. וראה בסוף הקובץ במילואים (ב).

157) וכן אין לקנות משקפיים, אא"כ יש צורך בדבר. (וראה כעי"ז בהליכות שלמה סי"ד בדבר הלכה סכ"ב. קובץ הלכות קמינצקי פי"ב סי"ח. ועוד. ואף שיש להנדז קצת, תלוי במציאות אם הוא לצורך חיוני או שמחה לו, ואם אפשר לתקן או לא. ויש לחלק גם בין המסגרת לעדשות. ובעיקר הדבר אם יש שם בגד על משקפיים האריכו בכמה דוכתי, לענין יתור בגדים, כניסה לבית המנוגע, בגדי שבת, שהחיינו ועוד (וראה הנסמן בכרם אליעזר נגעים סמ"א וסמ"ג. שו"ת בית מתתיהו ח"ג סמ"ז), ועכ"פ יש גדר דרך מלבוש לענין הוצאה. ול"ש ממנעלים למ"ד שאינו בגדר מלבוש. וגם אם אינו מלבוש, ה"ז עכ"פ בגדר כלים חדשים).

158) יש מקום להקל לקנות בגדי קטנים עד גיל ו' שנים עד שבוע שחל בו ת"ב – שו"ת באתרא דרב סי' תשמח. וש"נ.

159) אמנם כשיש מבצע מיוחד שאינו רגיל, והי' קונה בגד זה גם לולא המבצע, והמבצע מסתיים לפני סוף תשעת הימים, יש להקל עד שבוע שחל בו ת"ב. ולא יל בשנו עד אחרי ת"ב, וגם בשבת אסור ללבשו – שו"ת באתרא דרב סי' ה'לח. וש"נ.

וכ"ש אם לא יהי' בנמצא כלל אח"כ יש להקל. ואם אפשר, ישלם עליו לפני ר"ח ולא ישתמש בה עד לאחר ט"ב – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

ולצורך חתונה לאחר תשעה באב, מעיקר יש להמתין ולקנותן רק לאחר תשעה באב. ואם ימתין לאחר תשעת הימים להזמין, ספק אם המשלוח יגיע בזמן בשביל החתונה, יש להקל – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'קמז.

160) לצורך קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימים אלו – מותר (וה"ה כיפה). ובאם אפשר, ראוי להרגילו בנשיאת ט"ק כבר לפני ר"ח.

161) כשנקרעה טליתו ואין לו אחר, ואי אפשר לו לשאול טלית מאחרים, או שאיסטניס הוא, מותר לקנות וללבוש חדשה.

162) ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תתכח.

בנין ונטיעה של שמחה

מר"ח אב ממעטים בבנין של שמחה היינו בנין של ציור וכיור. ולמעשה, כל בנין שאין צריך לו לדירתו[163] ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור לעשות בימים אלו. וכן אין לצבוע ביתו, וה"ה להדביק נייר טפט (וואל–פייפער) על הכותל לנוי[164], בימים אלו. אבל לתלות תמונה על הקיר אינו בכלל. [יש נוהגים שלא לשטוף הרצפה בימים אלו. וע"פ דין מותר גם בשבוע שחל בו תשעה באב. ובמקום לכלוך, אין מנהג להחמיר וכל שכן אם הוא לצורך שבת. אבל אין להבריק הרצפה, שהוא לתענוג ואין בו צורך, ודומה לציור וכיור[165]].

אין לקנות או להניח שטיח חדש על הרצפה בימים אלו.

איסור בנין קיים אפילו ע"י נכרי. אמנם, אם שכר נכרי קודם ר"ח בקבלנות מותר, ואפילו בט' באב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד.

וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו, מותר לצייר (מטעם הנ"ל). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבוא עליו ברכה[166].

לצורך פרנסה[167] מותר לבנות ולצבוע ביתו של נכרי בימים אלו.

מותר לבנות ולצבוע בית הכנסת ובית המדרש בימים אלו. וכן מותר לעשות מצות מעקה בימים אלו, ואפילו בתשעה באב.

היה כתלו נוטה ליפול, אפילו שאין בו משום סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממון, אף על פי שהוא של שמחה, מותר לבנות בימים אלו, שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל הפסד.

אסור לנטוע בימים אלו אילנות שנוטעים לצל ולנוי, או כל מיני פרחים והדס וכדומה. אבל, מותר להשקות מה שנטעו מקודם.

מותר לקנות פרחים לכבוד שבת, ובפרט אם קונה כל שבוע.

סעודות

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "ווארט" ("לחיים") בתשעת הימים, אבל לא יעשו סעודה[168] (ואפילו בשבת), רק מיני מרקחת.

---

163) היינו אם ביתו ראוי לדירה, רק שרוצה להרחיב מן הצדדים או למעלה. אבל מי שהי' לו בית קטן וסתר המעזיבה כדי להרויחו ולבנות עלי' על גבו, וכעת אינו ראוי לדור בו, ולא כיון מלאכתו לימים אלו, ונתעכב בבנין עד ר"ח אב מחמת ריבוי גשמים, מותר לבנות גם מר"ח אב ואילך עד יום ז'. וכש"כ אם יש לו הפסד מרובה שאם לא ימשיך בבני' יתקלקלו קירות הבית.

164) בהדבקת נייר: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' פב מתיר **לגמור** עד שבוע שחל בו תשעה באב.

165) וה"ה שטיפת רכב אם אינו מלוכלך מדאי. וכבר מצינו בדומה לזה בפסקי חמו"ד מכת"י הל' ט"ב סכ"ח.

166) וזהו דוקא בציור לנוי, שאסור לכו"ע, ולא בבנין להרווחה (וכמ"ש במהרי"ל הובא במג"א סי' תקנא סק"ז. והרי למהרי"ל ציור חמור מבנין להרווחה, שציור אסור גם מי"ז תמוז (ובמהרי"ל משמע קצת, דהא בהא תליא, שמה"ט נכון לפייסו בדבר מועט), משא"כ בבנין שהיקל עד שבוע שחל בו ת"ב (אבל י"ל דקאי בכל בנין ולא רק של שמחה או להרווחה, כפשטות לשונו. וצ"ע). ועוד שבבנין שהוא להרווחה לאו כו"ע מודו שאסור מדין בנין של שמחה (וכפשטות השו"ע. וראה מטה יהודה עייאש סתקנ"א ס"ב. וגם בדעת הרמב"ם – מרכה"מ אלפאנדרי תעניות פ"ג ה"ח. ועיי"ש שהוכיח מפיה"מ להרמב"ם. שושנת המלך על הרמב"ם שם. מחה"ש סק"ז. ועוד) משא"כ בציור וכיור. ולהעיר מדעת המקו"ח בקיצור הלכות ס"ב, שגם ציור וכיור אסור רק בבנין ולא ציור לחוד. וכדברינו שהחומרא לפייסו הוא רק בציור וכיור, כן עולה מד' הא"ר סק"ג וסק"ד, ובחיי"א כלל קלג ס"י. ועוד. ודלא כמשמעות כמה אחרונים. אבל ראה בלקט יושר ע' 107 דמיירי בבנין).

167) ולעניין בנין וציור במקום העבודה – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לו'תשיב.

168) וכן אסור לעשות סעודת מרעים בימים אלו. אבל מסיבת יום הולדת ללא סעודה בודאי מותר, וכש"כ לקטנים, ואפילו לחברים וידידים.

[ובנוגע סעודת מרעים – ראה ס' האורה לרש"י סס"ד ובפרדס הגדול סי' קסה. ר"י מלוניל (הובא במלאכ"ש תענית פ"ד מ"ו) ומאירי תענית כו, א. ואף שבדוחק איכא לפרושי שהכוונה למעט ולא לאסור לגמרי, אבל אנן קיי"ל שאין שמחים בו כלל, כמ"ש במג"א שתקנ"א סק"א. וכ"כ באחרונים להדיא בענין זה – ראה מל"ח ס"י ס"ט (ועיי"ש, שהאריך בתוכחת מוסר על המרבים בסעודת מרעות בדגים וגבינה). ערוה"ש שתקנ"א ס"ח. ועוד.

והעירני ח"א שבמשנ"ב שתקנ"א סקע"ד משמע קצת, דדוקא סעודת אירוסין אסור משום דהוי שמחה גדולה שאוכל סעודה בבית ארוסתו, אבל סתם סעודת מרעים מותר. אמנם, דברי המשנ"ב מקורם במג"א שם סקל"ד, שנתקשה בדברי הרמ"א שם י, להתיר לאכול בשר בסעודת אירוסין. וכמה אופנים בדבר: א) שיש שמחקו סעודת אירוסין. ב) י"ג וספרים אחרים (שנכתב "וס"א" ובטעות פיענחו "סעודת אירוסין"). ג) דקאי מי"ז בתמוז עד ר"ח להנוהגין איסור בבדר ויין. ד) דמיירי במקום מצוה שאין לו אשה ובנים. ה) שעושה

מי שנעשה לו נס, טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס ולעשות סעודת הודי' להשי"ת[169]. ואם נעשה לו נס בתשעת הימים, יש לו להתבודד ולהודות וכו' בו ביום, אבל הסעודה והשמחה יש לו לאחרם עד שבת נחמו או חמשה עשר באב.

אף שנוהגים שלא לעשות סעודת חנוכת הבית בכל בין המצרים דלא מסמנא מילתא, אבל בימים אלו אסור מן הדין אפילו בלא בשר, לפי שהוא בכלל ממעטין בשמחה.

כיבוס בגדים

אסור לכבס בגדים, גם על ידי גוי, ואפילו אינו רוצה ללובשו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב[170], ואפילו אם יוצא לדרך מיד לאחר תשעה באב[171].

אסור ליתן בגדים לניקוי יבש (קלינערס), אף שאינו כמעשה כיבוס במים, אלא מנקים ע"י שאר חומרים.

איסור זה שייך לא רק למלבושים[172], שאסור לכבס בין ללבוש בין להציע, ואפילו במטפחות הידים והשלחן הכל אסור.

אסור לישראל לכבס בגדי נכרים בשבוע שחל בו ת"ב.

אסור ליתן לכובסת נכרית[173] לכבס מראש חודש ואילך, ואפילו אמר לה לכבס אחר תשעה באב[174]. אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שתכבס אחר ראש חדש. אמנם, כשאין לו כתונת לשבת, מותר לכבסו ע"י נכרי[175].

כמו"כ אסור לכבס פאה נכרית [שייטל], ובמקום צורך יש להקל, חוץ משבוע שחל בו תשעה באב. אך מותר לסדר, לסרוק (אף בעזרת חומרים) ולקצר[176] (ובפרט שמוסיף

הסעודה שלא בשעת האירוסין או שלא בבית ארוסתו דליכא שמחה כ"כ, ומ"מ ה"ז סעו"מ.

והנה, לד' אופנים הראשונים בודאי ליכא ראי' להתיר סעודת מרעות. אבל גם לאופן הה', הנה לכל לראש כתבה המג"א בדא"פ, ובסו"ד המג"א מפקפק לפרש כן. וגם במשנ"ב הביא דברי המג"א תחילה בדא"פ, וסיים עלה כאופן הראשון, ואנחנו לא נדע איזה עיקר בעיניו. אבל עוד זאת והוא העיקר, דהתם קאי בסעודת מצוה, שבאופן כזה יש מקום להתיר סעודת מרעים. ולא שנא מאבל תוך ל' שמפורש במו"ק כג, ב לאסור סעודת מרעים ולאביו ואמו כל יב"ח, ולכמה דעות מותר בסעו"מ. וסעודת אירוסין חמיר טפי שאסור שיש בו שמחה יתירה. ועז"כ המג"א דבדליכא שמחה כ"כ הותר. וי"א דסעודת אירוסין קיל שיש בהם מצוה טפי, ואכ"מ בכל השיטות בדיני אבלות.

וחילא דידי, מהערוה"ש שם סכ"ט שהביא סברת המג"א דקאי שלא בשעת אירוסין, ותמה שאי"ב מצוה, אף שהוא עצמו כותב שם ס"ח כנ"ל, דסעודת מרעות אסור. אלא שאינה ראי' שהרי מסיים עלה ש"כבר כתבנו שם" (והיינו שם סק"ח) שאסור. ושם ביאר שגם שלא בשעת אירוסין ושלא בביתה אסור. ושוב הביא שגם שמחת מרעות אסור, ומשמע דהא בהא תליא. ועכ"פ אין להכריח מדברי המשנ"ב לכאן או לכאן.

ואגב אזכיר שבדה"ח דינים הנוהגים מי"ז בתמוז, סי' קכט ס"א, במוסגר (והב"ד במשנ"ב בשעה"צ סקי"ט), משמע שאסור סעודת מרעות גם מי"ז בתמוז. עיי"ש בטעמו דסעודת שידוכין הוה מצוה, ומשמע דבלא"ה אסור. וגם בשיחות קודש יש משמעות קצת עד"ז, שיש מקום קצת להחמיר. ואכ"מ].

169) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'תפז וש"נ.

170) והנמצא במקום נופש, ובשבוע שחל בו ת"ב נוסע משם וצריך לכבס הסדינים שבדירה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כט'שנז שכתבנו להתיר לכבס ע"י גוי. עיי"ש.

171) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ט'תשמה. וש"נ.

172) ואפילו בדבר שאינו משתמש להנאת הגוף כגון תיק, מגבות כלים, וכדומה (ראה בפת"ש סתקנ"א סי"ד והב"ד בכה"ח ס"ק קפב ובפת"ע סקנ"ד ועוד, במכבסת שקים של מלח וכך פרנסתה. ובפשטות, יליף לה ממטפחות הידים ומטפחות השלחן, אף שיש לחלק כדלקמן. ולהעיר מהשקו"ט בצחצוח מנעלים – ראה לקמן בהערה מזה).

אבל רק בדבר שהוא מין בגד ושייך בו כיבוס, ולא כלי. וראה בסוף הקובץ במילואים (ג).

173) ונשאלתי אם מותר למי שחזר מנסיעה להביא לאשתו בגדיו המלוכלכים שתכבסם אחרי ת"ב. והה"נ בבחור בישיבה להביא לביתו וליתן לאמו שתכבס אחרי ת"ב. ולכאורה הטעם מחמת שבגוף הנתינה מסיח דעתו מאבלות, או ששמחה היא לו בנתינתם לכובס – ראה מחה"ש והגהות לבושי שרד סקט"ו. פמ"ג בא"א סקי"ב. באה"ט סתקמ"ג סק"ה. (ולא מחמת החשש שמא תכבס קודם, דל"ש רק בכובסת נכרית – ולא שהרי גוי אדעתא דנפשי' קעביד). ונראה להקל, שאי"ז בגדר נתינה לכובס, אלא שמביאם הביתה. ואף גם זאת, שכיון שאא"פ שתכבס כעת, אי"ז בגדר שמחה או היסה"ד, ורק בכובסת נכרית שיש אפשרות שתכבס שייך איסור. וכ"כ הגר"נ קופשיץ שליט"א בגל' מעדני כהן דברים תשפ"ד.

174) ויש חולקים.

175) ומכל מקום נכון ליזהר שלא לעשות כן בבית ישראל, דאיכא משום מראית העין.

176) שתיקון בגדים ישנים אסור רק ממנהגא, ולכמה פוסקים מותר וכסתימת המחבר והרמ"א, וה"ז לצורך מצוה וצניעות, וגם הוא בכלל קישוטי אשה. ובפרט, כשאין לה פאה אחרת ראוי' ללבישה, וגדול כבוד הבריות, שה"ז כמי שאין לו בגד אחר (בגדי ישע סתקנ"א

בצניעותה) את הפאה[177].

כיבוס במקום הפסד – ראה בהערה[178].

אסור לגדולים לכבס כסות קטנים[179]. אמנם, בקטנים[180] שתמיד מלכלכים בגדיהם[181], מותר לכבס בגדיהם בצנעה. אבל אסור להוסיף בגדים אחרים למכונת כביסה[182].

מה שהותר הכיבוס בשבילם הוא דוקא כשצריכים לזה כעת, אבל לכבס ולהניח פשוט שאין להקל[183].

גיהוץ (פירוש, שמעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו) אסור, בין לגהץ וללבשו ובין לגהץ ולהניחו[184].

ס"ח). ועוד, שי"א שגם להאוסרים תיקון בגדים ישנים מיירי לפרום ולתפור מחדש.

177) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תרעט.

178) יש להתיר לכבס למנוע הפסד בבגד, כגון שאם לא יכבסו יעלה עובש וכדומה, שאי"ז היסח הדעת מאבילות – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'לז. וש"נ.

179) ולכמה דעות (וכן נראה עיקר) אפשר להקל עד שבת חזון.

180) בגדר קטנים לענייננו: למעשה נוהגים להתיר עד גיל חינוך דהיינו ו' שנה, אבל במלוכלך ביותר יש לסמוך על הדעות להתיר עד גיל בר מצוה. ואם אפשר, יעשה על-ידי נכרי או קטן (שעיקר האיסור על הגדולים לכבס בגדי הקטנים. ולהעיר מרמ"א סרנ"ט ס"ז דכל היכא דאפשר ע"י קטן לא יעשה גדול) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שטו. וש"נ.

181) בנוגע לגדולים הסובלים מבריחת–שתן – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ.

182) בס' הפרנס למהר"ם סרמ"ח כתב (בנוגע לאבל): ואם בני ביתו אינם מתאבלים עמו נותנים בגדיו עם בגדיהם לכבס ולהניח.

[אמנם, שם סער"ב כתב שלקטנים מכבסין סמרטוטין שקורין ווינדלין א' א' ולא הרבה ביחד, והובא במג"א סתקנ"א סקל"ט ועוד. והחילוק פשוט, דהתם הוא משום אוושא מילתא, אבל הכא קאי במי שהותר לו לכבס בגדי עצמו].

וראה בי' רמ"ב שם שתמה שהרי אסור גם לכבס ביד אחרים, כמפורש בשו"ע יו"ד שפ"ט ס"ז. ובפשטות צ"ל (אף שבביאור רמ"ב לא ניחא לי' בהכי), דס"ל דטעמא מאי משום מלאכה (ש"ך שם סק"ז), והכא שאני שאינו עושה מלאכה לאבל במיוחד. או"י שאצל ב"ב ליכא דין איסור כביסה ביד אחרים משום מלאכה, ורק ביד אחרים שאינם מב"ב, שאצל ב"ב דמיא לקבולת ביד אחרים (אף שגם בזה הותר רק בבית אחרים). וראה גם שד"ח אס"ד מערכת אבלות סל"ט, שהביא משו"ת תפארת אדם סס"ב, שמותר לב"ב לכבס בגדיהם, ואינו בגדר מלאכת אבל. אלא שבשו"ד כתב שכן המנהג שמכבסים בגדי כל בני הבית חוץ מהאבל, אבל להנ"ל מותר גם לאבל אם מכבסם ביחד. אבל ראה שו"ת כפי אהרן עפשטיין סמ"ט שנהגו שכשהאשה אבלה אין מכבסים שום בגד שה"ז מלאכתה. (ויש שכתב לדון שאם ההיתר בבגדי קטנים לפי שהכל רואים שהן בגדי קטנים משמע דאל"ה איכא חשדא גם במי שאינו אבל. ויל"ד).

[וצ"ב בד' הש"ך, דהא גם בלאו איסור מלאכה אסור משום כיבוס גופא, ראה בב"י שם בנוגע קובר מתו ברגל. אלא שנראה פשוט בכוונת הש"ך דקאי רק אכיבוס ביד אחרים. וגם בזה צ"ב, שגם לולא איסור מלאכה ליתסר, דמאי שנא משבוע שחל בו, שאסור ליתן לכובסת א"י. וצ"ל, דעדיפא מינה קאמר, שאסור מדינא, והתם מנהגא קאמרי – ראה ב"ח שתקנ"א ד"ה כתב רשב"ט בסופו, שלפי הדין אין איסור אלא שלא יכבס הישראל בעצמו שהרי עיקר הטעם דנראה כמסיח דעתו מלהתאבל על ירושלים כשעוסק בכיבוס בגדים. וכ"כ שם ד"ה וכתב בס' המצות. אבל במט"י שם סקי"ג שהאיסור הוא משום ישראל הנותן בדבנתיניתו הכלים לאומן לכבסם הרי הוא מסיח דעתו. ובפמ"ג בא"א שם סק"ב באו"א: דשמחה היא לו כשנותן בגדיו לכובס ומה"ט אף לכובסים עכו"ם אסור ליתן ולא משוש דמסיח דעתו מהאבילות. וראה גם להלן בההערה בענין צחצוח מנעלים בגדר איסור כיבוס. ואכ"מ].

ובימינו דחד טירחא הוא, לכאורה קיל טפי, ואתיא בק"ו. וגם אם האיסור משום היסה"ד, הרי אינו עוסק בכביסה.

ובכל אופן, כ"ז באבל, אבל אינו שייך לכיבוס דשבוע שחל, שאין איסור מלאכה. ואיסורו רק משום היסה"ד לחוד. וכשעוסק בלא"ה בכביסה המותרת ליכא היסה"ד. ואכן כ"כ להתיר בנט"ג ביהמ"צ לה הע' כב בשם הגרא"א יאלעס.

אלא שיש לחלק לאידך, שבאבל קאי באופן שהמכבס אינו אבל, ומאן לימא לן להתיר לאבל עצמו להוסיף בגדים אחרים, שי"ל שבבגדים אחרים שמוסיף מסיח דעתו. ובמכ"ש מזה שיש אוסרים לאבל עצמו לכבס בגדי קטנים (ראה בה"י יו"ד שפ"ט ס"ב. וכ"כ במנחת פתים שם מד"ע). ואף שבאבלות ישנה מותר לכבס בגדי קטנים, הרי י"א שהוא רק בבגדים שמתלכלכים וכו', וטעמא דאיסורא משום היסה"ד – ראה גבורת ארי תענית ל, א. ועוד.

183) אא"כ בקטנים ביותר המלכלכים בגדיהם (דמעיקרא לא נאסר, וגם אא"פ להשאירם כך).

וכבפנים, כ"כ בכ"מ באחרוני זמננו, אף שיש להנדז, דלכבס ולהניח קיל טפי, ואם כל האיסור בקטנים משום עגמ"נ, שייך רק במה שרואים שלובש בגדים שאינם מכובסים. ומ"מ, יש מקום לדון לאיסור, לא מיבעיא להסברא שאיסור כיבוס הוא על המכבס שמסיח דעתו מאבילות, אלא גם אם האיסור הוא על הנותן בגדיו לכבס (ראה להלן בדין מנעלים בהערה), הרי הגדול נותן בגדי הקטן לכבס וחל עליו האיסור בדליכא צורך. (ומה שנזקקו הפוסקים לאסור משום חינוך, ולא אמרו שהוא כבגדי עצמו שנותן לכבס, הא גופא הסברא, שמשום חינוך נאסר לגדול לכבס בגדי בנו, שה"ז כבגדי עצמו, או דקמ"ל לאסור גם בכובס דעלמא שאינו אביו, שגם בזה שייך חינוך, אף שהכובס גופא אינו מתחייב בחינוכו). וגם בלא"ה, שייך האיסור משום חינוך (כנ"ל). וגם משום עגמנ"פ (בלא הגיע לחינוך), מסתבר שגם בזה שייך עגמ"נ במה שבגדיו אינם מכובסים.

איברא, שבדין בגדי גוים מפורש במג"א סקי"ט הטעם משום מראית עין, והיינו דליכא איסורא בגוף מעשה הכיבוס משום היסה"ד בבגדי גוים, ולפ"ז אפ"ל דהה"נ בבגדי קטנים. וי"ל שבמכבס בגדיהם ללבוש ליכא היסה"ד שהוא לצורכם, משא"כ בדליכא צורך. ובלבוש כתב בבגדי קטנים לאסור מחמת היסה"ד, אבל במלכלכים בגדיהם מסתבר שגם להניח ל"ש היסה"ד.

184) ובגיהוץ שבימינו, יש מקום להקל כשוראוי ללבישה ללא גיהוץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי'תשסו.

לצחצח מנעלים – נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל כיבוס, ולכבוד שבת בודאי אין להחמיר[185].

ללבוש בגדים מכובסים

אסור ללבוש בגדים מכובסים[186] או מגוהצים בתשעת הימים[187], אפילו המכובסים מקודם, ובין ללבוש בין להציע בהם המטה[188] ואפילו מטפחות הידים והשולחן, אסור[189].

אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים, מותר ללובשם בתשעת הימים.

נהגו להקל ללבוש בגדי זיעה הסמוכים לבשר מכובסים, כגון לבנים וגרביים וכיו"ב, בימים אלו, ובפרט בזמננו שכולם איסטניסים בענין זה[190].

מי שאין לו אלא חלוק אחד[191] מותר לכבסו וללבשו. אבל בשבוע שחל בו ת"ב (בקביעות שנה זו – רק בתשעה באב עצמו), אפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו[192], והיינו שגם כשנתלכלכו כל בגדיו אסור לכבס[193].

---

185) בפשטות אינו בכלל כיבוס, שאין כאן מעשה כיבוס, וגם ל"ש כיבוס בעור (ובשבת איסורו משום ממרח או צובע. ובשבת הותר ליתן מים לשכשכו אבל לא לכבסו, דהיינו שמשפשף צדו זע"ז). ועוד שהוא רק להסיר האבק והלכלוך ואינו בכלל הגזירה, נוסף לזה שהוא רק מבחוץ וע"ד ניקוי כתם (ובאו"א שהוא רק להעמיד שחרותו ולא לייפותו). וגם י"ל דדמיא לבגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, וכשאין יותר מזוג אחד דומה למי שאי"ל אלא חלוק א' דעכ"פ קיל טפי (ראה לקמן, והארכנו יותר בלוח לת"ב נדחה לגבי דין שבוע שחל בו). וראה בסוף הקובץ במילואים (ד).

186) נתערבבו בגדים מכובסים בבגדים שאינם מכובסים (שלבשם לפני ר"ח) מותר לו ללבוש כולם. (כ"נ פשוט, שספיקו לקולא, ובכלל בספק אבילות יש להקל. ול"ש לדון מדין דשיל"מ, כדלקמן. ועוד, שכל שספק אצלו שוב ליכא שמחה בלבישתם. ויש שדנו בנתערבבו ברוב שאינם מכובסים מדין ביטול ברוב. ונחית לדון מדין דבר שבמנין, אף שבפשטות כשהשמתשו בהן כבר אינם בגדר דבר שבמנין. וכן מדין דשיל"מ, אלא שכאן נולד בתערובת (ותלוי אם בעינן שגוף החפצא נולד בתערובת או האיסור. ולכמה דעות גם בדבר שבמנין בטל בנולד בתערובת). ושקו"ט גם מצד הפלוגתא בדשיל"מ שיחזור לאיסורו. (אלא שמהרה יבנה המקדש ולא יחזור. ועוד שאינו חוזר לאיסורו אלא לאיסור מחודש בשנה הבאה אם ח"ו תתעכב הגאולה). וכן מצד סברת הצל"ח שבדבר שרוצה להשתמש גם עכשיו וגם אח"כ ל"ש דשיל"מ. וכן להסברא דל"ש דשיל"מ כשאין איסורו שוה בכל (שיש מתירין עד שבוע שחל). וכן בדין ביטול כשאין התנגדות בין הרוב למיעוט).

187) אשה הלובשת לבנים מותר לה לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה. אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים, רק לובשת חלוק בדוק וכיפה. ואם אין לה, מותרת ללבוש חלוק לבן, שלצורך מצוה לא גזרו. וכן מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים.

188) במקום אורחים, יש להתיר לכבס מצעות המטה, כיון דלאו אורח ארעא להשתמש במצעים שישנו עליהם אחרים (שו"ת מנח"י ח"י סי' מד. ועוד). כמו כן מותר לכבס מגבות של המקוה – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'ח. וש"נ.

ועצ"ע היתהר להציבור להשתמש במגבות המכובסים ולא להביא מביתם. ויש ליישב בדוחק, כיון דטריחה להו מילתא וחשו שיתבטלו מטבילה, וזימנין דאיתרמי טבילת עזרא, ויש כאן ביטול מצוה. ועוד, שיש שמחמת הטירחא ישתמשו במלוכלכים שהשתמשו אחרים, ולאו אורח ארעא למיעבד הכי, שבמקום ציבורי יש חשש למחלות מידבקות רח"ל. וחזי לאצטרופי, דאעיקרא דמילתא יש שכתבו שנהגו היתר להשתמש במטפחות הידים המכובסים. ובנדו"ד, שמתלכלכים תדיר, יותר ממטפחות הידים גרידא, דמיא למטפחות האף שהתירו הפוסקים. וראה גם אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ. ומ"מ ראוי בדאפשר להחמיר בכך, ועכ"פ להניח תחילה על הרצפה וכדומה.

189) לצורך רפואה כגון למנוע זיהום, או כשיגרם גירוי בעור אם לא יחליף, וכן בבתי רפואה, מותר.

190) ויש המחמירים בזה (וס"ל דשאני כתונת בשבת חזון שהותר רק לכבוד שבת כדמוכח בכ"מ, וכן ה"ר מבגדי פשתן כדלקמן (אלא שאפשר שבגדי פשתן שלהם חשובים יותר, ראה מה שציין בשו"ת לב ים (מדר) או"ח ס"י סק"ה מכ"מ. ויל"ד דלאו בחדא מחתינהו לכולהו, והתם מיירי כשאינם סמוכים לבשר), וכן מהא דבטלי קצרי דבי רב לגמרי אף שזהו רק לענין כיבוס ולא לגבי לבישת המכובסים. אבל להעיר מרמב"ן בתוה"א ענין האבלות בתכבוסת: לא מצינו מותר ללבוש ואסור לכבס בשום מקום. גם י"ל שבימיהם לא היו מצויים בגדי זיעה כשלנו, ראה בשו"ת לב ים שם), ומדין מי שאין לו אלא חלוק א' (אלא שחלוק היינו בגד חיצוני ולא בגדי זיעה, ראה מס' דא"ר רפ"י) עכ"פ בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדינא דגמרא, ועכ"פ להניחו תחילה ע"ג קרקע עולם, אא"כ נתמלא זיעה שמותר להחליף, שגם למחמירים, אם נתמלא זיעה ואינם ראויים ללבישה שוב, ודאי מותר להחליף. והכל לפי הענין. וכ"מ בשו"ת מהרש"ל סכ"ז. וראה שו"ת שלמת חיים סשל"א (וראה שם סש"ל. ולהעיר ממש"כ שם סשל"ד). ועוד.

אמנם, כנזכר בפנים, המנהג להקל בכל גווני. וכ"כ כמה אחרוני זמננו. וכבר כ"כ בחקר הלכה אות א ערך אבילות סקכ"ב. וראה משנת יעקב סתקנ"א. ובנוגע לגרביים – ראה שבילי דוד סתקנ"א סוסק"ו. וראה בארוכה בסוף הקובץ במילואים (ה).

191) הארכנו מאד בעיקר דין מי שאי"ל אלא חלוק א', ובצדדי ההיתר, בלוח לת"ב נדחה, אם להחמיר בדין שבוע שחל בו.

192) אבל יש להקל לכבס כתם בודד וכל שכן בכתם הבולט ומכוער – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'עא.

193) ואם מצטער **מאד** (ולא רק איזה אי–נוחות), כבבגדי זיעה שדרך להחליף כל יום וכולם מצטערים, או אפילו בבגדים עליונים אם מתבייש לילך כך בשוק, יש להתיר המוכרח לבד, ולא יותר. ובפרטיות:

* **בבגדים תחתונים** – עדיף לקנות חדשים וישימם על קרקע עולם. ורק אם אי אפשר לקנות חדשים, אפשר לכבס המוכרח בלבד, וישימם על קרקע עולם. ואם מכבס ע"י נכרי, עדיף לכבס מלקנות.
* **בבגדים עליונים** (חליפה מכנסיים) – אסור לקנות, ויכול לכבס רק בגד **אחד**.
* **בחולצה** (שמרובה בזיעה) – יש מקום בדוחק גדול להתיר לכבס הנצרך, והיינו בצמצום, וישים על קרקע עולם.

ובכ"ז, עדיף שיכבס רק ע"י נכרי. (וראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'רכג בטעם ההכרעה כנ"ל).

קטנים שהותר לכבס בגדים בשבילם (ראה למעלה) מותר גם להלבישם בגדים מכובסים[194].

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[195]). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

ללבוש בגדי שבת: אסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים[196]. בברית מילה נוהגים שהמוהל ובעל ברית [היינו הסנדק] האשה המכנסת התינוק[197] ואבי הבן והיולדת ואבי אבי הבן ואבי היולדת הם ונשיהם וכן גם שאר קרובים (אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת בברית מילה של קרובים אלו) לובשים בגדי שבת. וכן בפדיון הבן, אבי הבן ואמו[198] והכהן לובשין בגדי שבת. והוא הדין בסעודת בר מצוה (בו ביום), שחתן הבר מצוה ואביו ואמו לובשין בגדי שבת. אבל בלאו הכי, אסור[199].

אכילת בשר ושתיית יין

נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חודש עד התענית, ור"ח בכלל. ואע"פ שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד (שאפילו בערב הצום בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין), אף על פי כן כן מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, פורץ גדר של ראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש של דבריהם[200].

איסור אכילת בשר כולל בשר עוף, בשר מלוח ותבשיל של בשר[201]. ודוקא בתבשיל של בשר אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר, אפילו אם היא בת יומא, פשיטא דמותר.

---

194) ראה לעיל בדיני כיבוס. ובלבישת בגדים מכובסים יש להקל עוד יותר (דכיבוס גרע מלבישה, ובכיבוס בגדי קטנים איכא נמי משום היסח הדעת דגדול המכבס, וכן משום עגמ"נ, ועוד דאיכא צער לקטן. וכל שאינו יודע להתאבל על ירושלים (ראה להלן בדיני מוצ"ש בהערה) אפשר להקל).

195) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

196) ונהגו להקל במסיבת סיום בסוף שנה"ל לקטנים, שילבשו חולצה לבנה.

(ואף שאפי' בסיום מסכת ממש קשה להקל בדבר, וחמור מבשר ויין שהותרו בסעודת סיום (שאסור מדינא רק בעת"ב), שהרי לרמ"א אין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, משא"כ בבשר ויין שאין להחמיר אפילו בת"ב שחל בשבת, וה"ט שההיתר בבשר ויין הוא בכל סעו"מ, אבל בגדים מכובסים לא הותרו בכל סעו"מ רק כשיו"ט שלו הוא (בכל היום ולא רק בעת הסעודה. ולא נהגו לקבוע כל היום ליו"ט ולפטור מתחנון וכו'), ובפרט שאין נוהגים ללבוש בגדי שבת בסיום בכלל במשך השנה (ולא רק במשך היום, וכנ"ל, אלא גם לא בעת הסיום גופא) – מ"מ לקטנים יש להקל בנדוננו מכמה טעמים: שלכמה דעות ליכא בהו דין אבלות (וראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' תקנח. וש"נ), ועיקר האיסור בבגדי שבת הוא רק מחומרא (ראה שו"ת דברי נחמי' יו"ד סכ"ז. קראה עלי מועד פ"ד סקי"ד. וצל"ע מש"כ בשו"ת אבן ישראל ח"ט סמ"ד, שבגדי שבת חמירי ממכובסים, וכשאין לו עדיף שילבש מכובסים, עיי"ש טעמו. אבל ראה בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ז ס"א בהערה שכתב איפכא. ובאבן ישראל מיירי לפני שבוע שחל, שאינו מדינא), וכדמוכח גם מזה שלכמה דעות הותרו בעלי ברית רק בבגדי שבת ולא במכובסים שהוא מדינא (ראה שו"ת זרע אמת ח"א סע"ו. ועוד), וגם שעיקר האיסור בבגדי שבת שגיהוצן ניכר, ול"ש כ"כ בחולצה לבנה, שרק מחמת צבעה נתייחדה לשבת (ולהעיר מחוט שני ר"ה ע' תיד. ולענין חברים במסיבת ברמ"צ, באור לארבעה עשר ע' קסב. ובשינוי – בספרו נאות מרדכי תרו"מ ע' נ. ובשם הגרח"ק בקובץ מנורה בדרום חו' נא ס"ע רסח. ועיי"ש עוד שהאריך בסברות כעין הנ"ל). ועוד שעיקר הענין בבגדים חשובים דוקא (ראה בערוה"ש יו"ד שפט"ו סי"א). ואף גם זאת, שלובשים חולצה לבנה גם בשאר אירועים ולאו דוקא בשבת (ראה א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"א ס"א: מלבושים שאינם מיוחדים לש"ק קיל גם שלובשם בש"ק כל שלובשם גם בחוה"מ או שלובשם כשהוא חוץ לעירו בין מכובדים גם בחול וגם בחול אין מניעה כל כך בהנ"ל וכש"כ בשבת חזון. אבל ראה קרא עלה מועד פ"ד הע' יב בסופה). ולצורך מצוה, ובנדו"ד, חינוך לתורה ולאהבת התורה, יש להקל.

197) אבל המכניס והמוציא התינוק [שקורין קוואטער] וכן שאר המכובדים אינם בכלל זה.

198) וכן הסבא והסבתא, אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת.

199) לצורך שידוכים אם אין להם בגדים נאים אחרים, יש להתיר ללבוש בגדי שבת בפגישות. ואפילו בגדים מכובסים, כשאין להם בגדים שאינן מכובסים. וראה הליכות שלמה פי"ד הע' 25, שכל אלה שהותרו להם בגדי שבת הותרו גם בבגדים מכובסים.

וראה בסוף הקובץ במילואים (ו).

200) חולה (אפילו במקום מיחוש וחולי קצת, אא"כ יודע שחלב לא יזיק לו), וכן מי שמאכלי חלב מזיקין לו (אלרגי' וכדומה), ומעוברת או מינקת שתינוק שלה חולה עד שרע לו כשאמו אינה אוכלת בשר, מותר לאכול בשר עוף. ואם אין בשר עוף יאכלו בשר בהמה. כיום שישנם הרבה אופציות של מאכלים בריאים, יש להעדיפם, וכמובן רק באם לא יזיק. כמו כן, אפשר לשמוע סיום.

יולדות (כל שלשים יום מהלידה) שצריכה לכך, מותרת בבשר ויין. ונכון למנוע מז' באב ואילך אם אפשר (והינו שלא במקום חולי).

מי שבירך על בשר או יין, יאכל או ישתה משהו כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, שאין במשהו לא משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג.

201) נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים מותר.

מותר לאכול מרק שיש בו בצלים שנחתכו בסכין בשרי[202].

ילדים מתחת לגיל שש[203] רשאים לאכול בשר בתשעת הימים.

איסור שתיית יין כולל מיץ ענבים[204] וכן תבשיל שנתנו בו יין[205].

מותר בחומץ של יין.

מותר לשתות שכר, והוא הדין שאר משקין חריפים המשכרים.

נוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון בימות החול, אלא נותנים לתינוק שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, ולא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים[206]. וישתה התינוק מלוא לוגמיו. ואם אין תינוק יברך בלא כוס. ואם בירך על הכוס ואין תינוק, יניח ולא ישתה ממנו.

לענין הבדלה, ראה לקמן בדיני מוצש"ק.

מותר לאכול בשר ולשתות יין (וכן כוס של בהמ"ז) בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה (ואפילו שלא בזמנו)[207], פדיון הבן, סעודת בר–מצוה (דוקא ביומו) וסיום מסכת (ראה להלן פרטי דינים ומנהגים בנוגע לסיומי מסכתות). והיינו, כל השייכים לסעודה, כלומר כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו (ואפילו נשים), הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו[208]. וכן נשים השייכות לסעודה, ודוקא במקום שמזמנים נשים לסעודה זו. אבל מי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול. (ובשבוע שחל בו תשעה באב – שבקביעות שנה זו אינו שייך לענין זה, אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם לבד בעלי המצוה ולבד הקרובים הפסולים לעדות[209]). ויש

202) שו"ת אתרא דרב סי' י'קטו. וש"נ.

203) ויצא עת"ק מה שכתבנו להגאון בעל עיטורי מרדכי שליט"א בטעם ההכרעה כבפנים:

ד"ז תליא בפלוגתא אם הוא משיודע להתאבל (וכבר העירו מקיצור של"ה מס' תענית לענין אכילה ביום התענית שהוא בקטנים בני עשרה שנים), או כשהגיעו לחינוך בכלל. ולמ"ד כשהגיעו לחינוך, וכ"ה במקו"ח סתקנ"א ס"י (ושם "כמו פחות מבן ט". ואולי נקטי' רק לגבי עינוי ביו"כ, עיי"ש) – ה"ז בד"כ מגיל שש, כדין תספורת, ראה פמ"ג בא"א סקל"ח בסופו. משנ"ב בשעה"צ סקצ"א. (וכבר הקשו דידי' אדידי', דא"כ לא משכחת לה קטן שהגיע לחינוך ברכות ואינו יודע להתאבל, שהרי נקט בשיעור כבן שש או שבע, והרי לדידי' גם לגבי ברכות כ"ה – ראה משנ"ב סרס"ט סק"א. וכ"ה בסידור דרה"ח ליל שבת. אבל בפמ"ג סרס"ט בא"א סק"א וכן בפתיחה כוללת ח"ב סק"י שהוא כבו חמש או שש). וראה שו"ת יבי"א ח"ט או"ח ס"נ. תשובה"נ ח"ה סי' קסח. דברי יציב או"ח ח"ב סרל"ז. חנוך לנער פכ"א הע' ה.

אמנם, יש שהחמירו גם בפחות מגיל חינוך, אבל באמת לא נתפרש כן להדיא בדגו"מ סתקנ"א ס"ט ובמשנ"ב שם סק"ע, אף שהוכיח בדגו"מ מדין שמצניעין הסכין. ועוד, דכש"כ הוא מכיבוס ותספורת שאסור מדינא דגמרא שמותר בלא הגיעו לחינוך. ועוד, שבבשר ויין ליכא לא משום עגמ"נ ולא משום חינוך, ומאיזה טעם נחמיר. ועוד ועיקר, דכיון דהוא רביתי' א"צ להחמיר כ"כ. ובדוחק אולי סברי רבנן להחמיר משום ספי'. וג"ז דחוק. אבל גם לסברא זו, כשהוא לצרכו ובדרבנן ובאיסור שהזמ"ג יש כר נרחב להקל. ואולי סברי שיש גם בזה משום עגמ"נ. וכ"מ קצת בלבושי שרד למג"א סקל"א. וראה בשם הגרי"ש באשרי האיש ח"ג סס"ט סכ"ח, שהוא רק מגיל חינוך (ולדידי' מבן תשע), עכ"פ בנוגע לבשר עוף או תבשיל של בשר . וראה מה שהארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' תקנח בדין כיבוס וחיצה לתינוק.

ואעתיק כאן השייך לדין בשר ויין משם, ואף שפרשה זו נשנית ואמור רבנן בכפיל"א, לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, שיש בזה מה שאין בזה: מצאנו ראינו במג"א סקל"א שמותר ליתן לקטן שא"י להתאבל על ירושלים. ובדגו"מ חולק. ורק לצורך מצוה התירו. וכ"כ בא"ר סקכ"ד שה"ז כתספורת וכיבוס. ובחיי"א סט"ז הכריע כמג"א. וכ"נ בפמ"ג שם בא"א. אבל במשנ"ב סק"ע כ' כדגו"מ. (וצ"ע בדעתו, שא"כ מאיזה טעם כתב להטעים רק לקטן שאינו יודע להתאבל, שהרי לא"ר ההיתר משום מצוה, ולדגו"מ כיון שיש מתירין אפי' לגדול). וראה מקו"ח. וטעם החילוק בין זה לכיבוס ותספורת (ראה בפמ"ג – דבשר ויין קיל טפי למג"א, שהוא רק ממנהגא. והרי אפי' אבל תוך ז' מותר בבשר ויין. ועוד, דהיינו רביתי' דתינוק. ועוד איכא בגווה, שטעם המנהג הוא רק שיזכור ויצטער מחורבן ירושלים – ראה לבוש ס"י. וא"כ ל"ש גדר צער בקטן, ראה חכ"א כלל קנב סי"ז. שו"ת דברי יציב ח"ב סרל"ו סק"ב.

ועייש"ע שבמג"א ציין לסרס"ט. ובדגו"מ העתיק רק הטעם להתיר כיון שי"א דלגדול מותר. אבל במג"א כ' גם דהוא רביתייהו דתינוק. והכי קיי"ן דבאיסור מד"ס והקטן צריך לכך יש להקל אפי' להאכילו (אדה"ז שסמ"ג ס"ו). וכך הובא בשו"ע אדה"ז ס"ג (ובאו"א קצת – ראה שו"ת הצ"צ מהדו"ח בהוספות חאו"ח ספק למי ס"ד – יד, ב. הנסמן במהדו"ח דשו"ע אדה"ז – דהוא איסור התלוי בזמן. וה"ה הכא). ועוד זאת, שאי"ב עגמ"נ כשלא יאכל הקטן בשר ויין.

204) לצורך רפואה יש להתיר לשתות יין או מיץ ענבים שנתערב במים יותר מכדי מזיגה עד שאין ראוי לברך עליו בורא פרי הגפן. אבל שלא לצורך רפואה אין להקל (שע"ת סתקנ"א סקי"א. משנ"ב סקס"ו).

205) שו"ת באתרא דרב סי' ה'קמו. וש"נ.

206) ראה להלן בדיני הבדלה במוצ"ש בהערה.

207) לענין לשתות מכוס של ברכות המילה, נחלקו הפוסקים. ולמעשה נוהגין ליתן לקטן לשתות. (ואף שפסק המחבר סתקנ"ט ס"ז שאפי' בת"ב עצמו מותר ליולדת לשתות מיין ברכת המילה – כבר האריכו לבאר בכמה אנפי, ועוד שזהו רק להמחבר שגם יין הבדלה מותר, והארכנו מזה בדיני הבדלה לחולה בת"ב שחל ביום א' (ובת"ב נדחה). ובכל אופן, המנהג בת"ב אינו כן אלא שנותנים לתינוק). וכשאין קטן, ישתה המברך בעצמו. ולא יתן לתינוק הנימול. אבל מכוס של ברכת המזון מותר לשתות. וראה שו"ת באתרא דרב סי' י'פח. וש"נ.

208) אבל ההולכים רק לשתות, ובלאו הכי לא הין הולכים ה"ז מצוה הבאה בעבירה.

209) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'.

שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בזה, וכל הבא ברוך הבא.

שחיטה

ברמ"א מובא שמצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה (או פדיון הבן) וכיוצא בו. בימינו אלה שאנו דרים בעיירות גדולות, שיש בהן תמיד כמה חולים וכמה יולדות והרבה חלושי הבריאות, וכן צריכים שיהי' בשר מצוי לשבת, לא נהגו להצניע הסכין[210].

גזיזת צפרניים

מותר ליטול צפרניים בתשעת הימים, ואינו אסור[211] אלא בשבוע שחל בו תשעה באב[212].

רחיצה[213]

אסור לרחוץ כל גופו לתענוג[214], אפילו בצונן, בתשעת הימים, אבל מותר להתקלח ולשטוף ראשו[215] פניו ידיו ורגליו[216] בצונן (כלומר, שאינם חמים[217]). וכן שאר אברים מותר, באם אינו רוחץ רוב גופו[218].

---

210) ומותר לבשל בשר בכדי שיהא מוכן בשביל אחר ת"ב, ובפרט לצורך שמחת מצוה או במקום הפסד – ראה שו"ת באתרא דרב כט'תקלב. וש"נ.

211) בכלל זה, אסור לעשות מניקור ופדיקור.

212) וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תרפה וסי' ה'לה. וש"נ.

ולצורך טבילה במוצאי ת"ב וכן כשיש חשש חציצה לנטילת ידיים, מותר.

213) אבל לא מצאנו כן בשום מקום. וצע"ג לחדש איסור חדש מעצמנו. ועוד, שהרי לכמה פוסקים הותרה רחיצה בצונן, ולדידיהו עכצ"ל שאין לאסור סיכה, וא"כ גם לדידן אין לאפושי פלוגתא. וכן כיחול ופרכוס שנאסר לאבל וכל שלשים הותר בתשעת הימים (כן המנהג, וכ"נ מסברא. ושוב הארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' לו'תשל). ועוד, שלא אמרו אלא שרחיצה בכלל סיכה, ובל' הראשונים (תוה"א ענין האבלות. ר"ן מו"ק שם. ועוד) שלא מצינו שאסור בסיכה ומותר ברחיצה. וכ"כ בב"י יו"ד שפ"ד. אבל איפכא לא שמענו. ובפרי האדמה הל' אבל העתיק הפכו. וצ"ע. וגם לפ"ז מיירי רק במה שאסור מדינא ולא ממנהגא, כבשבוע שחל בו. וראי' מרחיצה כל שלשים באבל שהותר בסיכה. וכבר כתבו הפוסקים שאין לנו ללמוד לאסור בת"ב מאבל, וכש"כ בשבוע שחל בו. (וי"ל שאיסור רחיצה בשבוע שחל בו דמיא לאבל תוך ל', שהוא אטו גזירת תספורת וכיבוס, ולא מחמת עצמו. וא"ש שמדינא דגמרא נאסרו רק תספורת וכיבוס, וממנהגא גם רחיצה. אבל סיכה ושאר ענינים שלא נאסרו מן הדין לא נהגו בהם איסור ג"כ. וגם את"ל שאסור מחמת עצמו, אכתי אין לנו להוכיח לאסור בסיכה). וגם ביו"כ ילפינן להו מתרי קראי ונמנו בעינויים שונים (ונדחק בזה בציוני הלכה שם ע' שסד). וראה תוספת יו"כ יומא עו, ב ד"ה אשכחן. וגם לדבריו דבתר דאתרביא ביו"כ ילפינן דסיכה בכלל רחיצה (וראה שעה"מ שביתת עשור פ"א ה"ה) – היינו רק בסיכה שאסורה מדינא. ועוד ועיקר, דאכתי אין לנו להוכיח איפכא, שסיכה בכלל רחיצה. וכ"כ בחי' ר"מ מאימראן יומא עז, א, דמה"ט אאפ"ל לרבויי תרווייהו מחד קרא דרחיצה בכלל סיכה ולא להיפך, ומחד קרא לחוד נימא דרחיצה אסורה וסיכה מותרת. וראה גם שדה הארץ תעניות פ"ה ה"י בסו"ד. ובכל אופן, איסור רחיצה וכש"כ בצונן בתשעת הימים וגם בשבוע שחל בו הוא רק ממנהגא. ומה שלא נהגו לא נהגו. ובטעם האיסור בחפיפת הראש בע"ש בבורית – ראה להלן בהערה.

214) ולצורך מצות עונה, אם לא די ברחיצת פניו ידיו ורגליו או שאר אברים שאינם רוב הגוף – מותר ומצוה לרחוץ כל הגוף. ולא רק כשבל"ז ימנע מהמצוה, אלא גם כשיש צער. ולא רק בעונת החיוב אלא גם במשתוקקת. ופשוט דאדעתא דהכי לא נהגו. ואין להחמיר בזה.

215) כ"ה בדרה"ח סי' קל. ועוד. וראה גם כה"ח שתקנ"א ס"ק קצט. וכ"מ בשו"ת מהרי"ל סט'ו הביאו בב"י סתקנ"א, שהוא בכלל פיו"ר. אבל ראה ד"מ שם סק"ז שהעתיק באו"א. ועד"ז ברמ"א סט"ז. וכבר העיר בזה בשו"ת דברי נחמי' סל"ט. וראה גם במנהגי מהרי"ל שכתב באו"א. ועכ"ז, הותר שאינו רוב גופו. וראה בביהגר"א לרמ"א סט"ז שההיתר כבאבל שהותר בפיו"ר, וכ"ה בשו"ת מהרי"ל שם, ומוכח שראשו בכלל פיו"ר. ומש"כ הלבוש סט"ז להתיר בקטנים רק כשיש להן חטטין בראש – היינו להתיר גם בחמין. וכן ברמ"א יו"ד שפ"א ס"א לאסור חפיפת הראש לאבל כל ל' – מיירי בחמין, ראה ערוה"ש שם. [וגם להאוסרים – היינו מחמת רחיצת הראש, אבל בשערות לחוד, כשערות הפאות והזקן, ודאי ליכא איסורא. ולהעיר בדרך אסמכתא משבת נ, ב בהיתר חפיפת פיו"ר בנתר וחול בשבת משא"כ שערו, שהקשו שמעביר שער הזקן. ומשמע דסתם פניו כולל זקן. אמנם, למסקנא מיירי במי שאין לו זקן]. וראה בסוף הקובץ במילואים (ז).

ובאופן כזה מותר לשחק במתיזי מים – "ספרינקלערס" – בימים אלו.

216) גדר חמין לענין זה – כל שבנ"א רגילין לרחוץ בו, ונהנה מחמימותם, ונקרא בלשון בנ"א מים חמים (ראה שו"ת חכ"צ סי"א: שיעור שיקראו להם מים חמים), משא"כ כשחום המים הוא רק להפיג צינתם (ראה בדה"ש יו"ד שפ"א ביאורים ד"ה בחמין. שם סק"ו. ובכ"מ כתבו כן גם לענין רחיצה בשבת. אבל דעת אדה"ז במהדו"ב סרנ"ט ד"ה והנה ברמב"ן שכל שהופשרו בשבת אסור אפילו במי הנהר בחורף שעמדו קצת בבית. אבל לאידך, בהופשרו מע"ש משמע קצת שכל שאינו חם שהיס"ב הותר. וראה קצוה"ש סי' קלג סק"א שמדברי האחרונים משמע שאפילו אין היס"ב מיקרי חמין. ואאזמו"ר בשערים מצויינים בהלכה סי' קכב סק"ב היקל בעניננו בפחות מחמימות הרוק. אבל להעיר מל' הש"ך יו"ד שסע"ד סק"ו: פושרים גמורים. וראה שביתת השבת מבשל בבאר רחובות סוסקכ"ה שלא כל הפושרים שוין).

218) כבכ"מ שפיו"ר לאו דוקא – ראה רמ"א או"ח סשכ"ו ס"א, ובפמ"ג שם במ"ז סק"א דאורחא דמילתא נקט. ולענין רחיצה ביו"ט – נחלקו הדעות במחמם מים לרחוץ שאר אברים, כל שאינו רוב גופו. והארכנו מזה (ובדעת אדה"ז) בלוח ליו"ט, קחנו משם. ועכ"פ, כ"ז לענין חשש דאורייתא ביו"ט שאינו שוה לכל נפש, משא"כ ברחיצה בשבת שמד"ס שמפורש להיתר, וכש"כ באבלות שהלכה כדברי המיקל

להסיר לכלוך וזיעה (כשמזיע מאד, שאינו סובל ריחו, ולאיסטניס גם בזיעה קצת) – מותר להתקלח כנ"ל, ובאם אינו מספיק להסיר הזיעה, אזי מותר לשטוף כל גופו, אבר אבר. באם במים פושרים לא מתנקה, מותר גם בחמין ואפילו בסבון[219], שכל שהוא משום נקיות ולא לתענוג מותר, והכל לפי הענין וכפי ההכרח. ויש להתקלח בצנעה במקום הצורך, ולא במקוה ציבורי וכיו"ב. אבל אין להקל מחמת החום לחוד[220], ובכלל יש למעט בזה ככל האפשרי, ולשנות מהרגלו הקבוע, אף

באבל. ובמכ"ש מזה שיש מתירים (בשבת) אפי' רוב הגוף כל שאינו כל גופו (ראה עו"ש שסכ"ו סק"ד. וראה מקו"ח שסכ"ו בקיצור הלכות ס"א. אבל רוב ככל האחרונים לא נקטו הכי. ולהעיר משבה"ל סדר יוהכ"פ פשי"ג בשם יראים לגבי רחיצה ביו"כ דדוקא רוב גופו אסור מדאורייתא. וראה מנחת ראובן מנוחין סק"א. ובתהל"ד סק"ב שזה דבר פשוט לאיסור. והחידוש בכנה"ג שגם באבר אבר אסור). וכ"מ קצת בל' הרמב"ם אבל פ"ה ה"ד שאסור ברחיצת מקצת גופו בחמין ואפילו בסבון[219], שכל שהוא משום נקיות ולא לתענוג מותר, והכל לפי הענין וכפי ההכרח. ויש להתקלח בצנעה במקום הצורך, ולא במקוה ציבורי וכיו"ב. אבל אין להקל מחמת החום לחוד[220], ובכלל יש למעט בזה ככל האפשרי, ולשנות מהרגלו הקבוע, אף

219) וי"ע אם עדיף רחיצה בצונן ובסבון מרחיצה בחמין ללא סבון, שבע"ש התירו רחיצת ראשו בחמין אבל ללא סבון, כדלקמן. ולאידך בשו"ת מהרי"ל סט"ו איפכא להתיר בע"ש רחיצה בצונן בסבון אבל לא בחמין. (וראה בלקט יושר ע' 109 בהנהגת התורה"ד. וכן בהנהגת מהרש"ל אות מד שחפף בלו"ג (סבון) חמין). ונראה פשוט שרחיצה בסבון עדיפא, שאין איסור מעיקר הדין בסבון. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"ז סע"ז סק"א. (ופשוט שלא נאסר מחמת סיכה, כנ"ל. ומה גם דמיירי במימי חפיפה שנעשה מאפר ולא בסבון שלנו. ועדיין יש לדחוק שהמתירים אכן מיירו רק בהכי. וצ"ע. ולפ"ז נצטרך לומר דבלבוש ועוד שאסרו מיירי דוקא "בבורית ולויג" גם יחד. ודוחק. ובקיצור שו"ע סי' קכב סי"ג: לא בבורית ולא בלויג).

ומש"כ הלבוש שתקנ"א סקט"ז שלא לחפוף ראשו בע"ש בבורית – היינו כיון שי"א שלא לחפוף ראשו בחמין כלל, או שבזמנם לא הי' רגיל לחפוף בבורית. ואולי, שכיון שנזקקו להתיר בחמין מחמת ההכרח כתבו למעט בזה שלא יהא בבורית. ובלבוש גופא לא הביא לאסור בבורית לגבי פיו"ר. ועוד איכא בגווה, שהאיסור רק בע"ש חזון, ולא בע"ש שלפניו כשחל ר"ח בע"ש – ראה הליכות שלמה פי"ד סי"ט. קובץ בית הלל חו' מז.

220) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם. ויש להוסיף, שגם בזמנם כתבו בטעמא דמילתא שרבים המקילים לרחוץ כל גופם בצונן "שמפני רוב החום שבא באב מתמלאים זיעה והו"ל לאינשי דאיסטניס", ועכ"ז לא קיילי"ן הכי, "ואילו הי' בידי למחות הייתי מוחה" (שו"ת מהר"י מברונא סי"ב). ובפרט שבימים קדמונים היתה עיקר עבודתם בשדה ועכ"ז נמנעו מרחיצה, וק"ו בזמננו היום, וגם נמצאים בחדרים ממוזגים.

וכבר המליצו בזה גדולי ישראל וחכמיהם, על ריבוי השואלים מדי שנה בשנה המבקשים צדדי היתר, שבנוגע לאבלות על אב ואם רח"ל כמעט שאין באים לבקש היתר, ורק לענין תשעת הימים שנתרופפו הלבבות מהרגשת צער החורבן והגלות מחפשים צדדי קולא. (אלא שבשעת אבילות רח"ל אין יוצאים מהבית).

ועכ"ז, מקום להקל לפי הצורך ברחיצה בצונן כשאינו לתענוג, ובפרט מ"ח עד שבוע שחל בו (דאיכא תרתי לטיבותא, ושניהם לא נתפשטו בכ"מ – צונן ואיסור רחיצה לפני שבוע שחל בו), וכש"כ וק"ו ברחיצה להעביר זיעה שהיא כרחיצה להעביר זוהמא, עכ"פ במזיע הרבה ומפונק (ולכמה דעות, כ"ה אפי' לגבי יו"כ וכש"כ לענין ת"ב – ראה פמ"ג סתרי"ג במ"ז סק"י. מט"א שם ס"ב. משנ"ב שם סק"ב). ובנשים אניני הדעת, עוד טעם להקל, שי"א שהנשים לא נהגו להחמיר שלא יתגנו על בעליהם (ראה ערך לחם למהריק"ש סתקנ"א סט"ז. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש ס"ח).

ויש להוסיף, שמקור דברי הרמ"א להחמיר ברחיצת כל גופו בצונן הוא משו"ת תרוה"ד סי' קנ, שכתב "והמחמיר תע"ב", והיינו שגם ממנהג מקום להקל. וראה כעי"ז בישועו"י סתקנ"א סק"ג בסו"ד.

וראה בשו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט, שר"ל יתירה מזו, שהרמ"א שהחמיר הוא לשיטתו ביו"ד רסי' שפא לאסור רחיצה בצונן גם כל ל', אבל לדעת הש"ך שם סק"א שהותר בצונן תוך ל', ולכמה דעות – היינו גם כל גופו (ראה א"ר סתקמ"ח סק"ט וסתר"ו סקי"ד. פמ"ג סתקמ"ה בא"א סק"י ויג. שו"ת מגידות ס"נ (בדעת הש"ך). תפארת למשה יו"ד שפמ"א. דגו"מ תנינא שם ושפצ"ט (לדינא, אבל לא בדעת הש"ך). ועוד. וראה בפת"ש שפמ"א סק"ב שלאחרים יש להורות לקולא בזה), מקום לומר להתיר עכ"פ באבילות ישנה. ובשו"ת הנ"ל מטו בה הכי משמי' דהגר"ח מבריסק. וכ"כ בהררי קדם (להגריד"ס) ח"ב סי' קלט. וכבר קדמו בסברא כעי"ז בישועו"י שם. וכ"מ קצת בדברי שאול יו"ד שפמ"א ס"א דבודאי לא חמור מאבילות ל' (אלא שלדעתו גם בזה אסור). ולהעיר מדע"ק שפמ"א, שבזמננו במדינות אלו שרגילין ברחיצה ביותר אין צד להחמיר כל שלשים. אלא שלמעשה כל האחרונים העתיקו חומרת הרמ"א. ועוד, שבשו"ת מהר"י ווייל סי' קלב מוכח שהמנהג לאסור ברחיצה בצונן מר"ח דמיא לאבלות שבעה, עיי"ש. וכ"ה בראבי"ה סתתפ"ב (ומש"כ שם "בחמין" ונתקשה בזה המהדיר לשם, ור"ל בדעת הראבי"ה להתיר בצונן, ונגרר אחריו בשו"ת יבי"א ח"ה או"ח סמ"א סק"ג – צ"ל דהיינו לגבי פניו יו"ר, ולא להתיר בצונן, וכדמוכח בשו"ת תרוה"ד שהביו בדעת המרדכי והאו"ז (שמקורם מהראבי"ה) לאיסור בצונן. והרי בראבי"ה מדמה לה לאבל, ולאבל אסור בצונן). וכ"ה בביהגר"א סתקנ"א סקנ"ז. ומ"מ, אין ראי' מזה בדעת הרמ"א (אף שכ"מ קצת גם בשו"ת תרוה"ד, מקורו דהרמ"א). ועכ"פ, חזי לאצטרופי להתיר במקום הדחק. ובפרט בימינו שכולנו כאיסטניסים לענין זה.

שמצטער קצת, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב, וכדאי הוא בית אלקינו. והדבר מסור ללב יראי ה' מתי להקל.

לפי זה, אסור לשחות בבריכה או בים בימים אלו[221].

מותר לרחוץ ואפילו בחמין לצורך רפואה, כגון חולה, מעוברת או יולדת שצריכה לכך.

הנזהר בטבילת עזרא טובל כדרכו[222]. כמו כן, הרגילים לטבול קודם התפלה, נוהגים שלא לבטל מנהגם הטוב גם בימים אלו ודעת חכמים נוחה מהם. והמנהג הפשוט לחמם המקוה, ולטבול גם בחמין, אלא[223] שאין לישב ולשהות במקוה רק לטבול תיכף בכניסתו ולצאת מיד[224].

לצורך מצוה (ראה גם להלן בדיני ערב שבת בנוגע רחיצה לכבוד שבת) מתרחצים כרגיל (בחמין ועם סבון)[225].

[ואף שאבותינו ואבותיהם קיבלו חומרת הרמ"א, וחובה עלינו לשמור המנהג משום נדר – ראה גם דברי שאול שם – הרי גם הם לא החמירו ע"ע במקום צער או לאיסטניס, אלא שלדידהו לא הי' צער כ"כ כבימינו. ועוד שגם בזמנם היו כאלו שרחצו ולא מיחו בידם מה"ט. ועוד להעיר, שגם במנהג הרבים שקיבלו אבותינו מותר לרוה"פ ללא התרה במקום צורך וחולי, ראה חיי"א כלל קכז ס"ו. ואף למש"כ להחמיר בשו"ת זר"א ח"ג סי' קכה בחולה שזקוק לבשר משנכנס אב שצריך התרה, אינו מדינא ורק משום סלסול נהגו בהתרה, ראה מש"ב הו"ע שם ח"א סס"ט ד"ה ובאמת כן, שבכה"ג לא קיבלו המנהג. ועיי"ע שם ד"ה אכן הואיל, שבמנהג האבות משום סיגוף אין הבנים מחוייבים בכך, אם לא נמשכו מעצמם אחר מנהג אבותיהם. אבל ראה שם שמנהג למנוע מבשר ויין אינו מנהג סיגוף אלא גדר וסייג, כיון שיש לזה שרש איסור מדינא למעט בשמחה אלא שמחמירים יותר מן הדין. וא"כ לכאו' הה"נ לענייננו].

ועוד להעיר שיש שכתבו למיסבר סברא, שבני ספרד לא קיבלו המנהג להחמיר, לפי שבמדינות וארצות שלהם האקלים חם ביותר, ולפ"ז הדר דינא גם לדידן במקומות חמים. ומה גם שי"א שבזמננו יש שינוי האקלים לגריעותא. וג"ז דחוק.

וראה שו"ת ברוך השם או"ח סס"ג, שאף שכתב לאסור איסר כמנהג שנתפשט, הביא בין הדברים שברחיצת ראשו או פניו ידיו ורגליו לכבוד קונו או לתפלה יש קצת מצוה, עיי"ש. (וצ"ע שהרי בצונן בלא"ה מותר בפיו"ר, אא"כ כוונתו בחמין, ולא דייק בלשונו).

וראה בשערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכב סקי"ג שכתב סברא להתיר במקלחת, דלא דמי למרחץ שהוא באמבטי, לפי שניכר שהוא לנקיות ולא לתענוג. אמנם, קאי התם בע"ש דוקא ולא בחול. [ואיני יודע אם התיר בשופי, אלא שידוע לי שבכלל נטה להקל בכל עיקר ד"ז גם בחול לפי הענין. וכעי"ז יש מצדדים בהמנהג שלא לרחוץ בכלל בשבת (וביו"ט) בצונן, שאינו נוהג במקלחת. אולם, אחרי בקשת מחילה וחייב הנני בכבודו, סברתו צריכה רבה, שהרי הרחיצה בפניו ידיו ורגליו מסתמא אינה בכלי. וראה גם שו"ת אורי וישעי סי' קלט שאסור לשפוך מים צוננים על הגוף

וכעין דבריו ראה שו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט שמצדד לומר דשאני מקלחת מבריכה, שבבריכה איכא תענוג. [וראה שם ח"ב סי' רס לענין רחיצה בעשירי באב. אמנם, כבר עמדו בל' מרחץ שהביא בשו"ת מהרש"ל סצ"ב לענין עשירי באב, אי דוקא הוא. ונוסף לזה, שבב"מ נקטו ל' רחיצה ולא מרחץ, הנה לפי פשוטו, הכוונה לשלול להושיט אצבעו וכדומה, שאין בו מנהג (ראה גם כה"ח סתקכ"ח סק"ו)]. וג"ז צ"ב. וגם במקלחת, כשהוה בה ודאי איכא תענוג.

אבל כעין סברתם, להעיר מט"ז יו"ד שפ"א סק"א באיסור רחיצה במרחץ לפי שדרך להסתפר במרחץ. ולפ"ז ל"ש במקלחת. ובאמת, גם לא במרחצאות שלנו (אמנם, בכמה מקואות חידשו לאחרונה המנהג להסתפר שם). והביאו ד"ז לענייננו בתורת חיים סופר סתקכ"א סקל"ג, ובשו"ת יבי"א ח"ה או"ח סמ"א סק"ג. אבל בט"ז גופא מוכח דקאי רק באבלות דיחיד. ובכלל, התם קאי תוך ל', ואיסור רחיצה דמיא לתוך ז' כמפורש בשו"ת מהר"י וייל סי'קלב ובראבי"ה סתתפ"ב. ועמדנו בזה במקומו, בדיני רחיצה בתשעת הימים, בנוגע להמתירים רחיצה בצונן להדעות שתוך ל' הותרה בצונן.

ועדיין, מקום ליישב בדוחק, שהכל תלוי במנהג, וכל שלא נהגו, גם מחמת שלא הי' בימיהם, אינו בכלל המנהג. ואף שנהגו איסור בפיו"ר, ומסתמא לא מיירי ברוחצם בכלי, מ"מ לא נהגו איסור במקלחת, שאינו שופך המים בידים. וראה בעי"ז בשו"ת בית שלמה סי' רה, הובא אצל אאזמו"ר שם, שלהזיע לא הי' בכלל המנהג. והביאה שם שמצינו שלהשתטף לאו דרך רחיצה היא והתירו בו יותר מרחיצה (ראה פירש"י שבת קמז, ב). ובאמת, בבית שלמה נראה שמיקל גם בזיעה רטובה ובשטיפת הגוף במים קודם ובשעת הזיעה (זולת בע"ש חזון שהוא עת"ב)].

221) יש להתיר – באם יש צורך – לקטנים מתחת לגיל ו' שנים. אלא שכבר כתבו שיש להיזהר מפני הסכנה.

מי שלומד לשוט בנהר לצורך פרנסתו וכבר התחיל מקודם בין המצרים, ועדיין לא השלים לימודו, מותר לו ללכת לשוט בנהר גם אחר ר"ח עד ט"ב, שבמלאכתו הוא עוסק, ואין כוונתו לתענוג. אך ודאי נכון להחמיר בזה.

222) ויש שכתבו לצדד להיתר גם במבטלה לפעמים, בפרט אם הוא מחמת קור – ראה א"א מבוטאשטש סתקנ"א סט"ז כמה צדדי היתר.

223) ולא מצינו שיזהירו הפוסקים בזה שלא לכוון להנאת רחיצה.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תטו השקו"ט באם שייך בנט"י בת"ב כביו"כ, וכן ביו"כ בידיו מלוכלכות. וכש"כ שאין להחמיר בתשעת הימים. ובפרט את"ל שלצורך מצוה מעיקרא לא קיבלו להחמיר (ראה ביהגר"א סתקנ"א סט"ו. ושם מדמה לה גם לכבוד שבת), ולא רק מחמת שאינה רחיצה של תענוג (כפשטות ל' הרמ"א שם בהיתר רחיצה ללבישת הליבון "הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה". ועיי"ש בביהגר"א), כדמוכח גם מזה דשאני לן דין רחיצה מר"ח מבת"ב בצורך מצוה גופא, לענין לבישת הליבון וטבילת עזרא וכו'. (אבל להעיר שבא"א מבוטשאטש שם הביא צד היתר ברחיצה בע"ש, כשכוונתו לש"ש בלי כוונת תענוג של עצמו).

224) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'תתק. ושנ"ת.

225) וכן אשה לצורך טבילת מצוה, עושה החפיפה כרגיל בחמין וטובלת. ואפילו אם טובלת ליל י' באב, מותר לה לרחוץ בערב תשעה באב (ובקביעות ש"ז – בערש"ק), ולמוצאי ט"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש.

מותר להיכנס לסאונה להזיע (זיעה יבשה) בימים אלו[226].
מותר להתאפר או להשים לק בציפורניים בימים אלו[227].

לתפור בגדים

אסור לתפור ולתקן בגדים **חדשים** ומנעלים חדשים בימים אלו. אבל לפי מנהגנו לאסור כיבוס מראש חודש אפילו בישנים, הוא הדין בתיקון כלים שיש לאסור אפילו בישנים. וכל זה אינו אלא לענין לתקן תיקון גמור, אבל מותר לתקן בגדים ישנים בתיקון קל שאינו מעשה אומן[228].

לצורך נישואין, למי שאין לו אשה ובנים, מותר לעשות בגדים חדשים לחתן וכלה[229]. ומותר אפילו בט"ב עצמו – ע"י נכרי.

אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם. ואפילו בשביל נכרי יש לאסור משום מראית עין[230], אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של גוים מותר. ואם אין לו מה יאכל, מותר בכל אופן. ונהגו להקל בזה[231], ואפילו אם עושה בשביל ישראל אם נתנם לו קודם ר"ח. וכן נהגו להקל

(ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' י'רנב. וראה גם סי' לו'תתקסא בין הדברים). ומותר גם לכלה המתחתנת מיד אחרי תשעה באב, להקדים טבילתה ולרחוץ בתשעת הימים (ראה שם).

והוא הדין לצורך הפסק טהרה, יכולה לרחוץ מעט כדרכה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה. אבל אין מקום להתיר להתרחץ באמבטיא לצורך לבישת הליבון – ראה לקמן בדיני רחיצה בתשעה באב.

226) ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תריג.

227) ראה שו"ת באתרא דרב סי' לו'תשל.

228) כגון שנקרעו – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'יח וש"נ.

229) וגם לאביו ואמו של החתן ושל הכלה, אבל לא לשאר קרובים. ובמקום צורך גדול, אפשר להקל עד שבוע שחל בו ט"ב.

230) ומשמע, שגם מר"ח יש להחמיר, ולא רק בשבוע שחל בו. ואף למ"ד שבכיבוס בגדי נכרים מותר עד שבוע שחל בו – תפירת בגדים חדשים חמורה מכיבוס, וכדמוכח שגם להמחבר יש להחמיר מר"ח, וה"ט שהוא בכלל ממעטין בשמחה (ראה בב"ח, והב"ד בשכנה"ג בהגב"י סק"י. וראה גם בלבוש ס"ח), וא"כ הוא מדינא דגמרא, משא"כ במנהגא ל"ש מרא"ע. (אבל ראה באו"א – מט"י סק"ו. מג"א סקכ"ג. וגם לדבריהם, י"ל שהחמירו בזה טפי, כיון שהמנהג בתפירה מר"ח הוא ע"פ הירושלמי).

231) כ"כ הרמ"א סתקנ"א ס"ז.

וצע"ק בהמשך דבריו שכתב "אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של א"י שרי", דהא בלא"ה נהגו להקל, כמ"ש מיד לפנ"ז. ועוד תיקשי, לגופו של ענין, שלא ביאר לנו הרמ"א מ"ט נהגו להקל בדבר, והמציינים עה"ג לא הראו מקור לדבריו.

והנה, במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ח פי' שר"ל שבזה מן הדין מותר ולא רק מטעם דנהגו להקל. (ואכן בשלחן תמיד ס"ד שינה הסדר הדברים, שתחילה הביא להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, ובסו"ד הביא המנהג להקל בכלל). והנה, אף שהדברים עולים יפה בכללי הרמ"א, של' ונהגו" מורה שאינו מן הדין, וכמ"ש בשו"ת הרמ"א סל"ה, והב"ד במג"א סת"צ סקי"ט, דהיינו שמעצמם נהגו כן. (אמנם, שם מיירי בל' והעם נהגו" משא"כ בל' "ונהגו" גרידא, שנחלקו בזה – ראה פת"ש אה"ע סס"ד סק"ה בשם ס' המקנה שם. שו"ת תשובה מאהבה ח"ג יו"ד קשנ"ה בהערות לסי' קעט. מהר"י אשאד סכ"ד. ארי' דבי עילאי סי"ח. שד"ח אס"ד מערכת חו"ב סכ"א. שו"ת דברי חכמים להנ"ל סוסי' סה) – מ"מ לא נתיישב הדבר על לבנו, שכ"ז דחוק מאד בל' הרמ"א כאן, וכמדומה שלא מצינו כדוגמתו במק"א בל' הרמ"א שאחרי שמעיד על המנהג להקל יוסיף לכתוב להתיר רק באופן מסויים. ופשטות הדברים שלמעשה מורים תמיד להקל כפי המנהג. ועוד שעדיין לא נתבאר לפ"ז טעם המנהג להקל. (ובמט"י סקי"ט, והב"ד בכה"ח ס"ק קט, פי' לפי דרכו, דהך "ונהגו להקל" קאי רק אמש"כ המחבר ש"יש להחמיר בזה מר"ח", שעז"כ הרמ"א שבעושה לאחרים נהגו להקל מר"ח, ולא אסרו בזה רק בשבוע שחל בו. וכ"כ לדינא בבא"ח ש"א דברים ס"ט. אבל המג"א בסקכ"ד לא נקט כך, ופי' להדיא שההיתר לאומן לעשות לישראל מיירי בנתנו לו קודם ר"ח).

ולכאורה י"ל באו"א, תרתי קאמר הרמ"א, שהמנהג להקל היינו בנתנו ישראל לאומן קודם ר"ח (כנ"ל מהמג"א), ואח"כ הוסיף שבידוע שהמלאכה של גוי מותר אפילו לקבל המלאכה **אחר ר"ח**. וה"ט שכיון שהאיסור משום מראית עין אסור לישראל לקבל אחר ר"ח, אבל בגוי אין לנו לאסור כיון שידוע שהיא של גוי. אלא שג"ז לא נתפרש בלשון הרמ"א, והדברים באו סתומים וחתומים. ודוחק ליפלוג וליתני בדידה, דהא כדאיתא והא כדאיתא, כשהכל נזכר בחדא מחתא. ואף שהדברים נכונים מצ"ע שבגוי אין טעם שצריך לקבל לפני ר"ח, עדיין לשונו דחוק. (ועוד, שמש"כ המג"א דמיירי בנתנם קודם ר"ח, לכאורה היינו רק מצד הנותן, ובא לומר שאפ"ל לאוקמי בד' הרמ"א שהמנהג להקל מיירי בנתן אחר ר"ח, שהרי אסור ליתן, ולא מסתבר שהמנהג קאי בדבר שנאסר לנותן. ולפ"ז, האיסור רק מחמת הנותן ולא מחמת המקבל. וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג סט"ז, הובא כאן בתורת חיים סקט"ז לבנו, שגם למי שאין לו מה יאכל אסור ליתן לו אחר ר"ח, שהאיסור מחמת הנותן. וא"כ אכתי תיקשי מאי קמ"ל להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, שהרי אין סרך איסור בקבלת המלאכה, גם בישראל, ומצד המלאכה עצמה הרי נהגו להקל. אבל ראיתי בשלחן תמיד שם שאם נתנו לו הישראל אחר ר"ח אסור לעשותן).

אמנם, בלבוש הרצאת הדברים היא באו"א, שבס"ח הביא בפ"ע האיסור לתקן מנעלים, וכלשונו ש"אפי' מנעלים יש בהם שמחה", ועלה כתב להחמיר באומן לאחרים, ושנהגו להקל **בזה**. ולפ"ז, איכא לפרושי נמי ברמ"א דקאי רק אמנעלים שבדברי המחבר. ואם נפרש כן, א"ש הדק היטב, שלא החמירו כ"כ במנעלים לאסור גם לתקן לאחרים, שאי"ב שמחה כ"כ, ואינו כשאר תיקון בגדים. ולפ"ז נצטרך לומר שבהמשך דברי הרמ"א להתיר במלאכה כשידוע שהיא של א"י מיירי גם בשאר בגדים. אבל ג"ז אינו מרווח בסתימת דברי הרמ"א.

וראיתי בא"ז סק"ח שכתב שמרמ"א משמע להתיר לתקן כלים ישנים. ולא ידעתי היאך ראה כן בדברי הרמ"א. ואולי פי' בדברי הרמ"א, דהך "נהגו להקל" קאי רק אישנים. וג"ז צ"ב בל' הרמ"א. אולם, בעיון בדברי הרמ"א בד"מ הארוך, עולה שהאיסור רק בדבר הדומה לתיקון השתי, "שהוא מתחילת אריגת הבגדים ואית בי' שמחה" (ולכן מותר במלילת הקצוות של הציעיפים, ובטוויית חוטים בכדי לתפור – ד"מ שם, ע"פ שו"ת תרוה"ד סי' קנב). ולפ"ז י"ל שהמנהג להקל קאי רק בתיקון בגדים, משא"כ תפירת בגד חדש, שג"ז דבר שי"ב שמחה,

לעשות ע"י נכרי כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית. ומיהו טוב למעט בזה במקום שאפשר[232]. [ויש מחמירים בשבוע שחל בו תשעה באב][233].

אריגה: נוהגין הנשים שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה"ה משארי דברים] על שם שבטלה אבן שתיה[234]. טוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר, שאינו בכלל זה. וכן מותר לעשות אריגה בעצים[235] שאינו בכלל בגד.

סיומי מסכתות

יש לעורר ולפרסם בכל מקום האפשרי על דבר המנהג של עריכת סיומים בכל תשעת הימים [והיות שחמשה עשר באב הוא המשך לתשעה באב, יש להמשיך בעריכת הסיומים עד חמשה עשר באב ועד בכלל] (כולל סיומי ההלכות בשיעורים היומיים ברמב"ם), כדי להוסיף בשמחה של תורה באופן המותר, שעל ידי זה מבטלים הענינים דהיפך השמחה כו'[236].

על ידי עשיית "סיום" בתורה, נעשה "סיום" בכל הענינים בעולם, כולל גם ובעיקר – סיום הגלות, "סיום" דייקא, לא ביטול הענין, אלא אדרבה, גמר ושלימות הענין, ובנדו"ד – שעושים מהגלות גאולה, על ידי המשכת האל"ף, אלופו של עולם, שאז נעשה מ"גולה" גאולה"[237].

יש להשתדל שהסיומים יתקיימו **ברוב** עם הדרת מלך[238], אנשים נשים[239] (בנפרד כמובן) ואפילו טף[240].

והוא בהתחלת האריגה. (ושקו"ט בנוגע לטוות חוטים כשאינה בשביל התפירה אלא בשביל האריגה – ראה מחה"ש סתקנ"א סקכ"ג. סידור בית יעקב להיעב"ץ הל' ביהמ"צ, הובא במח"ב. שו"ת רב פעלים ח"ד סכ"ט). אבל הניחא בדברי הרמ"א בד"מ, אבל בל' הרמ"א בהגהותיו, במפה שעל השו"ע, קשה להעמיס הדברים, שלא נרמז כלל חילוק כזה.

איברא, שבהמשך דברי הרמ"א בד"מ כתב להקשות בהאיסור שכתב הב"י לתקן בגדים חדשים גם לאומן (ושם, שכ"מ בתרוה"ד), "דמנ"ל דכש"כ תיקון בגדים חדשים דאסור דילמא דוקא שתי אסור מטעם אבן שתי' אבל שאר תיקונים שרי". ולכאורה משמע שהמנהג להקל מבוסס על דבריו בד"מ, שכיון שלא נתפרש להדיא רק בתיקון השתי, לא נהגו להחמיר כולי האי גם בתפירת בגדים כשעושה בשביל אחרים. וכ"מ גם בביהגר"א כאן. ומעתה, הדרא קושיא לדוכתה, במש"כ להתיר כשהמלאכה של גוי, שבלא"ה נהגו להקל בכל עיקר איסור תיקון בגדים חדשים באומן העושה לאחרים. ועל כרחנו לפרש כדברי המשנ"ב, שבא להתיר גם מן הדין. וכ"מ קצת בביהגר"א. (ובדוחק י"ל שעולה בקנה אחד עם הנ"ל דמיירי בנותן לו קודם ר"ח, שבכה"ג אי"ז דומה לתיקון השתי, שהרי המלאכה נמצאת אצלו עוד לפנ"ז, ואי"ז התחלה. אבל דוחק גדול לומר כן, דמאי אהני הנתינה אם לא התחיל בתפירה עדיין. וגם בהתחיל בתפירה יש להתיישב היטב בדבר. ושו"ר בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ו ס"ב שאכן כתב להתיר בחייט שהתחיל לתפור לפני ר"ח. וכבר קדמו בשלחן תמיד בזר זהב סקל"ב בעושה למכור בשוק).

אולם, מתו"ד הגר"א בביאורו למדתי פירוש מחודש שעולה ברווח בדברי הרמ"א, שמש"כ "ונהגו להקל בזה" קאי רק אמאי דסליק מיני', בעושה בחנם, שבאופן כזה ליכא משום משא ומתן. ויומתק לפמש"כ בד"מ שבאומן ליכא משום שמחה שבמלאכתו הוא עוסק. ומ"מ איכא למימר שבעושה בשכר שדעתו על הריוח איכא שמחה ולא נהגו להקל. וא"ש ההמשך שבידוע שהמלאכה של גוי מותר, דהיינו בשכר. והכל נהיר וצהיר. אבל לפ"ז עולה לדינא שאין מקום כלל להקל באומן העושה בשכר. אבל פשטות דברי כל האחרונים שהמנהג להקל קאי גם בשכרו. ואדרבה, בשכר עדיף טפי שהוא בשביל מחייתו (ראה תרוה"ד שם). וראה גם בערוה"ש ס"ב דאזיל בתר איפכא שאין להקל רק בשכר. וכ"ה בבא"ח שם. וגם בביהגר"א לא נראה שהבין כך בדברי הרמ"א.

232) היינו הן בנתינה לאומן נכרי, והן באומן ישראל העושה לאחרים בשכר – כן נראה.

233) טעם החומרא, לפי שכמה מאחרונים מפקפקים במש"כ הרמ"א להקל. וכבר נת"ל בהערה, שגם לרמ"א מן הדין אסור ורק שנהגו להקל.

אבל אין להחמיר רק בשבוע שחל בו. וכ"כ בבה"ל ד"ה ונהגו. ויש להוסיף עוד, מש"כ המט"י ועוד, כנ"ל בהערה, לפרש בדברי הרמ"א שהמנהג להקל רק מר"ח ולא בשבוע שחל בו. [ובבה"ל נראה שיש מקום להחמיר גם בנידון שהמלאכה ידועה שהיא של גוי, והוא עפ"ד הגר"א. אבל כיון שהביאו רק בתור חומרא ולא מן הדין, והרמ"א כתב בפשיטות להתיר, לא העתקנו כן בפנים].

234) בנות הלומדות חכמת האריגה ותפירה וכיו"ב, יש להן להימנע מזה בימים אלו. וכן יש להימנע ממלאכות אלו במחנות קיץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'מט. ושם, לענין עשיית ציצית.

אשה חולה הצריכה לרקום להרגעת עצביה, מותרת אפילו בימים אלו.

235) וה"ה שמותר לעשות לאן–יאר"ד (שרוכים).

236) **הלכתא למשיחא**: גם לאחרי ביאת המשיח יצטרכו לעשות סיומים. (וראה עוד להלן בלוח לת"ב).

237) משיחת ה' מנחם אב תשמ"ח.

238) אך כמובן שאפשר לערוך סיום בלי מנין.

239) מעיקר הדין מותר לאשה לסיים מסכת (ולומר ההדרן, וכמובן בלי אמירת קדיש) והסעודה נחשבת לסעודת מצוה, עם בשר ויין. אך למעשה אין לעשות כן, שיש להתרחק מכל דבר הדומה לשיטת הרפורמים ושויון זכויות וכו'. אמנם, במקום שאין חששות אלו (שנעשה בצורה פרטית בביתה בצינעא וכיו"ב) נכון הדבר – ראה שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. והארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתצג.

240) קטנים המסיימים מסכת נחשב "סעודת מצוה" והמשתתפים בה רשאים לאכול בשר ויין. ואחד מהגדולים יאמר קדיש – שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקעד.

המנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, והוא מסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה.

צדקה: נהוג לקשר הסיום גם עם נתינה לצדקה, ובשבת קודש – ע"י צדקה רוחנית[241], ואחרי ש"ק גם צדקה גשמית. ובספר השיחות תשמ"ז[242]: מ'זאל דערביי האבן א צדקה פושקע וכיו"ב, און פארן "סיום" (אדער באמצע) זאלן די משתתפים דארט אריינווארפן געלט אויף צדקה[243].

יש לקשר (במקום המתאים) את הסיום – "יומא טבא לרבנן" עם סעודה והתוועדות. כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' נוהג "לעשות סיומים" בט' ימים שבין ר"ח לט' באב, אף שלא הי' סועד אח"כ בבשר ויין.

כמובן, מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת הסיום[244], אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות (ראה לעיל בדיני אכילת בשר ויין[245]. ובשבוע שחל בו תשעה באב (ובקביעות שנה זו – אינו שייך לענין זה) מותר שיאכלו בשר רק מנין מצומצם לבד הקרובים הפסולים לעדות[246]).

ומכל מקום, אם לא נזדמן בלימודו הסיום, י"א שלא ימהר או יאחר בשביל זה, אם עושה סעודה עם בשר ויין[247]. ויש המיישבים המנהג להקל[248]. אכן אם נזדמן כראוי, מותרים לאכול אף אותם שלא למדו עמהם, אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות. ואם לא היה עושה סעודה בשאר הימים, כתבו הפוסקים שאפשר שלא יעשנה גם עתה. והיינו אם אינו עושה בשאר ימים סעודה כלל, אבל אם נוהג תמיד לעשות סעודה אפילו קצת, רשאי עכשיו לעשות סעודה בבשר ויין. ויש מקילים גם אפילו אם אינו עושה סעודה כלל בשאר הימים[249]. וכבר נזכר לעיל, שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בכל זה.

השתתפות בסיום דרך הרדיו, טלפון או שאר אמצעים, נחשבת כהשתתפות, ואף לאכילת בשר ושתיית יין, אם היו משתתפים בזמן אחר משום ריעות, אך לכתחילה אין לסמוך על כך ונכון להשתתף בגופו[250].

מי שלמד מסכת שלימה עד גמירא, אך טרם ערך מסיבת הסיום (היינו, אמירת ה"הדרן עלך" וכו'), נכון שיעשה מסיבה לגמרה של תורה, אבל אין זה בגדר סיום להתיר אכילת בשר ושתיית יין[251].

אפשר לערוך סיום על מסכת משניות[252] (ועדיף ללמדו עם פירוש, כגון פירושו של הרע"ב) ואף

---

241) ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 719 הע' 94: באופן המותר, ע"י אכילה ושתי', וכיו"ב.

242) ח"ב ע' 498.

243) ובהע' 86 שם שהוא ע"ד נתינת צדקה קודם התפלה או באמצע התפלה. ולהעיר גם בר"ד כ' טבת תש"נ (בקשר לסיום הרמב"ם), לקשר עם ענין הצדקה, יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, עאכו"כ שבכדי להצליח "כשם שעזרתני וכו'" זקוקים לברכה מלמעלה "כן תעזרני" זקוקים גם לענין הצדקה.

גם נתפרסם מענה בכתי"ק (נדפס במאוצר המלך ח"א ע' 283, וכנראה בקשר לסיומים בימים אלו): "למסור לאנ"ש שי' המתעסקים בהסיומים – לסיים כל סיום בהצעה–התעוררות ע"ד (להוסיף ב) נתינות לצדקה – נוסף על ההצעה לפנ"ז לחתום כל סיום בתיבות (ענין) דאהבת ישראל". וראה גם ליקוט מענות קודש תשמ"ז מענה רטז.

244) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'קכט. והטעם שלא אכל כ"ק אדנ"ע בשר – נתבאר בשיחת ש"פ דברים תש"מ. וראה בארוכה אצלנו שם.

245) אבל כמה פוסקים כתבו להקל, דבסיום שאני וא"צ לדקדק כ"כ – ראה שו"ת באתרא דרב טו'תשנט. וש"נ.

246) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'.

247) אבל, אם נזדמן לימודו כראוי, אין לו לאחר הסיום בכדי שלא לעשות סיום בימים אלו – ראה בתורת חיים סופר סתקנ"א סקכ"ז (חלקו הובא בלקו"ש חכ"ו ע' 357 הע' 25. חכ"ז ע' 233 הע' 31. סה"ש תשמ"ח ע' 205 הע' 7), שאם מאחר הסיום משום כבוד התורה שאז יהי' נעשה ביותר הידור ברוב עם ניחא, אבל כשאין טעם זה, כיון שנזדמן לו הסיום בלי שום תחבולה ופעולה שמיהר ללמוד כדי לסיים מהיכא תיתי שיאחר המצוה.

248) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תנה.

249) ראה תורת חיים שם.

250) שו"ת באתרא דרב סי' ה'יג.

251) נסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתקסג.

252) שיחת ר"ח מנ"א תשמ"ט. וראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 603.

ושקו"ט מזה באחרונים. ואכ"מ. וראה לקו"ש ח"מ ע' 116. וש"נ. שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. יט"כ תשל"ח. ט"ו בשבט תשל"ט. מוצאי ר"ח מנ"א תשמ"ט. ולהעיר מסה"מ תשי"א ע' 296. וראה קובץ אהלי תורה דברים תשנ"ח שבא' השנים הראשונות אחרי תשל"ה נמסר מכ"ק

לאכול בשר בסעודת הסיום. ומ"מ, מוטב לערוך סיום על מסכת (ולא רק פרק) בגמרא (ולא רק משנה), כדי שיהא סיום לכל הדעות. אפשר כמובן לעשות סיום על ספר שלם ב"משנה תורה" להרמב"ם[253] וכדומה.

מי שהשתתף בשיעור גמרא (ואפילו ע"י שיעור מוקלט), וסיים כל המסכתא וכדומה, יכול לערוך סיום, אף שלא למד כל המסכתא בפנים ולא הוציא בשפתיו, שהרי העיקר בלימוד תורה שבע"פ הוא ההבנה ולא הלשון[254].

למנהגנו, אומרים אחרי סיום מסכת קדיש דרבנן, ולא הקדיש שנדפס בסוף המסכת[255].

אם נכנס אדם באמצע הסעודה אחרי הסיום, האם נחשב שהשתתף בהסיום לגבי אכילת בשר ושתיית יין, וכן לאידך, אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה האם מותר לאכול בשר אחר כך בביתו – ראה בהערה[256].

ליל ש"ק פ' מטות־מסעי, שבת חזק, א' מנחם־אב, ראש חודש

בראש חודש מתגלה ניצוץ משיח שבכאו"א

בראש חודש מתגלה בכאו"א מישראל ניצוץ משיח שבו, בחי' היחידה, שהיא ניצוץ מבחי' היחידה הכללית, נשמתו של משיח, וגילוי זה פועל חידוש בכל מציאותו וכל ענייניו שנעשים חדורים בבחינת

אד"ש למי שלימד הל' ביהב"ח ברדיו שיעשה גם סיום מסכתא ויערוך הסיום ברדיו, ואמר שכיון שהזמן קצר ילמד מס' מדות.

ע"ד אופן הלימוד – להעיר משיחת ש"פ משפטים תשט"ז.

253) וראה שו"ת באתרא דרב ה'לט. ובחטיבת הלכות ברמב"ם – דמיא לכאו' למס' משניות.

254) שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקלד.

וכן גם אם שמע דרך הטלפון וכדומה (אף שאינו מקיים מצות ולמדתם אותם, רק מצות והגית, ומצות ידיעת התורה, "ושננתם", ראה בארוכה במקורות ועיונים להלכה יומית אות רס), שהרי בסיום העיקר ידיעת התורה עפמש"כ בשו"ת צפע"נ ח"ב ס"י (לענין קטנים, ראה לעיל).

255) שו"ת באתרא דרב סי' ה'מו.

256) אם לא שמע הסיום: הדבר שנוי במחלוקת. וראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ה. וכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקלד. ולמעשה, לכתחילה יש לשמוע הסיום (וראה דברי יחזקאל החדש ע' שסז. ויש שהביאו משד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ח: אם אינם שומעים. אבל שגגה היא בידם, דקאי לענין מי שאוכל בשר בסיום מסכת שלא בדרך לימודו אלא שמיהר או איחר הסיום דלאו שפיר עבדי (לדעתו, ראה לעיל מזה) ועז"כ "ואם אינם שומעים", היינו שלא ישמעו לנו, "עכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף". והדברים מוכרחים ממקור הדברים בשו"ת הרמ"ץ ח"א סמ"א, יעו"ש), ובפרט לדידן שעיקר הענין להרבות בשמחה ע"י הסיום, אבל בשעת הדחק אפשר להקל בתשעת הימים (משא"כ בערב פסח) ע"י השתתפות בסעודת הסיום. [ולהעיר משו"ת חו"י ס"ע שגם יום שלאחריו נק' סעו"מ. אבל ראה שו"ת מנח"י ח"ח סמ"ה].

אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה: נחלקו גם בזה (וראה שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קלג), ולמעשה מקילים גם בזה בשעת הדחק (וראה לעיל בנוגע שמיעת הסיום בטלפון וכדומה), ואינו דומה למי ששולחים לו לביתו שאסור לאכול, דהתם מיירי ששלחו לו משיירי סעודת מצוה, אבל כאן שמע עכ"פ הסיום.

כמו"כ, פשוט שמותר לאכול גם לפני הסיום, אם הסיום באמצע הסעודה. [ומצו"ב מענה לח"א שליט"א בענין זה: הנה, בשע"ת סתקנ"ט סקט"ו נוטה להחמיר לענין בעלי ברית בתענית שלא לאכול קודם המילה, אף שבמג"א סתקס"ח סק"י התיר. ובנוגע לשאר הקרואים, הנה במג"א כתב שקודם הסעודה אסור לאכול בביתו, ואינו שייך לנדו"ד, אם מותר לאכול קודם הסיום כשהוא באמצע הסעודה, ונידון אחר הוא. (וראה במחה"ש שם בפי' כוונת המג"א "וכ"מ ממש"ל בשם ת"ה", דקאי אמש"כ בסק"ה, שעי"ז שאינו אוכל עד שילך על הסעודה ניכר טפי שעד עכשיו התענה ועתה יאכל לשם מצוה. ולפ"ז, כוונת המג"א בביתו דוקא). ובנוגע למסיים עצמו – הרי יו"ט שלו הוא. וכ"כ במקראי קודש ח"ב סכ"ב. עו"ת רבבות אפרים ח"ג סד"ש. משנת יוסף ח"ז ספ"ג. ועוד. ויש מקום לומר להתיר גם למשתתפים, ראה שו"ת בית אבי ח"ב סט"ז. אבל לאידך מקום לאסור למסיים, דשאני מברית שאינו יו"ט שלו עד הסיום, ראה שו"ת וישב יוסף ח"א סס"ה. וכ"כ בשו"ת שאילת שאול ח"א או"ח ספ"ג סק"ג ד"ה ואולי במוסגר. חוט שני פסח ע' נד.

אבל באמת גם במילה ולבעלי ברית עצמם לא ברירא אם כוונת המג"א להתיר מיד לפני הברית, או לפני הסעודה – ראה א"ר שם סק"ז להסתפק שמא רק אחרי מנחה. ובמשנ"ב שתרפ"ו סק"ז פי' במג"א (ראה שעה"צ שם) אחר הברית. וכנראה, בשע"ת נמי לא ברירא לי' דעת המג"א. ומשמע שרצה לפרש במג"א שההיתר רק אחרי המילה. גם במט"א שתקפ"א סל"ט נראה דהיינו לפני הסעודה אבל אחרי הברית (אבל ראה אלף המגן שקפ"א. והשיגו בברית אבות ס"ג סכ"ט, הובא בקצה המטה למט"א שם שקע"ו) אף של' מג"א שתקפ"א סקי"א "עד המילה". וצריך לדחוק שכוונתו עד הסעודה. אבל ראה הגהות יד שאול יו"ד סרס"ה. (וצ"ע שהעתיק ממג"א באו"א. ונתקשה בדבריו בשו"ת פרי השדה ח"ג סע"ה. וגם הוא הבין במג"א שההיתר אחרי הברית). וראה בארוכה – ברורי הלכות אייזנברג ח"א סמ"ח.

ומ"מ, אין הנידון דומה לענייננו, דהכא איירינן שעושים סעודה מיוחדת עבור הסיום, ורוצה לאכול על הסעודה, וסעודת מצוה היא גם לפני הסיום בפועל. והיינו שהשקו"ט בפוסקים אם מותר לאכול לפני הסעודה, אבל בסעודה מותר לאכול גם לפני הסיום. וכן בפדה"ב בתענית שנוטלים ידים לפני הפדיון. ולהעיר בדרך דמיון רחוק, מתוס' פסחים ק, א שגם סעודה שלא נעשית לשם שבת, ומקדש אחרי' לר' יוסי חשיב קבמ"ש ועולה לו לסעודת שבת. וכ"כ שאל בני סיימון ח"ב ע' תשמח. ושו"מ כן בס' אדני שלמה מגנוז סרמ"ט ס"ב סקי"ג בשם הגריש"א].

היחידה, והעיקר, שעי"ז נעשה התגלות וביאת משיח צדקנו ועד כפשוטו ממש, נשמה בגוף, "מלך מבית דוד כו'".[257]

יום ההסתלקות של אהרן הכהן[258].

בשיחת ר"ח מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שר"ח נחשב בנוגע לכמה ענינים כמו יום טוב, להיותו יום נעלה ומיוחד מכל ימי החודש, השרש ומקור וכולל כל ימי החודש, ובזה גופא – עילוי מיוחד בהיום טוב דר"ח בחודש מנחם אב, חודש החמישי, שצום החמישי יהפך לששון ולשמחה ולמועדים טובים, וכיון שהירידה דצום החמישי היא הכי גדולה מכל ד' הצומות מובן שגם העלי' היא העלי' הכי גדולה, שיהפך לששון ולשמחה ויום טוב גדול משאר הצומות. ועוד, שהעילוי ד"חמשה עשר באב", שהוא יו"ט גדול יותר מכל הימים טובים, ועילוי זה כבר מתחיל בראש חודש מנחם אב, כיון שענינו של חמשה עשר בחודש הוא שלימות הלבנה, וכיון שמולד הלבנה הוא בראש חודש, נמצא שההתחלה דשלימות הלבנה היא ברגע המולד, בראש חודש, שמעלת היו"ט דחמשה עשרא באב מתחילה כבר בר"ח מנחם אב.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ז: בר"ח אב זאגט מען הלל, וואס דער ענין פון הלל איז פארבונדן מיט דעם ענין הגילוי ווי דער אלטער רבי[259] איז מבאר בנוגע צו דעם ענין פון הלל, אז דאס איז מלשון בהלו נרו – דער ענין הגילוי. וואס אע"פ אז דער ענין הגילוי פון הלל איז לכאורה דער היפך פון די ענינים פון חודש אב. אעפ"כ, זאגט מען הלל אויך בר"ח אב, ווארום דאס איז אין אן אופן אז פון דעם חושך גופא קומט ארויס דער ענין האור והגילוי, וואס דעמולט איז איז דאס כיתרון האור מן החושך וכיתרון החכמה מן הסכלות . . אמירת הלל בר"ח, מצד דערויף וואס דאס איז מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר . . אז פון דעם חושך קומט ארויס דער גילוי אור פון "בהלו נרו", און ס'ווערט אין אן אופן וואס לילה כיום יאיר, אז ס'ווערט אויס חושך, נאר לילה כיום יאיר.

בכמה שיחות קודש נתבאר השם מנחם אב (בכמה אופנים), "אב" – האהבה עצמית של הקב"ה לבנ"י כאב לבן, ו"מנחם" – הנחמה על הגלות, שהאהבה באה בגילוי, והנחמה – שינוי מן הקצה אל הקצה, שכאשר ישנה עלי' מדרגא לדרגא אין זה עדיין ענין של נחמה, וכולל נחמה בפירושו חרטה (על העבר). והנחמה מתחילה (לא רק אחרי תשעה באב, אלא) מיד בראש חודש. וה"מנחם" הוא ע"י "אב", "אב הרחמן" ו"אב(מקור) הרחמים", באופן ש"אב" נהפך ל"מנחם", ועד שמקדימים "מנחם" ל"אב", שהשם הראשון והעיקרי הוא מנחם, ועד שנקרא "מנחם" במקום "אב"[260]. ונתבאר, ש"אב" היינו רחמים גדולים שלמעלה מהשתלשלות, והכוונה – מנחם, שתהא המשכת רחמים בגילוי. ועוד, שהיא גם נחמה להאב (ולכן נקרא "מנחם אב", ולא "אב מנחם"), שהגלות נוגע בעצמות ומהות, והנחמה להקב"ה היא ע"י בני ישראל, שכאו"א מבנ"י גם במצב ירוד ביותר (שמטעם זה זקוק הקב"ה לנחמה) בכחו לנחם אבינו שבשמים, אבל זה גופא "מכח האב", שמבלי הבט על מעמדו ומצבו יש בו את עצם ה"אב". ולאידך, אחרי שניתוסף הענין ד"מנחם", מובן שהשם "אב" (לא זו בלבד שאינו ממעט ח"ו, אלא) אדרבה מוסיף עוד יותר בענין הנחמה, ע"ד כרחם אב על בנים, רחמים הכי גדולים. ונתבאר בזה, ש"מנחם", "דרכה אם לנחם כאיש אשר אמו תנחמנו", מדת הנחמה (אם, בינה, תפיסת מקום לעולמות) – היינו רק נחמה (או חרטה) על העבר, שנרגש החסרון ומקבל בשמחה, ולא מילוי החסרון גופא והפיכתו לטוב, אבל "אב", "דרכו של אב לרחם כרחם אב על בנים", מדת הרחמנות (אב, חכמה, ביטול, שאין העולמות תופסים מקום) – היינו שנתמלא החסרון לגמרי, ונהפך לטוב. ו"מנחם אב" – חיבור ב' הענינים "אנא עביד דאב ודאם", שגם במציאות העלומות גופא, בתחתונים כפי שהם במציאותם (בינה) נמשך אור שלמעלה מהשתלשלות (חכמה) ובפנימיות (יחוד חכמה בבינה, "דירה לו יתברך בתחתונים").

---

257) סה"ש תשנ"ב ע' 123.

258) כמפורש בפרשתנו לג, לח. [ולהעיר מרלב"ג ס"פ בלק, ור"פ דברים שהי' בר"ח שבט, הובא בסדה"ד ב'תמח. וכן ביפ"ל ח"ב סתק"פ סק"ו ובכה"ח שם. אבל בשו"ע שם מפורש איפכא. וסותר לגמרא מפורשת ר"ה ב, ב (וראה תוס' שם), ותענית ט, א, וכן למגילת תענית, וסדר עולם פ"י. (ואולי לכן הביא בסדה"י בין המצרים מהמובא במג"ת, ולא ממקרא מפורש, שבפסוק מקום לומר ולפרש כרלב"ג). והרבה תמיהות על רלב"ג. ובפרט, שאם מונים מתשרי, א"כ עשתי עשר חודש (שבר"פ דברים) הוא חודש אב, ונמצא סותר עצמו. וראה הגהות הרש"ש לשו"ע או"ח סתקמ"ט, נדפסו בשו"ע מהדו"ח. קובץ כרם שלמה חו' יא ע' סב. פרד"י החדש פ' חוקת כ, כד].

בענינו של יום – ראה שיחות ר"ח מנ"א תשל"ה, תשמ"א, תנש"א. ש"מ מנ"א תשל"ט. ועוד.

259) לקו"ת צו יד, ד.

260) ראה גט פשוט אה"ע סקכ"ו סקל"ה (הובא בפתחי תשובה שם סקי"ב): הדבר מפורסם וידוע דחודש אב קרו לי' חודש מנחם.

ובפרטיות – בר"ד משיחת מטו"מ תש"ל: עס איז דאך מנהג ישראל תורה היא. וועט דאך דער נאמען אנגערופן מנחם אב, ווי עס איז דער דין לגבי שטרות וכתובות, וואס עס זיינען פאראן דעות אז דער נאמען איז מנחם אב, און אויך פאראן דיעות אז דער נאמען איז מנחם אליין. ואפילו לויט די דיעה וואס זאגט אז עס וועט אנגערופען אב אליין, איז אבער בשעת ער וועט שרייבען מנחם אליין, אפילו לויט די דיעה איז עס גוט, וואורום עס איז נתפרסם געווארן בכל תפוצות ישראל אז מנחם מיינט מען חודש אב. וויבאלד אז דאס איז א ענין וואס איז נתפרסם געווארן און צו אידען, און דאס איז אויך א ענין אין אידישקייט, וואורום רוב שטרות זיינען דאך שייך בלויז לגבי אידען, איז דאך מובן אז עס איז טאקע אזוי, אז בחודש אב איז נוגע בעיקר דער ענין פון מנחם, ענין הנחמה. און ווי מען זאגט עס אויך בברכת החודש, מנחם פאר אב, וואס דא איז א ענין של קדימה, ניט בלויז בזמן, נאר אויך באיכות, ובפרט אז דאס איז א ענין אין תורה, וואס אין תורה איז דער עיקר איכות ניט כמות. וואס לכאורה אין ניט פארשטאנדיק ווי זאגט מען אז דא אין דעם חודש דווקא אין פאראן ענין הנחמה, בשעת לכאורה איז גאר פארקערט אז "בחדשה ימצאונה" וגו', אז עס אין א חודש של היפך השמחה, ווי מען זעט לגבי כמה ענינים טאר מען ניט טאן אין חודש אב, און מען דארף צו ווארטען בין חודש אלול אויף דאס טאן, און דער חודש איז היפך השמחה, ווי עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה, און דא זאגט מען אז פון שבת מברכים אן איז שוין פאראן ענין השמחה, ניט בלויז פון ראש חודש נאר פון שבת מברכים אן . . איז דער ביאור בזה: דער דין איז דאך א ג' שנים אין א חזקה, ובפרט אז עס איז אסאך מער ווי ג' שנים, איז דאך לכאורה ניט מובן, לכאורה האט מען זיך שוין געדארפט צוגעוואוינען צום גלות, וואורום עס איז דאך שוין אזוי פיל יארען וואס מען איז בגלות. ולפועל, איז פאראן די געגועים ותשוקה בכל הזמן אויף ארויסגיין פון גלות, וואס דאס איז ניט בלויז במחשבה, נאר אוין בדיבור, ווי מען זאגט ג"פ בכל יום בשמו"ע ותחזינה עינינו בשובך לציון . . די געגועים אליין, דאס אליין אין א ענין של נחמה, אז בשעת מען דערמאנט זיך אז מען איז בגלות, דאס אליין פועל'ט א נחמה אז מען דארף פארענדיקען די עבודה און מען וועט ארויס גיין פון גלות. . איז בשעת עס קומט חודש אב און מען אין מכריז אז מען איז אין גלות און דער ביהמ"ק אין חרוב געווארען, דאס אליין פועל'ט אז מנחם אב, אז עס וועט ענין הנחמה.

ובשיחת שבת מבה"ח מנ"א תש"ז[261]: שם החודש הוא אב וכן כותבים בגט (ראה קב ונקי סנ"א סק"ד), אבל בכתובה וברכת החודש אומרים מנ"א. וי"ל ע"פ המבואר בדא"ח דיש לראות גודל אהבת האב כשמכה את בנו, וזהו בזמן הגלות שאז ישראל כאשה שנתגרשה (יומא פ"ב) לכן בגט כותבים אב (לשון אב, כ"כ בד"ה נחמו עת"ר) אבל בקשתנו היא שתהי' האהבה בהתגלות דוקא ולכן בברכת החודש (וכן בכתובה שהיא כדי שלא תהא קלה כו' היפך דגירושין) אומרים דוקא מנחם.

בראש חודש מתגלה בכאו"א מישראל ניצוץ משיח שבו, בחי' היחידה, שהיא ניצוץ מבחי' היחידה הכללית, נשמתו של משיח, וגילוי זה פועל חידוש בכל מציאותו וכל עניניו שנעשים חדורים בבחינת היחידה, והעיקר, שעי"ז נעשה התגלות וביאת משיח צדקנו ועד כפשוטו ממש, נשמה בגוף, "מלך מבית דוד כו'"[262].

קבלת שבת, כרגיל. בתפלת ערבית מוסיפים יעלה ויבוא. שכח יעלה ויבוא, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בברכת המזון: רצה ואח"כ יעלה ויבוא. (דין השוכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח). הרחמן לשבת ולר"ח.

מי שלא הכין בגדים ללבוש לפני תשעת הימים, יכול ללובשם בשבת למשך זמן מה, ובתנאי שאינו ניכר שמכין משבת לחול, וכגון שמחליפם רק כשקם משינתו וכדומה[263].

261) נעתק מאג"ק ח"ב ע' ריג. ושם: אמרתי בהתועדות דשבת מברכים מנ"א וכו'.

262) סה"ש תשנ"ב ע' 123.

263) ובפרט שנהנה מלבישתם בשבת גופא, שהרי אא"פ שלא יקבל קצת זיעה, אא"כ ניכר להדיא שהוא לצורך חול.

ואף שבקושי התירו להחליף הכתונת בשבת, ומהיכא תיתי להתיר יותר מהנצרך לשבת (והפוסקים שהתירו להחליף בשבת לצורך חול – הבא"ח ש"א דברים ס"ו, ובספרו שו"ת רב פעלים ח"ד סוסי' כט, והב"ד בכה"ח סקנ"א סקצ"א – קאי למנהג דידהו, שאיסור לבישת בגדים מכובסים נוהג רק בשבוע שחל בו ולא בשבת חזון) – כבר כתבו ליישב, דהואיל ואישתרי אישתרי, וגם בכה"ג הותר משום לא פלוג. ועוד, שכיון שקיבל כבר קצת זיעה, ובפרט בלבשה כבר כמה שעות, ג"ז לכבוד שבת. (ולהעיר מב' כתנות של כה"ג ביו"כ בשחר ובין הערביים, ובכ"מ שכ"ה בכל ד' בגדי לבן. ובל' הרמב"ם כהמ"ק פ"ח ה"ג משמע שהיו לו ג' כתבנות. וראה שיח יצחק יומא בביאור לשונות הרמב"ם מה שביאר). ועכ"פ לדידן שמחליפים כל הבגדים בשבת חזון, ואין משנין כלל משאר שבת, אי"ז בגדר דחוי' אלא הותרה, שאין

ש"ק פרשת מטות־מסעי, שבת חזק, א' מנחם־אב, ראש חודש

בשחרית: יעלה ויבוא. דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בר"ח איז דא דער ענין השמחה, ווי מ'זעט אז דעמאלט זאגט מען הלל, וואס הלל זאגט מען נאר אין א זמן פון שמחה, ווי עס שטייט אז הקורא הלל בכל יום איז א הנהגה בלתי רצוי', ווארום אויף הנהגה הרגילה זאגט מען ניט קיין הלל, נאר דוקא אויף אן ענין של שמחה זאגט מען הלל. און דעמאלט איז אדרבה, אויב ער זאגט ניט קיין הלל איז דאס א הנהגה בלתי רצוי', ווי די גמרא דערציילט וועגן חזקי' אז ער האט באקומען אן עונש דערפאר וואס ער האט ניט משבח ומהלל געווען דעם אויבערשטן[264]. און אזוי איז דאס אויך בנוגע צום היינטיקן ראש חודש, ראש חודש אב, אז ניט נאר וואס ער איז ניט פון ימי המעשה כו' נאר מ'זאגט אויך הלל, דאס איז א יום של שמחה. און אין דעם איז דא דער חידוש, אז הגם אז מ'געפינט זיך אין בין המצרים, און נאכמער דאס איז דער ערשטער פון די נייען טעג, אעפ"כ זאגט מען הלל, וואס איז פארבונדן מיט שמחה.

חצי הלל[265]. ואברהם זקן וגו'. קדיש תתקבל. שיר של יום. הושיענו. ברכי נפשי. קדיש יתום. אתה הראת. קריאת התורה.

סדר הקריאה: מוציאים ב' ספרי תורה. שבעה קרואים בס"ת הראשון בפרשת השבוע – מטות–מסעי. מניח ס"ת השני על הבימה[266] [כי אין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השולחן שלא יסיחו דעתן מן המצוות[267]], ואומר חצי קדיש. הגבהה וגלילה לס"ת הראשון[268]. [ולא יפתחו השני ולא יסורו המפה עד שיגללו הראשון, שלא יהיו העוסקים בגלילת הראשון טרודים ויוכלו

אבלות נוהגת כלל בשבת (אא"כ בדברים שבצינעא). וראה ביהגר"א סתקנ"א סק"ג. ואא"פ לצמצם ולומר שהותר רק להחליף במספר קצוב במדה וגבול, או שתלוי בכוונתו בשעת הלבישה. וכנ"ל, שכיון שנהנה מזה בשבת הותר לו מה"ט גופא. ובפרט, שכל עיקר ד"ז הוא רק ממנהגא, שאין איסור מדינא בלבישת בגדים מכובסים לפני שבוע שחל בו, והותר להערים בכגון דא.

וכ"ז רק בשעהד"ח, אבל לכתחילה אין ליכנס לפרצה דחוקה (הן מחמת דיני הכנה משבת לחול, והן מחמת איסור לבישת בגדים מכובסים). ומה גם שבלא"ה אין ללבוש בחול מכל מה שלבש בשבת (ראה מג"א סרס"ב סק"ב. וכבר העירו שבשו"ע אדה"ז העתיק ד"ז באו"א. ואכ"מ).

264) ראה גם בשיחת תשל"ז הנ"ל, חלקו הוגה בכתי"ק (נדפס בתשורה פולטורק – ג' כסלו תשס"ה).

265) בנוגע לברכת הלל כשאין גומרין הלל – ראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשנ.

266) מימין לס"ת הראשון – כן המנהג בכ"מ. וכן נהגו **כמ"פ** ב–770 (ומפי השמועה שהי' ע"פ הוראה. אבל ראה להלן בהנהגתו של הר"מ ע"ה שוסטערמאן בעל הקריאה ב–770, שעמד משמאל, והחזיק ס"ת השני אצלו. ותמוה לומר שלא ידע/זכר הוראה הנ"ל).

ויש שכתבו מחמת כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין (וכ"ז דלא כשו"ת משנ"ה חי"ג סכ"ה – להניח לצד הקורא (שלמנהגנו כהיום עומד משמאל) מצד אמעהמ"צ. ויש להוסיף עפמש"כ במנהגי הר"א קלויזנר ומהרי"ל שבהע' הבאה, שהש"צ מקבל לידיו ס"ת השני ומחזיר הראשון, והוא מדין מקבל המלא ומחזיר הריקן, שלא יהיו ידי הש"צ פנויין מהמצות. אבל להעיר ממג"א שבהע' הבאה, שהריקן תופס בשמאלו ומקבל המלא בימינו. וראה קובץ אבקת רוכל חו' ח ע' קפג ואילך שהביא מכ"מ בפוסקים (בכיו"ב) להניח מימין, אלא ששלל דבריהם. וכדבריו, ראה גם שו"ת ארחותיך למדני ח"ו סכ"ג. ואין דבריהם מוכרחים. אמנם, עיקר דבריהם בס"ת המונחים בנרתיק קשיח כמנהגם, ומונחים – עומדים – על שולחן הקריאה מיד עם הבאתם מארון הקדש, והנידון באיזה צד לשים הראשון ואיפה השני. ול"ש כ"כ לענייננו. ומ"מ, יש ללמוד בעיקר הענין שמקום ההנחה בכללות מימין. והעירני ח"א, שבנדו"ד אולי תלוי באיזו פינה אחורית התיישב נושא הס"ת השני, שהבימה בנוי' שיש בפאותי' האחוריות שני מושבים, בדרום ובצפון. וכמ"פ רגילים שמתיישב בצד שמאל, והוא להיפך מהכלל דכל פנות וכו', וכמובא בפוסקים הנ"ל).

267) ע"פ או"ז ח"ב סמ"ח, והובא בד"מ או"ח סי' קמז סק"ה. ס' המנהגים לר"א קלויזנר סי"ז, והובא במהרי"ל הל' קרה"ת ס"ז (ראה ביהגר"א סי' קמז סקי"ג). הגמ"נ טירנא הל' ר"ח סקנ"ז בשם הרא"ש שהביא מרבינו יונה (וראה במג"א שם סקי"א). ונפסק ברמ"א שם ס"ח. לבוש שם ס"ח. מט"מ סרנ"ד. (ובפרטיות, כמה ביאורים בדבר: שהשולחן לא יהא פנוי, מחמת היסה"ד דהציבור, מחמת הש"צ וכו'. ואכ"מ). והובא בשע"א ש"ח סע"ה. קצוה"ש ספ"ד בבדה"ש סק"ז. **ועוד.** וכבר העירו מכיו"ב במנחות צט, ב לגבי לחה"פ. וראה עוד טעם מחודש להמנהג בקרני ראם על הרמב"ם תפלה פי"ג הט"ו.

ומקצת חכמים בעיניהם מתעקשים לומר שאי"ז מנהגנו, ושמנהגנו היפך המובא ברמ"א, ומהם שמצדיקים עצמם באמתלא שלדבריהם לא ראו נוהגים כן ב–770. ואין טענה זו כדי להשיב עלי'. וידוע שרבותינו נשיאינו לא התערבו במנהגי ביהכנ"ס.

ואף שלא הבחנתי בדבר, שמעתי מעידים שכמ"פ ראו איך קודם הגבהת ס"ת הראשון הי' הר"מ ע"ה שוסטערמאן נוטל הס"ת השני בידו ומחזיקו סמוך אצלו על השולחן.

[ומש"כ בשכנה"ג שם בהגב"י סק"ג שאנו לא נהגנו כן – נראה דה"ט שאצלם נהגו שאין מסלקים הס"ת כלל אלא נותנים הס"ת הראשונה בסיום קריאתה בצד הבימה, וקוראים בשני' כשהיא באמצע הבימה. ועוד, שמנהגם להגביׂ לפני קריה"ת, ול"ש כ"כ היסה"ד. וראה באו"א בתורת חיים סופר שם סק"י ע"פ מג"א שם. ובאחרונים האריכו בקושיות המג"א, וכולם קיימו המנהג. וראה פמ"ג, חמד משה, ומחה"ש, מגן גבורים בשלט"ג, שירי קרבן לירושלמי יומא פ"ז ה"א).

268) ואין לסלק ס"ת השני מבימה בשעת הגבהת הראשון, כנ"ל. ואף את"ל (בדוחק גדול) שלמנהגנו שלאחרי הגבהת ס"ת חוזרו ומניחו, נמצא שלא נסתלק הראשון לגמרי בשעת ההגבהה (לפי שהיא ע"מ להחזיר מיד) – הרי עכ"פ מיד **לפני** שמסלקים שוב הראשון (אחרי הגלילה על הבימה) צריך לחזור ולהניח השני.

לשמוע קריאה בשני, שאין להתחיל בהפשטת השני לפני הקריאה, לפי שנמצא השני ערום בלתי מגולל ואין זה כבוד לספר תורה[269]] בס"ת השני קוראים למפטיר: וביום השבת. הגבהה וגלילה לס"ת השני.

בקריאת התורה נוהגים לעמוד בפסוק האחרון, בסיום ספר במדבר.

בסיום הקריאה מכריזים כל הקהל (אנשים, נשים וטף) בקול רם[270] ובשמחה "חזק חזק ונתחזק", אשר הכרזה זו מורה על התוקף של בני ישראל בכל עניני התורה ובאופן של חזקה.

גם העולה לתורה אומר "חזק חזק ונתחזק" [עם הקהל[271]]. אמירת העולה לתורה "חזק חזק ונתחזק" – לא חשיב הפסק, כי הוא שייך לקריאת הסיום. וגם הוא [העולה לתורה] אומר, כי נוסחא שלנו היא "ונתחזק".

> בכמה שיחות קודש[272] נתבאר השייכות דשבת חזק לבין המצרים, ובפרט שבת חזק דספר הרביעי מחמשה חומשי תורה, שבכמה ענינים ה"ז הסיום דכל התורה (כי ספר חמישי הוא "משנה תורה" שחוזר וכולל ד' הספרים שלפניו, ושאמרו משה מפי עצמו) – שע"י הירידה הגדולה דשלשת השבועות נעשה חיזוק הכי גדול בתורה, עד לחיזוק משולש, "חזק חזק ונתחזק", ושבהכרזה "חזק חזק ונתחזק" (**חזקה משולשת**) מרומזת החזקה דביהמ"ק השלישי וגאולה השלישית.

הפטורה: מנהג חב"ד הוא לומר (בצבור) שמעו[273] – אלקיך יהודה. אם תשוב – ובו יתהללו. ומוסיפין פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ראש חודש[274].

אין אומרים 'אב הרחמים' לפני מוסף.

אחר שמסיים אשרי נוטל הש"ץ[275] הס"ת האחרונה שקראו בה למפטיר בימינו ואומר יהללו[276] כו'. ואם טעה ולקח הראשונה לא יחזירנה ליד מי שהיה מחזיק בה וליקח הס"ת האחרונה אלא אומר יהללו עם ס"ת שבידו[277].

מוסף: "אתה יצרת". וחותם "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים". טעה וחתם "מקדש השבת" יצא. דיני הטועה בתפילת מוסף, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

> בשיחת ש"פ נח תשמ"א: איתא בספרים שביום טוב אומרים "אתה בחרתנו" כיון שיום טוב קשור במתן תורה שאז היה "ובנו בחרת", מה שאין כן בשבת ראש חודש שאז אומרים "אתה יצרת", כיוון ששבת קשורה בבריאה שהיתה קודם מתן תורה, ועד"ז ראש חודש שגם היה קודם מתן תורה, עוד במצרים. אמנם אף על פי שההתחלה של "אתה יצרת" שונה מהתחלת "אתה בחרתנו", הסיום בשניהם הוא בשוה. ועד"ז בנוגע לניגון ד"אתה בחרתנו", שאפשר לשיר אותו גם עם האותיות ד"אתה יצרת", ויעשו כן כעת, ועל ידי זה יפעלו ש"אתה בחרתנו" יפעל למפרע ב"אתה יצרת". ובקרוב ממש יבואו לזמן שיקויים בו "והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר

---

269) ארחות חיים הל' קריאת ס"ת סנ"ד. כלבו סדר קריה"ת. מרדכי סוף הלכות קטנות בשם מהר"ם – הובא בב"י או"ח סוסי' קמז. תשב"ץ קטן סי' קפז. – הובא בב"י שם. מט"מ שם. שו"ע סי' קמז ס"ח. והטעם – בלבוש סוסי' קמז. וראה בשו"ת בעי חיי או"ח ח"ב ס"ג. ובביהגר"א שם סקי"ב, וכן במשנ"ב שם סקכ"ג, הוסיף טעם שאין עושים מצות חבילות חבילות. וראה במקו"ח שם שקו"ט אם צריך גמר הגלילה. וראה גם קצוה"ש שם בבדה"ש סק"ו.

270) ובסה"ש תש"נ ח"ב ע' 591: א קול שלא ע"ד הרגיל, העכער פאר דעם קול גדול בלימוד תורה וקריאת התורה (וואס איז אויך באופן פון "מעלין בקודש"), ועאכו"כ העכער פאר דעם קול הרגיל בדיבור רגיל.

271) פשוט. וראה בתורת מנחם רשימת היומן ע' קכז שטעם האמירה "לכלול עצמו עם המאמינים הפשוטים".

וא"צ לסגור הס"ת, או שהעולה והקורא יהפכו פניהם אל הצד, בשעת מעשה. ואדרבה, המנהג שלא לעשות כן. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יח'תטו כמה טעמים לדבר.

272) ראה שיחת ש"פ מטו"מ תש"נ (בסה"ש). תנש"א (בסה"ש).

273) ואין מפטירין "השמים כסאי", וכידוע הסיפור מכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע בזה (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 337. ונתבאר בארוכה בשיחת ש"פ מסעי ר"ח מנ"א תשמ"א (שיחו"ק ע' 283 ואילך)).

274) ראה לקו"ש חי"ג ע' 278. חל"ה ע' 190. אבל ראה שיחת ש"פ וארא תשמ"ב (בנוגע לההנהגה בש"פ מסעי תשמ"א). ולהעיר מימי בראשית ע' 201 הע' 3.

275) הש"ץ למוסף או המגבי'. וראה שו"ת באתרא דרב סי' מב'תתקכה.

276) אם על הקהל לומר יהללו ג"כ – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לז'רפה. וש"נ.

277) שע"א ש"י סמ"א ובפתחי שערים שם. מקראי קודש יוטס של"ח סי"ב.

להשתחוות לפני אמר ה"א". וכדאיתא בילקוט, שלעתיד לבוא יעלו לרגל בכל ראש חודש וכן בכל שבת בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו ממש. וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א: "יביטו בסידור ויראו מה כתוב שם". וניגנו את "אתה יצרת" במנגינת "אתה בחרתנו".

נהוג שהגבאים מארגנים התוועדות מיוחדת בשבת זו (בהוספה על ההתוועדות שבכל שבת), ובה יתדברו ויתחזקו בכל עניני יהדות תורה ומצוות. [ובשיחת ש"פ ויחי תש"נ: וזירוז מיוחד בנוגע לביהכ"נ וביהמ"ד זה – שלא יצאו ידי חובתם בהתוועדות זו, ולכן מוכרחני לעורר ולזרז על זה, כדי שלא יתלו הדבר בי, שבגלל התוועדות זו לא ערכו הגבאים התוועדות מיוחדת בקשר לשבת חזק].

נוהגים להוסיף באמירת דברי תורה, ובפרט בשמחה לגמרה של תורה – כולל קבלת החלטות טובות להוסיף בלימוד התורה וקיום המצוות בהידור.

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת). וזהו, נוסף למוספי שבת וקרבן תמיד[278].

ראש חודש שחל להיות בשבת שירה של ראש חודש[279] דוחה[280] שירה של שבת כדי לפרסמו שהוא ראש חודש[281].

הלכתא למשיחא: לעתיד לבוא יעלו לרגל לא רק שלש פעמים בשנה, אלא "מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו". ויתירה מזה: "הרי שחל ר"ח להיות בשבת . . באים שני פעמים אחד של שבת ואחד של ר"ח והעבים טוענין אותם בהשכמה ומביאים אותם לירושלים והם מתפללים שם בבוקר והם טוענים אותם לבתיהם מי אלה כעב תעופינה הרי של בוקר וכיונים אל ארובותיהם הרי של מנחה"[282].

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מי"ב פסוקים, וכן בשנת העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח".

יש להוסיף מאכל בסעודת שבת לכבוד ראש חודש.

מנחה: יעלה ויבוא. אין אומרים צדקתך.

פרקי אבות פרק ב'.

מוצאי שבת קודש בשעה **9:04**.

במוצאי שבת, אם נמשכה סעודתו עד הלילה, ולא התפלל תפילת ערבית עדיין, מותר בבשר ויין,

---

278) ומקריב מוספי שבת ואח"כ של ר"ח – רמב"ם תמידין ומוספין פ"ט ה"ב.

279) בכ"מ שלא מצאנו בגמ' שיר של ר"ח ונשתכח מהו. ויש שכתבו שהוא ברכי נפשי – ראה בשו"ת הרמ"ע מפאנו סכ"ה ע"פ מדרש הנעלם. שלה"ג פ"צ. באה"ג ח"ב פ"ב סל"ג. התעוררות תשובה ח"א סי' קצב ד"ה והנה. ערוה"ש או"ח סתכ"ג ס"ה. (ושם סתכ"ד ס"ג שכ"ה במס' סופרים. אבל לפנינו ליתא). ועוד. אבל במאירי סוכה נד, ב שהוא הרגינו (אבל ראה מאירי סוכה ר"ה ל, ב). ובאר"ח הל' ר"ח (ע"פ מס' סופרים ספי"ז) שהוא יהי כבוד, ה' מלך, ושירו לה' שיר חדש והודו לה'. וכ"כ בשו"ת חקרי לב או"ח סל"ב. ובשו"ת הרמ"ע מפאנו שם מפרש במס' סופרים פי"ח ה"א שאומרים וישב אלקים את אונם. וי"א ה' אדוננו מה אדיר שמך (שלה"ג ובאה"ג שם בשם י"א). וראה גם תפא"י פתיחה לס' קדשים בקונט' חומר בקודש פ"ו אות יא. נועם מגדים להפמ"ג סקי"א. לקוטי הלכות סוף תמיד. מכתבי תורה (גור) סי' קג – ע' קסד.

280) אבל במנ"ח מ' שיב קרוב לסופו (והובא בלקו"ש חכ"ד ע' 233 הע' 38) שאינה נדחית לגמרי כ"א שקוראים אותה בשחרית ובמנחה. וכ"כ בשו"ת אבני"ז או"ח סכ"ד סק"ד. (ובכלל, ר"ל ששיר של ר"ח הוא רק במוסף ולא בתמידין. וכ"ה בקרית ספר תמידין ומוספין פ"ו. שו"ת חקרי לב שם. שו"ת אבני"ז שם. אבל בשו"ת הרמ"ע מפאנו שם ובספרו עש"מ במאמר אכ"ח פי"ט שגם במנחה אומרים שיר של ר"ח. וי"א גם לגבי יו"ט שרק במוסף אמרו שיר של יו"ט – טו"א ר"ה ל, ב ד"ה תמיד. שו"ת ראשית בכורים ס"ח. ועוד. אבל ראה מג"א סי' קלב סק"ד. וי"א שביו"ט אמרו הלל בשעת התמידין. ואכ"מ). וראה מכתבי תורה שם.

וי"מ שר"ח קודם, ואומרים תחילה של ר"ח ואח"כ של שבת, כדעת רב ספרא בסוכה שם. וראה סוכת דוד בסו"ס בית המלך תמידין ומוספין פ"ו ה"י – יב, א.

281) רמב"ם תמידין ומוספין שם. אבל ברש"י סוכה שם ד"ה לידע משמע שהוא רק כשר"ח בזמנו.

282) יל"ש ישעי' רמז תקג. וראה לקו"ש ח"ט ע' 292. חכ"א ע' 383 (צילום גוף כתי"ק – נדפס ברייש סה"מ תשל"ז). ד"ה והי' מדי חודש תשל"ז.

דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת[283]. וכל זה כשמתפלל ערבית עם הציבור, אבל אם מתפלל ביחידות, ורוב הקהל כבר התפללו ערבית, נגרר היחיד אחריהם, ויפרוש מבשר ויין[284].

---

283) אבל אם אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול, שאינו אומר רצה (מספק), לא יאכל בשר ולא ישתה יין. (ובשש"כ פנ"ט הערה עה נסתפק בדבר. ולכאורה פשוט כנ"ל).

284) הנה, במג"א סתקנ"א סקכ"ו כתב שנגרר אחר הציבור שהתפללו ערבית. ואם מתפלל ערבית במנין אחר, נגרר אחר המנין שמתפלל בו (ראה מחה"ש ועוד).

והנה, פשטות ד' המג"א מיירי שהתפללו הציבור מבעו"י, וקאתי עלה מדין "עשאו לילה", כדמוכח מכל המ"מ שהביא עד"ז (ראה בפי' המ"מ בהגהות לבו"ש, גליון מהרש"א ומחה"ש). וכ"מ בהמשך דבריו שכתב עד"ז שה"ה בר"ח, כלומר שהתפללו הציבור ערבית, שבפשטות ר"ל שאסור גם ביום מה"ט (דלא מסתבר לומר דקמ"ל לאסור בליל ר"ח באמצע סעודתו, דלכאו' מילתא דפשיטא היא. וראה שער המפקד הל' ט"ב בנהר פקוד סק"ח ד"ה ולדידי). וכ"מ גם בפמ"ג בא"א שם. וכן מוכח מקושיית האחרונים דמ"ש מתפילין, שכתב המג"א (ס"ל סק"ז) שאין היחיד נגרר אחר הציבור (ראה חיי"א כלל קלג סט"ז. פת"ש על אתר, הביאם במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז. ערך שי למג"א כאן. ילקוט הגרשוני כאן סק"ה. ס' החיים דלקמן. וכ"מ שהק' בהגהות רע"ק או"ח ס"ל. וראה הגהות הגר"י קאפף מכת"י לס"ל ס"ה, נדפס בקובץ אור ישראל גל' ה. **ועוד**. וראה גם משה"ק באו"א בעזרת ישראל תענית כט, א ד"ה במשנה על המג"א). וכ"ה להדיא במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז "כיון שבעצם יום הוא והוא לא התפלל עדיין". (וצ"ע במש"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סרפ"ז דנראה דקאי במשנ"ב במי שנמשכה סעודתו לתוך הלילה. וי"ל, דקושטא קאמר, שבדעת המתירים צ"ל דמיירי בתרווייהו, גם כשהחשיך כבר, כדלקמן). וכן פי' בשו"ת עדות ביהוסף דלקמן. וכ"נ שהבין בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סקי"א. ומצינו כבר כגון דא, בס' המחלוקת לבעל שלה"ג הל' תפלה סל"ג, שאם התפללו ערבית בביהכ"נ אע"פ שעדיין היום גדול אסור לאכול בשר. אבל שם כתב לאסור רק כשענה ברכו עם הקהל. (אלא, שי"ל דלא קאי לענין סעודת שבת, שלענין שבת שאני משום תוס"ש, וסעודת מצוה). ולפ"ז, גם דעת המתירים בכה"ג מיירי (ראה לקמן), ואין ראי' להתיר במשכה סעודתו לתוך הלילה.

לאידך, גם אם נפרש במג"א כפשוטו, דמיירי בהתפללו מבעו"י, אין לומר ולהוכיח לאיסור מדבריו בכה"ג שנמשכה סעודתו לתוך הלילה, ובמכ"ש וק"ו, שהרי לילה ממש גרע מדין "עשאו לילה" – שי"ל דהמג"א קאי במי שאינו עומד בסעודה, אבל כשהתחיל בסעודה אינו מפסיק. וכ"ה להדיא בס' החיים למהרש"ק סתקנ"א (ונדפס בהשמטות – ז, ד) שגם להמג"א מותר בכה"ג להמשיך בסעודה. ועוד, שגם אם נאמר שהמג"א מיירי במי שעומד בסעודה (וכ"ה במשנ"ב בסקנ"ו), היינו רק בהתפללו הציבור ערבית, כיון שכולם אסורים בבשר ויין, ואין לו לפרוש מהציבור (ראה משנ"ב בשעה"צ סקנ"ז), אבל כל שלא התפללו ערבית, שאין כאן דין גרירה דהיחיד אחר הציבור, מותר לו להמשיך בסעודה, וע"ד סעודת מצוה. (וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים שם בדעת המג"א).

אמנם, בפמ"ג בא"א סקכ"ז כתב בפי' ד' המג"א באו"א, שמתחילה כתב שבמו"ש אחר הסעודה גם להמג"א מותר בכוס של ברהמ"ז כל שלא התפלל ערבית. ונראה שהבין שהמג"א מיירי מבעו"י, ושלא בעת הסעודה, ואילו כשעומד בסעודה ונמשכה סעודתו עד הלילה הותר גם בכוס שבבהמ"ז. ושוב כתב שז"א, ושדוחק לומר דהמג"א מיירי בהתפללו מבעו"י. ולפום סברא בתרייתא מיירי בהתפללו בלילה, אלא שנמשכה סעודת היחיד אחרי שחשיכה (כצ"ל בכוונתו), ועכ"ז אסור. (וכת"ש, דש"מ לאסור גם בכוס ברהמ"ז. וצל"ע, היאך הכריח לאסור בכוס ברהמ"ז, שהרי י"ל דכוס ברהמ"ז עדיף, ולא נאסר. ואף שלפני הבדלה בלא"ה אסור לשתות, ועכצ"ל דמיירי בכוס ברהמ"ז שמותר לפני הבדלה ברגיל לברך על כוס – הא בורכא, שהרי נזכר גם בשו, ובהכרח דקאי בתוך סעודתו, ומינין לנו לאסור בכוס של ברכה). וכן בכה"ח סקכ"ב פי' להדיא בדעת המג"א דמיירי שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובהגהות אמרי ברוך נראה נמי שפי' דקאי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה, שבכה"ג אסור רק בהתפללו הקהל ערבית. [ועיי"ש, שעז"כ המג"א אח"כ ש"יש נמנעים משקיעה"ח", והיינו מסוף שקיעה (לפי א' האופנים שם), כלומר שיש נמנעים גם בלא התפללו ערבית, וגם הוא לא התפלל ערבית (כצ"ל לכאו' בכוונתו), אף שכתב רק שהוא לא התפלל ערבית). ועד"ז הוא בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג, שגם בסעודה שלישית יש שפורשים משקיעה"ח ואילך (אלא, שלדידי' מיירי בתחילת שקיעה (כפי שפי' בפמ"ג בא"א. אבל לא פי' להדיא דמיירי בסעודה שלישית), ורק כשהתפללו ערבית. ולדבריו צ"ל שתחילת ד' המג"א היינו משחשיכה (ע"ש)). איברא, שבשו"ת עדות ביהוסף (בן סאמון – ליוורונו תק"ס) פי' להיפך ממש, דמיירי במתפללים מבעו"י, וקולא אתא לאשמועינן, שיש המקילים ונמנעים רק משקיעה"ח ולא לפנ"ז, אף שהוא אחר ערבית].

ומצינו כבר בשו"ת נוף לבן דורו דהרמ"א או"ח סצ"ח, שאין להקל בנמשכה סעודתו לתוך הלילה בבשר ויין, מחמת תוס"ש וסעודת מצוה, שהרי אומרים רצה לפי שהסעודה שייכת עדיין לשבת, וטעמו שתוס"ש היינו לעיליא דשבתא ולא לאכחושי שאר מצוה. אמנם, אין הכרח שכ"ה מסקנתו להלכה למעשה, ותו"ד רק שאין ראי' להקל. ועוד, שלפנ"ז כתב בסגנון של פס"ד, שיש להורות שאם מכוונים לשם מצוה בודאי הותר להם. וצ"ע אם חזר בו מזה למעשה.

אלא, שד' הפמ"ג סותרים מש"כ בס"ק שלפנ"ז (סקכ"ו). וי"ל, שלהפמ"ג בדעת המג"א, צדקו שניהם יחדיו, שאסור בבשר ויין גם מבעו"י וגם בלילה. וצ"ע. ואולי תרתי מילי נינהו, שבר"ח קמ"ל מג"א לאסור גם ביום כשהתפללו הציבור ערבית ועשוהו הקהלילה, ואילו בשבת כל שעדיין יום הותר אף שהצבור התפללו ערבית, ור"ל שבהתפללו בלילה אסור אף שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובס"ק שלפ"ז קאי בר"ח. וכ"ז דחוק ביותר. ועצ"ע.

והנה, במשנ"ב הביא דעת החולקים על המג"א, א"ר ודה"ח (נוסף לד' הפמ"ג סקכ"ו שהקשה מדיני אבלות). והנה, בדה"ח (הל' ביהמ"צ ס"ט) משמע להדיא דקאי בהתפללו מבעו"י, ממש"כ לחלק בין ר"ח לשבת, שבר"ח אם התפללו הקהל ערבית **ער"ח** אסור בבשר ויין, אבל במו"ש מותר (ועד"ז כתב לדייק בשד"ח שם בל' החיי"א, עיי"ש לשלול הדעה שבר"ח מותר). אלא, שי"ל, שבמו"ש עדיף מר"ח בתרתי, הן מבעו"י, והן משחשיכה בעומד בסעודה. (וראה ביוסף אומץ (האן) דיני ביהמ"צ סתתס"ג, שלענין סעודת מילה נקט שהספק הוא באופן שהתפללו הקהל ערבית, ואילו בסעודת שבת כשנמשכה הסעודה עד הלילה. ועייי"ש מש"כ לחלק בין מנהג היחידים שנזהרים כבר אחר י"ז בתמוז, למנהג אחר ר"ח). אמנם, בא"ר סתקנ"א סקכ"ג תלה הדבר להתיר מחמת שעדיין אומר רצה, ול"כ עדיפא מינה מחמת שעדיין יום הוא, ומשמע דקמ"ל שכיון שאומר רצה גם משחשיכה ה"ז בגדר סעודת שבת. וגם אם נדחוק דקאי מבעו"י, הרי טעם זה דאמירת רצה אהני גם לענין מי שנמשכה סעודתו עד שחשיכה. וכן מוכח ממש"כ שמותר לו גם לברך ברהמ"ז על היין, ועכצ"ל דקמ"ל שהותר אף שגמר סעודתו וכבר חשיכה. ודוחק לומר, שלפנ"ז מיירי בעומד בסעודה, וכאן קמ"ל להתיר כשגמר סעודתו, אבל עדיין יום. וכן מפורש בבגדי ישע סקכ"ו שתפס על הא"ר, שאין לו לשתות קודם הבדלה כיון שהוא כבר לילה. וכן מוכח במשנ"ב בשעה"צ סקע"ה (אמנם, לא מיירי שם בהתפללו הקהל ערבית). וראה גם תורת חיים סופר סקי"ז.

הבדלה

מבדיל על היין ונותנו לתינוק [ולא לתינוקת][285] שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין והבדלה ונתכוון לצאת ידי חובתו בהבדלה זו[286], אבל לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים[287]. ומכוון להוציא התינוק גם בברכת בורא פרי הגפן, וישתה התינוק לפחות מלוא לוגמיו[288]. [אבל בנשים, כיון שי"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה[289], ולכן תתן לקטנה]. ואם אין קטן – יכול המבדיל לשתות בעצמו[290], ואין צריך לדקדק שלא לשתות רק רביעית דוקא, ויכול לשתות כל הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות.

אם נתכוון להוציא התינוק בברכה, ושוב לא רצה התינוק לשתות, יברך שוב הגדול וישתה[291].

ובעיוני בספרי המלקטים דדרא בתראה, ראיתי דלא נחתו לכ"ז כלל. ושו"ר בקובץ בית אהרן וישראל גל' קלב שהעיר לנכון במש"כ בשש"כ פנ"ט סי"ט ובהערות לשם. ומה שהשיב המחבר שם על דברי – אינה ממין הטענה. ובחלק מהדברים, דברינו עולה בקנה אחד עם דברי הרב הכותב בגל' הנ"ל, ושנינו מתנבאים בסגנון אחד. אלא שנטינו קו מדבריו בכמה פרטים, ומה גם בדברים שהיו בהעלם דבר אצלו, וכאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ולמעשה, המנהג להקל בכל הנ"ל. וכ"כ בתורת חיים סופר סקכ"ד דנהוג עלמא כא"ר (ולא נחית לחלק בין מבעו"י למשחשיכה. ושם סקי"ד מיירי ודאי משחשיכה). וכש"כ הוא משיורי סעודת שבת שיש שהקלו משום הואיל ואישתרי אישתרי (ראה שד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג ובשער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד שם סוסק"א ששקו"ט בדעת המג"א בהנ"ל. וראה גם שו"ת שערי עזרה (טאראב) ח"א או"ח סכ"ד בד' שלחן גבוה שרצה לה"ר מהמג"א). וראה עד"ז בשו"ת יבי"א ח"י או"ח סוסי' מ (ונראה שתפס במג"א דמיירי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה). ואף שלא קייל"ן הכי, הבו דלא לוסיף עלה בנדו"ז שעומד עדיין בסעודה, ושפיר יש להקל. ומ"מ, כשכבר פנה יום, וכבר התפללו רוב הקהל ערבית, ואיהו נמי מתפלל ביחיד, דאיכא תרתי לגריעותא, אף שעומד עדיין בסעודה, קשה להקל נגד ד' המג"א. וראה בקדש פנימה (בעלזא) ח"ב פ"ז.

285) והנה, יש שנהגו סלסול בעצמם לשתות בעצמם ולא ליתן לקטן. וכפה"נ סמכו עמש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד. ולדבריהם, י"ב גם משום מעשה רב. אבל אין המנהג כן, וכדלקמן.

ומועתק בזה מש"כ במענה לשואל (עם הוספות) בענין זה:

1. כן נתקבל בכל תפוצות אנ"ש.

2. וכן הוא בלוח כולל חב"ד.

3. וכן הורה כ"ק אד"ש כמ"פ – הוראה ברבים ו(ממילא –)לרבים (וחילוקם – שברבים שאני – אי"מ כלל). ויתירה מזו, גם במוצאי ת"ב נדחה (בשנת תשמ"ה, כהוראת שעה עכ"פ – ראה אצלנו בלוח למוצאי ת"ב נדחה בהערות).

4. וכן מפורש במענה מכתי"ק (נדפס בס' בחדרי תורתך ח"ג ע' 45, ופענוחו – שם ע' 171). ושם, יתר על כן, שכ"ה בכל פעם "כבנדו"ד שאין שותין יין". אלא שהריל"ג הבין מעיקרא כן בנוגע לכל מוצ"ש, וע"ז נתקבל המענה בשלילה שאינו כן, "כ"א כבנדו"ד". ובפשטות, עיקר השלילה הוא מחמת המנהג בכלל שהמבדיל בעצמו שותה, עיי"ש ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ו ס"ו – שאם הוא מדינא מחמת הסברא שבאופן זה אינו יוצא בהבדלה, הרי אין מקום לחילוק בין כל מוצ"ש ל"כבנדו"ד").

5. כן המנהג הקבוע בבית חיינו.

6. וכן פסק הרמ"א – ובנ"י יוצאים ביד רמ"א – להלכה למעשה, ורובם ככולם דהפוסקים.

7. וכן דעת אדה"ז בשו"ע בכ"מ.

ומה שנהגו כמה באופן אחר, כנראה נשתרבב מנהגם: א. ממצבים כשלא הי' ילד לשתות ומזה סמכו בטעות לעשות כן בכל פעם. ב. מזה שכן נהג רבינו, אף שכנ"ל אין הנדון דומה כלל. ג. מפס"ד אדה"ז בשו"ע סרצ"ה – אבל: 1. הוא במוסגר. 2. כבר העירו שסותר לפס"ד אדה"ז בכ"מ. (וראה בס' הנ"ל, שהריל"ג העיר מכאן, אבל במענה שם אין התיחסות לד"ז). 3. וכן שסותר לפס"ד דכל הפוסקים כאן. 4. ועיקר, שנראה ברור דמיירי בקטן שלא הגיע לחינוך. (וראה גם מה שכתבנו במ"מ וציונים להלכה יומית אות רצט).

286) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד במוסגר. וראה בפרטיות בשו"ת באתרא דרב סי' לג'תתקעב.

287) וכבר העירו מקיצור של"ה מס' תענית שיודע להתאבל היינו בני עשרה שנים ויותר.

ובא"א מבוטשאטש כתב "אולי גם כשיודע קצת כשאינו יודע מהאבלות שיש ביין מצד ביטול נסכים בביהמ"ק יש ליתן לו. וכן, מספק יש ליתן לו שהוא מ"מ תרי דרבנן וגדול חד דרבנן". ומפי השמועה בשנת תשל"ח במעשה רב ליתן לילד שהי' אז בן י"א.

288) אמנם, טוב לשתות רביעית לצאת מידי ספק ברכה אחרונה, שמכזית עד רביעית יש מסתפקים אם צריך לברך ברכה אחרונה.

289) ראה מש"כ שש"כ פנ"ח הע' פב. אבל בגליון ההלכה היומית לש"ק בהו"ב תשע"ה (אות רצט) הארכנו שאף שיכולה להשקות לקטן, שלפי הסברא שחייבת, יוצא גם הוא ממנה – מ"מ, משום חינוך, אין לקטן לצאת יד"ח ממנה, ע"ש באורך.

290) ועדיף להבדיל בעצמו על היין מלהבדיל על מיץ ענבים וליתן לקטן.

291) שכיון שלא הי' דעת הגדול לשתות ברכתו הראשונה אינה מועילה לו, וה"ז כנמלך. (ול"ד למש"כ בשו"ע אדה"ז סתע"ז ס"ז בנוגע לאפיקומן "שאין האפיקומן תלוי בדעתו כלל שבעל כרחו חייב לאכלו לפיכך אף אם הסיח דעתו מהאכילה אין בכך כלום כיון שאין הדבר תלוי בדעתו", ונימא גם הכא דאתכא דרחמנא סמיך, שבבע"כ חייב לשתות ואינו תלוי בדעתו – דשאני הכא שמעיקרא לא נתכוון לברך לעצמו וה"ז כנהנה בלא ברכה, אבל התם כבר בירך אלא שהסיח דעתו, ולהכי נקטינן שאי"ז היסח הדעת מאכילה שאינו תלוי בדעתו. ודוק. ואף שברכת בפה"ג נצרכת לו לגוף ההבדלה, ולהדעות שהטעימה רק שלא תהא גנאי, ושכך תיקנו חכמים שיסדרו אותה אצל ברכת היין (אדה"ז סי' קצ ס"ד), מ"מ לא נתכוון לצאת בשתי' בברכה זו. ואף גם זאת, שלמעשה ללא טעימה כלל לא יצא, כדלקמן, ולאידך, יוצא יד"ח גוף ההבדלה ללא שמיעת ברכת בפה"ג. וראה לידידנו בעל פניני הלכה בגל' הנ"ל דברים תשפ"ד דאזיל בתר איפכא בסברות מחודשות. והנלפענ"ד כתבנו).

כמו כן, אם הקטן לא שתה מלא לוגמיו, יברך הגדול וישתה כשיעור. ואם לא שתה הגדול, בדיעבד אין צריך לחזור ולהבדיל. ונכון אם אפשר שישמע הבדלה מאחר. ואם לא שתה הקטן כלל, וכן לא הגדול, לא יצא (שצ"ל טעימה ובל"ז אינו מועיל. וראה לקו"ש ח"מ ע' 206).

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

אפילו הנוהגים לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בכל מוצ"ש אין להם לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בט' הימים, ואין צריך התרה למנהגם.

יום שלישי, ד' מנחם־אב

ביום זה התחיל נחמי' והעולים אתו לבנות חומת ירושלים[292].

יום רביעי, ה' מנחם־אב

יום הסתלקות–הילולא של האריז"ל (ה' מנ"א של"ב), שנקרא בכ"מ "האריז"ל[293] החי"[294].

בשלשלת היחס בתחילת לוח "היום יום": "תשל"ו . . להוסיף בנתינת הצדקה לפני תפילות שחרית ומנחה ביחס ליום ה' במנ"א, יום הסתלקות האריז"ל, מעורר ללמוד תורת האריז"ל בימים אלו".

> בכמה שיחות ואגרות קודש[295] מעורר ע"ד הלימוד וההוראה מהנהגת האריז"ל, שיום זה שעת הכושר במיוחד להתבונן בדרכיו "הורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", שהיות ונתפרסמו דרכיו, ומספרים לנו ע"ז, וגם לילדים, מובן שזה שייך לנו, ושזו הדרך בה ילד יהודי יכול לצעוד ומחוייב לצעוד. והיינו, הן בהוספה ב"משפט", לימוד התורה, ובפרט – להוסיף בלימוד פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, ביתר שאת ויתר עוז, וכן בקיום המצוות ע"פ כוונות האריז"ל (שההוספה הנפעלת עי"ז היא לא רק באיכות אלא גם בכמות), והן ב"צדקה", ששניהם (תורה וצדקה) בהדגשה מיוחדת אצל האריז"ל. ובפרטיות: שהי' מתגבר כארי בכח בעת שהי' עוסק בתורה עד שהי' נלאה ומזיע, לימוד התורה ביגיעה גדולה, הן בנגלה דתורה והן פנימיות התורה (שלימודו הי' ו' דרכים ע"ד פלפול ודרך שביעי ע"ד הסוד). ובצדקה ובמצוות – לא הי' קמצן כלל, ונתן צדקה בלי חשבונות, שהכניס ידיו לכיס והוציא משם כסף לצדקה או לשלם עבור מצוה, מבלי למנות כמה מטבעות עלו בידו[296]. וכן בשמחה של מצוה, שזכה לרוה"ק מחמת ששמח בעשיית המצות, ובהקדמת אהבת ישראל לפני התפלה, כהוראתו לקבל מ"ע של ואהבת לרעך כמוך לפני התפלה. ובכללות – הפצת המעיינות

ואם הסיח דעתו או הפסיק, צריך להבדיל שוב (ראה שו"ע אדה"ז סרע"א סכ"ו. סי' קצ ס"ד).

הפסיק הקטן בין ברכה לטעימה, חוזר הקטן ומברך וישתה כשיעור. ואם אינו רוצה לשתות, ישתה הגדול.

אם חזר הקטן ובירך בפה"ג בעצמו, אין כאן חשש ברכה לבטלה, ואין להגדול לשתות, ויתן לקטן לשתות (שאין לגדול לטעום מחשש ברכה לבטלה, לפי שאין ברכת הגדול לבטלה שהרי נתכוון להוציאו (וראה א"א מבוטשאטש או"ח סרס"ט) ורק ברכת הקטן לבטלה כיון שכבר יצא ע"י שומע כעונה מהגדול. ואף גם אם הקטן לא ידע שצריך להתכוון לצאת ברכת בפה"ג מהגדול, אין לגדול לטעום כיון שבשעת הברכה לא נתכוון לצאת בעצמו רק להוציא הקטן).

292) במעלת יום זה וההוראות בנוגע לימים אלו – ימי הכנה לבנין בית שלישי – ראה בשיחת ש"פ דברים תשל"ה (שיחו"ק ע' 359 ואילך).

293) בסה"ש תשמ"ז ח"א ע' 336 הע' 71: תואר נפלא "האר"י ז"ל" (ר"ת "האלקי אדוננו רבינו יצחק זכרונו לברכה").

294) בביאור תואר הנ"ל – ראה שיחת ה' מנ"א תשל"ז. ש"פ דברים תשל"ט (ושם, שאף שאומרים "ז"ל" מדגישים מיד "החי", שאף על נשמה בגוף אפשר לומר "זכרונו לברכה"). תשמ"ח (שהתואר ז"ל מצד ההסתלקות, וביחד עם זה מוסיפים ומדגישים "החי", ענין החיים, ואדרבה – שבא אחרי ההקדמה ד"זכרונו לברכה", שהחיים הוא באופן של הוספה וחוזק ועד בתוקף הכי גדול. ושם, שהתואר "החי" הוא בשייכות לענינו המיוחד של האריז"ל – גילוי פנימיות התורה, שכללות התורה היא "חיינו וארך ימינו", ועאכו"כ פנימיות התורה, ה"מעין" שבתורה, "מים חיים". ושם, גם בנוגע לשמו בשייכות לגאולה). שיחת ה' מנ"א תשמ"ט (הועתק בקיצור בסה"ש תשמ"ט ע' 619 הע' 84. ושם, שהתואר "החי" לא נמצא בנוגע לגדולי ישראל, אפילו אלה שעליהם נאמר ש"לא מתו אלא בעטיו של נחש" (להעיר משיחת ה' מנ"א תנש"א שאצל האריז"ל הוא "ותלית אותו על העץ" כמו אצל הרמ"ק (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 132 ואילך)), ואפילו על אלו שעליהם נאמר "לא מת" בכלל – מעין הגילוי דחיים נצחיים לעת"ל. ועי"ש עוד ע"ד השייכות לגאולה המרומזת בשמו (ובאו"א – דגל מחנה אפרים בשלח יד, ח, הובא בלקו"ש ח"ג ע' 872).

ההוראה מהתואר "האר"י" – ראה שיחת ש"פ דברים תשמ"ב (שההנהגה בכל עניני עבודת ה' צריכה להיות באופן ד"גבור כארי", ועי"ז ממשיכים בחינת הגבורה שלמעלה כפי שהיא בבחינת גילוי "יבוא ארי", ונשלל הענין ד"הן הן גבורותיו" באופן של צמצום והסתר, ומתבטל הענין ד"ארי" דלעו"ז, זה נבוכדנאצר, ואדרבה – מגלים הכוונה הפנימית, "עלה ארי' במזל ארי' והחריב את אריאל", שזהו "על מנת שיבוא ארי' במזל ארי' ויבנה אריאל").

295) מכתבים כלליים (וכלליים–פרטיים): ה' מנ"א תשל"ב (לקו"ש ח"ט ע' 251). תשמ"ז (חל"ד ע' 231). תשמ"ח (שם ע' 234). וראה גם מכתב כללי–פרטי ה' מנ"א תשכ"ה (לקו"ש ח"ח ע' 359). תשמ"ג (חכ"ד ע' 338).

296) וכן נתינת הצדקה מעומד ב"ואתה מושל בכל". ואופן הצדקה – כמבואר בכתבי האריז"ל שקשורה עם שם הוי', "כי דבר הניתן (הפרוטה שנותן לצדקה) הוא יו"ד, והיד הנותנו יש בה ה' (אצבעות) הוא בחי' ה"א, וזרוע הנותנו הוא וא"ו, ויד המקבלו הוא ג"כ ה"א".

חוצה, פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, שעי"ז קאתי מר דא מלכא משיחא. [וכמה פעמים הורה ללמוד מתורתו ולהתפלל וליתן צדקה, ובציבור, על הציון שלו, וכן בכל מקום ומקום].

הלכתא למשיחא: זמן הבאת עצי הכהנים והעם - בחמשה באב, בני פרעוש בן יודא (ממשפחת דוד המלך)[297].

יום ועש"ק פרשת דברים, ז' מנחם־אב

בר"ד משיחת ז' מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שאודות שבעה במנחם אב איתא בגמרא ש"בשבעה נכנסו נכרים להיכל כו"', ומובן בפשטות שאין כוונת הגמרא לגרום ח"ו צער ועגמת נפש ליהודי, אפילו בענין פרטי, ועאכו"כ בענין שנוגע לכלל ישראל, ובזה גופא באופן שנמשך כבר יותר מאלף ותשע מאות שנה מהפעם הראשונה שנכנסו נכרים להיכל, אשר הימים האלה נזכרים ונעשים גו' בכל שנה ושנה. וכוונת הגמרא היא לעורר ע"ד השתדלות נוספת במעשינו ועבודתינו למהר הגאולה ובנין ביהמ"ק, נוסף על ההשתדלות המיוחדת במשך כל ג' השבועות דבין המצרים, ובפרט החל מר"ח מנחם אב, מוסיף והולך מיום ליום, ככל שמתקרבים יותר לתשעה באב, ועאכו"כ החל משבעה באב שבו נכנסו נכרים להיכל. וע"ד המבואר במדרש, בנוגע לכללות ענין החורבן "עלה ארי' כו' והחריב אריאל על מנת שיבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", כן הוא גם בנוגע להזכרת ענין החורבן, החל משבעה באב שנכנסו גוים להיכל, בכל שנה ושנה: כשהימים האלה נזכרים ונעשים, ורואים שעברה עוד שנה, ועובר עוד יום ועוד יום, ועדיין לא זכינו כו', ולא רק שעובר יום סתם, אלא שמגיע יום שניתוסף בו ענין מיוחד בלתי רצוי, כבנדו"ד, שבעה באב, שנכנסו נכרים להיכל – הרי זה **על מנת** (כלשון המדרש) ליתן לכאו"א מישראל תוספת כח וחיזוק בתביעה הנפשית מקרב ולב עמוק, שתקויים כבר בפועל ממש ההבטחה ד"יבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", בנין ביהמ"ק, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י דוד מלכא משיחא.

בפוסקים הובאו כמה דינים הנוהגים מז' באב ואילך – ראה בהערה[298].

העברת הסדרה שמו"ת – פ' דברים.

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים[299] כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[300]). ואפשר להחליף הבגדים אחר חצות, בשעה שמחליפים בכל ערב שבת (ואין צריך להמתין עד סמוך לשבת ממש). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

מותר ליטול צפרניים היום[301].

באם יש צורך, מותר לטעום את מאכלי שבת הבשריים תוך כדי הכנתם, ובלבד שיפלוט ולא יבלע.

---

297) תענית פ"ד מ"ה. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1105 הע' 9.

298) נוהגות קצת יולדות (שלא במקום חולי, כמובן) להמנע מבשר ויין מז' באב ואילך, ונכון [המנהג] שבאותו היום נכנסו העכו"ם להיכל (מג"א סתקנ"ד סק"ט. ועוד). וכן במי שיש לו מיחוש וחולי קצת, יש לו להמורה להודיעו שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב ואילך (שע"ת סתקנ"א סקי"ב). ובכלל, אף אותן שאינן נוהגין לאסור בשר ויין מר"ח ראוי להם לפרוש מהן מז' ואילך, שבו נכנסו גוים להיכל בראשונה ובשניה וקלקלו בו (סידור יעב"ץ).

ויש מקומות שנהגו איסור בחומץ של יין מז' באב ואילך (וכשחל ת"ב ביום שלישי לא בישלו בשבת שלפניו דגים בחומץ של יין שיהא מותר לאכול הדגים בחול – יוסף אומץ סתתס"ח במנהג פרנקנפורט, והב"ד במקו"ח סתקנ"א בקיצור הלכות ס"ט).

ויש שהחמירו שלא לאכול בשר בסיום מז' באב ואילך (ראה דרכי חו"ש סתרס"ז. שו"ת דברי יציב שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב וכד' המג"א ועיין בשו"ת דברי יציב או"ח סרל"ח סק"ב במנהג צאנז. וכן מנהג כמה ק"ק. וראה גם בשם הגרמ"פ שמעתתא דמשה סתקנ"א סל"ב. וכן בשאר סעודות מצוה – ראה הליכות שלמה פי"ד בארחות הלכה הע' 28 לענין סעודת ברמ"צ).

וכן יש להחמיר בכל בנין, אפילו בצריך לו (מקו"ח שם ס"ב. וראה גם שו"ת עולת שמואל (קרוידר) ס"פ).

299) ברמ"א סתקנ"א ס"א שמחליפים הכתונת לבד, ובס"ג כתב שלובשים כלי פשתן. ונתחבטו בישוב הסתירה וכמה אופנים בדבר – ראה שו"ג שם סק"ד. מט"י סקי"ב. פקודת אלעזר שם. פמ"ג בא"א סקי"ד ובמ"ז סק"ד. וכמה ביאורים בההיתר, מפני הזיעה, משום אבלות בפרהסיא. ולמעשה, מחליפים כל הבגדים, לא רק הסמוכים לבשר ולא רק בגדים העליונים דמינכרי. וראה שו"ת דברי נחמי' יו"ד סכ"ז בארוכה.

300) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

301) ואפי' להאוסרים מר"ח – הותר לכבוד שבת. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תשפה וסי' ה'לה. וש"נ.

מותר להאכיל בשר לקטנים, אפילו בני שש ומעלה, כל שלא הורגלו לחכות בימי הקיץ הארוכים עד אחר מעריב, ודרכם לאכול סעודת שבת כשעה או שתים קודם קבלת שבת[302].

מתרחצים לכבוד שבת כרגיל (בחמין ועם סבון)[303].

---

302) כ"ה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. וכת"ש, שאין טעם להתיר לפנ"ז אחר חצות. אלא, שמצינו כן בהגמ"נ טירנא סנ"ט, ובלקט יושר ע' 110 להתיר לקטנים לאכול בע"ש אחר חצות כשחל (ערב – כ"ה בהגמ"נ שם) ת"ב בשבת. וראה בא"ר סתקנ"א סקכ"ד שהוא משום קדושת שבת. והב"ד בבגדי ישע סקל"א והגהות אמרי ברוך למג"א סקל"א ובכה"ח ס"ק קנה. ועוד. ומשמע בא"ר להתיר גם כשהגיעו לחינוך. ובהגהות אמרי ברוך שהטעם להתיר כיון שנתבשל בהיתר. והוא מחודש. ולמעשה, קשה להתיר שהרי במג"א שם פי' באו"א בעובדא הנ"ל. וראה משה"ק עליו בא"ר. ובפמ"ג בא"א סקל"ב הביא נוסחא דקאי בע"פ שחל בשבת. וגם בלקט יושר כתב שהניח לקטנים ולא מיחה בידם, ומשמע דלאו שריותא לכתחילה היא. ובסו"ד, שאמר בשם ה"ר אנשיל שמיחה בידם. ואם קאי ארישא (ולא אטעיימת נשים מהקדירה שלאחריו), נמצא דתליא בפלוגתא.

ועוד, שגם בנוגע לרחיצה כתב בלבוש סתקנ"א סט"ז, שיהא סמוך לשבת. ובאמת, מקורו טהור בס' הפרנס סרע"א, הובא בשו"ת מהר"ל סט"ו, ובב"י סוסי' תקנא ובד"מ סק"ז, ועוד, בנוגע לרחיצת הראש. (והוא דלא כפמ"ג במ"ז סקט"ז, וכ"כ משמו במשנ"ב בבה"ל לסט"ז ד"ה בחפיפת, שבע"ש שחל בערב ת"ב לכתחילה יזהר שיהא קודם חצות. ולא נהגו כוותייהו. ובס' הפרנס מפורש גם בנוגע לעת"ב שיהא סמוך לשבת. וצ"ע מ"ט חשש הפמ"ג להחמיר איפכא שיהא דוקא קודם חצות. ואולי הוא מחמת דעת הרמב"ן בתוה"א, הביאו הט"ז סתקנ"ג סק"א, שאיסור רחיצה הוא מערב ת"ב בסעודה המפסקת, דהנאה דרחיצה היא הנאה דלאחר שעה ונראה כרוחץ בת"ב. (ובט"ז העתיק "כרוחץ לצורך ת"ב". ואינו מובן). וצ"ע, על, דהא לא קיי"ל הכי. וגם לרמב"ן, כשחל ת"ב בשבת אין טעם להחמיר. ואיפכא איכא למימר, שכיון שרחיצה הנאה דלאחר שעה היא, עדיף שיהא סמוך לשבת, שתבוא ההנאה בשבת. וגם לדידן שנוהגים בדברים שבציעא, לא החמירו במקום מצוה כבליל טבילה. והה"נ שאין להחמיר ברחיצה במקום מצוה דכבוד שבת. ואף דהכא אפשר גם קודם חצות, וליכא ביטול מצוה, מ"מ מחמת כבוד שבת בכלל עדיף שיהא סמוך יותר לשבת).

303) וכבר האריכו בטעמא דמילתא שלא נהגו להחמיר שלא לרחוץ בחמין, אף שבעבר נהגו להחמיר בזה (וראה ליקוטי סיפורים פערלאוו מהדורת תשס"ב – ע' קפד), שבימינו דומה לחפיפת הראש למי שרגיל בכך (וכן גם פיו"ר בחמין למי שרגיל בכך, כמ"ש בחיי"א, הביאו במשנ"ב סקצ"ז), שרגילים כולם לרחוץ בחמין כל ע"ש, ואין לך עני מישראל שאינו רוחץ בחמין בע"ש. [ועדיף מזמנם, שלא כולם היו רגילים בדבר. ולהעיר שבמג"א סקמ"א השמיט ל' הלבוש סט"ז באיסור חפיפה בבורית שהוא אפי' להרגיל בכך. ויש שהתירו להדיא גם בזה. ולהעיר מהסברא שבמנהגי מהרי"ל לגבי חפיפת הראש (בצונן), דמאחר דרגיל לחפוף בע"ש מיתקרי חולי אצלו]. וכבר כתבו כמה פוסקים כבר בזמנם שחומרא יתירה היא, ושאין המנהג יאות כ"כ לבטל הרחיצה בע"ש אלא שכבר נתפשט המנהג (ראה שו"ת כרמ"ל סצ"ב. ב"ח סתקנ"א ד"ה ואם – הובאו בט"ז שם סקט"ז). ובפרט, לדידן שלובשים בגדי שבת בשבת חזון, מטעמא שלצורך מצוה לא גזרו (ראה שו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט. ונהגו ללבוש בגדי שבת אפילו בחל ת"ב בשבת. והרי כל עיקר איסור רחיצה בע"ש חזון הוא משום סרך איסור רחיצה בערב ת"ב ומשום לא פלוג כשחל ת"ב בשבת – ראה ב"ח וט"ז שם. ואנן קיי"ל לעיקר שמדינא שריא גם בערב ת"ב ורק ממנהגא הוא (ראה ד"מ סק"ז), וגם בת"ב שחל בשבת גופא מן הדין מותר בדברים שבציעא. ונהגו היתר בבגדי שבת אפילו כשאינו ניכר כ"כ (ודלא כערוה"ש סי"א. נימוקי או"ח סתקנ"א סק"ב. וכ"מ בדעת הגר"א כדלקמן מביהגר"א, הביאו בנימוקי או"ח שם, והובא בס' המנהגים ע' 46), שהוא משום כבוד שבת, ולא משום אבלות בפרהסיא. (וראה בארוכה שו"ת דברי נחמי' יו"ד סכ"ז. ובסידור יעב"ץ ליף לה מבעל ברית שיו"ט שלו הוא. וראה ב' האופנים בשיחת ש"פ דברים תשכ"ה). וכן נהגו היתר גם בבגדים מכובסים, אף שאיסורו מדינא דגמרא (ולא רק בבגדים הסמוכים לבשר מפני הזיעה, ולא רק בבגדים העליונים דאיכא סברת ההיתר דאבלות בפרהסיא). והרי רחיצה לכבוד שבת דינא הוא, ובכלל כבוד שבת מדברי קבלה או גם מה"ת (וראה להלן מביהגר"א), ואילו מה שאין רוחצים הוא ממנהגא, ולפ"ז ברגיל לרחוץ כל ע"ש אדרבה חיובא הוא. ואפשר שהוא כמזלזל בכבוד שבת (ראה עד"ז בב"ח שם בנוגע ע"ש שאינו שבת חזון, כשחל בר"ח, שברגיל לרחוץ ונמנע עתה עון יש בידו) כשמלא בזיעה ודרכו לרחוץ בחול בכה"ג – ראה בכ"ז שאילת משה קליין מנהגי ביהמ"צ שיעור יז סק"א. וילה"ע שגם בסידור יעב"ץ כתב להחמיר ברחיצה בע"ש וכן בטבילה כשאינו רגיל בטבילה, אף שהיקל בבגדי שבת. וי"ל).

והמנהג להקל הובא כבר במשמרת שלום ס"מ ס"א (שרחיצה מצוה היא מחז"ל ואין למנוע ממנה כיון שלא נזכר בפי' בגמרא ופוסקים לאיסור, ובפרט כי ע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי). וראה מנהגי מהריי"ו אות תל. וראה גם מש"כ הגרי"א הענקין (בהסכמה לס' נחמת יוסף. והיא לו נדפס"ה בתשובות אבירא ס"י ובגבורות אליהו או"ח סל"ז סק"ד) שבמדינה זו הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בע"ש חזון (ראה גם וישמע משה ח"א ע' קפב בשם הגריש"א. אליבא דהלכתא גל' צז ע' נד בשם הגרח"פ ע"ה שיינבערג), ושכן ראה נוהגים חסידים בריסק. וכן נהגו בצאנז ובקראקא (ראה מגן אבות באבוב ע' צ. קובץ עץ חיים באבוב גל' כה ע' תצח). וכ"כ להקל בשערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכב סקי"ג, עיי"ש טעמו. (ועיקר סברתו מצינו בשו"ת בית שלמה סי' קה לגבי להזיע, ואכן שם משמע להקל בע"ש גם בזיעה רטובה ובשטיפת הגוף במים קודם ובשעת הזיעה (זולת בע"ש חזון כשחל בערב ת"ב)). וכן מצינו בשם הגרמ"פ (בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סש"נ ובשמעתתא דמשה שמועות סתקנ"א סקל"ו). וראה מסורת משה ח"ג סשט"ז שכ"ד הגר"א (ושכן הוא במסורה, אבל אין ראי' מביהגר"א. ולהעיר מביהגר"א סתקנ"א סקס"א לצורך מצוה, ובנה ציו"ן למש"כ בסקנ"ח דרחיצה לצורך מצוה דמי לכיבוס לכבוש שבת. וראה שם סק"ג בנוגע בגדי שבת בשבת חזון, שהרי מותר לכבס מפני כבוד השבת, ולא יהא חמור מת"ב שחל בשבת שמעלה אפי' כסעודת שלמה בשעתו ואינו מחסר כלום. ואפשר שגם בזה דעתו שאין לחסר כלום ברחיצה שמכבוד השבת). ושם סשי"ז, שכן נהג בעצמו. וכן המנהג בכ"מ, ולא רק אצל עדת החסידים (ראה גם קובץ הלכות קמינצקי ביהמ"צ פי"ד ס"ה. שושנת ישראל פ"י ס"ב. ועוד). וגם בערוה"ש שתקנ"א סל"ו נראה שנהגו להקל במקומו בזה (אלא דלא ניחא לי' בהכי). וראה שו"ת שלמת חיים (מהדו"ח) הל' ת"ב סשי"ג (בכלל, ולאו דוקא בע"ש חזון). והאריך בזה בקובץ בית אהרן וישראל גל' לו וגל' קסח. וכן בהליכות שבת גורדון סי' רס ס"א סק"ד בדבר הלכה סקי"א והביא כמה צדדי קולא. וראה רשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס (בתשורה רבינוביץ סיון תשס"ד ע' 17. ושוב בס' ליקוטי סיפורי התוועדויות מהדו"ח (תשפ"ד) ע' 36). וכן העידו בשם הרח"ש ע"ה ברוק – הלכות ומנהגי חב"ד ע' 271.

והנה י"א להחמיר לרחוץ רק סמוך לשבת – ראה בהערה הקודמת. וכ"כ בהליכות שלמה פי"ד הע' 63. אבל לא הובא ד"ז בנו"כ השו"ע בנוגע לחפיפת הראש. ואדרבה, יש שהחמירו שיהא לפני חצות דוקא, כנ"ל שם.

הולכים למקוה לכבוד שבת.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:52** (18 דקות לפני השקיעה).

יום ש"ק פרשת דברים, שבת חזון, ח' מנחם־אב, ערב תשעה באב

שבת חזון

באור התורה (בסוף הרשימות על מגילת איכה[304]), ונזכר בכמה שיחות קודש: "ומחזון ותחזינה עינינו". ובהערת כ"ק אד"ש שם: "כנראה הכונה אשר משבת חזון יהי' ותחזינה עינינו כו'". והיינו, לא ראיית המקדש **מרחוק** (כדלקמן), כי אם, ראי' חושיית בקירוב מקום ממש דבית־מקדש כפשוטו בעוה"ז הגשמי.

בביאור הפנימי של השם "שבת חזון" (שבפשטות הוא ע"ש ההפטרה), ידוע מה שהביא הרה"ח הנודע ר' הלל מפאריטש "בשם הרב מבאַרדיטשוט נבג"ם"[305], ד"שבת חזון" הוא מלשון מחזה, "שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק" ומביא שם משל לבאר זה וז"ל: "משל. . מאב שיש לו בן יקר ועשה לו מלבוש יקר להתלבש בו ומצד שלא נזהר הבן באותו בגד ועשה מעשים אשר לא יעשו קרע אותו [הבן] לכמה קרעים. ועשה לו פעם שני לבוש יקר וקרע אותו ג"כ. מה עשה האב עשה לו לבוש שלישי ולא נתן לו ללבוש אותו רק גנזו ולפרקים ידועים הוא מראה לו הלבוש ואומר לו ראה שאם תתנהג בדרך הישר ינתן לך לבוש זה ללבוש אותו [ומצד[306] זה מרגילו לילך בדרך הישר עד שיודע בו שנעשה אצלו כמו טבע אז יתן לו הלבוש להלביש אותו כי אז אינו ירא ממנו פן יחזור לסורו מאחר שנעשה כמו טבעית כו'] וזהו ענין שבת חזון ל' מחזה שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק כו' וד"ל". ונתבאר בריבוי שיחות קודש[307], כדלהלן.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תש"מ: דעם "מקדש דלעתיד" וואס מ'באווייזט שבת חזון, באווייזט מען ניט נאר צו ישעי' הנביא, אדער צו שאר הנביאים, נאר אויך לכאו"א מישראל. אמת טאקע אז פריער האט מען דאס באוויזן צו א נביא, בכדי עס זאל זיין דער פתח את הדרך, אבער דערנאך דורך דעם נביא באווייזט מען דאס לכאו"א. און דאס באווייזט מען לכאו"א ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען לע"ל, יבנה ביהמ"ק במקומו, לשון עתיד (אדער (בלשון הרמב"ם) "ובנה מקדש במקומו", וואס אויך "ובנה" איז לשון עתיד [כנראה, דקאי אלעתיד]), נאר דעם בית המקדש פון דעם אויבערשטן וואס איז "בנוי ומשוכלל", דער "מקדש אד' כוננו ידיך". וואס דער ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען איז אויך א דרגא נעלית ביותר, כמובן דערפון וואס בכלל וועט משיח זיין דער נבחר מכל מין האנושי, און ער איז בחי' יחידה, און דערנאך וועלן אין אים צוקומען די אלע עליות פון "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו", און "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", און "ילחם מלחמות ה' וינצח", אתכפיא און אתהפכא, ולאחרי כל זה וועט זיין "בנה מקדש במקומו", איז דאך פארשטאנדיק דער גודל העילוי וואס וועט זיין אין דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. אבער אעפ"כ באווייזט מען לכאו"א בשבת חזון ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען, נאר דעם ביהמ"ק בנוי פון דעם אויבערשטן, "מקדש אד' כוננו ידיך", וואס דער ביהמ"ק איז באין ערוך העכער פאר דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. און דאס באווייזט מען לכאו"א דא למטה מיט דער כוונה, אז דאס זאל אים מעורר זיין אז ער זאל טאן דעם "קב שלו" אין אויפבויען דעם ביהמ"ק.

כמה אופנים ופרטים במשל הנ"ל נתבארו בשיחות קודש במשך השנים, ולהלן ליקוט **חלקי** מהמבואר בזה:

המקור: לא הובא בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל נמצא בהשגחה פרטית בביכל דרושי ר' הלל מפאריטש (תשל"ט); נתגלה ע"י הרב מברדיטשוב שהיתה לו שייכות מיוחדת עם אדה"ז וחסידות חב"ד (לקו"ש ח"ט); א"צ "סמיכה" כו', אבל דבריו הובאו בכמה דרושי חסידות החל מלקוטי תורה,

304) אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז.

305) הובא בהערה באוה"ת שם. שינויי נוסח בין כת"י הרר"ה להנעתק באוה"ת – ראה לקוש חכ"ט ע' 18 הע' 3. וע' 19 הע' 14. חל"ט ע' 8 הע' 4. שם ע' 9 הע' 24.

306) הבא במוסגר הוא הוספת הר"ה על משל הרלוי"צ מברדיטשוב.

307) כו"כ שיחות מוגהות בביאור הנ"ל – ראה לקו"ש ח"ב ע' 357 ואילך. ח"ט ע' 24 ואילך. חכ"ט ע' 18 ואילך. שם ע' 241 ואילך. חל"ט ע' 9 ואילך. סה"ש תשמ"ט ע' 608. תש"נ ע' 595. תנש"א ע' 723.

והצמח צדק מביאו כמ"פ, וכן בהשיחות, ובפרט של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לגודל מעלתו באהבת ישראל (תש"ל. תשכ"ט בהנחה שנדפסה בקובץ מגדל אור חו' יא); הי' בקירוב עם אדה"ז (עמד לצדו והצילו בעת המחלוקת), ואמר שתורתו היא המשך תורת הבעש"ט וההי"מ (תשכ"ט); ידוע ומפורסם גודל מעלתו בענין דאהבת ישראל ולימוד זכות על בני ישראל (תשד"מ); ראה הטוב שבבנ"י ולימד עליהם זכות והכין אותם אל הגאולה, כבפתגם הנ"ל (תשכ"ט. ובהנחה הנ"ל – באו"א); מליץ יושר וממשיך רחמים על בנ"י, ועד שאוה"ע קראו לו "דערבארעמדיקער" (תש"מ); ענינו ועבודתו – לפעול גאולתן של ישראל (תשמ"ט); שמו מורה על העלם הגלות (יצחק – גבורות), אך מזה דוקא (ע"י המתקת הגבורות) מגיע הגילוי דלעתיד (לוי – ילוה אישי אלי) (שם); הגיע אלינו ע"י ר' הלל מפאריטש, מגדולי חסידי חב"ד (ח"ט), ושליח (כמותו ממש) ושייך כל כולו לאדמו"ר הצ"צ (תשד"מ); הרר"ה הי' מסור ונתון לרבותינו נשיאינו, ועד לביטול במציאות לגמרי (תשל"ט); צריך ביאור מה שלא הובא ענין זה בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל אעפ"כ כך היא אמיתית הענין (שם); מצוה לפרסם דבר זה, ובשם אומרו (תשמ"ח).

הרואים: ישנם יחידי סגולה שרואים בפועל (תשמ"ז); אלו שרואים בפועל ממש אינם זקוקים להסברת וביאור הענין בעת ההתוועדות (תשמ"ב); אף שמראין לכאו"א, צריכים לחפש אחד (או אחדים) שראו המקדש בפועל בשבת חזון (תשל"ט); "לכאו"א" – נאמר בר"ת, שמתפרש גם "לכל אחד ואחת" (תש"ל); גם לקטנים ולקטנות, הן בשנים והן בידיעות, וממילא צ"ל מובן גם להם (תשמ"ז); גם למי שמאיזה סיבה שתהי' לא שמע ההפטרה (שם); מראין לכאו"א, גם ובעיקר לאלו שהם מלאים מצוות כרמון, שהרי הטעם הוא שייטיב הנהגתו (ח"ט); גם כאלו שלא יודעים ע"ז, ופועל על גופם ונה"ב ללכת בדרך הישר (שם); מחזה הוא ראי' בלשון תרגום, שחודר ונמשך למטה מטה, גם בדרגא שלמטה מלשון הקודש (תשד"מ); מוסבר ע"י משל, שחודר ונמשך גם למי שאינו יכול לתפוס הנמשל (שם); נתגלה ונתפרסם לכל, ובדפוס – לדורי דורות, ובפרט לדור זה שבזמנו נתגלה ונדפס (שם); נתגלה לכל בנ"י דוקא בדורות האחרונים, בזמן חושך החזק דעקבתא דמשיחא מחמת ההתקרבות לגאולה, ובדורות האחרונים – ה"ז בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים, באופן שיוכלו להתבונן ולהעמיק בזה, כיון שאז נמצא בית השלישי (למעלה) יותר בגילוי, שעומד מיד ממש להתגלות למטה (תשמ"ט).

אופנה: מראין המקדש כפי שעומד בנוי ומוכן למעלה (תשל"ג. תש"מ ועוד), ובתכלית השלימות והיופי (עשירי באב תנש"א); לא רק ראיה שכלית, אלא ראיה מוחשית אף שע"י לבוש (תשמ"ב. ובכל השנה היא ראי' שכלית); ראיית ביהמ"ק היא גם מצד העולם, שלכן "חזון" הוא בלשון תרגום, ענין העולם כפי שהוא בתורה (תשל"ג); ראייתו של כאו"א מישראל שייכת וקשורה עם ראיית ישעי' הנביא, גדול שבנביאים (תשל"ט); "מראין" – מלמעלה, פעולת הקב"ה, נעלה שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); אין זה "מרחוק" לגמרי שאז לא היתה ראי' זו יכולה לפעול עליו, אלא ע"ד הפסוק "מנגד סביב לאוהל מועד יחנו" ופרש"י "מרחוק", שאי"ז מרחוק לגמרי כי אם באופן שישנה השייכות לאוהל מועד (תש"ל); מה שאינו רואה בעיני בשר – לפי שמראין רק "מרחוק" (תשל"ט); כמה חילוקי מדרגות בענין הראי' דהנשמה – יחידה שבנפש, חי', נשמה, רוח, נפש, אבל לא נפש שבגוף, בעיני בשר (שם); למרות שלא נראה לעיני בשר, ה'יחידה' רואה, וכשמאמין בכך ה"ז פועל אצלו התאמתות כאילו ראה (תש"מ); מה שאינו רואה בעיני בשר לפי שעין הגשמי אינו ראוי לראות ביהמ"ק, כיון שלא הגיע שלימות עבודתו, וכשיגמור עבודתו אכן יראה (תשל"ג); אף שטוען שאינו רואה, המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (שם); אף שאינו רואה בעיניו הגשמיים עליו לדעת שנשמתו רואה, ואין זה אלא שעפעפיו מסתירות על העינים מלראות (תשמ"א); אף שידע אינש בנפשי' שאינו רואה בעיני בשר – ה"ז כסיפור הידוע, שבגלל שהסוס הוא סוס האם המלאכים אינן מלאכים, וכן כאן – בגלל שנה"ב ועיני בשר אינן רואים מה שמראים לו, היחידה לא רואה?! (תשל"ט, ותש"מ); מה שאינו מרגיש אינו נוגע באמיתית הענין, כיון שיודע שהנשמה שלמעלה רואה זאת (תשל"ט); האם בגלל שלא זיכך גופו, ה"ז אומר שהמציאות לא קיימת (תשל"ג); "כנראה "תפסו" שנאמר **שרוב** בנ"י ראו **בפועל** בש"ק חזון דתשמ"ו, תשמ"ה וכו' ביהמ"ק הג'!!! (מענה משנת תשמ"ז למניחים שרשמו שע"י התבוננות יראו בעיני בשר); תמוה ביותר, שאף שמקדש העתיד "אינו מפורש ומבואר" רואים בזמן הגלות כל פרטי הדברים, אבל "אזוי אזוי איז די מעשה", זוהי המציאות לאמיתתה (תשד"מ); רואים מיד כל הפרטים דמקדש העתיד, אבל אין מבחינים כ"כ בפרטי הדברים בהבנה והשגה עד לעת"ל (שם);

אף שטוען שאינו רואה מאומה, ואדרבה – רואה חורבן וגלות, ה"ז רק דבר חיצוני (משל) ולבוש (בגד) והעיקר – המלובש בו (הנמשל), וכשרואה הלבוש מלבד (מאיזה סיבה שתהי') יודע שהעיקר – המכוון הפנימי דהחורבן והגלות, ביהמ"ק העתיד (שם); בכל שנה מיתוסף גילוי חדש, שהרי הראיה דשנה הקודמת לא הביאה המקדש למטה בגאולה האמיתית והשלימה, ולכן צ"ל בשנה הבאה גילוי נעלה יותר (תשמ"ז).

זמנה: ראיית המקדש היתה לפני תקנת אמירת הפטורה ד"חזון ישעיה", משבת חזון הראשון מיד לאחרי החורבן, וההפטורה היא רק ראי' והוכחה (תשמ"ז); דוקא בזמן הירידה הגדולה ביותר בג' השבועות, ושבת שלפני תשעה באב. כי פנימיות הירידה והגלות היא העליה (תשמ"ט); מחזה בלשון ארמי, ענין הרמאות, שמראין לו המקדש גם בגלות, ובפרט בשבת שלפני ת"ב, דרגא הכי תחתונה של רמאות דעוה"ז, כיון שאמיתית מציאות הגלות היא גאולה (תש"מ); כבר ברגע הראשון של שבת חזון מראים (שם); בדורות האחרונים בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים (תשמ"ט).

סיבתה: מצד עצם ענינו של יום השבת שלפני תשעה באב (תשמ"ז), שאז מתגלה התוכן הפנימי דהחורבן – **העילוי** דבית המקדש השלישי, לפי שבשבת מודגש ביטול החיצוניות לגבי הפנימיות, שהחורבן הו"ע חיצוני שבטל לגבי הפנימיות, הכוונה והתכלית – התחלת בנין חדש (תש"נ); מורה ומדגיש זכותן מעלתן וחיבתן של ישראל (תשד"מ).

פעולתה: פועל יותר מבית ראשון ושני (תשמ"ז. ושם, שאף שבית ראשון ושני ניתנו לישראל בפו"מ ועלו שם לרגל וראו גילוי אלקות במשך ריבוי שנים, ולא רק ראי' מרחוק, לא פעלו שתהא הנהגתם בדרך הישר, וראיית המקדש דלעתיד בשבת חזון, אפילו מרחוק, לפני שניתן בפו"מ, פועלת הנהגת בנ"י בדרך הישר באופן נצחי – ונת' בחל"ט); אף שהגילוי רק "מרחוק" פועל על כל יהודי בפנימיות להיטיב הנהגתו (ח"ט); והתוצאה – שהנהגה זו נעשית אצלו "כמו טבע" (בכ"מ), ובפרטיות – שההתקשרות שלו להקב"ה היא לא רק שייכות כללית, התמסרות בכללות לעבוד ה', אלא גם שייכות פרטית, שחודרת בכל כחותיו הפרטיים, שכל מדותיו נהפכו לקדושה, באופן שכל כח ומדה פרטית קשור לגמרי לה', ולכן נעשה "כמו טבע", שאינו שייך הרגש ח"ו שאינו לה' (חכ"ט); חזון – בלשון ארמי, שפעולתה לא רק בעבודה בתו"צ ובתפלה (ענייני לה"ק), אלא גם בענייני העולם, אכו"ש ושאר ענייניו (לשון ארמי); מכיון שמאמין שהיחידה שלו רואה – ה"ז פועל התאמתות בידיעה שלו כאילו רואה בעיני בשר (תש"מ); כשיהודי זוכה לראות המקדש דלעתיד אין לך שמחה גדולה מזו (תשמ"ז); שמחה והתפעלות בל"ג (שם); ע"י שהנשמה רואה, שהיא חלק אלוקה ממעל ממש, גם מלשון ממשות, ה"ז פועל גם על הגוף שיהי' בשמחה גדולה ביותר למעלה ממדוה"ג (ד"ה ציון במשפט תשמ"ז); ואף שבימי החול נהג ע"פ שו"ע כפי שיש לנהוג בתשעת הימים, מיד בהגיע שבת חזון הנהגתו היא בשמחה, כיון שרואה ביהמ"ק השלישי בנוי (תשל"ה); ואף שגם בשבת בין המצרים צ"ל זהירות בענינים מסויימים בצינעא, אי"ז ענין שבצינעא, כיון שמראין לכאו"א בפרהסיא ובגלוי וממילא נעשית אצלו שמחה גלוי' (תשמ"ז); פועל על האדם לחזק עבודתו לעשות מעצמו וד' אמות שלו "מקדש" לה', הכנה ומעין מקדש דלעתיד, ועד – המקדש עצמו, כביכול, ש"אינו זז לעולם" (תשמ"ז); הראי' דעצם הנשמה פועל גם על כוחות הגלויים, שירגיש התעוררות של תשוקה וגעגועים לגאולה (תש"ל); מעורר להוסיף בלימוד התורה וקיום המצות בהידור, ובפרט בצדקה, מתוך ידיעה שעי"ז יבנה הקב"ה ביהמ"ק בגאולה האמתית והשלימה (תשמ"ט); עי"ז שהראי' היא רק "מרחוק", ולא בעיני בשר, שהוא ענין של ירידה, נפעלת עלי', "כיתרון האור מן החושך", כמעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים גמורים (תשל"ט); מגדילה ומגבירה הכוסף והתשוקה כו' שהמקדש דלעתיד ירד ויתגלה בביהמ"ק שלמטה (תשמ"ו); התשוקה כו' היא שלא בערך לגבי התשוקה כו' שנפעלת ע"י שמיעה ודיבור בעניני הגאולה בתפלות כו' שבכל יום ויום כולל התפלה ותחזינה עינינו (שם).

העבודה: לא להסתפק בזה שנשיא דורנו רואה את המקדש דלעתיד, אלא על כאו"א להשתדל לראות בעצמו (תשמ"ב); המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (תשד"מ); במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, ובכחו לגלות המקדש דלעתיד בעוה"ז הגשמי בפועל ממש (שם); להתבונן בשכלו בגודל העילוי דמקדש דלעתיד, ושזה מה שמראים לו בשבת חזון, וההתבוננות תביא בדרך ממילא שיראה בעיני (שכלו ועד לעיני) בשר התוצאות (תשמ"ז); באמרו מודה וכו' שהחזרת בי נשמתי יודע ומתבונן שהנשמה שהחזיר לו הקב"ה ביום השבת קודש בהיותה למעלה ראתה ביהמ"ק דלעתיד (שם); ע"י התבוננות המתאימה מיתוסף חידוש בעבודתו ועד לעלוי

והוספה באין ערוך לגמרי כפי שהי מיתוסף אילו ראה המקדש דלעתיד בעיניו ממש! (שם); לא די שעצם הנשמה למעלה רואה, אלא צריך שיבוא בהבנה והשגה כדרישת תורת חסידות חב"ד, ע"י התבוננות בפרטי העניינים דמעלת ביהמ"ק השלישי (בית ראשון – בחי' בן, בית שני – עבד נאמן (דרגת משה), וביהמ"ק השלישי – עבדי דוד (משיח)), עד שנעשה זיכוך המוח, ופועל במדות שבלב, ועד לעבודה בפועל ממש (תש"ל); התבוננות בזה ש'מראין . . מרחוק', שהוא עצמו רחוק מזה (ורק מראין מלמעלה) גורמת לו תנועה של ביטול, שעושהו כלי להגילוי מלמעלה, גילוי שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); הכוונה היא שיפעל עליו גם באכילתו ושתייתו שיהיו חדורים בראיית המקדש העתיד (תש"מ).

המשל: נמשך לאדם באופן גלוי, ע"ד לבוש שקרוב יותר להאדם (תנש"א); לא רק "מרחוק", אלא גם מקרוב, כמודגש בהמשל מלבוש דוקא (אף שלכאורה מתאים יותר משל מבית כמו בהנמשל) לרמז העילוי דלבוש לגבי בית, שלבוש הוא באופן של קירוב, מקיף הקרוב (תש"נ); שחודר בכל כוחותיו הפרטיים, בדוגמת לבוש המותאם למידת המלובש (חכ"ט); בלבוש (משא"כ בבית) רואים מיד כל פרטי המלובש, אורכו ורחבו, כיון שהוא לפי מדת המלובש (תשד"מ), כמו שבביהמ"ק דלעתיד יראו בגילוי פרטי מדרגות "המלובש" במקדש שלמטה, בכל חלקי המקדש, ואפי' בעולם – כח הפועל בנפעל, דרגת האלקות הפרטית המלובשת בכל פרט ופרט בעולם (חכ"ט).

מצינו בכמה ספרים, ששבת חזון יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה[308], ושכל השבת הוא בבחינת רעוא דרעוין.

קבלת שבת: מנגנים לכה דודי כבכל שבת[309]. ואדרבה, מתוך שמחה יתירה[310].

הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.

המאמר ד"ה ציון במשפט שבלקטי תורה נאמר אור ליום ב', ערב ט' באב, תקע"א.

סימן לקריאת הפרשיות – "צומו וצולו", שתשעה באב לעולם קודם פרשת ואתחנן. והטעם הוא כדי שיקראו פרשת דברים שמתחלת בתוכחותיו של משה קודם ט' באב, כדי להפטיר בה בחזון שהוא תוכחות ישעיה על חורבן.

בספר המנהגים–חב"ד: "בפרשת דברים – הקריאה לכהן מפסיקין פסוק אחד לפני שני, בכדי שלא להתחיל פרשה שני' בפסוק איכה". אבל זה כמה שנים שאין נוהגים כן בבית חיינו[311].

בר"ד משיחת ש"פ ויק"פ תשמ"ג, שלעת"ל יתהפך "איכה אשא לבדי טרחכם גו'" למעליותא, שמשה רבינו, "גואל ראשון הוא גואל אחרון", אכן ישא לבדו, לא בתור טענה ושאלה כי אם בניחותא, כללות עם ישראל, שיהיו אז בריבוי גדול ביותר, לאחרי תחיית המתים.

הרב או החשוב שבקהל מפטיר חזון ישעיהו.

ההפטורה קוראים בניגון הרגיל של כל השנה[312].

בכמה שיחות קודש הובא פירוש רלוי"צ מבארדיטשוב בפסוקי ההפטרה למעליותא, ונזכר שר' לוי"צ מבארדיטשוב "האט זיך געקענט איינקערן" עם הפסוקים שבהתחלת ספר ישעי', ולדוגמא, בפסוק "עם כבד עון", שישראל הוא עם שכל ענין של "עון" הוא כבד לו (ס'איז אים שווער טאן אן עון), כי אין לו כחות וכלים לזה. והיינו, שתמורת "עם כבד עון" כפשוטו ח"ו, נעשה ה"עם" במעמד ומצב שענין ה"עון" (אפילו המחשבה על זה, ועאכו"כ העשי' בפועל ח"ו) הוא "כבד" אצלו, היינו, שקשה (כבד) לו להבין איך יתכן מציאות של עון בעולם.

308) וראה בר"ד משיחת שבת חזון תשד"מ, ששבת חזון הוא באופן נעלה יותר מסתם שבת בשבתו (מצד העילוי דראיית המקדש בשבת חזון). ובר"ד משיחת שבת חזון תש"ל, שנעלה יותר מכל הימים טובים (מטעם הנ"ל).

309) ראה גם שיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך), חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

310) ראה גם שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג, חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

311) ראה מזה בשו"ת באתרא דרב סי' י'כה. וש"נ.

312) ודלא כמנהג לקרותה בניגון קינה (ראבי"ה סתקצ"ה – הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 9 הע' 11. וראה גם מגן אבות למאירי ענין כד) – ראה שער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד סוסק"ד. נהר מצרים הל' ת"ב ס"ג. כתר ש"ט (גאגין) ח"ד ע' 72. זה השולחן ח"א סתקנ"א ס"א. שם ח"ב סתקנ"א ס"א. וכן נהגו בכמה ק"ק הספרדים ותימנים ועוד. וראה לפי ספרי ערך שבת (הח'. ושם, דאיסורא קעבדי). שו"ת בית ישראל (הורוויץ) סס"א (והבין כן בכוונת מורה באצבע ס"ח סרל"ד (ובפשטות לא מיירי בהכי)). ולהעיר מלדוד אמת סכ"ד ס"א. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סתתר"ע.

אומרים אב הרחמים.

עושים סיום גם ביום השבת[313]. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה[314].

לענין לימוד התורה בשבת זו, נחלקו הדעות. ונכון שאחר חצות [**1:01** בקראון הייטס], ילמוד רק דברים המותרים [פרטי הדינים, להלן בדיני תשעה באב] בתשעה באב[315]. וכמובן, כ"ז רק כשאפשר בכך[316].

בנוגע לשיעורים הקבועים – נוהגים לכתחילה להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללומדם כל היום עד שקיעת החמה[317]. כן מתירים להשלים אמירת שנים מקרא ואחד תרגום[318] או התוועדות ושיעור קבוע ברבים[319].

ברמ"א הובא שהמנהג בערב תשעה באב [שחל **בחול**] – לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה[320]. ובמגן אברהם כתב הטעם (נוסף לטעם שברמ"א שלא יזיק להם התענית): מפני שבזמן בית שני הי' יום טוב והיו מרבין בסעודה[321], ואף עכשיו לא זזו ממנה

---

313) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708 – בנוגע לשבת ת"ב.

314) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.

315) לוח יומי לילדים שבת ת"ב. לוח כולל חב"ד (ושם לא נזכר אחר חצות – ראה מג"א סתקנ"ג סק"ז). וראה שיחת ש"פ דברים תשמ"א שמהיות טוב וכו'.

316) להעיר ממש"כ במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב (הועתק בחלקו ובשינויים קלים במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה ולכן, והובא בלקו"ש חי"ט ע' 43 הע' 53): הוראה זו תמוהה היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דצווחו עלה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו'. ואיך שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד בשבת כלל. ומש"כ הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים ע"כ, אומר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועינינו הרואות דכמה ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב, משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעו"ה כאחד מהם. ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו [בערב תשעה באב שחל] בחול עד סמוך לבין השמשות. ואי לאו דמסתפינא מחברותא הוה אמינא דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להתיר, דבעו"ה נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה. ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי וכו' א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה"מ כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה כדון איגון אוכלין ושתין ופוחזין ע"כ. אף אנו נאמר כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבלות ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול. אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול כדלקמן סי' תקנ"ד סכ"א, והשם יכפר בעד השוגגים. אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול, וסמיכנא בהא על רש"ל ז"ל, עיין ט"ז. ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו. ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל. ובמועד לכל חי ס"י סקכ"א: והעיקר הוא שלא יהא בטל מדברי תורה וכבר אפשר ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמי' ומדרשי רז"ל ופרק אלו מגלחין ובהלכות ת"ב ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי דשייכי לאותו היום. אך מה יעשה עם הארץ דאינו יודע כאלו, ולהיות בטל הוא יותר רע ואין דנין אפשר משאי אפשר, ואם יוכל לילך ולשמוע מוסר ואגדה מפי חכם מה טוב ומה נעים . . ומש"כ במטה יהודה לענין אבל וערך השולחן לגבי ת"ב דאם רוצה להיות בטל רשאי יעו"ש, לי הפעוט צריכה רבה, ואני מצטער על הנשים דהם בטילות, והם באו להוסיף על האנשים זה דבר תמוה.

וראה גם עד"ז בערוה"ש שם ס"ד, שיש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה, ומה שיכול ללמוד דברים המותרים אין זו טענה שאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד.

317) כן נתפשטה ההוראה אצל רבני אנ"ש, וע"פ ההוראה במורה שיעור לרמב"ם היומי. וראה לקו"ש חי"ט ע' 43 הע' 53. (ושם, אחרי שהביא דעת הרמ"א: "אבל ראה וכו' דמנהג זה צ"ע ותמוה. ובברכ"י שם דשרי ללמוד כו'. ובפרט למנהגנו ליזהר מכל עניני חשש אבלות בפרהסיא בשבת"). וראה שיחות ש"פ דברים תשכ"ה ותשמ"א.

318) מג"א סתקנ"ד סק"ז בפי' הרמ"א שם. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ד. וראה כה"ח סתקנ"ג סקי"ח. ועוד.

319) כ"ה בהתוועדות דש"פ דברים, ת"ב נדחה, תשכ"ה. וראה גם בשיחת ת"ב נדחה תשמ"ח במעלת הלימוד בפרהסיא בכיו"ב. וראה ביומן הרגיל"ג ע"ה דשנה הנ"ל.

320) ולהעיר מטור ברקת סתקנ"ב סק"ט, במה שא"צ ליזהר בדיני סעודה המפסקת – בעת"ב שחל בחול – בשאר סעודות היום: כי כל הדברים הללו הנעשים לזכרון א"צ להיות כמ"פ, רק אחת מזכרת עון. ומה גם שמעשה האדם כך הוא מעורר למעלה ולא נכון להרבות הצער. ומה גם כי ענין האכילה האדם אוכל וכו' נעשה בערך קרבן וכו' מפני כי המאכל הוא גורם כל השבח והיחוד הזנכר אין ראוי למנוע עצמו מענין זה רק בסעודה המפסקת.

321) ובנו"כ (עט"ז על אתר ועוד) הביאו ד' המדרש שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב.

ובמג"א סנ"א סקי"א (ובשו"ע אדה"ז שם ס"א) שבזמן המקדש הי' יו"ט גדול והיו מקריבין תודה.

וידוע, שדעת הרמב"ם בפיה"מ ר"ה פ"א מ"ג שהיו מתענים בזמן בית שני. אבל פשטות הפסוקים זכרי' ז, א (ראה פירש"י ורד"ק שם), וכן בגמ' ר"ה יח, ב שלא התענו. ואדרבה, בכ"מ שהיו עושים אותו יו"ט. וי"א שט"ס נפלה בדברי הרמב"ם – ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סרע"א. אלא שבידינו היום גוף כת"י הרמב"ם ונמצא כנ"ל. והאריכו בזה האחרונים – ראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. שו"מ מהד"ק ח"ג סקע"ט. וראה הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א או"ח סל"ג ואילך וח"ב או"ח סכ"ח. וראה לקו"ש חי"ד ע' 185. חט"ו ע' 416 ובהע' 43. ואכ"מ.

להיות לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה[322]. ובסידור יעב"ץ: ויש בזה ג"כ בטחון ואמונה בנחמה וצפוי לישועה, שאנו מקווים שיהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה במהרה בימינו, על כן אין לבטלו, מ"מ יזהרו שלא יאכלו וישתו יותר מדאי, שלא יבואו לידי קלות ראש ביום שיש לנו להתאונן ולא לשמוח כל עיקר, לכן צדיק אוכל לשובע נפשו בלבד בדאגה ובתוגה וברוח נמוגה.

מאמר דא"ח שנאמר בסעודה **בערב** תשעה באב [בחול] – ראה בהערה[323].

בנוגע לאמירת משניות לאבלים בשבת זו אחר חצות, הנה בלקוטי שיחות[324] נדפס מכתב לאחד הרבנים: "ת"ח על ההוראה לסיים גם בש"ק זה טהורה כו' יגדיל תורה ויאדיר"[325].

בתשעה באב שחל בשבת ונדחה אמר כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) מאמר דא"ח בזמן **הרגיל** (בליל שבת). נכנסו אליו ל"חזור" המאמר אחר סעודה המפסקת ונמשכה החזרה בלילה[326].

יש אומרים שלכל הדעות (בנוגע ללימוד התורה בשבת), אסור לטייל בשבת זו[327].

נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה **1:38**].

במנחה אין אומרים צדקתך[328].

בנוגע לפרקי אבות, הנה בשיחת ש"פ דברים תשמ"א[329] נאמר שאינו רוצה להכריע בזה, ולכן לא יאמר ברבים. יעו"ש באורך. וכמדומה שנתפשט המנהג אצל אנ"ש שלא לאומרו[330]. בכל אופן, גם אלה שיאמרוהו בשבת זו, חוזרים ואומרים פ"ג בשבת הבאה[331].

בשבת זו, אוכל בשר[332] ושותה יין בסעודה המפסקת[333] – ולא אוכלים ביצה באפר ואין יושבים

---

322) ומציין שם לב"י סוסי' תקנד. וראה במחה"ש שפי' הכוונה, דשמעינן דיש לעשות זכר לגואל במהרה בימינו היכא דליכא איסורא ולכן עושים זכר בערב ט' באב ע"י ריבוי סעודה.

323) ד"ה מורי זלה"ה הי' נוהג – נדפס במאמרי אדה"ז הקצרים ע' תסד. וש"נ. ונז' גם בשיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ה. ושם, שלא נתברר אם הי' בסעודה המפסקת או בסעודה שלפנ"ז. ועיי"ש השייכות לת"ב.

324) חי"ד ע' 185.

325) והיינו כשחל ת"ב בשבת. ולהעיר מרשימות הרחמ"א ע"ה חדקוב, נדפסה בקובץ עטרת זקנים ע' 9–58. וצ"ע ממעשה רב בשנת תשמ"ח. שוב נתפרסם (ביומן של הרריל"ג ע"ה) שהי' בעקבות מענה הרבנים בשעתו לשאלה שנשאלה לפניהם. [ומפי השמועה, שכן הי' גם במנחת עשירי באב (צום ת"ב נדחה). ואת"ל שהדברים נכונים, אולי – בכדי שלא לנהוג בש"ק באבילות יותר מת"ב אחר חצות היום].

326) ספר המנהגים– חב"ד ע' 46. ועיי"ש בהערה בסהמ"נ, שהמאורע הי' בשנת תרע"ד והמאמר ד"ה ציון במשפט הוא מההמשך דזמן ההוא [המשך תער"ב ח"א ע' תקסד], ואינו מדבר בעניני ת"ב. וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של. ושם נת'. [ולהעיר, שכ"ק אד"ש אמר מאמר הנ"ל גם בערב ת"ב שחל בשבת בשנת תשמ"א]. ועד"ז בנוגע ערב ת"ב שחל בשבת, ראה גם סה"ש תר"צ ע' 134: פעם אירע ערב ט' באב בש"ק. ואמר [כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע] מאמר דא"ח אחר חצות היום. אלא, שאז אמר עוד הפעם מאמר, שכבר אמרו, שכנראה לא הבינו אותו השומעים כל צרכו, בפעם הא'.

327) ברכ"י סתקנ"ג סק"ה. הובא בשע"ת שם. ועוד. ואין לטייל מחצות. וי"א כל היום.

328) רמ"א סתקנ"ב סי"ב. לוח כולל חב"ד.

329) שם – בנוגע לשבת ערב ת"ב.

330) וכ"ה בלוח כולל חב"ד (שהושמטה אמירת פרקי אבות בשבת זו). ולהעיר גם משיחת ש"פ ואתחנן תשמ"ה (לענין ת"ב שחל בשבת) שנתפשט המנהג כן. וראה שיחת ש"פ ואתחנן תשמ"ח. ש"פ ראה תנש"א. ש"פ עקב תשל"ח. ובלקו"ש חי"ט הנ"ל שכן המנהג בכ"מ – אף שנוטה להקל (אפי' בת"ב שחל בשבת. וכ"ה להקל, בנוגע לעת"ב שחל בשבת, בשיחת ש"פ עקב תשל"ז. ושם, שבחסיד'ישע לוחות נדפס שאומרים). ולהעיר גם מלקו"ש חל"ד ע' 60 בשוה"ג להע' 16.

331) שיחת ש"פ ואתחנן תשמ"א. וראה סה"ש תנש"א ח"ב ע' 748. ובכ"מ.

332) בסה"ש תרצ"ט ע' 321 שפ"א [בשנת תרס"ג – ראה סה"ש תרפ"ט ע' 27. לקו"ד ח"א קלז, א. ושם, שסעוה המספקת היתה בשעה ה', עיי"ש] חל עת"ב בשבת, והיתה אז הסעודה שלישית – א מילכיגע סעודה – מצד בריאות.

333) נוהגים ליטול ידים עוד פעם (וכ"מ בסה"ש ולקו"ד שם), אף שמדינא א"צ – גם בחול – לאכול סעודה מפסקת (שהרי יכול לאכול קודם חצות ולהפסיק בה ואז וא"צ ליזהר בדיני סעודה המפסקתואוכל כל מה שירצה). ומנהג ישראל תורה היא ואין לבטלה בחנם.

וכ"כ במקור חיים לחו"י סתקנ"ב בקיצור הלכות ס"א, דאי בעי לא אכיל לה כלל ומ"מ מנהגן של ישראל תורה. וכן מוכח גם בסידור יעב"ץ דיני עת"ב ס"ח–י. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"י ספ"ג, שנראה שנקט שחובה בדבר. ולהעיר משו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלה דאיכא קצת מצוה דרך הבראה שעושין לאבל. ונראה דטעמא דמנהגא קאמר. ובעובר אורח להאדר"ת סרע"ג כתב שיש בזה מצוה מדרבנן כבערב יו"כ. ודברו תמוהים. ומ"מ, אם אין ראי' לדבר, רמז לדבר איכא. (ולהעיר מסה"ש תנש"א ח"ב ע' 726. אבל שם מיירי כשחל בשבת).

ע"ג קרקע – ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו[334]. ויש להוסיף יותר מבשאר שבתות השנה[335]. ומברך[336] בזימון[337].

הלוקחים כדורים להקל על הצום[338], יש מקום להקל להם לקחתם בשבת[339]. ומ"מ, כדאי לערבם מערב שבת במאכל[340].

י"א שאסור לומר בפירוש שאוכל בכדי שיהי' לו כח לצום בערב[341].

בשנה זו, א"צ להתנות בגמר הסעודה (כבשאר סעודה המפסקת) שיוכל להמשיך לאכול עד שקיעת החמה[342].

אסור ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ (וכל כיו"ב) בערב ט"ב לפי שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות[343].

צריך להפסיק לאכול ולשתות **לפני שקיעת החמה**[344] [כאן בשכונה בשעה **8:09**], כי מיד בשקיעת החמה אסור באכילה שתי', רחיצה וסיכה[345]. ונכון להודיע זה לרבים, שלא יטעו כבשאר שבתות השנה[346].

חליצת מנעלים, וישיבה על הארץ אינן נוהגות עד צאת השבת [כאן בשכונה, בשעה **8:56**][347]. אסור להכין הקינות או נעלי תשעה באב לפני יציאת השבת. מנהגינו, שאין מחליפים בגדי שבת עד לאחר קינות.

מותר ליטול מים אחרונים כדרכו, גם אם הוא כבר אחרי השקיעה.

אם שכח מלברך ברכת המזון עד שחשיכה, אומר רצה אבל לא יאמר נחם בברכת המזון[348].

---

334) שו"ע סתקנ"ב ס"י.

335) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 684. שם ע' 723 – בנוגע לת"ב. וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 9 הע' 19.
ובסה"ש תנש"א שם ע' 726 – ע"ד עיו"כ כפי שיעור ב' ימים.

336) משנ"ב סתקנ"ב סקכ"ג. לוח כולל חב"ד.

337) וראה מג"א סקי"ד (הובא בלוח כולל חב"ד) שמ"מ ישב בדאבון נפש ולא ישב בסעודת חברים, והיינו – פרט לב"ב (משנ"ב שם סקכ"ג).
אבל יש מקילים. ובפרט ברגיל כן בכל שבת, שאז אסור לו להמנע (בכור שור תענית כט, ב. הובא ביד אפרים, שע"ת סקי"א ובמשנ"ב שם. ועוד). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סקכ"ה סק"א. ולהעיר גם מסעודה המפסקת דשנת תרס"ג – בסה"ש תרפ"ט שם. תרצ"ט שם. לקו"ד שם.
ואף שבין אנ"ש לא רגילים כ"כ בס"ג – בכ"מ נהגו בזה בימי הקיץ הארוכים. וכן בישיבות ובמושבים דאנ"ש לימי הקיץ – נהגו בההתוועדויות בזמן ס"ג.

338) להעיר מאג"ק חי"ח ע' תע.

339) ול"ג מנפל למשכב או חלה כל גופו, שהתירו לו לאכול מאכלים הניכרים שהם לרפואה. וה"ה על העתיד – בחושש שיפול למשכב במוצ"ש.
ועוד, שלכמה דעות, אי"ז בגדר רפואה, הן מצד פעולתו, שאי"ז פעולת רפואה [וע"ד כדורי שינה וכיו"ב]. ועוד שבלא"ה מקום לומר ולהקל ברפואה מונעת, וע"ד לשמור על המכה, וה"ה בעניננו. והן מצד מהותו (ועדיף מויטמינים), שה"ה תחליף למזון והוא בגדר מאכל בריאים.
וגם י"א שבבריא בכלל ל"ש איסור רפואה אא"כ בחלש ולחזק מזגו – ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סנ"ד סק"א. והרי נתפשטה ההוראה (ומפי השמועה – גם ע"פ הוראה ואכ"מ) להקל גם במשככי כאבים.
והנה אם מדין הכנה, מסברא אין מקום לחלק בין זה לאוכל בשבת בס"ג לחזק גופו למחר. וגם אינו ניכר במעשיו שמכין לחול. ובאו"א, שפעולתו ניכרת כבר היום.

340) ויש המחמירים לקחתם דוקא במוצאי שבת בלי מים.

341) וצ"ע בשיטת אדה"ז בענין זה – ראה ס"ח סרס"ו. מג"א סר"צ. סש"ז סק"א. א"ר ותו"ש שם. אדה"ז סר"צ ס"ו. סש"ז ס"א.

342) משנ"ב סתקנ"ג בשעה"צ סק"ז.

343) אבל משום בליעת הרוק לבדו אין איסור.

344) רמ"א סתקנ"ב ס"י.

345) קיצור שו"ע סקכ"ה ס"א.

346) משנ"ב שם סקכ"ד.

347) ראה שד"ח פאה"ש מערכת בין המצרים ס"ב אות יח. שש"כ פס"ב הע' פח.

348) שע"ת סתקנ"ב סקי"ג (וחולק על הלק"ט ח"ב סקל"ו, הביאו בנו בלקט הקמח הל' ת"ב (נג, סע"ד). והב"ד בשו"ג סתקנ"ז סק"ו ובשת"ז סתקנ"ב סקי"ט). וכוותי' דהשע"ת – כ"פ בכה"ח סתקנ"ב סקס"א. ולדידן, ודאי דינא הכי, דאנן קיילן"ן אפי' באוכל בע"ש וקידש עליו היום ולא אכל משחשיכה שאינו מזכיר של שבת. וכש"כ בנדו"ד (שהרי אפי' בת"ב גופא נסתפקו בזה, והבו דלא לוסיף עלה. ואף

מוצאי שבת קודש בשעה **8:56**.

מוצאי שבת קודש, ט' מנחם־אב, תשעה־באב

"אין שמחה בא אלא בתשעה באב"[349]

תשעה באב חמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[350].

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית): ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות, שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

בכמה מקומות[351] שלעתיד לבוא יהי' תשעה באב יום טוב הכי גדול, יותר משאר הימים טובים, ויותר משאר הצומות שיהפכו לימים טובים.

באגרות קודש[352]: עס איז באוואוסט דער חסידישער וואַרט[353], עבדו את ד' בשמחה, אז אפילו תשעה באב – יהפך במהרה לששון ולשמחה – בביאת משיח צדקנו, דארף דער תענית און זאגען קינות, בשעת מעשה זיין אויך בשמחה–געפיל, וואס מען האט דעם גרויסען גליק און מעגליכקייט צו מקיים זיין דעם ציווי מלך מלכי המלכים הקב"ה, און לויט ווי עס [איז] אפגע'פסק'נט געווארן אין רמב"ם סוף הלכות לולב, אז דער וואס פארמיידט זיך פון שמחה, ראוי להפרע ממנו וכו' און דער וואס טוט דאס עבודה גדולה היא כו' עיין שם.

איתא בירושלמי שביום שחרב הבית (ת"ב) "יליד מלכא משיחא". ובפרט ע"פ הידוע שביום הולדתו של אדם מזלו גובר, דלפי זה נמצא, שביום ת"ב מתגבר מזלו של משיח צדקנו, והוא יום מסוגל לענין של ישועה וגאולה. וענין זה נוגע להלכה למעשה, וכמ"ש הרח"ו בשם האריז"ל שזהו מהטעמים שאומרים "פסוקי נחמה" "ביום ט"ב במנחה . . כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", וי"ל שזהו הטעם הפנימי שנק' ט"ב בשם "מועד"[354].

למ"ד לאומרו בת"ב – אי"ז מדין "מעין המאורע", שהרי בת"ב אין קרבן מוסף ואי"ב חובת הזכרת מעין המאורע).

349) פס"ר פי' על נהרות בבל בסופו. ושם: לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ובבמדב"ר (פי"ג, ה בסופו): אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם.

ולהעיר מפי' הידוע (קדושת לוי ועוד) במאחז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", שזוכה הוא מלשון הזדככות שמזדכך ורואה עתה בשמחה, קצת משמחת ירושלים איך יהי' לעת"ל, שע"י שמצטער ומתאבל על חורבן ירושלים מעורר הגאולה, ולכן זוכה מיד לראות בעוה"ז הנחמות של עתיד, שמראים לו תיכף הנחמות העתידים. וראה פרי צדיק דברים טז.

350) ההערות וציונים לקטע זה ושלאחריו, תמצא לעיל בדיני שבעה עשר בתמוז.

351) ראה ד"ה ציון במשפט תשל"ה הא' (סה"מ מלוקט ח"א ע' קנד) הע' 41*. לקו"ש חי"ח ע' 313. סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 611 הע' 27. ר"ד משיחת ש"פ דברים תש"נ. ובכ"מ.

352) חי"ב ע' רצז.

353) ראה גם שיחת כ' מנ"א תשל"ד. ולהעיר משיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ח בנוגע לשון המאמר בד"ה נחמו תרכ"ו ע"ד "ההפרש . . בין ט' באב לשמח"ת", שלכאורה ה"ז לשון מוזר. ועיי"ש הביאור שט"ו באב דומה לשמח"ת, וממילא גם ט' באב שעל ידו בא העילוי דט"ו באב דומה לשמח"ת, רק שבת"ב הוא בקו הירידה והעלם, ובט"ו באב ושמח"ת הוא בקו העלי' והגילוי.

וכ"ה בס' תורת שמעון השלם (תשע"א) ע' קלא בשם הר"ש מיערסלאוו, **עיי"ש**. וכן מסופר על הר"ד לייקעס תלמיד הבעש"ט (אדמור"י טשרנוביל ע' צה). וראה ייטב פנים אבני זכרון לר"ה אות י, הובא בשיח השדה ס"פ דברים אות קצד.

ולהעיר מעבודת ישראל פ' מסעי (חלקו הועתק באוה"ת, כנ"ל אצלנו בדיני בין המצרים): אפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא מכל מקום יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו במהרה וישמח ה' במעשיו.

ובס' מגן אברהם (מטריסק) ס"פ מסעי, שאע"פ שהם ימים הנמוכים בשנה, עכ"ז בת"ב נולד משיח שאז הלידה והתגלות אורו של משיח, ולכן אדרבה היא שעת הכושר שע"י שיתאמץ ויסיר מאתו החשכות יזכה לאור גדול להרגיש האור של מלך המשיח.

354) לקו"ש חל"ט ע' 8 (משיחות ש"פ דברים תשמ"ז–מ"ח).

בכמה ספרים נזכר שכ"א ימי בין המצרים מי"ז בתמוז עד ערב תשעה באב הם כנגד הימים מראש השנה עד הושענא רבה, ותשעה באב – כנגד שמיני עצרת (ושמחת תורה)[355]. ועוד מצינו, שתשעת ימים הראשונים של חודש מנחם אב כנגד ימי חג הסוכות, ותשעה באב – כנגד שמחת תורה.

אף שאין להסיח דעת מהאבילות[356], וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה[357], כמ"ש שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה[358], אסור ליפול בעצבות ח"ו, שהרי כתיב עבדו את הוי' בשמחה[359].

בספר השיחות תש"ג ע' 41 (שפעם באה קבוצה של יהודים מליטא לאדמו"ר הצמח צדק, ואמרו שיש להם קושיות וכו'): האבן זיי געזאגט, אז זיי האבן געזעהן א גרויסן חסיד האט ער שמח"ת געווויינט און תשעה באב געזונגען, און האבן מסיים געווען: מילתא דמתאמרא באפי מארי' לית בה משום לישנא בישא. האט הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק זיי געענטפערט, אז ביי א חסיד איז דער ניגון ניט קיין שמחה און די בכי' איז ניט קיין עצבות. די בכי' איז מרירות . . תשעה באב בעת החורבן אז ער זעהט ווי עס איז נתקיים געווארן דער חורבן, איז דאך בכל עצב יהי' מותר און גלויבט בקיום יעודי הגאולה, איז פון דעם זינגט ער, דער ניגון איז להתענג על הוי'.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה[360]. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה[361]. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם[362].

---

355) כן מצינו בספרים, שעשירי באב כנגד שמחת תורה. ובאו"א קצת, ששלשת השבועות על הסדר כנגד שבעת ימי פסח שבועות (וימי תשלומין) וסוכות, ות"ב – כנגד שמע"צ. [ובכ"מ דקודם מ"ת הי' יו"כ בעשירי באב].

356) וגדר היסח הדעת – שקובע עצמו לדבר אחר (ולכן מותר במלאכה שאי"ב שיהוי). אבל בשעת הקינות, לא יפסיק לבו מהאבל בכלל. (כן מוכרח מזה, שבשעת הקינות אסור אפי' לספר דבר ולצאת חוץ, משא"כ בשאר היום). וראה בסוף הקובץ במילואים (ח).

357) והובא **לדינא** בשו"ע או"ח סוסי' תקנד.

358) ובלקוטי תורה פ' נצבים מז, ב ואילך, משמע שע"י הבכי' בת"ב מעוררים רחמים להיות נמשך אח"כ יגמה"ר באלול.

359) ראה אצלנו בשו"ת אתרא דרב סי' ה'קפג. וש"נ. ולהעיר מהסיפור דהר"ש מונקעס, הובא בלקוטי ספורים (פערלאוו, תשכ"ו)) ע' נג, ובשינוי נוסח – בשמועות וסיפורים ע' 38. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשצט.

360) וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת בריטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאו' קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כעי"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סשע"ח).

אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג הי"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישובו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם הנ"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו'", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלן, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ווידוי (וכבר הקדימו בענין זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש שתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה'" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

361) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

362) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבח רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ח] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוה אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתהנה גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם[363].

דברים האסורים בתשעה באב

בקביעות שנה זו שחל תשעה באב במוצאי שבת, ב**שקיעת החמה** אסור באכילה ושתי', רחיצה וסיכה והרחקות לבני זוג, ו**בצאת השבת** אסור בנעילת הסנדל ויושבים על הארץ. ואסור בכל אלו הדברים (חוץ מישיבה על הארץ, כדלקמן) כל היום ואפילו בין השמשות עד צאת הכוכבים במוצאי התענית[364].

אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אסור אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר.

עוברות ומיניקות מתענות בט' באב, ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור. אולם אם הריונה בסיכון או הריונה קשה או שמרגשת חולשה יותר מן הרגיל או שיש חשש שתפסוק החלב תאכל ותשתה כצרכה[365].

יולדת תוך ז' ימים, ואפילו לאחר ז' – אם הוא תוך שלשים יום, כל שעדיין חלושה, אינה מתענה. אך אם מרגשת בעצמה שהיא בריאה לגמרי והתענית לא יזיק לה, יש לה להשלים אפילו תוך ל' יום.

חולה שהוא חלוש וחש בגופו וצריך לאכול אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו.

קטנים פטורים מלהתענות.

הפטורים מלהתענות צריכים שיאכלו בצינעא.

בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[366].

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקרה התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

---

363) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנוד עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך ליזהר ביום התענית מכל מכשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך ליזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכועס הרי הוא כעוע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצום לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה.

364) ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.

365) ראה הליכות שלמה פט"ז, א–ב ובהערות שם.

366) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי–פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה[367]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[368]. גם מי שפטור מלהתענות, וכן קטן שיש בו דעת להתאבל, לא יאכל מעדנים[369] רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

מי שאינו מתענה[370] צריך להבדיל[371] לפני אכילתו[372]. ויתן היין לקטן שהגיע לחינוך לשתות[373]. [אבל בנשים, כיון י"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה[374], ולכן תתן לקטנה]. ובאם אין קטן, יבדיל על חמר מדינה[375] וישתה

367) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

368) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב טז'מה.

369) ולא בשר ויין (ראה בלוח לת"ב נדחה לענין הבדלה. ובפס"ד שהובא שם משמע להדיא גם בנוגע לבשר. ובלא"ה, גם בשאר תעניות אין לחולה לענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך, בכדי להשתתף עם הציבור).

יש שכתב שאין לו לאכול ב' תבשילין בדאפשר, דלא גרע מעת"ב (ראה עד"ז בביהגר"א סתקנ"ה סק"ד בנוגע לזה שימעט מכבודו ומהנאתו בת"ב (שם ס"ב), שאף בסעודה המפסקת אמרו ימעט וכו'). ולא נהיגי הכי. (ול"ד ליין שא"צ לו, ועוד שבשר ויין אסור גם לאונן, משא"כ ב' תבשילין שהותר למי שמתו מוטל לפניו, ואין לנו לחדש איסורים מעצמנו. ועיקר איסור ב' תבשילין בסעודה מפסקת (לא מדיני אנינות ואבלות אלא) שתהא סעודה עני' ושפלה. וכבר העיר בזה בהגהות אמרי ברוך לט"ז רסי' תקנב שבאיסור שני תבשילין חמור סעודה המפסקת מאנינות. איברא, שמצינו כעי"ז באונן, ראה בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה "ולא אוכל כל צרכו". אמנם, בב"י יו"ד שמ"א כתב שהשמיטוהו הפוסקים (אף שנזכר בתוה"א לרמב"ן) דכיון דלא אידכר בברייתא דתלמודא דידן משמע דלא קיימא לן הכי. ועוד, שמ"מ אינו דומה לאונן, שבאונן לא אסרו ב' תבשילין. ובכלל, שאני סעודה המפסקת שהאיסור שוה בכל ולא גזרו לחולה בת"ב שהוא רק ליחיד.

370) וגם כשאוכל רק פחות מכשיעור, שאסור אפי' לטעום קודם הבדלה, ויתן לקטן. ובאם אין קטן, כיון שלא הותר לו (מאיזה סיבה שתהי') רק לאכול ולשתות פחות מכשיעור אין לו להבדיל, שאין לנו להורות לו לשתות מלא לוגמיו ולבטל התענית (וראה שו"ת הצ"צ או"ח סי' קי. ושקה לסמוך על הדעות שחובת שתיית הכוס בשיעור מלא לוגמיו אינה מעכבת בהבדלה, או שלא נעקר התענית אא"כ בשתה רביעית). ודומה למי שאין לו יין, שבאמת חלש יכול לסמוך להקל שמותר לו לאכול מיד. וראה בתורי"ד פסחים קו, א ד"ה קפיד, דכל היכא דאיכא דרדא דאיסורא מותר לטעום קודם הבדלה. וכה"ג מצינו בשו"ע אדה"ז סתע"ג ס"ז במי ששכח להבדיל שטועם ירקות קודם הבדלה שלא יהא כמוסיף על הכוסות. וראה מה שהארכנו בזה במקורות ועיונים בהלכה יומית אות תקנח. והה"נ בנדו"ז שהותר לו לטעום קודם הבדלה שלא יעבור בביטול הצום. וראה כעי"ז בשש"כ פנ"ו הע' לז (לענין קידוש, אף שדבריו צע"ג. והו"ע סיים עלה שלא נזכר כלל בפוסקים ד"ז). וחזי לאצטרופי הדעות שחולה פטור מהבדלה בת"ב, אף שאי"ז עיקר לדינא.

371) שו"ת בעי חיי או"ח ח"ב סע"א. דגמ"ר סתקנ"ט ס"ח. שע"ת סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ח.

ובנוגע לקטנים – נחלקו הפוסקים, ודעביד כמר עביד [ועי' מג"א רסי' תקנו ושו"ע אדה"ז סתרי"ט סוס"ז], ועכ"פ ודאי שמותרים הם לאכול לפני הבדלה (שו"ע אדה"ז סרס"ט ס"ג – בנוגע לקידוש. וה"ה להבדלה, ע"פ תוד"ה אשתלי – פסחים קו, ב).

372) כה"ח סתקנ"ו סק"ט. והכי נהוג. אבל בשו"ת בעי חיי הנ"ל שמבדיל מיד בלילה. וצ"ל בכוונתו דמיירי כשאוכל מיד בלילה. וכ"נ שהבין בכה"ח שם. וכ"כ בשו"ת יחו"ד ח"ג ס"מ. וראה שו"ת מנח"י ח"ח ס"ל סק"ד. ח"י סל"א סק"ט. שש"כ פס"ב סמ"ו.

373) כבכל מוצאי שבת בתשעת הימים.

ובאמת, כ"ה גם בת"ב (מדין אנינות), וכדמוכח מהמנהג שגם במוצאי ת"ב אסור בבשר ויין מפני אבלות של יום, וכן ממה שנזקקו להתיר בת"ב שחל בשבת. וכ"ה להדיא בשו"ת תשב"ץ ח"ב סער"א. וכ"מ בפס"ר פל"א, הובא בהגמ"יי תעניות פ"ה הי"ד (ובמהדורת פרנקל).

ואולי מקום לחלק שאחר חצות מותר ביין, ע"פ או"ז הל' ת"ב סתט"ו וב"י רסי' תקנז בשם הריטב"א, שה"ה כאחר סתימת הגולל. ויש לחלק. ובפרט לד' הטור סתקנ"ב שהאיסור בשתיית יין בסעודה המפסקת לא משום שמחה (וראה משה"ק בהגהות אמרי ברוך) אלא שלא ישכח רישו ומצוה שיזכור החורבן. (ומה"ט אסור גם בבשר עוף). ומה שהותר ליולדת לשתות מיין המילה – ראה לקמן בהע'.

וראה לעיל בהערה במוצ"ש שבתשעת הימים.

374) נתבאר לעיל במוצ"ש שבתשעת הימים.

375) ואילה"ק ממש"כ בהגהות רעק"א יו"ד שמ"א ס"א בשם מוצל מאש להסתפק שמא אונן אסור גם בחמר מדינה, וא"כ לא הרווחנו במה שמבדיל על חמר מדינה – דהתם מיירי במידי דמשכר דוקא, וכמפורש בשו"ת מוצל מאש ח"ב סכ"ב. והחוששים מלהבדיל על חמר מדינה, או כשאין חמר מדינה – מבדילים על היין (כדעת שו"ת דברי מלכיאל ח"ו ס"ט. ועוד), ועדיף – על מיץ ענבים (ע"פ משנ"ב סתקנ"ב סק"ז), וישתו רק כשיעור. (ונראה שמותר לשתות רביעית ולא רק מלא לוגמיו, שלא להכנס לספק ברכה אחרונה. וצ"ע בשו"ת דברי מלכיאל שם).

אמנם, בת"ב נדחה, בהבדלה אחרי ברית מילה, ולאחרי מנחה, **לכו"ע** מבדילים על יין, וישתה א' מבעלי הברית שאינו מתענה (לפי שיו"ט שלהם הוא (שו"ע סתקנ"ט ס"ט) והותר בבשר ויין (ערוה"ש שם ס"ט. אבל ראה שו"ת שו"מ מהדורה ה' סל"ט).

[ולכאורה אתיא בק"ו מכוס ברכת המילה שנותנים ליולדת לשתות גם בת"ב שאינו נדחה (שו"ע שם ס"ז). ובפשטות הכוונה ליין ולא לחמר מדינה, והרי י"א שאא"פ לברכה על חמר מדינה, אא"כ נאמר שהכוונה ליין מגתו. וכנראה שבמקום מצות מילה הקלו. וי"ל, שגם כשאינו נדחה – אהני סברא זו דיו"ט שלה הוא (אף דל"א הכי רק לגבי נדחה) לגבי איסור שתיית יין בת"ב שהוא רק מדרבנן. ויש שנדחקו לאוקמי בצריכה ליין מחמת חולי'. וראה אות ברית יו"ד סרס"ה סק"ה שפי' בד' המחבר בשו"ע יו"ד סרס"ה ס"ד שאין היולדת יכולה לשתות יין בת"ב – דאכן מיירי מצד איסור שתיית יין ולא מצד דין תענית. וכבר האריכו בסתירת המחבר שבסתקנ"ט כ' ששותה יין. וגם בב"י סתקנ"ט כתב לברך ללא כוס. וראה באורוכה הנסמן בבירור הלכה זילבר יו"ד שם. ואכ"מ. וגם להעיר שכ"ז רק לדעת המחבר שהתיר בשבוע שחל בו לשתות מיין הבדלה, וכן שאר יין דמצוה, אבל להרמ"א שגם מר"ח נותן לתינוק, הרי שבברי"מ בת"ב צריך ליתן לתינוק. וכ"ה בד"מ

בעצמו[376]. וה"ה באשה[377].

אשה שאינה מתענה, באם אינה רוצה להבדיל בעצמה, יכולה לבקש מבעלה להבדיל עבורה גם אם הוא מתענה, וגם הוא יוצא יד"ח בהבדלה זו[378] ובתנאי שישקה מהיין לבר חיובא שנתכוון לצאת יד"ח בהבדלה זו, ואפי' קטן שהגיע לחינוך, אבל לא לאשה[379]. ובנוסח ההבדלה אומר כרגיל, הנה א־ל ישועתי וכו'[380], חוץ מברכת בשמים. ברכת מאורי האש אומר רק באם מבדיל במוצאי שבת (ולא אמרו לפני זה במוצאי שבת).

הפטורים מלהתענות שאכלו כזית פת[381], יאמרו נחם בברכת המזון[382] לפני ובנה ירושלים, ויחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"[383]. שכח ולא אמר נחם, יצא ואינו חוזר.

אף שמן הדין מותר לעשן בתענית ציבור למי שרגיל בזה[384], בתשעה באב ראוי להחמיר בדבר.

סתקנ"ט סקי"ב. רמ"א יו"ד סרס"ה ס"ד. וכ"פ אדה"ז סתרכ"א ס"ד)].

ואם מחמירים להתענות, או בהבדלה **שלפני** הברית, נותנים לקטן שהגיע לחינוך (אבל לא ליולדת שספק אם חייבת בהבדלה).

376) ראה כה"ח סתקנ"ו סק"ט.

377) ופשוט שאף נשים המקפידות שלא לשתות מיין הבדלה, אין להן להקפיד בכה"ג (ראה משנ"ב סרצ"ו סקל"ה).

ולהעיר, דל"ש כ"ז בחמר מדינה כ"א ביין (לפי הטעם שבשל"ה, הובא במג"א סרצ"ו סק"ד. ובשו"ע אדה"ז השמיטו. ושם (שם בס"ו): **א"צ** להטעים מכוס של הבדלה להשומעים. ויל"ע בשכר העשוי מחטים, ע"פ ברכות מ, א). ועי' עו"ש בהלכה היומית שבהע' לעיל בענין מנהג הנ"ל.

378) ע"פ שע"ת שם – בחולה המבדיל. וראה שו"ת צי"א חי"ד סמ"ד. שש"כ פס"ב סמ"ח.

379) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד בסוגריים. אבל ראה סק"צ ס"ד. סרס"ט ס"ג. סתרכ"ד ס"ב. וראה תהל"ד סרצ"ה. קצוה"ש סצ"ז בבדה"ש סק"ו. וראה בהל' היומית הנ"ל.

380) וכמנהגנו במוצאי יו"ט – ע"פ לבוש ופמ"ג סתצ"א במ"ז סק"א. וראה מגדל עז ע' רכו. וגם אבל אומרם – משנת יעקב ח"ג קצב, ב, בהגהות ע"ס משמרת שלום. ודלא כפת"ש יו"ד סשע"ו סק"ב וסשצ"א סק"א.

י"א שכשמבדיל ללא בגדי שבת (כגון שמבדיל בבוקר יום א') לא יאמר פסוקים אלו. אבל כמדומה ברור שאין המנהג כן.

ובפרטיות: דהנה, י"א ששייך רק למוצ"ש, אבל למנהגנו אומרים גם במוציו"ט (כנ"ל).

וגם לי"א שאבל אינו אומרן משום שמחה (שהוא לסימן טוב), או משום איסור ת"ת – הנה, למנהגנו כל דבר שהוא סדר היום אומרים בשופי כולל חת"ת וכו'. וצע"ג לומר שפסוקי הנה גרע טפי מהנ"ל. וכמדומה שכן המנהג הפשוט גם בימי אבילות.

אלא, שבלוח כולל חב"ד כ' במוצאי ת"ב שמתחיל מבפה"ג. ובבית חיינו נהגו בפשיטות לאומרם במוצאי ת"ב (ראה להלן בזה). ועדיין י"ל שבת"ב גופא, בזמן אבילות, לא יאמרוהו. אבל כנ"ל לא נהירא.

381) ובקביעות שנה זו – להעיר מהשקו"ט (שו"ת לב חיים ח"ב סקנ"ט. וראה הנסמן במעדני איש (שושן) ס"ב סי"ב) אם בחולה הפטור מתענית חייב במלוה מלכה. ולמעשה, הוכרע שבת"ב אין חיוב ומצוה בדבר.

382) ואומרים שיר המעלות לפני ברכת המזון (ולא על נהרות בבל).

383) כבתפילה – רמ"א סתקנ"ז ס"א ובמג"א ס"ק א. וראה בביאור הלכה ח"ד סתקנ"ז שהביא מכו"כ מקורות שכך נקטו לדינא.

וראה גם פסקי הסידור (להגרא"ח נאה) אות קפה (לעניין יו"כ), שהשיג על שעה"כ פל"ד ס"ט, ודברו הובאו בקיצור בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' ע. והרי גם למאי דחש לדעת החולקים בשו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"א – היינו רק לגבי ברכת אשר נתן, משום ברכה לבטלה, אבל אין חשש בהזכרה באמצע הברכה. ובת"ב – קיל טפי מיו"ב, שהרי הוא ממש מתוכן וענין הברכה גם בשאר הימים, וכנוסח הרמב"ם בברכה שלישית דברהמ"ז שאומר "נחמנו הי"א בירושלים עירך", וחותם "מנחם עמו בבניין ירושלים". וכ"ה בטושו"ע (ודאדה"ז) סקפ"ח ס"ד: "מנחם ציון בבנין ירושלים". וידוע מתלמיד האריז"ל שאמר נחם בכ"י (וראה שיחת ש"פ בהו"ב תשט"ז. ל"ג בעומר תשכ"ב ותשל"ה. ש"פ תצוה תשכ"ז. אחו"ק תשכ"ח. ש"פ אמור תשל"ז. פסח שני תשמ"ג. ובלקו"ש ח"ג ע' 1003 מפורש שהכוונה לברהמ"ז. אבל ראה לקו"ש חל"ז ע' 138 הע' 67. לקו"ש חכ"ב ע' 330 ואילך. ואיך שיהי', ברהמ"ז אתיא בק"ו מתפלה). וראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ספ"ד שהאומר נחם בתפלה בכל יום אין מחזירין אותו בדיעבד. ואף גם בט"ז סתרי"ח סק"י שחולק הן בנוגע ליו"כ והן בנוגע לת"ב, איכא למישמע מיני', דת"ב עדיף, ממש"כ בסו"ד "ואף לענין ת"ב נראה כן", ומשמע שאינו כביו"כ.

הן אמנם שבשו"ת בעי חיי סע"א (הביאו בברכ"י סתקנ"ז סק"ב) כתב הכנה"ג לחלק בין יו"כ לת"ב, כיון שבת"ב אומרים נחם רק לעת המנחה. אבל כבר כתב במג"א סתקנ"ז סק"א, שמדינא אומרו בכל התפלות (וכ"ד רוה"פ, וכפי שהעיר בברכ"י שם על הכנה"ג), ורק ממנהגא אומרים רק במנחה, ובברהמ"ז שאין מנהג אומרו כל היום (ראה מג"א ומחה"ש שתקנ"ז סק"א). ובברהמ"ז יש גם טעם אחר לאמירתו – ראה שו"ת דברי יציב או"ח סרמ"ד. [אבל להעיר שבמל"ח ס"י סקפ"ג, וכן בבא"ח דברים ש"א סכ"ז, כתבו לומר נחם רק אם אכילתו מזמן מנחה גדולה. אבל שתיקת כל הפוסקים מוכיחה דלא ס"ל הכי. ואדרבה].

ואף גם מש"כ בביהגר"א סתקנ"ז סק"א, דשאני ת"ב שאי"ב קרבן מוסף וממילא אין חובת הזכרת מעין המאורע – אה"נ, שאי"ז מדין מעין המאורע (ראה שפ"א שבת כד, א. ובס' החיים סתקנ"ז, מדין ברכת האבלים בברהמ"ז. ושוב דחה וכתב שהוא מדין מועד. וכבר ביארו בכ"מ, שההזכרה בברהמ"ז היא "מעין הברכה" ולא מעין המאורע" – ראה ברכת מרדכי חנוכה סכ"ז. נזר המלך גולדברג ס"ה. דביר הקודש מועדים ע' קלט. אגרות הגרי"ד ע' מג). וראה עוד בדמשק אליעזר לביהגר"א שם. שדה אליהו שבת כד, א. ועוד.

ומש"כ בט"ז סקפ"ח סק"ג שלא לשנות חתימת הברכה בשבת, שהפתיחה והחתימה צ"ל שוות (והביאו עה"ג בשו"ע אדה"ז שם) – אינו שייך לנדו"ד, שבאמת רחמים ונחמה היינו הך, ורק מי שמקפיד לשנות החתימה בשבת, ואינו אומר "בונה ברחמיו" דס"ל שאין לבקש רחמים בשבת, גילה דעתו דרחמים שאני מנחמה, אבל כשמשנה בת"ב בכדי להזכיר נחמת ציון לית לן בה. וכמו שחותמים בברכה שלישית בבית האבל (ראה ש"ך יו"ד סשע"ט סק"ד).

384) וראה במאורי אור ח"ה בספר עוד למועד פסחים סתע"ח (לא, א – העתיקו בשו"ת זכר יהוסף או"ח סקצ"ח): דברי המחבר ההוא

ועכ"פ גם מי שדחוק לו מאד כיון שמורגל בו ביותר, יעשן רק בצינעא בתוך ביתו. ויש שכתבו גם בזה להתיר רק אחר חצות. ונקיי הדעת אינם מעשנים כלל בתשעה באב. אבל אם אינו צריך בכך, אין להקל (שיש שכתבו ששומר נפשו ירחק מזה אפילו בד' צומות, וכ"ש בת"ב, והחמירו מאד עד שכתבו שמי שמעשן בת"ב ראוי לנדותו). ובזמננו שנתפרסם גודל הסכנה בעישון, יש להימנע מהעישון גם במשך כל השנה.

רחיצה

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן. ואפילו להושיט אצבעו במים[385].

בבוקר נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[386]. ולאחר שנגב ידיו ועדין לחות קצת, מעבירם על עיניו. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב (ובקביעות שנה זו – בערב שבת) ומוציאה מן המים והיא מתנגבת – עד שאין בה טופח ע"מ להטפיח[387] (ובלאו הכי אסור) – ומקנח בה פניו ידיו ורגליו[388].

גם הנוהגים לטבול במקוה בכל יום אסורים לטבול בתשעה באב.

נגע במקומות המכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. היוצא מבית הכסא יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[389]. באם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם נגע בנעליו, ואפילו בנעלי בד (באם אינם חדשים), נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו.

נתלכלך בטיט או בצואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

חולה[390] רוחץ כדרכו.

[שכנה"ג] שמנדין אותו מי נתן רצועה ומקל בידו על דבר שאינו כלום ואולי במדינתו שיושבין בביהכנ"ס כל היום כמ"ש בשו"ע לכך החמיר ואיים במקומו בשעת אמירת הקינות . . ומי ביקש זאת ממנו והבו דלא לוסיף כי הטפל משכח העיקר מן ההמון שעומדים בט"ב אחר ביהכנ"ס כל היום בנעילת הסנדל שאיסור גמור.

והוסיף על דבריו בשו"ת זכר יהוסף סקצ"ח: אין להחמיר במה שאין בו חשש מדינא . . [ד]היכי שסובר שהוא מעיקר הדין אסור להחמיר . . ועל המדפיסים מוטל להסיר מ"ש בקיצורים בבאר היטב וחיי אדם, ולכל הפחות להזכיר דברי התשובות בזה, ושאין להחמיר בזה יותר ממשא ומתן דמקילין מדינא אחר חצות . . [ושוב העתיק מש"כ במאורי אור שם] ועל כיוצ"ב נאמר ולא תוסיף ולא תגרע, כי ריבוי חומרות נוספות שאינם לסייג גורם לגרוע גם במה שמחוייבים מהדין, ואולי שהחמיר השיורי [בעל שכנה"ג] במקומו בפרהסיא למזלזל על דרך שאמרו מנדין על כבוד הרב, ובפרט כנודע שהשיורי נכשל אז לבטל לגמרי התענית בט"ב, שהאמין לשמועת שקר שהגיע הזמן שיהפך לשמחה, וכנודע שמינהו אז ש"ץ שר"י לרב באיזמיר . . ולזה החמיר השיורי לשנה הבאה גם בשאר ענייניו שאין מחוייבין מהדין להוציא מלבן של צדוקים הנתעים באותה העת.

ובא"א מבוטשאטש ססי' תקסז (לענין עישון בתענית ציבור בכלל): פשיטא שאין שום פתחון פה על הנוהגים להתיר, וגם אותם שכתבו להחמיר היתה כוונתם רק וכו' משא"כ במדינתנו אין שום פתחון פה כל שהוא לחשוש בזה וכו' והמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ובשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח סמ"א (לענין תענית בכלל): דבר זה יהי' גיאות גדולה להשיב בו מה שכבר נתפשט בעולם להתיר וכו' אני מחמיר מנעורי נהגתי כן לעצמי, אבל מי ישער לאחרים בשתיית טאבאק, טבע אנשים אינו שוה בו, יש שהוא אצלו חצי חיות ויש שיכול למנוע עצמו וכו' אך לא נאה ולא יאה לשאול עליו לדינא כלל. וראה בארוכה שו"ת יבי"א ח"א סל"ג ובחזו"ע דיני ארבע תעניות ע' לב.

ועכ"ז, בהיות שכמה אחרונים החזיקו בתוקף בדעת המחמירים ואף כתבו דברים חריפים למאד (וראה גם במח"ב סר"י סקי"ג מה שגילו מהשמים להר"י אזולאי בדבר), ראוי להחמיר בדאפשר, כבפנים.

385) ואם חל ל"ט בליל ת"ב תטבול במוצאי ת"ב, ולכתחלה תרחוץ ותחוף מעט בערב תשעה באב ולמוצאי ת"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. ואם לא רחצה וחפפה בערב תשעה באב יש לה לרחוץ ולחוף במוצאי ת"ב ותשהה שעה אחת בעסק החפיפה – ראה שו"ע סתקנ"ד ס"ח. מג"א שם סק"י. שע"ת סק"ח. כה"ח סקמ"ג.

מותר להפסיק בטהרה בת"ב. אבל הרחיצה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

386) אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע "י"ל אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאווה כ"כ לשרות, וע"ד מש"כ בשו"ע רבנו מהדו"ב בסופה, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמא דמסתבר הוא" (אג"ק ח"ג ע' קמח).

387) פירוש, כשמניחין דבר אחר עליו אותו דבר הוא טופח ויכול להטפיח אחרים.

388) מטעם זה מותר להשתמש בממחטות לחות כל זמן שאינו טופח ע"מ להטפיח.

389) והנוהגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטלן גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשארו נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

390) ויולדת מותרת לרחוץ אפילו בתשעה באב, ואין להקל בזה [אלא אם כן צריכה לכך משום רפואה] שאין אנו רגילין כ"כ ברחיצה –

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה.

נשים המבשלות וצריכות לרחוץ את הבשר מותר אף שממילא רוחצת גם ידיה. וכן בהדחת כלים[391].

הצריך לאכול לחם בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע[392]. ונוטל מים אחרונים כדרכו כל השנה.

סיכה

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה לתענוג אסורה.

בכלל זה, בושם וכל אבקות וחומרי קוסמטיקה שונות.

להעביר זוהמא מותר[393]. ולכן מותר להשתמש בדאודורנט בלי ריח.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת בסיכה[394].

סיכה לרפואה מותר.

מותר להתיז על גופו דבר נוזלי נגד יתושים[395]. והוא הדין קרם הגנה מהשמש.

נעילת הסנדל[396]

אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור[397]. [ובספר המנהגים חב"ד: "הולכים בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור. ודלא כהמחמירים"].

מג"א סתקנ"א סק"מ. וכ"כ בא"ר סקל"ה משמו, שיולדת מותרת לרחוץ אבל בת"ב אין להקל. ובדרה"ח סי' קל ס"ז בשם הא"ר שבת"ב עצמו אסור. ובמשנ"ב בשעה"צ סקצ"ד בשם דרה"ח, שבת"ב עצמו צריך להזהר מזה.

והמוקף בחצא"ר – כ"נ פשוט. ובשו"ע יו"ד סשפ"א ס"ג: יולדת אבלה שצריכה לרחוץ. ובנוגע לאבלות ביום הראשון, בב"ח שם (דס"ל שאסורה מדינא ביום א' כאיסטניס): "מיהו אם היולדת צריכה לרחוץ ע"פ הנשים הבקיאות אין להחמיר אפי' ביום הראשון". וראה בדרישה שם. (וצ"ע, דלשיטתו שאסור מדינא, מאי שנא בצריכה, שהרי באו"ז אבלות סתל"ה שהתיר ליולדת משום איסטניס, כתב לאפוקי ביום הראשון, והרי מיירי בצריכה לכך, דאל"ה אינה כאיסטניס. ואולי מה"ט הוסיף ע"פ הנשים הבקיאות, אף שרק ביוכ"פ מצינו חובת אומדנא ע"פ הבקיאין – שבכגון דא עדיפא מאיסטניס). אבל בש"ך שם סק"ב "מותר אפילו ביום הראשון מיהו אם אין לה צורך כ"כ יש להחמיר ביום הראשון". וכ"ה בדרה"ח סרנ"ה ס"ב. חכמ"א כלל קסה ס"ג. קיצור שו"ע סר"ט ס"ב.

ובפשטות, היתר הרחיצה לפי שרפואה היא לה – כ"ה ברא"ש מו"ק פ"ג סל"ז: שצריכה לרחוץ לרפואה. וכ"כ בלבוש יו"ד שם. ולפ"ז, אין ההיתר משום צער היולדת בכלל, אלא מחמת שהרחיצה כאן אינה של תענוג. ועפ"ז, מש"כ המג"א שאין אנו רגילים כ"כ ברחיצה, קאי גם בזמננו שרגילים לרחוץ, אבל איון רגילות בזה דוקא ליולדת להקל צערה. ולהעיר ממרומי שדה ברכות טז, בלתוד"ה ד"ה איסטניס.

ובגדר יולדת – היינו כל ל' יום. אבל ראה זה חדש בס' הנייר הל' יוהכ"פ בהגה בשם הר"ש משאנץ: יולדת בג' ימים הראשונים דליכא תענוג רוחצת בימי אבלה וכן בט' באב. אמנם, במרדכי מו"ק הל' אונן סססי"ז, שרבינו שמשון התיר ליולדת שמת לה מת ביום י"א ללידתה לרחוץ מיום ראשון ואילך. וממשמ"כ מיום ראשו ואילך" – היינו גם אחרי י"א יום. ולכאורה היינו ל' יום, שדינה כחושאיב"ס, וכמו שהיתר האיסטניס הוא גם כשבא לידי מיחוש מחמת העדר הרחיצה, הה"נ ביולדת שדינה כאיסטניס (ראה תוס' ברכות שם. רא"ש מו"ק שם), כיון שהיא כבר כחושאיב"ס (ולא רק מחמת העדר הרחיצה כבאיסטניס, אף שלאידך היא הנותנת לחלק, שביולדת החולי אינו שייך לענין הרחיצה. אבל ברא"ש כתב שהיתר יולדת הוא במכ"ש מאיסטניס. ובאו"ז אבלות סתל"ה: דלא גרעה מאיסטניס).

שוב כתב אלי בעל פניני הלכה שליט"א: אף שבימינו רגילים לרחוץ, אבל הדעת נותנת שלא תלוי רק ברגילות כי אם במידת הצורך הרפואי, ולכן גם בזמנינו שמעתי שההוראה היא להחמיר.

ויצויין שדין זה מקורו מהמג"א והעתיקו הא"ר וממנו הדה"ח, והשעה"צ ציין לדה"ח, והיינו כי הדה"ח פירט יותר את המצב המדובר 'וכן יולדת או מי שהוא אדם חלוש ואמר לו הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין'. ויש להוסיף דהדה"ח כתב שבת"ב 'אסור', והשעה"צ שינה וכתב 'מלבד בט' באב עצמו צריך ליזהר מזה'. ונראה פשוט דכוונת המשנ"ב לבאר שהכל לפי הענין, ואם יש צורך רפואי מובהק מותר גם בת"ב. עכ"ל. והוא כדברינו.

391) ומותר להדיחם גם בחמין.

כמו כן, מותר לרחוץ הקטנים שלא הגיעו לכלל חינוך אם רגילים לרוחצם כל יום. ויש שהחמירו להלביש כפפות כשרוחצים אותם, שלא ליהנות מהרחיצה. וראה שו"ת באתרא דרב י'תטו. וש"נ.

392) כה"ח סתקנ"ד סקנ"ג.

393) ולא כיוהכ"פ שאסור, ראה שוע"ר סי' תריד ס"א. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תתצט.

394) ואפילו להמחמירים ביוהכ"פ, ראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סימן קל"ג ס"ק ב, דשאני הכא שרואה אותה. ויש להביא קצת ראי' מזה שבסתרי"ג סקכ"ו (לגבי יוה"כ) כתב המשנ"ב שבזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר, ומשמיטו בסתקנ"ד סקכ"ט (לגבי ת"ב).

395) שאינו לתענוג ואדרבה אין בו ריח נעים – שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קצא סק"ד.

396) באג"ק ח"ד ע' ת, שאף שהאיסור דנעילת הסנדל ביו"כ ובת"ב הוא מטעמים הפכים (וראה אג"ק ח"ג ע' קמח), מ"מ גם בת"ב הענין דחליצת סנדל שהוא למעלה מסנדל. ולהעיר שכעי"ז הוא בזכר דוד מ"ג פנ"ג, עיי"ש.

397) ואפילו מקצתו מחופה בעור. ואם יש רצועת עור קטנה העשוי' רק לחזק את הנעל, מותר. אבל אם הרצועה העשוי' להגנה על הרגל אין ללובשו.

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל. והוא הדין לקטנים אפילו לא הגיעו לחינוך כיון שמנעלים שאינם של עור מצויים, ראוי לחנכם באיסור נעילת הסנדל.

אם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מביהכ"נ או להיפך והוא איסטניס[398] (דהיינו איש מצונן וה"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים) מותר לנעול מנעליו של עור (אם אין לו מנעלים שאינם של עור) – עד שמגיע למקומו.

תשמיש המטה

לבני זוג – אסור בתשמיש המטה.

יש לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום[399].

לימוד התורה

אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם. ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. והוא הדין אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר.

אפילו תינוקות של בית רבן בטלים בו. ותינוק שמבין מה שהוא אומר מותר ללמוד עמו דברים הרעים.

יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור[400].

אפילו במקום שמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. וכן אסור ללמוד איזה דרוש או בדרך קשיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו.

מותר לקרות כל סדר היום, דהיינו ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובעל קורא מותר לחזור על הפרשה[401].

גם בתשעה באב יש לערוך סיומים באופן המותר ע"פ שו"ע[402], בענינים המותרים ללמוד בתשעה

398) ובערוה"ש סתקנ"ד סט"ז דאע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל.

399) כ"ה ההוראה המקובלת. וראה ד"מ סתקנ"ד סק"ז. מג"א שם סקי"ט. מחה"ש שם סקי"ט. משנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ד. בא"ח ש"א דברים סכ"ג, והב"ד בכה"ח סתקנ"ד סקפ"ה.

וכ"מ קצת בשוע"ר יו"ד סקפ"ד קו"א סק"ב (בדין פרישה בעונת הוסת, לענין שינה במטה אחת וחו"ג, ד"לא דמי ליו"כ ות"ב", כיון שבת"ב האיסור הוא מדינא ולא משום גזירה. ואולי סברתו שהשוו דין ת"ב שהוא מד"ק ליו"כ (ראה שו"ע אדה"ז סתרט"ו ס"א) בכל מילי, וכענין דאורייתא תקון, ומשו"ה ל"ד נמי לאבלות. וראה שם סק"א. ועצ"ע. וראה שו"ע אדה"ז ס"מ ס"ח (והוא במוסגר שם, וידוע בכללי רבינו שכל ספק העמיד במוסגר – ראה שו"ת שארית יהודה או"ח ס"ו, הב"ד בשעה"כ פ"א ס"ב, והובאו באג"ק ח"ב ע' קמ, והל' נדה חיבר לעת זקנותו), ובקו"א לשם (שאין לחלק בין יום ללילה. אבל קאי רק לענין שינה במטה אחת). ולהעיר שלאחרונה יש שהנדזו אם הדברים אכן מוכרחים לגמרי בכוונת ודעת אדה"ז בקו"א סקפ"ד שם, ועכ"ז כתבו שמצינו שהמג"א החמיר (עכ"פ בליל ת"ב) גם לענין שאר ההרחקות, ודרכו של אדה"ז לפסוק כוותי' בכל מקום (ראה בארוכה בקובץ חדו"ת כפ"ח י"א ניסן תשע"ה). וראה שאילת משה קליין סכ"ו פ"ג. ואכ"מ).

400) אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דעיקר טעמא משום שמחה – מג"א סתקנ"ד סק"ה.

401) ואפילו הקריאה שיקרא במנחה או בשבת – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'תיא.

402) ונת' בארוכה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ הטעמים בדבר – שהמוכרח לאכול מחמת בריאות, לכה"פ ישמע סיום. ועוד, שעצם הענין דעשיית סיום פועלת שמחה, וממילא בת"ב שהוא זמן שבו נמצא בגלוי הענין ד"מפני חטאינו וכו'" רוצים לפעול שיהי' כמה שפחות עצבות ומרירות, ולכן דבר נכון לעשות סיום בדברים המותרים בלימוד, וע"פ תורה נפעלת בזה ענין השמחה עד כמה ששייך בת"ב (וע"ד אמירת נחם בת"ב אחר חצות בכדי לנחם בנ"י מאבלותם). ועוד זאת, שעי"ז שיעשו סיום יתוסף שילמדו עוד ענין בתורה.

ובר"ד שיחת ש"פ דברים תש"מ נתבאר, שאין להקשות איך אפשר לערוך סיום בתשעה באב והרי יש בזה משום שמחה – לפי שאינו דומה להאיסור בת"ב ללמוד בתורה "במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות" שהם עצמם בגדר "פקודי הוי' ישרים משמחי לב", ובת"ב אסור בשמחה, משא"כ כשלומד בדברים המותרים ומסיים מסכתא בת"ב, אין כוונתו לשמחה שבלימוד זה, שהרי אין לו שמחה מיוחדת ממימרא פרטית זו הנלמדת בסיום, וכוונתו היא רק להסיום כשלעצמו, והשמחה שיש בזה אינה אלא תוצאה הבאה לאחר מעשה אחרי הסיום, ולכן הסיום עצמו אינו נחשב לענין של שמחה. ועיי"ש דוגמא לדבר בהלכה (לחלק בין התוצאה הנגרמת מהדבר לעצם הענין), מהמובא בס' החקירה להצ"צ (סד, א) בענין עדות שתחילתה בדיני ממונות אבל יש לה תוצאה בדיני נפשות (ובדיני ממונות העדים אינם צריכים דרישה וחקירה, אבל בדיני נפשות צריכים דרישה וחקירה), שכיון שתחילתה של העדות בדיני ממונות אין העדים צריכים דרישה וחקירה, "ואי

באב, כגון מסכת מועד קטן או מסכת שמחות[403]. [וגם אחרי ביאת משיח יצטרכו לעשות סיום בתשעה באב, והסיום יערך בנוכחותו של משיח צדקנו, ובאופן של שמחה גדולה ביחד עם בשר ויין, כסעודת שלמה בשעתו ועוד יותר מזה[404]. ובספר השיחות תש"נ[405]: כיון שמשיח צדקנו בודאי יבוא לפני תשעה באב, ותשעה באב יהי' יו"ט הכי גדול, יערכו בתשעה באב "סיום" באופן של משתה גדול ושמחה גדולה. ובהערה: ויש לומר – "סיום" על כללות לימוד התורה בזמן הזה, שהוא הבל ("זכר") בלבד לגבי תורתו של משיח].

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב איכה רבה וסוגיית רבי יוחנן דפרק הניזקין[406].

חסידות: בלקוטי שיחות[407]: "מהנכון שהלימוד במעל"ע זה יהי' בעניני דיומא וכמחז"ל שואלין ודורשין בענינו של יום כו' – ברשימות כ"ק אדמו"ר הצ"צ למגילת איכה". ועיי"ש במעלת הלימוד בפנימיות התורה בת"ב[408].

בספר השיחות תר"צ[409]: [כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ] ראה את אדנ"ע לומד דא"ח בט' באב, וכנראה למיגרס בעלמא[410].

בנתיב החיים[411]: שמעתי מהרה"צ המפורסם בשמו ר' הלל פאריטשער שמותר ללמוד בחכמת

משום שיכול להביא לד"נ אין להחמיר בו כ"כ, דהיינו רק גורם לדבר דד"נ ואינו כהדבר עצמו, דכל גרמא אין בו חומר כמו עצמות הדבר". וראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, בקשר להסיום בכותל המערבי בת"ב. וכן בליקוט מענות מילואים ח"ד ע' 396 (לאחרי ת"ב תשל"ה). וראה צילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה ("הוראות כ"ק אדמו"ר שליט"א . . שהגיעו אמש" – התקשרות גל' שסה).

וראה יתירה מזו במאמ"ר סלאנים ח"ב ע' רו (ונדפס בס' שני המאורות (קאמינקא) מהדו"ח ע' 61) בשם הרה"צ מרוזין (אבל בכ"מ נדפס בנו"א). ואולי ילה"ע מדוגמתו בשו"ת מהר"י מברונא סי"ד, שמשמע מדבריו שאפשר לקדש הלבנה גם ב[ליל] ת"ב גופי' (אף שאין מקדשין הלבנה אלא מתוך שמחה. – כמה מהמלקטים העתיקו מדבריו בזה"ל "שנוהג לקדש הלבנה בת"ב גופי'", אבל ל"כ כך בפנים, עיי"ש. ועכ"ז, כ"מ בלשונו). וראה לקו"ש חל"ט ע' 232. ואף שלכאו' יש לקבוע סיום בשעת הכושר וזמן שמחה – ל"ג משאר תשעת הימים שמפורש שמותר לעשות בהם סיום מסכתא, ואפי' בעת"ב.

403) אבל לא עמ"ס מכות – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' לו'רסד. ושנ"ת.

404) ר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. ש"פ מטו"מ תשמ"ג.

405) ח"ב ע' 579 ובהע' 190.

406) מסכת גיטין דף נה ע"ב – נח ע"א.

407) ח"ט ע' 250 (משנת תש"ל. וראה שם בפרטיות ע"ד משמרות ללימוד. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו ששייך גם השנה (תשל"ה). ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), דהיינו שאר הפרטים שם ולא ע"ד המשמרות ללימוד).

408) וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של הע' 14 במעלת הלימוד בפנימיות התורה, ובפרט בענין האור, בשבת ת"ב נדחה.

409) ע' 134.

410) ובסה"ש תורת שלום ע' 202: יום א' תשעה באב (נדחה) בשעה 4 נכנסתי לכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א מצאתיו כותב דא"ח, וכפי שראיתי התעסק אז בתיקון הדרושים שהגיד, והיינו לא שכתב כדרכו בהתעסקות בהענין שעומד בו, כ"א בקונטרס ההגהות, ואפשר דהוי דבר האבוד.

ולהעיר שבר"ד כ"ה תשרי תש"ל (בעת ניחום אבלים, נדפס בתורת מנחם מנחם ציון ח"ב עמ' 370) שמה שאירע (בשנת עדר"ת) שנמשכה החזרה (במוצ"ש ת"ב נדחה) בלילה (כנ"ל) הוא "דבר פלא".

וראה ר"ד משיחת י"ג תשרי תשי"ב שנזכר סיפור שסיפרו חסידים (ושספק אם אמת הוא, עיי"ש) שאדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בימי השבעה הלך עם הרי"מ בעזפאלאוו "מיט זאקען איבערין זאל און געדעדט חסידות".

וראה המסופר בלשמע אזן (מהדורת תש"נ) ע' רטו: א"ז רמ"י נ"ע פלעגט דערציילן, אז ער איז איינמאל געקומען פון ליובאוויטש פון אדמו"ר צ"צ, ער איז נאך געווען א יונגער בחור, האט ביי אים הרה"צ ר' אייזיק האמליער ארומגעפרעגט דעם סדר הנסיעה וכו' . . אז עס איז געקומען צו תשעה באב, פרעגט ער: וואו ביסטו געווען? זאגט ער אין קארמע. נו, און וואס האם מען געטאן? זאגט ער: גע'חזר'ט חסידות. זאגט ר' אייזיל: אזוי גרויס ביסטו ביי זיך, ת"ב ריידן חסידות?

וראה ר"ד כ"ה תשרי תש"ל בנוגע אמירת מאמרים בימי אבלות.

411) לדרה"ח סרנ"ח. ונת' בר"ד כ"ה תשרי שם (ובארוכה יותר – בהמלך במסיבו ח"ב ע' סא). ובס' המנהגים ע' 77 (ומציין לשם): אבל בימי האבלות, ר"ל, לומד פנימיות התורה. וראה שלחן מנחם ח"ו ע' רעג (ונדפס בשלימות בליקוט מענות תשמ"ח ע' 35) במכתב השואל, שלומדים בימי אבלות שיעור חת"ת [ובפשטות כוונתו לשיעור תניא היומי] ושאר פנימיות התורה.

ולהעיר משעהמ"צ פ' ויחי: ועניו עסק התורה בימי האבלות ע"ד הסוד הי' מגמגם בהם לפי שהם משמחי לב וע"י ההפצרה שהיינו מפצירין בו הי' מתחיל להתעסק בהם והי' פוסק באמצע הדרוש. אבל בטעמי המצות שם כתב "ענין עסק התורה **בדיני** האבלות". וכ"ה בגוסתי"ק מהרח"ו. ואינו סותר, דאכן מיירי בימי האבלות שהותר אז ללמוד בדיני האבלות, ועכ"ז הי' מגמגם בענין עסק בהם ע"ד הסוד, כנ"ל.

הקבלה[412] בט"ב שאין מוסרין רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבו עכ"ל[413].

בשנת תנש"א אמר כ"ק אד"ש שיחה ביום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית), ונדפסה בספר השיחות תנש"א[414]. וראה שם בהערת המו"ל (בשוה"ג): בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה וכו'.

בספר השיחות[415]: אפילו בתשעה באב, שעד שנה שעברה היו בו הגבלות בנוגע ללימוד התורה, ש"**אסור** לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" – **חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע**, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה. [ובר"ד משיחה הנ"ל[416]: ולא כפי שהעלו כמה (מספרי האחרונים) "א מאדנער איינפאל פון א גדול ישראל"[417] שבת"ב אין את החיוב של לימוד התורה, ומה שכתוב שישנם דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, אין הכוונה שחייבים ללמוד בהם, אלא כשאחד כבר אמר את כל הקינות וכו' ואינו יכול להירדם, התירו לו ללמוד ענינים מסויימים בתורה... ומביאים ראי' לדבריהם – דאם לא כן היה צריך להיות כתוב בפירוש שהם דברים ש(מותרים, וממילא) מחוייבים ללמוד בהם בתשעה באב... ובהנחה אחרת: שסברא זו לא כתובה לא בראשונים ולא באחרונים[418]].

בר"ד משיחת יום ב' דחה"ס תשנ"ב: ההגבלות – מפני חטאינו – שבתשעה באב אינם אלא בנוגע

---

412) ראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), בנוגע לחזור מליקוטי הש"ס להאריז"ל עמ"ס ברכות ושבתניא באגה"ק סי"ז, בהסיום עמ"ס מו"ק בת"ב (בכלל ו)בכותל המערבי (בפרט).

413) וראה המסופר בתשורה שמולביץ–לרנר כ"ד טבת תש"ע ע' 22.

ולהעיר מל' שו"ת מהרי"ל סר"א (הביאו בב"י רסי' תקנד) דמשמע מיניה להתיר ללמוד ענייני תוכחה. וכ"כ המאירי מו"ק כא, א, שלא זו בלבד אלא שראוי לעשות כן. וכל שהכוונה לא לשם לימוד אלא להתעורר מזה מותר – ראה שד"ח אס"ד אבלות סוף סקכ"ה בשם נוה שלום שפש"ד. והביאו בדרכי החיים סט"ו בהגה סק"ד. [וראה מאירי תענית ל, א (בנוגע לפסוד"ז): כל שהוא נאמר דרך שבח ודרך שיתעורר האדם בהם להכניע לב האדם לתפלה אין בהם משום שמחה ומותר]. ומה שאין אומרים פרקי אבות – לפי שנאמר לשם לימוד. וכן הותר תהלים דרך תחינה. והה"נ בדא"ח. אבל ראה ר"ד כ"ה תשרי שם.

414) ח"ב ע' 721.

415) תש"נ ע' 574 ואילך. וראה שיחת יום שמח"ת תש"מ. מקץ תשמ"ה. ועוד.

416) פינחס תש"נ.

417) ובר"ד שנדפס בהערות וביאורים ספר היובל ע' תמט: מ'האט געשריבן א סברה משונה ומוזרה. ועיי"ש הרקע.

418) וכן נקטו רוב ככל האחרונים. ודעת החולקים, דחוי' קרינן לה. ובכמה פוסקים נזכר להדיא בנוגע לעת"ב שהוא ביטול תורה. ויל"ד. ולהעיר משו"ת חת"ס אה"ע ח"א סוסי' קכא בשם בעל ההפלאה. וכן מוכח בדגו"מ למג"א שתקנ"ד סק"ב שגם לקטנים איכא משום ביטול תורה. ובשו"ת שיבת ציון סס"א בנוגע לקטן שהגדיל תוך שבעה, דל"ש חינוך לאבילות שא"כ אתה מבטלו מת"ת. (וראה חכמ"א כלל קנב סי"ז). וראה גם שו"ת ר' טיאה ויי"ל סי' קיא להתיר שלא להודיע לבן תורה שאמו נפטרה בכדי שלא יתבטל ז' ימים מלימודו.

[והרי מברכים ברכה"ת גם בת"ב (ובשבה"ל סרס"ט מחמת הלימוד בדברים הרעים). וגרע מנשים, גם להסוברים שלימודם בגדר רשות, ושיכולות לומר "וצונו" כיון שעכ"פ אנשים חייבים בתורה, משא"כ בת"ב. ואפי' את"ל ובדוחק שאפשר לברך על ההיתר ללמוד, אף כשאין חובה – יצטרך לברך בכל פעם שמסיח דעתו מלימוד (ראה לקו"ש חי"ד ע' 154 לגבי נשים).

ויש מהאחרונים שציידדו בראיות קלושות שהוא רק רשות. וכבר נדחו דבריהם בקל. וגם בערך השלחן סתקנ"ד ס"א שכ"כ – תיקן הדברים לאחמ"כ במילואים בסוה"ס (תיקון ערך השלחן לשם – קכד, ב), וכתב להוכיח משו"ת חכ"צ סי' ק (שהתיר ללמוד משניות לאבל שלא ישב בטל) שאינו כן. ומה שיש שה"ר מהריטב"א מו"ק טו, ב והרמב"ן בתוה"א ענין אבלות, שהקשו דאבל אסור בת"ת ול"כ שמותר בדברים המותרים – חדא, התם מיירי לאבל ולא בת"ב, ובא ליישב גם להשיטות שאבל אסור גם בדברים הרעים, אבל לדינא שאבל מותר בדברים הרעים ודאי חובה גמורה היא (עורוה"ש יו"ד שפש"א ס"א). והרי י"א שבאבל דין בפ"ע דהאנק דום, ולא רק משום צער החורבן כבת"ב, שלכן אסור לגמרי גם בדברים הרעים (ראה מאירי מו"ק טו, א. המכתם מו"ק כא, א. הגהות הרמ"ך לרמב"ם אבל פ"ה ה"א. ועוד). ועוד, שהריטב"א עצמו נסתפק בדבר (בחידושיו למו"ק כא, א) אם ההיתר שבת"ב ללמוד דברים הרעים קאי גם באבל. וכ"מ בדעתו ממשה"ק (שם טו, א), בטעם האיסור לאבל בת"ת, אף שאינו בדין לפרוק ממנו עומ"ש. וכן גם ברמב"ן שם הביא שנחלקו בדבר ולא הכריע. ובשמחת יהודה (שמחות פ"ו) כתב שדעת הרמב"ן נוטה יותר שאבל אסור בדברים הרעים. ויתירה מזו, שבריטב"א (שם כא, א) כתב שההיתר דלימוד הלכות אבלות לאבל הוא רק "כדי שידע מה לעשות" (ובהערת המהדיר לשם הביא מפי' אחד הקדמונים: "כדי לקיים אבלותו כדינו"), ולא כהדעות שהותרו לגמרי. ועוד שגם להמתירים י"ל שאבל שאני מת"ב בגדר ההיתר. וכבר כתבו לדייק בל' הכלבו, שבאבל כתב "יכול לעסוק", ואילו בת"ב "קורא הוא", שהיא חובת קריאה ומצות ת"ת. ושו"מ שדרך עד"ז בשו"ת דברי יציב או"ח סר"מ לחלק בין ת"ב לאבל, אבל לא נחית לכל הנ"ל.

ובאמת, גם באבל אא"פ להוכיח מד' הריטב"א, שיל"פ בכוונתו שפטור מת"ת בנוגע לשאר חלקי התורה. (ושו"ר עד"ז ובארוכה בתשובת הגרי"א בציוני הלכה אבלות ע' שלד). ובסגנון אחר, שחייב בתורה אבל לא בגדר "משמחי לב" שבת"ת (וא"ש גם לתי' בתרא, שבק"ש הותר אף אם "משמחי לב"). ועוי"ל דמיירי במי שאין לו אפשרות ללמוד דברים הרעים (קובץ תשובות ח"ג סקס"ח. וראה ציוני הלכה אבלות ע' שלג ואילך בהנ"ל, ועוד כמה אופנים, ושעפ"ז סרו גם שאר הראיות). ועכ"פ, גם אם מצינו סברא כזו (וכ"מ דעת הגאונים בשבה"ל הל' שמחות סכ"ו, שא"א ברכה"ת בת"ב ובאבל, אלא שדחה בדריהם) – אי"ז להלכה למעשה, דאנן קיי"ל להתיר דברים הרעים לאבל, ושחייב בברכה"ת. ומינה, שגם באבל וגם בת"ב חובה גמורה ללמוד תורה. ושו"ר שהאריך בכעי"ז בקובץ העו"ב גל' א'מ, עיי"ש].

ללימוד ענינים מסויימים בתורה, אבל מעצמו מובן שאותם הענינים שישנו היתר גמור ללמדם, הרי לימודם נעשה חיוב גמור, וזכות גמורה. ואדרבה, דוקא בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון.

בר"ד משיחת ש"פ דברים תשל"ד[419]: לכאורה יש להקשות איך ממלאים מה שנחסר ע"י העדר לימוד התורה בתשעה באב? ואין לומר וליישב הענין, שמותר ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, שהרי א. ישנן הגבלות בהלימוד המגבילים את הלימוד רק לדברים המסויימים, וממילא חסר ב"בלעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ". ב. גם בדברים המותרים גופא יש לעסוק ללא פלפול וכו', וממילא ישנה הגבלה באיכות הלימוד. (וההגבלה בכמות ואיכות – ג"ז בגדר "ביטול תורה"). והביאור בזה על דרך המבואר[420] בענין האיסור דנטילת ידים בתשעה באב ויום כיפור, שגם בזה מצינו הגבלות "עד קשרי אצבעותיו", ולכאורה מכיון שהנטילה ענינה הסרת הטומאה, איך אפשר לומר שבתשעה באב ויום כיפור חסר בזה. ונתבאר במק"א, שיש בזה ב' אופנים: א. שביו"כ מאירה הקדושה ביותר, ומצד קדושת היום אין צורך בנטילת ידים. ב. ולהיפך, בתשעה באב – הקדושה דבני ישראל היא בחלישות, וממילא אין ה'לעומת זה' מתאמץ להשיג יניקה. (ומה שצריך ליטול ידיו "עד קשרי אצבעותיו" עכ"פ – מפני שבענינים מסויימים דרושה נטילת ידים דוקא). וישנו אופן שלישי: שכיון שהקליפות הם מעשיו של הקב"ה, והרי "רחמיו על כל מעשיו", לכן נתנו להם יניקה, שמזה יש להם קיום. וזהו הטעם לכך שמצינו שניתנו להם כמה ענינים. ולדוגמא: שחמץ מותר במשך כל השנה, וגם בפסח – ישנן הגבלות מסויימות בפרטי דיני בדיקה וביעור ושריפת חמץ, והטעם – בכדי שתהי' יניקה לחיצונים לצורך קיומם. ועד"ז, מה שבית הכסא פטור ממזוזה (שאין לומר שענין המזוזה נפעל שם מצ"ע ח"ו, ע"ד הביאור בנוגע לתקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, שהענין דתק"ש שבר"ה נפעל בשבת ע"י השבת, אלא הביאור בזה הוא), שכיון שענין המזוזה לבטל יניקת החיצונים ולעו"ז, לכן בביה"כ ששם מקומם – לצורך יניקתם וחיותם – א"צ במזוזה, ואדרבה. ועד"ז בנוגע ללימוד התורה בביה"כ. (ומה שמותר לפעמים ללמוד תורה בביה"כ, לאפרושי מאיסורא או לאונסו – שכיון שרואה שישנו ענין שצריך לפעול ע"י לימוד התורה, מוכרח שבמצב זה חייב לעשות כן. ועיי"ש, שזהו הטעם מה שהזכיר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ענין המזוזה, בדרך שלילה, בבית האסורים, שאז הי' צורך בכך – "לאפרושי מאיסורא"). ועד"ז, הוא בנוגע להגבלות בת"ב בלימוד התורה, שההגבלות הן – לצורך יניקת וחיות הקליפות, והחובה ללמוד תורה – שבענינים אלו, כיון שרואה אפשרות ללמוד תורה, מוכרח שבפרטים אלו חייב בכך.

שאילת שלום

אסור ליתן שלום בתשעה באב. ואלו שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבין אותם בשפה רפה ומודיעים להם שהיום אסור ליתן שלום.

גם לומר צפרא טבא, שבוע טוב וכדומה אסור בת"ב.

מותר לברך לחברו בשאר מיני ברכות כגון אריכות ימים ורפואה והדומה, ואפי' ברכת מז"ט לא מצינו שיהא אסור, דהא רק בשאלות שלום אסרו.

אסור לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב[421]. אבל לעני ובפרט כשהוא תלמיד חכם, לא רק שאין איסור, אדרבה מצוה בדבר, וכל שכן אם שולח מעות להוצאת בני ביתו וכו' ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב.

טיול והיסח הדעת

לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[422].

---

419) התוכן דלקמן – ע"פ המובן מההנחה בלתי מוגה שנכתבה בקיצור נמרץ. שוב נדפס בעריכה מחודשת בתורת מנחם. אלא שכמה פרטים שם לא נתבארו כל צרכם.

420) ראה לעיל בדיני רחיצה. וש"נ.

421) שזהו בכלל שאלת שלום.

422) שו"ע סתקנ"ד סכ"א. וראה כה"ח שם ס"ק צה.

לא יקח תינוק בחיקו שמא יבא לידי שחוק[423]. אבל כשבוכה וצריך להרגיעו הותר[424].

ניחום אבלים: אין לדבר דברי תנחומין[425] לפני חצות היום, ולכן אין ניחום אבלים לפני חצות[426].

ישיבה על הארץ

ליל תשעה באב ויומו יושבים לארץ עד חצות (**1:02**).

ע"פ הקבלה אין לישב ישר על הקרקע רק יפסיק בדבר שאינו לבוש בו בינו להקרקע.

מותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך[427].

אם צריך לפסוע בין היושבים רשאי לעשות כן, ובלבד שלא ידלג מעליהם ויפסע מעליהם ממש שנחשב כזלזול בכבוד הציבור[428].

מי שהוא חלוש בבריאותו וכן מעוברת ומינקת בשעת הנקה מותרות לישב על כסא רגיל[429].

מי שנוסע ברכב מותר לו לישב כדרכו[430]. וכן בבית הכסא.

בעל הגבהה וכן סנדק יושבים על כסא רגיל.

בספר אמרי פינחס בשם הר"פ מקאריץ: בתשעה באב כשיושבים על הארץ יכולים לפעול אצל השי"ת מה שצריכים כיון שהשי"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

עשיית מלאכה

אין עושין מלאכה עד חצות (**1:02**). מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום. אף שמותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות[431].

נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת.

כתיבה מותרת בתשעה באב[432].

---

423) כ"ה בשו"ע יו"ד סשצ"א ס"א לגבי אבלות. והה"נ בת"ב. וכן להרמב"ם אבל פ"ה הכ"א, שנקט משום טעמא דהאנק דום – הה"נ בת"ב שאסור בש"ש. וכן מובן מביהגר"א סתקנ"ד סכ"א בדין טיול שסמכה לאיסור לקיחת תינוק בחיקו. ומצינו כן להדיא בראשונים – בס' מנהג טוב שאין ליקח תינוק בחיקו בת"ב. וכ"כ בפלא יועץ ערך ת"ב. והרי כל המצוות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, עכ"פ ל"ת שבאבל. ואף למש"כ בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין ללמוד ת"ב מאבל – היינו באיסורים (או חיובים) ככפיית המטה וכדומה, אבל בנדו"ז דמיא ממש לטיול וכבביהגר"א הנ"ל. וכן העלה בתשוה"נ ח"ב סרנ"א.

424) ובזה נדחית הסברא דשאני ת"ב מאבל, שכולם אבלים, ומי יקחנו – דאה"נ בצריך לכך הותר גם לאבל.

425) ונוסח "המקום ינחם" יכול לומר גם לפני חצות.

426) אא"כ לא יהיה בעיר אחר חצות, שאז צריך לילך לפני זה, שבזה שבא להאבל והאבל יודע שבא לנחמו יש בזה ג"כ מצות ניחום אבלים אף שלא יאמר דברי תנחומין, ולכן עליו לקיים מה שאפשר. וראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ה ס"כ סקכ"ב.

427) כ"מ בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה: סמוך לארץ. והובא בבל"י יו"ד סשפ"ז. וראה בפס"ד להצ"צ או"ח סתקנ"ט סק"א, אפי' לענין אבל. וכש"כ בת"ב שהוא רק ממנהגא (וראה פמ"ג סתקנ"ט בא"א סק"ב. וראה פס"ד להצ"צ שם בארוכה). ובמס' סופרים פי"ח ה"ז (לגבי ת"ב): ויש שיורדים מספסליהם למטה. ומשמע שאין העיקר שיהא על הארץ. וכבר העירו מרש"י יומא יא, ב ד"ה ולא כלום. תוס' כתובות לא, ב ד"ה רב אשי. ועוד. וראה ילקוט הגרשוני סתקנ"ט סק"א. חיים וברכה שמחות אות י סמ"ז. ערוה"ש שספ"ז ס"ג. (ובערוה"ש סתקנ"ט ס"ד: לאו דוקא על הארץ וכו' ספסל קטן נמוך לארץ). דע"ת שם ס"ב. שם סתקנ"ט ס"ג. (ועיי"ש שהביא מפירש"י ישעי' ג (כצ"ל שם), כו: לארץ תשב מגובה לשפלות ישבו וכו' בת"ב. וראה חיים וברכה שם). אמנם לדעתו אסור שיהא חלל אויר טפח בינו ובין הקרקע (ראה גם חיים וברכה שם), ולא ראינו מקפידים בזה. וברוח חיים פלאגי סתקנ"ב ס"ח ובבא"ח ש"א דברים וכה"ח סתקנ"ב סק"מ החמירו יותר שצ"ל נסר שאינו גבוה טפח. ונראה שהכל לפי הענין, שיהא שינוי דמינכר. וראה גם רוח חיים יו"ד סשפ"ז ס"א. וראה גם בדה"ש שספ"ז בציונים סק"כ. ונהגו שיהא פחות מג' טפחים. והרבה מקילים גם בגבוה יותר, כל שנמוך מהרגיל.

428) ראה שו"ת משנת יוסף ח"ח סכ"ז. יוסף לקח פרץ מועדים ח"ג סכ"ח ואילך. שבות עמי מימון ח"א סט"ז. ה' אור לי בקובץ טובים השנים תשע"ד סי"ח (ושנית לו – בקובץ ועתה כתבו לכם הל' שויו"ט חולון ע' תפג ואילך).

429) ראה עדוה"ש יו"ד סשפ"ז ס"ג.

430) ויש שהחמירו לישב ע"ג קרש המונח ע"ג המושב ברכב. וכן ראינו במעשה רב.

431) ואף את"ל שהטעם משום היסח הדעת באבלות ל"ש כ"כ אחר חצות היום, איכא נמי לשאר הטעמים (ראה לעיל לפני "דברים האסורים בת"ב" בהערה).

432) אבל המעתיק ספרים בשכר נחלקו הפוסקים, "ובמג"א מסיק דאסור". (כ"כ בא"ר סקכ"ו. וכוונתו עפמש"כ במג"א סקכ"ו שאף שמותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו, כך פי' בתורת חיים סופר סקי"ט).

בנוגע כתיבת סת"ם – מותר בערב תשעה באב, אבל לא בתשעה באב (ע"פ שע"ת סתקנ"ד סק"ה, ועייש"ה. ואף שנראה שאינו בגדר ת"ת דבעידתי' טריד, אבל הוא בגדר מלאכה ומלאכת אומן והיסח הדעת גמור, ודלא כמלאכה גרידא שרק גורמת היסה"ד).

מלאכת דבר האבד מותר אבל לא יעשה זה בפרהסיא.

אפילו קודם חצות מותר לעשות מלאכות[433] אפילו בביתו על ידי גוי.

כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואפילו לאחר חצות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה. ודוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות.

אין מציעין המטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות היום, ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו[434]. באם אפשר, אין להדיח כלים עד אחר חצות[435]. ואפשר לשרותם במים.

מאה ברכות

להשלים מנין מאה ברכות[436], יכוון לברכות העולים לתורה ולברכות המפטיר בשחרית ומנחה, או אפילו לחזרת הש"ץ. ואין לברך על בשמים בת"ב[437].

סדר ליל תשעה באב

נהוג שמאחרים תפלת ערבית יותר מהרגיל[438]. לאחרי צאת הכוכבים אומרים ברוך המבדיל בין קודש לחול, ומחליפים המנעלים לנעלי תשעה באב, ולוקחים הקינות לבית הכנסת[439].

---

433) ויש שכתבו רק בנוגע מלאכות צרכי ביתו. ושאר הפוסקים סתמו.

אכן לבנות בנין דאוושה מילתא, אסור.

434) כשעוזרת נכרית מנקה הבית, אפשר ליתן לה לנקות כדרכה, אם אין היסח הדעת לבעלים מזה (כגון שצריך להראות לה בכל דבר מה לעשות).

וראיתי למי שנסתפקו בדבר. ולדידי ברירא מילתא דליכא איסורא, שהרי גם מלאכה ממש מותר ע"י גוי. וכש"כ בצרכי ביתו. (והרי בלבוש התנה להתיר מלאכה ע"י גוי דוקא בצרכי ביתו דקילא טפי, כדלעיל). ובתנאי דליכא היסח הדעת עי"ז (ראה בביהגר"א סתקנ"ד סכ"ב ד"ה ואפי. משנ"ב שם בבה"ל סכ"ב ד"ה ע"י עכו"ם. כה"ח שם ס"ק קא).

ואף את"ל שסידור הבית והצעת המטה לאו משום היסה"ד נגעו בה, אלא להראות אבלות (וע"ד הדין שימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר, והה"נ בכבוד הבית) – אדרבה א"כ אינו מדינא (וכדמוכח גם מזה שהותר לאבל, כמפורש בשו"ע יו"ד סש"פ סכ"ב. וראה זה השולחן ח"א סתקנ"ד סכ"ב (ע' מה). אבל בברכ"י סתקנ"ט סק"ז משמע קצת דאיסורא איכא. וכנראה מדין מלאכה. וכ"מ קצת ביוסף אומץ שבהערה הבאה. ואולי לישנא ד"לא מיחו" לאו דוקא, שמעיקר הדין היתר גמור הוא אלא שנמנעו עד חצות, ולאחר חצות הניחום על מנהגם. וכ"כ בשו"ת יצחק ירנן ח"ג סכ"א), ואין להחמיר כולי האי במנהג זה.

ויותר נראה ש(אם נאמר שאינו רק משום היסה"ד, עכצ"ל ש)משום סרך מלאכה נגעו בה (כהדחת כלים, שבשו"ת שמלת בנימין שבהערה הבאה), וכ"מ מסמיכות הענינים בערוה"ש שתקנ"ד סכ"א (אבל ראה סוסי' תקנט דמשמע מחמת היסה"ד כשאר צרכי אכילה), ושאני באבל שלא החמירו כולי האי במשך ז' ימים (ראה עד"ז בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ט סי"ד), והתירו רק מחמת הצורך (ראה גם לבוש יו"ד שם סכ"ב: הוי להו גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה לפיכך לא גזרו עליהם והתירו לעשות מהם כל הצריך לו ולא יותר. אבל בשו"ת מהרי"ק שרש לה מוכח איפכא, דאף דליכא בהו צורך כולי האי שאפשר בלא כיבוד הבית ובלא הדחת הכוסות כשיש לו כוסות אחרים מודחים ונקיים אלא דניחא ליה להשתמש באלה אפ"ה שרי). והדר דינא כשאר מלאכה שמותר ע"י גוי. [ויש שהביא ממל"ח ס"י סס"ב "להציע המטות בליל ת"ב", ופשוט שאינו שייך לנדו"ד, ומיירי בהצעה שיוכל לישון, ולא עלה על הדעת להחמיר].

ומש"כ במקו"ח (שבהע' הבאה) לאסור הדחת כלים גם ע"י שפחה, אם לא נפרש שכוונתו למשרתת יהודי' (וכ"נ פשוט בכוונת יוסף אומץ שם במש"כ "משרתת", וכל' השו"ע בעניננו יו"ד סש"פ סכ"ב, ושבקי' דאיהו דחיק ומוקים אנפשי', שהרי כתב לאסור מה ש"מבערת המשרתת אש לבשל לילדים קטנים אכילתן", וקרי לה "איסורא רבה", וכנראה היינו על צד ההפלגה) – נצטרך לומר שהכוונה באופן שגם בעה"ב מסיח דעתו מחמת זה, ואף גם זאת, דקאי בהדחת כלי שבת שאינן בהם צורך כלל כעת. ויותר נראה שהוא להדחקה בעלמא. ובכלל קשה ללמוד הלכה למעשה מדבריו בקיצור הלכות שנכתבו בקוצר אמרים ור"פ בלבד, ורב הסתום על הגלוי, ושמא כתב סברא בעלמא ורצה להשיג ע"ז, ובפרט שלא מצינו כדוגמתו בפוסקים. ולהעיר שבלבוש שם בהיתר כיבוד הבית הדחת הכוסות והצעת המטות לאבל כתב בטעמא דמילתא "דלאו כולי עלמא עשירים נינהו שיש להם משרתים שיעשו להם מלאכות אלו בימי אבלותם", והרי לנו שבמשרתת מעיקרא לא עלה על הדעת לאסור איסר. והעיקר, ששגם בגוף הענין לסדר הבית בעצמו לא ברירא מילתא לאסור, ששתיקת וסתימת כל הראשונים דלא אישתמיט חד מיניייהו לפרש לאיסור מוכיחה שאינו איסור מן הדין.

435) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתתפ"ג. ובמקו"ח להחו"י סוסי' תקנד – גם ע"י שפחה.

ומשה"ק בפת"ש (איסרלין) שם (על שו"ת שמלת בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שביו"ד סש"פ סכ"ב – הרי מפורש שם שמותר גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, משא"כ לענין ת"ב כבשו"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי בצריך להכוסות.

436) בסדר התפלה, אם מניח טלית ותפילין, מברכים רק 89 ברכות במשך ת"ב.

437) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'עו.

438) כך **נהגו לפועל** ב־7:70, כפי שהתפרסם ברישומים שונים: בשנת תנש"א (שנכנס לתפילה רק ב־9:30, למרות שהכריזו שמעריב ב־9:10 – הוא הזמן שהי' רשום בלוחות כמוצש"ק). וגם לפנ"ז, בשנים: תשמ"ח (שהכריזו לכתחילה על זמן מאוחר בכעשר דקות – ראה ביומן הנ"ל שהתפרסם לאחרונה [אלא שצריך בירור עד כמה הרישום מדוייק (ובנוגע לכמה פרטים). ויתכן שרק נשלל המנהג, שהובא בס' ת"ב שחל בשבת, להחליף בגדי ש"ק]); תשמ"א (שנכנס לתפילה מספר דקות לאחר צאת השבת); תשל"ח (משך זמן לאחר צאת השבת) ותשל"ז (נכנס למעריב ב־9:30). על תשל"ד נמצא רשום שנכנס למעריב ב־9:10.

439) ברמ"א סתקנ"ג ס"ב שחולצים אחר ברכו מלבד ש"צ. אבל המנהג כנ"ל. וראה דעת קדושים יו"ד סי' ת. שש"כ פכ"ח הע' קעט.

כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו[440]. ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים[441]) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[442].

מנהגנו שלא להחליף בגדי שבת עד לאחר קינות[443]. כמובן, שבתשעה באב ביום, אחר שפשט בגדי שבת, אסור ללבוש בגדי שבת[444], במכל שכן משאר תשעת הימים.

צריך להזהיר הנשים שאינן מתפללות שלא יעשו שום מלאכה עד שיאמרו ברוך המבדיל[445].

מסירין הפרוכת מלפני הארון הקודש[446].

אין מדליקים האורות[447] בבית הכנסת[448] רק מה שצריכים כדי לומר קינות ואיכה[449].

כתב הרמ"א: מתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה.

אומרים אתה חוננתנו בתפלת מעריב[450]. טעה ולא הזכיר אתה חוננתנו אינו צריך לחזור ולהתפלל[451]. וכפשוט, שצריך ליזהר שלא לעשות שום מלאכה עד שיאמר ברוך המבדיל[452]. אמנם, אם טעה ולא אמר אתה חוננתנו, וגם שכח ואכל, צריך לחזור ולהתפלל[453].

מברכים בורא מאורי האש כשרואים הנר במוצאי שבת[454]. ונוהגים לברכה בבית הכנסת לפני אמירת איכה[455], אא"כ מברך בבית בכדי להוציא בני[456] ביתו [457]. אין מברכים על הבשמים[458].

לא בירך ברכת הנר מברך כל הלילה, אבל אינו מברך אח"כ[459].

חולה האוכל בת"ב [ומבדיל לפני אכילתו כדלקמן] מברך ברכת האש בשעת הבדלה, באם מבדיל

ומש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ט סי"ט (בסוגריים) – אינו שייך לחליצת מנעלים. וראה בקצוה"ש סצ"ה בבדה"ש סק"ו שאין המנהג כן גם לגבי מלאכה, לפי שמאריכין הרבה לתוך הלילה.

440) מג"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סקכ"ח סכ"ז.

441) כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

442) מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סקי"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'קמב. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

443) ראה א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"א. וכן מעשה רב. ולהעיר משד"ח פאה"ש מערכת בין המצרים ס"ב אות יח. וראה ארח דוד ע' קכ. וכבר העירו מס' הפרנס סרע"ד, והב"ד במנהגי מהרי"ל, הביאו במג"א סתקנ"ט סק"י (ובמהרי"ל הוא בשינוי – ראה ביאורי רמ"ב לס' הפרנס. שו"ת רבבות אפרים ח"א סשע"ט). וראה ציוני הלכה אבלות (הגריש"א) ע' תט דל"ד למילה שפושטין בגדי שבת אח"כ.

444) ובמכ"ש מתשעת הימים בכלל. וראה סידור האריז"ל להר"י קאפיל כוונות ת"ב (רח, א ואילך – הובא באג"ק ח"ג ע' קמח) שמבאר ע"ד הסוד מה שאסור ללבוש בת"ב בגדי שבת ובגדים נאים רק בגדי חול ובגדי שחרות ולילך בלי נעל וסנדל.

445) של"ה מס' תעניות. א"ר סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ו. וראה שו"ע אדה"ז סרצ"ט סי"ח שיש לדרוש ברבים שילמדו בנותיהם לומר ברוך המבדיל מיד במוצ"ש.

446) רמ"א תקנ"ט, ב. ויש שנהגו גם להוריד המפה. ונהרא נהרא ופשטי'. וכמדומני שהמנהג בפועל אצלנו להשאיר המפה של בימת קרה"ת. בנוגע ל770 – בווידיאו מתשעה באב שחרית תש"נ רואים שהשאירו המפה. אבל בסטנדר הורידו המפה. וכן מעשה רב בעצמו (יומן משנת תשכ"ז).

447) ובעל יארצייט מדליק כרגיל (ראה מקו"ח סתקנ"ט בקיצור הלכות ס"ג). ונראה שכמו כן מדליקים האבלים ה' נרות כרגיל.

448) ויש שכתבו למעט התאורה גם בבית. אבל להעיר מריטב"א פסחים נג, ב.

449) וראה יומן הרש"ז לבקיבקר תשכ"ט. ולהעיר מהמסופר (ללא פרטים) בקובץ העו"ב גל' א'קצח ע' 44 הע' 2 ס"ב.

450) רמ"א סתקנ"ט ס"א.

451) שו"ע סרצ"ד ס"ד. אדה"ז שם ס"ו.

אבל אם גם עשה מלאכה קודם שאמר ברוך המבדיל, לכאו' צריך לחזור ולהתפלל תפלת נדבה (ראה קצוה"ש סצ"ג בבדה"ש סק"ח), דדינו כטעם (להרשב"א ברכות לג, א. וכ"ה בסוגריים בשו"ע אדה"ז ס"ג (ע"פ תהל"ד סק"ב)).

452) אדה"ז שם ס"ג.

453) כ"מ בשו"ע אדה"ז שם.

454) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

455) ט"ז שם. לוח כולל חב"ד.

456) להעיר ממהרי"ל הל' ת"ב.

457) ובפרט להנוהגים שאינה מברכת בעצמה ברכת הנר – ראה משנ"ב בבה"ל סרצ"ו ס"ח ד"ה לא. וראה קצוה"ש סצ"ו בבדה"ש סקי"ב. [ויכול להוציא יד"ח גם כשאינם קבועים במקום אחד אלא זה בכה וזה בכה – ע"פ שו"ע אדה"ז סרי"ג ס"ה. ודלא כס' ת"ב שחל בשבת ע' רכז ע"פ בה"ל סרי"ג ד"ה על כל. אבל ראה קצוה"ש שם בבדה"ש סק"ח].

458) וכן אין לברך על הבשמים בת"ב בכלל, ואפילו כדי להשלים מאה ברכות, משום שעונג הוא לו ואין לעשות נח"ר בת"ב. ויש חולקים.

459) שו"ע סרצ"ט ס"ו. אדה"ז שם ס"ט. ולעניננו – ט"ז סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ו.

במוצאי שבת[460]. אבל אינו מברך על הבשמים[461].

אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל[462], ברכת הנר כנ"ל, יושבים לארץ[463] וקוראים איכה[464] (בלחש עם החזן) וקינות. אחר קריאת איכה וקינות אומרים ואתה קדוש[465], קדיש שלם בלא תתקבל, עלינו. וא"א ויהי נועם[466].

> בספר גירושין להרמ"ק[467]: בליל תשעה באב להיות שאנו מראים אבלות ועצבות היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין אותם, וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה (וי"ג קדושה) זו [ואתה קדוש[468]], מפני שאז בטול הקליפות באמיתות בה.

בקריאת איכה יפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל פרק יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם.

כשמגיע החזן לפסוק "השיבנו", אומרים אותו הקהל תחילה בקול רם, ואחר כך קורא החזן שני פסוקים אחרונים, וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו" תחילה בקול רם, ואח"כ החזן.

> כתב הלבוש[469]: וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור . . מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו כדין הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור . . ואפשר שנהגו כן מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו משא"כ במגילת פורים כי ימי פורים לא יהיו בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין.

> בכמה שיחות קודש הובא שברשימות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על מגילת איכה[470] נתפרשו כו"כ פסוקים במגילת איכה שבח ולמעלה ("ע"ד שהקללות יהפכו לברכות וכו' י"ל ג"כ איכה לעליות"), שהם ברכות נעלות ביותר[471].

> מובא בשם הרלוי"צ מבארדיטשוב[472] שלעתיד לבוא יברכו שהחיינו על מגילת איכה, ויקראו המגילה בנחת, למעליותא, בתענוג גדול, מה שאין הפה יכול לדבר[473].

---

460) פשוט.

461) שו"ע יו"ד סרס"ה ס"ד וש"ך שם סקי"ב. הובא במג"א סתקנ"ו סק"א. ולגבי חולה – שו"ת לב חיים פלאגי ח"ב סקנ"ט.

462) טעה ולא אמר תתקבל – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

463) כ"ה בכל בו (סדר התפילה) ובהג"מ מנהגי ט' באב. ובפתיחתא דאיכה רבתי (פתיחה יז): "יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה". 464) ואין מברכין עליו.

465) טעם אמירתו, דכתיב בה "יושב תהלות ישראל", שבתשעה באב (וכן בפורים) לא נשתייר שריד ופליט משונאיהם של ישראל לולא הקב"ה יושב תהלתם – סדר טרווייש ע' 38. ובעדוה"ש סתרצ"ג ס"א שכל ענינו ית' תהלות ישראל ולכן בעת שצר לנו ח"ו, עמנו הוא בצרה ובכל צרתנו לו צר. ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלט שהעולם מתקיים בזכות קדושה דסידרא והיא במקום תורה שאסורה בת"ב. וראה עוד לקמן בהערה.

466) שו"ע סתקנ"ט ס"ב. לוח כולל חב"ד.

467) ספ"ט.

468) ואולי קאי לשיטת הראשונים שאומרים גם פסוק ובא לציון גואל בליל ת"ב, ראה שבה"ל סרס"ז לבקש רחמים על הגאולה. וכ"ה בתניא רבתי הל' ט"ב. ועד"ז באבודרהם דיני אשרי ולמנצח – משום נחמה. אבל בשו"ע סתקנ"ט ס"ה נפסק שמתחילים מואתה קדוש. ואולי כוונתו לסיום הענין שנזכה ונחי' ונראה וכו' לשני יומה"מ. וראה שלחן גבוה סתקנ"ט ס"ב שהביא בשם הר"י מולכו שכתב שאומרים ואתה קדוש רמז לגאולה שלא יתייאשו העם ובפרט לרמוז לידת משיח.

469) סתקנ"ט ס"א.

470) נדפס בפ"ע, ולאח"ז – באוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'לד ואילך.

ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 617 הע' 70: ראה בספרו [של הרלוי"צ מבארידטשוב] קדושת לוי שמפרש כו"כ פסוקי איכה למעליותא. ולהעיר שבס' קול בוכים למהר"א גלאנטי (ספר שהובא כמ"פ באוה"ת. ובתורת שמואל הובא בשם קינת סתרים) מפרש ג"כ פסוקי איכה ע"ד הסוד ולמעליותא. ויתירה מזו, שנראה במוחש שרשימות הצ"צ הם הגהות לס' הנ"ל.

כן מצינו ספר נחמת ציון (להבא"ח – שי"ל מכת"י בשנת תשד"מ) עד"ז.

471) בתורת כ"ק אד"ש – ראה ד"ה איכה תשל"א (סה"מ מלוקט ח"א ע' קיט ואילך). ד"ה ציון במשפט תשל"ד. ועוד.

472) קדושת לוי השלם ח"ב לקוטים חדשים לת"ב ע' תקכו.

473) וראה גם מדרש אליהו (מאיזמיר) על מגילת אסתר (בד"ה וגדולה – בהוצאת ווארשא תרל"ח: פ, א) שתשתנה קריאתן לטובה דרך ישועה ונחמה.

וראה פירוש בעלי התוספות (איכה א, כב): לכן נכתב ספר קינות [מגילת איכה] להודיע כשם שהוא כל הקללות שנכתבו בידי נביאים

המתפלל ביחידות אומר איכה וקינות.

בקביעות שנה זו, כשחל ת"ב במוצאי שבת מוסיפים הקינות "איך מפי בן ובת וכו'".

בהנוגע ללימודי יארצייט [משניות שלאחר התפלה] בתשעה באב (וכן לאבל תוך י"ב חודש), הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי דתענית ומועד קטן הידועים [ואין אומרים משנה דר' חנניא בן עקשיא וכו'], ולאחר חצות היום הרי נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב[474].

ילכו לביתם כאבלים וכמנודין לשמים במרירות לב ואנחה וכובד ראש[475].

שאילת שלום אסורה בתשעה באב, ולכן גם אין לאחל שבוע טוב.

אין אומרים ויתן לך[476].

באם אפשר, אין להדיח כלי השבת עד למחר אחר חצות[477].

אומרים כל סדר קריאת שמע של המטה כרגיל, מלבד הוידוי (מדלגים מאו"א תבא לפניך וכו' עד אנא בכח ולא עד בכלל).

ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר. אבל אין נוהגין לישן על הארץ או לשום אבן תחת מראשותיו.

יום ראשון, ט' אב – תשעה־באב

בנטילת ידיים בבוקר נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו ומברך "על נטילת ידיים".

אין מברכים "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.

מי שאינו לובש טלית, אינו מברך על טלית קטן בבוקר. וכדי שלא יכניס עצמו לספק חיוב ברכה[478] לא יחליף את הטלית קטן[479] עד לפני מנחה ואז יברך עליו.

בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת[480]. ואם יש חשש שעי"ז יגמרו לומר קינות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת טוב שלא ישכימו כל כך.

אין אומרים תחנון[481]משום דמיקרי מועד[482]. ולכן מדלגים כל חלקי התפלה שאין אומרים בימים

הראשונים כן כל הטובות שאמר המקום ע"י הנביאים יבואו וכו' וזש"ה וכו' טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' לכך נכתב ספר זה באלף בית להיות רגיל בפיהם כשירה.

בזמן בית שני, קראו מגילת איכה בשמחה לזכרון לפניהם על בית ראשון – ראה פתיחתא דאיכ"ר יז. איכ"ר ג, ה. עט"ז סתקנ"ב. פרי צדיק דברים אות יז. ובפרי צדיק שם, שכמו כן לעתיד לא תתבטל מגילת איכה שהיא מכ"ד ספרים אך אז יהי' להם פירוש אחר שיהי' מורה על טובות ונחמות.

474) אג"ק חי"א ע' שו.

475) מהרי"ל מנהגים הל' ת"ב. סידור יעב"ץ. סדה"י סדר ט"ב. ועוד.

476) רמ"א סתקנ"ט ס"ב. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ה. ואין אומרים גם אחרי יום ראשון. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תשיג.

477) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתתפ"ג. מקו"ח להחו"י סוסי' תקנד – גם ע"י שפחה.

ומשה"ק בפת"ש (איסרלין) שם (על שו"ת שמלת בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שביו"ד סש"פ סכ"ב – הרי מפורש שם שמותר גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, משא"כ לענין ת"ב כבשו"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי בצריך להכוסות.

478) ראה משנ"ב סי' תקנה סק"ב.

479) בשו"ע הלשון ש"לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה". וכ"ה בכמה ראשונים. ובמרדכי תענית סתרל"ז (ועוד): ובבוקר לובש ט"ק לפי שאין נראה לעולם. אבל המנהג אצלנו (וכן בכ"מ) שלובשים כרגיל, ובאופן שהציציות נראים (אף שיש שנזהרו בזה עד חצות). ואכן, בכמה אחרונים השמיטו התיבות "תחת בגדים", וכנראה ס"ל שתלוי במנהג, ובזמנם נהגו בכלל בלבישת ט"ק תחת בגדים. (ראה לדוגמא במרדכי מנחות פ' התכלת סתתקמ"ג. וגם בזמן השו"ע, ראה ב"י או"ח ס"ח, אף דלא ס"ל הכי, כמ"ש בשו"ע שם סי"א. והעתיק כאן כפי שמצא הלשון בראשונים, כנודע בכללי השו"ע. ועוד, שגם בזה אפ"ל שהכוונה להבגד, ולא להציציות. (אלא שבפשטות כיסו גם הציציות, כדמוכח בכ"מ. וראה הנסמן בעוזר ישראל זילביגר ציצית ע' לג ואילך. ובכללות הענין, ראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 95 ואילך. ואכ"מ). וראה דעת נוטה ח"ב ע' פד. קובץ אור ישראל מאנסי גל' כח ע' קע).

480) והוא אחד מחמשה ימים שמשכימים לתפלה: ר"ה יו"כ הושע"ר פורים ות"ב.

481) וכן א"א צדוק הדין.

482) ועוד טעם, דאיקרי אבל דכתיב שישו אתה משוש כל המתאבלין עליה ואבל איתקש לחג דכתיב והפכתי חגיכם לאבל. אלא שלטעם זה במנחה הואיל ושעת נחמה הוא נופלין על פניהן וכן במנחה שלפניו נופלין על פניהן לפי שאין מקדימין את הפורענות (שבה"ל ענין

שאין אומרים תחנון.

הטעם שנקרא מועד[483] לסימן כי אנו מובטחים מה' יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים. ועוד, שכיון שהחושך גורם ליתרון האור, הרי ט' באב בעצמו גורם מועד גדול לעתיד. וגם, לפי שבו ביום נולד משיח[484].

אין מדליקין נר תפלה בביהכ"נ בט"ב שחרית.

סדר תפילת שחרית

אין מתעטפים בטלית ואין מניחים תפילין. ולכן אין אוחזים הציצית ב'ברוך שאמר' ובק"ש[485]. מתפללין שחרית לימי החול כרגיל ואומרים מזמור לתודה[486]. רק הש"ץ אומר עננו[487] בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. (שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח). הש"ץ אינו אומר ברכת כהנים[488]. לאחר חזרת הש"ץ – חצי קדיש. ואין אומרים תחנון ולא סליחות ולא א–ל ארך אפים. מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי[489] בפרשת 'כי תוליד בנים'[490]. חצי קדיש[491]. מפטירים 'אסוף

תפלה ס"ל). וכ"ה להטעם ע"ש שתם תפלתי (רוקח סש"י).

483) וראה לקו"ש חכ"ט ע' 376 בהתיוון עם מה שתיבת "מועד" קאי על ר"ח אב (תענית כט, א). וראה שיחת ש"פ דברים תשל"ג ס"ו. שו"ת חלקת יעקב ענינים שונים סכ"ח סק"ב.

484) מועד ע"ש העתיד – ראה סדה"י סדר ט"ב. של"ה פ' בלק תורה אור. מאמ"ר סתקנ"ז סק"ד. ערוה"ש סתקנ"ב סי"ד.

שת"ב גורם המועד – של"ה פ' ויצא תורה אור. וראה גם של"ה מס' תענית בתו"א.

שבו ביום נולד משיח – שו"ת יד אפרים סי"ט. וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 8. וראה גם שלחן גבוה סתקנ"ט סק"ו.

ועוד טעמים מצינו, ששפך חמתו על העצים ואבנים (וכ"מ בסה"ש תנש"א ח"א ע' 23 הע' 77). וכן שהאבלות מראה שלא נשתכח מן הלב ושיש תקוה (ראה דרשות חת"ס ח"ג פד, ב). ועוד, שלמעלה יש יחוד וזיווג ולא זזה שכינה מישראל ביו"ט (נחל אשכול לחיד"א איכה א, טו. חומת אנך ישעי' כב, יד. משנה למלך בפרשת דרכים דרך עצב דרוש כג).

485) כן המנהג. וכ"כ כמה אחרוני זמננו, והוא מטעם שלובשים תחת הבגדים (כדלעיל בהערה). ולפ"ז, למנהג שלובשים בגלוי (עכ"פ הציציות) אין טעם בדבר. ואולי האחיזה גרע טפי. כן להעיר שבלובש ציצית קודם שיעלה עמוד השחר ממשמש בהן בכדי לברך עליהן, והרי בת"ב הלבישה היא ללא ברכה. (הדעות בזה – ראה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סשפ"ג. תורת המועדים סתקנ"ה ס"א. קרא עלי מועד ספטימוס פ"ח הע' לה). וכן מעשה רב ברבים ובפרהסיא (אלא שראי' גמורה אינה, כידוע שמנהג רבותינו נשיאינו, שהתפללו בתפילין בחדרם שלא ירגישו בדבר, ובעת שהתפללו אמרו תהלים וכיו"ב. ועכ"ז, ההנהגה היתה כלפי חוץ כאילו מתפללים כעת).

486) שהרי בזמן שבית המקדש היה קיים היו מקריבין תודה גם בט' באב – שו"ע אדה"ז סנ"א ס"א.

487) באם אין עשרה מתענים: הש"צ אומר עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתקס"ו סק"ז).

488) בתשמ"ה היתה הוראה שיאמר הש"ץ (הריב"ק) ברכת כהנים. ובמענה לשאלת הריל"ג אח"כ, כתב כ"ק אד"ש (נדפס מכתי"ק בס' בחדרי תורתך ח"ג ע' 46, ופענוחו – שם ע' 176), בנוגע לגוף הענין "כמנהג המקובלים בירות"ו עתה, הרע"ג **ועוד**" [ל"מנהג המקובלים" – ראה חסל"א סקס"ח סקי"ח. מל"ח ס"י סקנ"ח. בא"ח ש"א פ' תצוה סקס"ב. כה"ח סקס"ח ס"ק רסב. תקנ"ט סק"ל. כתר ש"ט גאגין ע' 63. וראה שו"ת יבי"א יו"ד ח"ד סל"ב סק"ד. ולגבי נ"כ – סידור רב עמרם גאון סדר ת"ב. חילופי מנהגים שבין בבל ובין בני א"י סכ"ב, והובא בס' המנהיג הל' תעניות ס"ח. וכן לגבי אמירת או"א – או"ח סדר תפלת ת"ב סי"ט. מנהגים דק"ק וורמיישא סקכ"ג. מקו"ח להחו"י סתקנ"ט. א"ר שם סקי"ג – במנהג מדינתנו. שו"ת עולת שמואל סע"ט. כנסת יחזקאל סי"ב. מנהגי אמשטרדם פ"ג סי"ג סק"ח]. ועל השאלה "אם ההוראה היום בעת חזרת הש"ץ שחרית . . זוהי רק הוראת שעה", ענה (בסימון בחץ ובעיגול התיבות מלשון השאלה): "זוהי רק הוראת שעה". וכ"כ גם ביומן הריב"ק שמאז.

489) ואין נוהגין לברך דיין האמת.

490) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא בתורה אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת).

ובאמת, בת"ב בשחרית אפשר להקל יותר ולקרוא גם כשאין אפי' ג' מתענים. (וכל עיקר השקו"ט בפוסקים הוא לענין קריאת ויחל בד' צומות. ובשו"ת רעק"א פסקים סכ"ד אכן כתב לחלק כה"ג בין שחרית יו"כ למנחה. וכ"ה בכ"מ. וכבר העירו שכן מדוייק ברמב"ם הל' תפלה פי"ג הי"ח, גם לענין ת"ב. ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קנז כתב להקל בת"ב שחרית ומנחה (לענין להעלות לתורה מי שאינו מתענה. ומ"מ ישית בחלקות למו, לענין לקרוא בתורה כשכל הציבור אינו מתענה בת"ב מנחה, בכותבו שהוא רק להלכה, "ולמעשה צריך מיתון קצת", וש"צל"ע לדינא אם יקראו ויחל". ונראה מדבריו שלא נסתפק רק לענין ת"ב מנחה ולא לגבי שחרית. אבל להעיר שאף דקאי התם רק לענין ת"ב – י"מ בכוונתו שבאמת דעתו להקל (להלכה עכ"פ) גם בשאר צומות). וגם בשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) דן רק בנוגע קריאת ויחל, אף דקאי התם בת"ב. ובין הדברים כותב "הרי קריאת ויחל בד"צ וכ"ש קריאה דט"ב בשחרית הם שייכים רק עבור מה שאירע לאבותינו". וכן בשו"ת דברי נחמי' או"ח סמ"ב שכתב להקשות על הצ"צ, כתב נמי למיסבר סברא לחלק בנוגע לת"ב שחרית. וראה גם דברי קהלת (במשלי שלמה לחוברת השלישית ליום כ"ד ס"ב – ע' 102): היעלה על הדעת שבשחרית ת"ב לא יקראו בתורה אם אין י' מתענים בבהכ"נ. (ועיי"ש שמזה מוכיח שכ"ה גם בשאר צומות). ודלא כשו"ת חלקת יעקב או"ח סרטו"ו סקי"ב שגם בת"ב שחרית החמיר שצ"ל לכה"פ ג' מתענים. וראה שו"ת משנת יעב"ץ או"ח סמ"ט).

491) כך הלכה רווחת בפוסקים. וכ"כ הרבה ראשונים להדיא. וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ומעשה רב. והאריכו בזה בכ"מ.

אסיפם'. יהללו ומחזירים הס"ת. קוראים כל הקינות[492] ומאריכין עד מעט קודם חצות. אשרי ובא–לציון, ומדלגים את הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלי תתקבל. עלינו. קדיש יתום. משניות (המותרות בתשעה באב). קדיש דרבנן.

אין מלבישים הס"ת בשחרית בתכשיטי כסף[493].

אין אומרים מי שברך לעולה לתורה בשחרית[494], אבל לחולה עושים מי שבירך.

מברכים ברכת הגומל גם בשחרית[495].

נער שנעשה בר מצוה נכון שיעלה לתורה במנחה[496].

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה[497]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

המגביה את הס"ת יושב על כסא רגיל.

מנהגנו לקרות ההפטורה אסוף אסיפם בניגון הרגיל של כל השנה[498].

לתשומת לב: נוסח ברכות ההפטרה שבספרי "קינות" הנפוצים אינם כנוסח חב"ד. וניתן למצוא הנוסח המדוייק בסידור.

יושבים על הקרקע[499] כל זמן שאומרים קינות וקורא הקינות בבכי' ויללה כמי שמתו מוטל לפניו. ולא כמקצת אנשים מריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר וכו' והס שלא להזכיר. ובעונותינו הרבים וכו' באים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ומשיחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם עוסקים בשמחת תורה וכו'[500].

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל. וכל שכן שלא ישיח עם גוי. "וכ"ש שרש עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ"נ. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים

וראה מה שאסף איש טהור והביא כל המובא בית ה' בנר ציון (סניור) בין המצרים פ"י סס"ו. ואכ"מ.

492) ספר המנהגים ע' 47.

493) כן המנהג בבית חיינו. וכ"ה במענה מר"ח מנ"א תשל"ה (תשורה לאזאר ט"ו מנ"א תש"פ ע' 32. ליקוט מענות קודש תשל"ה ע' 178. וראה גם יומן ת"ב תשל"ד. ולהעיר ממס' סופרים פי"ח ה"ז: ויש שמניחים את [תיק ה]תורה על הקרקע (באבלות) [בעטיפה] שחורה, והובא בטור סתקנ"ט.

494) בנוגע ליולדת וקריאת שם לבת – בכמה אחרוני זמננו העתיקו כדבר הפשוט שלא לעשות מי שבירך ליולדת ותינוק. וציינו למהרי"ל ומנהגי ווירמיישא ופיורדא. ועוד. אלא שבכל הנ"ל נזכר רק בנוגע למי שבירך לעולה. ומסברא, טובא יש לחלק, דלא גרע ממי שבירך לחולה, שפשוט שעושים גם בשחרית. ואדרבה, יולדת תוך שבעה בחזקת סכנה, ונוגע יותר ממי שבירך לחושאיב"ס. ובכלל, מנהגנו שלא לאחר קריאת שם לבת. ובבית חיינו אכן נהגו הגבאים לעשות מי שבירך ליולדת (אף שפשוט שאין להביא ראי' מהנהגת הגבאים, שלפעמים היתה "שלא ברצון חכמים" ולא מיחו בידם – ראה אג"ק חי"ג ע' קנג. שיחת יו"ד שבט תשכ"ג. ש"פ מטו"מ תש"מ. יום שמח"ת תשמ"ג. המלך במסיבו ח"א ע' מז. שם ע' קטז. ח"ב ע' רנז. בצל החכמה ע' 117. היכל מנחם ח"ג ע' רמה. רשימות דברים חיטריק ח"ב ע' צח. ושוב כעי"ז כמה שנים לאח"ז – ברשימת ענינים וסיפורים להרב"ש (עשרה בטבת העת"ר). לקוטי ספורי התוועדויות ע' 323. ובכ"מ).

495) דלא גרע מאבל שמברך הגומל. וראה גם פתח יצחק ערך ברכת הודאה. פתה"ד ח"ב סרי"ט סקי"ז. מל"ח ס"ט סכ"ד. ס' חיים סכ"ו ס"ט. יפ"ל ח"א שם סק"ה. שו"ת ויען אברהם חאו"ח סי"ט. וראה שד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"ג. ודלא ככה"ח סתקנ"ט סקל"ח, ונגררו אחריו בכ"מ.

496) ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שיד. וש"נ.

497) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

498) כן מעשה רב. והוא דלא כמ"ש במג"א סי' תקנט סק"ו ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר טרוייש ע' 13 שאומרים בניגון דרשו ולא בניגון שבת חזון, ובדרשו ראיתי מהוגנים שלא משנים נגינה משאר הפטרות רק מקצרים בה.

ובכ"מ כתבו לאומרו בניגון "מלמדי מקרא וברכותי" (או "בניגון המקרא ולא בניגון אחר [שאר] ההפטרות"), ויש שכתבו לאומרו ללא ניגון הטעמים, ויש שכתבו בניגון בכי' (ואולי היינו ניגון הרגיל אבל בבכי').

499) בכ"מ, שדוקא בישיבה ולא בעמידה. [ומש"כ בט"ז סתקנ"ט סק"ד, דאה"נ אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ – אי"ז שייך לנדו"ד, ומיירי לענין אבל, וכוונתו להוכיח גוף החובה דישיבה ע"ג קרקע, לפי שהוא ל"ת שבאבל ולא מ"ע שבאבל, עיי"ש. ואכן, יש שכתבו שבזמן אמירת קינות הוא כבשעה שבאים מנחמים שצ"ל בישיבה. ואכ"מ].

500) ראה לבוש סתקנ"ט ס"ד. נהג כצאן יוסף ס"ז. קב הישר ספצ"ד.

על בית ד' שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם"[501].

נוהגין לומר הפזמון "אלי ציון" חזן וקהל ובעמידה[502].

מי שלא הספיק לגמור קינות לפני חצות ימשיך לאחר חצות.

בספר תורת חיים[503]: "שמעתי מאאמ"ו ז"ל שהמחהש"ק לא הי' כורך סדר הקינות שנדפס עם איכה, וקנה בכל שנה ושנה מחדש, ובת"ב אחר הקינות הניח הקינה בביהכ"נ הפקר, שאם יכרוך אותו ויקחהו לשמרו על שנה הבאה נראה כמתייאש מן הגאולה"[504]. ויש שכתבו שלעתיד יאמרו כל הקינות בדרך שירה ויתהפכו כל הקינות לשמחה[505].

לאחר התפילה, נכון שכל אחד יקרא מגילת איכה.

אחר התפלה הולכים מבית הכנסת כבני אדם הנזופין למקום ואין נותנים שלום זל"ז[506].

אחרי חצות היום (**1:02**) ואחר סיום הקינות – יושבים על הכסא כרגיל.

"בענין הליכה לבית הקברות הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי או"ח תקנ"ט להרה"צ ממונקאטש. ומ"ש שם שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל"[507].

נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות[508]. ולצורך סעודת מצוה מותר גם קודם חצות[509]. אבל אם אינו מתעסק בקינות וכיוצא, יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהי' מתעסק בדברים בטלים ויבוא לידי שחוק.

לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[510].

בלקוטי שיחות[511]: להשתדל במשך ימים אלו, ובפרט ביום הת"ב (בהשעות שמותר להניח תפילין), לזכות יהודים במספר גדול הכי אפשרי במצות הנחת תפילין.

בספר השיחות תשמ"ח[512]: יש להציע . . אז די וואס עשירי באב [בקביעות שנה ההיא – ת"ב נדחה] פארן . . אין פארשידענע ערטער בכדי רעדן מיט אידן וועגן אידישקייט בכלל און תשעה באב בפרט – זאלן מיטנעמען א צדקה–פושקע וואס דערמאנט און רופט ארויס נתינת הצדקה, און אויך "מיטנעמען" דברי תורה (מענינא דיומא) וועלכע מ'קען יענעם זאגן בעל–פה, באותיות המתאימות

501) ראה קיצור של"ה ריש מס' תענית. מקו"ח רסי' תקנט. יוסף אומץ (האן) סתתפ"ו. א"ר סתקנ"ט סקי"ז. משנ"ב שם סקכ"ב. כה"ח שם סק"ג. שו"ת אהל אברהם יג, ב.
ולהעיר מהמובא להלן בסדר תפלת מנחה.

502) וכן מעשה רב.

503) סופר סתקנ"ט סק"ב.

504) וכ"ה בספורי חסידים בשם הרה"צ מטשעכנוב.

505) ראה מנהגי קודש רוזין ע' קכח בשם הרה"צ מרוזין. ובכ"מ.

506) וראה שער המלך (על מועדים – נדפס בשנת תקל"ד) שהזהיר על כך שיש שהולכים מביהכ"נ ומיד הוא להם כמו שהולכים לחירות מיגון לשמחה וממלאים שחוק פיהם, ולא כן הוא, שכל היום כשר למול ערלת לבבו וכל היום דוה לבנו על חורבן בית אלקינו וכו' ולכן יציאתו מביהכ"נ תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומה.

507) אג"ק חי"א ע' שז.

508) כדי שיהא יושב ושומם באבלות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבלות.

509) בערוה"ש סתקנ"ט ס"ט: שנצרך לצורך סעודת מצוה שלא תספיק ההכנה לאחר חצות דאז יכולים להכין גם קודם חצות ולא שכיח דבר זה.

510) כ"ה בכלבו סס"ב, והביאו בשו"ע סתקנ"ד סכ"א. ובמהרי"ל ומחז"ו ועוד כתבו, שהרי תורה בטילה משום דכתיב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים. ובשלחן שלמה סתקנ"ד סק"ב, דפשיטא שאסור לטייל ולשמוח מה"ט, ובעו"ה העולם אין נזהרין בזה ועושים ת"ב כשמחת תורה ולא פסיק חוכא מפומייהו כולא יומא וכו' עיי"ש.

511) ח"ט ע' 251 (משיחת ש"פ דברים, ש"פ חזון, תש"ל. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו שהצעטל הנ"ל ע"ד הוספה בתורה ובצדקה וכו' – שבו גם הוראה האמורה – שייך גם השנה (תשל"ה)).

512) ח"ב ע' 575.

לו בדרכי נועם ובדרכי שלום, "האמת והשלום אהבו"[513].

מנהג ישראל להרבות בצדקה[514] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[515]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

סדר תפילת מנחה

אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מיין ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב[516].

למעשה, ב–770 נהגו להתפלל בשעה הרגילה[517]. ועכ"פ יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה בשעה **8:08**)[518]. ובתשעה באב בפרט, מחמת הנחת תפילין, כדלקמן.

אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה. ולכן יזהר לסיים תפילת מנחה ולהניח תפילין דר"ת לפני השקיעה. ואם היו עליו מקודם אין צריך לחלצן[519]. ולאחר צאת הכוכבים צריך לחלצן אם הוא ברבים שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה.

נוהגים להחזיר הפרוכת לפני מנחה. וכן מדליקין הנרות כרגיל.

סדר תפלת מנחה:

* לובשים טלית (מי שאינו לובש טלית, יחליף הט"ק ויברך עליו) ותפילין של רש"י ומברכים עליהם.
* קוראים את השמע (כל ג' פרשיות[520]). אין כופלים ג' התיבות "אני ה' אלוקיכם" אבל אומרים "אמת"[521].
* שיר של יום[522] (וקדיש יתום).

---

513) ובר"ד משיחה הנ"ל (ש"פ דברים תשמ"ח): מהעצות לזה (בענין הצדקה, למשל) – להביא קופת צדקה: כשמביאים קופת צדקה – לא צריכים להאריך בדיבורים ולעורר אודות נתינת הצדקה, שכן, תיכף ומיד כשרואים קופת צדקה מבינים שצריכים לתת צדקה בפועל, ליקח הכסף ולהכניס בתוך קופת הצדקה, ובמילא, עושים כן בפועל. משא"כ ע"י הדיבור ע"ד נתינת צדקה – הרי (נוסף לכך שפלוני עלול להפגע מהרושם שבאים **לעוררו** אודות קיום מצות הצדקה) גם לאחרי הדיבור, נשאר עדיין הכסף במקום אחד, הנותן במקום שני, קופת הצדקה (או גבאי צדקה) במקום שלישי, והמקבל במקום רביעי! ומובן, שהפעולה בכל זה צריכה להיות בדרכי נועם ודרכי שלום, באופן שיתקבל אפילו בהרצון דנפש הבהמית, ובפרט ב"יום רצון", שלכן, יש להשתדל שלא ליצור רושם שבאים לספר לו דבר שאינו יודע אודותיו, ועאכו"כ שבאים לעוררו לתקן הנהגתו וכיו"ב.

514) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

515) לפירוש הדברים – ראה בדיני שבעה עשר בתמוז בהערה.

516) לקוטי דבורים כרך א קח, ב.

517) להעיר ממל"ח ס"י סקפ"ב דקס"ד לומר דלא טוב עושים המתפללים מנחה גדולה שעדיין אינו זמן לומר נחם. ושוב כתב ליישב שהכל זמן אחד, ועוד דשלמים וכן רבים סוברים לומר בכל התפלות ואינו לעיכובא לדקדק כולי האי.

518) והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות – ראה בדיני שבעה עשר בתמוז.

519) ולהעיר בשער הכוונות להאריז"ל (ענין תפלת שחרית בסופו – נא, ד): בתפלת המנחה אם הי' אומרה סמוך לשקיעת החמה והי' רואה שכבר שקעה החמה הי' תיכף מסיר מעל ראש תש"ר ואח"כ הי' מוריד הטלית בין כתיפיו משום דלילה לאו זמן ציצית הוא וכשהוא בין כתיפיו אין חשש אם הוא לילה. (וראה שומע ומוסיף תפלין סכ"א שנדחק ליישב דברי האריז"ל, שאף שהלכה ואין מורין כן, ס"ל שהכוונה רק שבצינעא שלא בפני איש או מכוסה, ולא הזהיר האריז"ל רק שלא להשאירם עליו במגולה. ושם, שמ"מ לכאורה לא נראה כן, ושלהאריז"ל בכל גווני אסור).

520) ויאחז הציצית, כיון שלא אחז הציצית בק"ש בבוקר. וגם לאלו שלא נהגו כך (ראה לעיל בשחרית ע"ד הדעות בזה) – מ"מ נכון לאחוז כעת. ולהעיר שגם בק"ש בתפלין דר"ת מנהגים שונים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יט'שלד .

521) ראה היום יום י"ז אייר (בנוגע לתדר"ת. וה"ה בק"ש בתפילין דרש"י היום, שקורא בכדי שלא יהי' כמעיד עדות שקר בעצמו, מחמת שבשחרית קרא ללא תפילין).

522) בנוגע לאמירת "בית יעקב", לא נתבאר הענין להדיא. אמנם ב־770 נהגו כמה פעמים להתחיל מ"בית יעקב", כמובא ביומנים (תשל"ב), וכן נשמע כן בהקלטות משנים תשמ"ז, תשמ"ט ותש"נ. אך אין הכרח שנעשה הדבר עפ"י הוראה או ברצון חכמים.

ובוידאו משנת תשמ"ז נראה בבירור שהרבי מדפדף בסידור תורה אור לעמ' 64, מקום הדפסת "בית יעקב", לשניות מספר. ואחר־כך לעמ' 66, שם נדפס "שיר של יום" ליום שלישי (בו חל תשעה באב באותה שנה). ואין אתנו יודע עד מה.

ובשער הכולל (יא, כג) דן באמירת "בית יעקב" בראש חודש, ואינו מענייננו.

* אין כאלקינו (וקדיש דרבנן).

* תהילים[523] (וקדיש יתום) וכל השיעורים השייכים לשחרית, **ואח"כ** סדר תפילת מנחה.

"השיעורים השייכים לשחרית" היינו אותם השיעורים קבועים שלומדים בהמשך לתפילת שחרית, "משא"כ אלו שאין שייכים ל(תפלת) שחרית"[524].

בתפילת העמידה אומרים כולם[525] "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה

ולכאורה אין טעם שלא לומר "בית יעקב" ביום שאין בו תפילת מוסף, אף דאיקרי מועד. ואפשר שנכלל הוא בכלל "שיר של יום", ולא הוצרכו לפרט. והרי גם "אין כאלוקינו" ו"הושיענו" לא נזכרו.

וחכם אחד העיר מסברא, שאין לומר "בית יעקב" ביום זה, מפני שתוכנו בקשת קבלת התפילה, ודומה למה שאין אומרים "תתקבל" משום ש"שתם תפלתי" וגם אינו מתאים לבקש על קבלת התפלות לאחר זמן רב מהתפילה. אך טעם זה דחוק. ולהעיר ממנהג ק"ק בית א–ל יכב"ץ (בתנא דבי אלינו להגר"א מני ע' תט) שאומרים בית יעקב כבשאר הימים ללא שינוי. אלא שמנהגם לומר גם תתקבל. ובכתר ש"ט גאגין ע' תרנח, בטעם המנהג לדלג בבית האבל כמו בת"ב, לפי שהוא בגדר שירה. ואי"ז טעם מספיק שלא להשלים במנחה, ומאי שנא מתהלים.

ויש מי שכתב להשלים גם פסוק "ואני זאת בריתי", ולא מצאנו לזה מקור בשום מקום.

523) כפי שנחלק לימי החודש. וכמובן, בהקדמת המזמור למנצח יענך, כמנהגנו שבימים שאין אומרים בהם תחנון ובמילא א"א למנצח יענך אומרים אותו אחר התפלה לפני אמירת תהלים, אבל לא בתור סדר התפלה כי אם בסדר תחנונים.

כן אומרים הקאפיטל תהלים המתאים למספר שנותיו, וכן הקאפיטל תהלים של שנות האדמו"ר.

מי שיום הולדתו חל בתשעה באב, ילמוד הקאפיטל תהלים החדש אחר חצות (יחידות לברמ"צ – נדפסה בתשורה לברמ"צ ברוין י"ב טבת תשע"ז).

524) ש"ברובא דרובא לכל אחד יש שיעורים" – ע"פ מענה מז' שבט תשמ"ח – נדפס בליקוט מענות קודש תשמ"ח ע' 53. וסימן קו–מחיקה על התיבות "האם הכוונה גם לחת"ת?". ובהסבר הענין – במענה מי"ט אדר תשמ"ח (שם ע' 70), שמשלימים לפני מנחה דוקא השיעורים "השייכים לשחרית", כלומר, "שייכים ל(תפלת) שחרית". (ובליקוט מענות נשמט הקטע שבכתי"ק שבפנים). ואולי הכוונה "שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת"ת לאבל". (וראה גם עד"ז באג"ק חי"א ע' שו, בנוגע לשיעורי משניות שאחר התפלה, שאחר חצות דינו כשאר השיעורים שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב. ואולי הכוונה גם שם לשיעורים קבועים ושלאחר התפלה. וכ"מ מהציון שם להיום יום. וראה לקמן באו"א. שוב נתפרסם שבו' מנ"א תשמ"ח (ליקוט מענות ע' 124) נתקבלה תשובה, בנוגע פרסום המענה הנ"ל: "בשמי לא להדפיס בזה כלום כיון שאין אצלי בירור בזה").

באשר לזמן השלמת שיעורי חת"ת במשך היום, ראה לקמן בפנים (ודלא כהבנת השואל שם שאין לומדים אותם כלל בת"ב).

ופשוט, שעד"ז הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא. אמנם, כל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. וראה להלן מזה.

ומכלל הדברים עולה, שהותרו הן שיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (שהוא ע"ד סדר היום), אף שאינו שיעור שנתפשט בכלל ישראל, ויש להשלימם לפני מנחה, והן שיעורי חת"ת שנתפשטו ונתקבלו אצל אנ"ש כחובה גמורה, אף שאינם בהמשך לשחרית. אבל כל שיעור אחר שרגיל בו אבל אינו שייך לשחרית לא הותר. ונראים הדברים, שהוא כעין פשרה והכרעה בין שיטת הטו"ז והמג"א, בההיתר לחזור הפרשה בת"ב (ראה שו"ע סתקנ"ד ס"ד ובנו"כ. וראה סיכום הדעות בכה"ח שם סקכ"ב. וראה שו"ת יהודה יעלה יו"ד סשס"ח. ועוד), שבשיעור שנתפשט ונתקבל כחובה לרבים הותר מדין "חובת היום" (ראה ס' המנהגים טירנא מנהג ת"ב. לבוש סתקנ"ד ס"ד. ט"ז יו"ד סי' ת סק"א. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש שם, והב"ד בברכ"י סק"ג בשם מט"מ סתשכ"ב. לחה"פ – הובא בבל"י יו"ד שם סק"ג. וראה הררי קדם ח"ב סי' קמה), ובשיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (אף שאין כל אדם אומר אותו – ראה מג"א סתקנ"ט סק"ז. ובנוגע למעמדות – מנהגי וורמיישא שמש ע' קכז. הגהות למנהגי ווורמייזא קירכום ע' רעא. ברכ"י סתקנ"ד סק"ב. ועוד. וכן בנוגע לחק לישראל – מועד לכל חי פלאגי ס"י סק"צ. זכל"א אות ט – סתקנ"ד ס"ט, הב"ד בכה"ח סקי"ט. ויש שהקלו בזה – ראה אמרי פינחס השלם ח"א אות ת – ע' קמט. וכן נהגו להקל בכ"מ – ראה שו"ת פרח מטה אהרן (האדאס) הגהות לשו"ע סתקנ"ד. וראה גשה"ח פכ"א ס"ה בנוגע מאן דקפיד ללמוד לחם חוקיו בסדר חק לישראל. וראה דובר שלום פישל סתקנ"ד סק"ח) ה"ז כ"סדר התפלה" (ראה ערוה"ש סתקנ"ד ס"ו. שו"ת דברי מלכיאל ח"ו ס"ט). וצע"ק בסה"ש תרצ"א ע' 219. ואולי מדין להוט אחר התורה (ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' ב'תנג) ולאונסו שאני. גם באג"ק הנ"ל משמע קצת להתיר בכל שיעור קבוע].

525) ומי שאינו מתענה מחמת חולי – יאמר "עננו ביום צום תענית זה" (כ"כ כמה פוסקים: ב"ח סתקס"ה ד"ה ומ"ש לא שנא, והובא במקו"ח סתקס"ב ס"ב, בעטרת זקנים רסי' תקסה, בא"ז סתקס"ו סק"ג, חיי"א כלל קלב סל"ג, שת"ז סתקס"ה סק"ג, ועוד. ורק שבמאמ"ר סתקס"ה סק"א (ושם סק"ד. סתקס"ו סק"ב) כתב להשיג (כדלקמן). אלא שהעיד בעצמו שלא מצא להאחרונים שהעירו בזה על הב"ח. (ומש"כ שם שבלא"ה נוסח הטור הוא "ביום צום תענית זה" – הנה, באמת י"א לדלג כל התיבות, או שיאמר "ביום תענית ציבור זה" (כ"ה בב"ח, עט"ז, א"ז, ועוד. אבל במג"א דלקמן כתב כנ"ל. וצ"ע מש"כ בשת"ז סתקס"ו סק"ה בש"ץ שאינו מתענה שיאמר "ביום צום תענית זה", למרות מש"כ שם סתקס"ב סק"ג שהנוסח בכלל הוא "ביום צום התענית הזה". ושם שבאינו מתענה יאמר "צום צבור זה").

[ובדעת הב"ח, נראה דס"ל להב"ח שבמתפלל עם הציבור שאני. ואפשר גם במתפלל לעצמו, כיון שאינו קובע ברכה בפ"ע (והרי לדינא ש"צ שאינו מתענה ואירע שעבר לפני התיבה אומרה בש"ת כיחיד ואומר "ביום צום תענית זה" – מג"א סתקס"ה סק"ז. ומזה משמע שגם במג"א נקט כהב"ח. איברא, דשאני ש"צ דעדיף שהוא שלוחו של הציבור. ומש"כ במג"א סתקס"ה סק"ג (והעיר מזה במימי שלמה קמחי סתקס"ה ס"ק א) – קאי בשאר צומות ולא בד' צומות. וג"ז רק בדרך "משמע" ולא לדינא. ועוד דסיים עלה לעיין בסתקס"ו ס"ה ובב"ח. ומנא לן שבסו"ד לא הכריע כב"ח. והרי בסתקס"ו פסק כוותי' עכ"פ בדיעבד). וגם לא מיחזי כשיקרא מחמת דילוג התיבות כנ"ל. וראה גם בב"ח סתקס"ה ד"ה יש מהגאונים, במה שלדעת הגאונים אין אומרים אלא במנחה מחשש בולמוס, שלא לשנות הנוסח לכל הציבור בשחרית – כן נראה בכוונתו. ותמוה מה שבשו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלא הכריע נגד כל הני רבוותא מחמת דעת הגאונים שאין אומרים אלא במנחה מחשש בולמוס, והרי הב"ח עצמו נזקק לזה, כנ"ל. וגם בט"ז סתקס"ה סק"ב כתב להדיא שאפשר לומר גם בשחרית באם מדלג התיבות].

בטבלא שבסוף הלוח.

בתשעה באב במנחה אומרים בברכת בונה ירושלים "נחם[526] ה' אלהינו את אבלי ציון וכו[527]", וחותמים "מנחם ציון ובונה ירושלים". טעה או שכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), ונחם בבונה ירושלים כיחיד, וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קוראים ג' גברי בפרשת ויחל[528] ומפטירין בדרשו ככל תענית ציבור, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו" ו"נחם"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום, משניות (כרגיל) וקדיש דרבנן.

המניחים תפלין דרבינו תם שימושא רבא ובראב"ד בכל יום, גם בתשעה באב עושין כן לאחר תפלת מנחה. ואומרים ג' פרשיות שמע, קדש והי"ה כי יביאך כרגיל.

שיעורי חת"ת: באגרות קודש[529] שאין דוחים לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי תשעה באב.

שיעור רמב"ם: במורה שיעור לרמב"ם היומי – "השיעור של תשעה באב ללמוד במוצאי תשעה באב"[530].

והנה, במשנ"ב סתר משנתו לכאורה, שבסתקס"ח סק"ג כתב בשם נה"ש (והב"ד בכה"ח שם סק"ח). אבל בסתקס"ה בבה"ל אחרי שהב"ד החיי"א כתב בשם המאמ"ר דמיחזי כשיקרא, ושדבריו נכונים (והביאו בכה"ח שם סק"ו). ויש שכתבו לחלק בין הפטור מתענית למי ששכח ואכל. ודוחק. ועוד, שדברי המשנ"ב הם בשם נה"ש, ונימוקו עמו מחמת שהוא יום תענית, ומה לי אם שכח ואכל או חולה הוא. ואף גם זאת, שבבה"ל שכתב שלא לומר עננו, הב"ד המאמ"ר סתקס"ה סק"א, שהכריח כן מהט"ז שם סק"ד (ואכן בפמ"ג במ"ז שם הקשה על הט"ז, דשאני כשאומר ביום צום תענית זה. וכנ"ל שכ"כ הט"ז בעצמו בסק"ג שיכול לומר אף בשחרית בדילוג התיבות), ובט"ז שהביא להקשות בהחילוק בין ש"צ שאינו מתענה לשמא יאחזנו בולמוס – עכצ"ל דלא חילק בהכי, אם הוא מחמת חולי שפטור מעיקרא, או שאחזו בולמוס שכבר התענה וגם משלים אח"כ. וי"ל. (וראה עד"ז בס' זכרון עיונים בתעניות ח"א ע' תקיח. וחזר ע"ז בשיעורי שלמי תודה ביהמ"צ ע' יט, ושם נטה קו. ומחוורתא כדמעיקרא). ועוד צ"ב, שאם בשכח ואכל שם תענית עליו מחמת שמשלים תעניתו, מדוע הוצרך לשנות ולומר "ביום צום תענית זה".

ויש שכתבו לחלק באו"א בין ד' צומות שמד"ק (ואכן בנה"ש כתב הסברא "כיון שתיקנו חכמים להתענות בו") לתענית שגזרו הציבור. (ועיקר החילוק כבר נמצא יסודו במג"א כנ"ל. וראה העמק שאלה סס"ו סק"ג. והביא גם ממאירי. אלא שהמנהג שאומרים עננו רק במנחה (מחשש בולמוס) גם בד' צומות). וראה גם במקו"ח שם, שהוא ע"ד ההזכרה "ביום חגה"ס הזה" גם כשאוכל בבית ולא בסוכה. ונראה, דס"ל שהוא בגדר מעין המאורע. [ולהעיר שגם בערוה"ש סתקס"ה ס"ב שמימיו לא שמע מי שינהוג כן לומר עננו ביחיד שאינו מתענה – איכא לדחוקי דקאי בשאר ת"צ ולא בד' צומות. והו"ע כתב בסתקס"ו ס"י שבת"צ הקבועים יכול ש"צ לומר עננו (ואפי' ביום צום תעניתנו), אף שי"ל דש"צ עדיף, כנ"ל]. ויש שר"ל שמש"כ בסתקס"ח הוא רק לדעת המחבר, שאומר עננו בכל התפלות, ולא לרמ"א שאומרים רק במנחה מחשש שיאחזנו בולמוס. וכ"ז דחיק ואתי מרחיק (בכוונת משנ"ב ובכה"ח שהב"ד). ובפרט שבנה ציו"ן ממקום למקום. ובד"כ, מש"כ במשנ"ב עיקר לגבי דבריו בבה"ל, ובפרט שבמשנ"ב נכתב באחרונה – בסתקס"ח.

ולמעשה, נראה שיש החילוקים גם יחד אמת לקולא, שמי ששכח ואכל אפי' בתענית שגזרו ציבור יכול לומר עננו. וכש"כ, שבת"צ מד"ק גם החולה יכול לומר עננו. ווראה בכתבי רח"א ביחאווסקי, נדפס מכת"י בקובץ העו"ב ג' תמוז תשס"ז ע' 3 (וראה שם ע' 2), שהעמיס בל' אדה"ז בסידורו, שאף כשאינו מתענה יכול לומר עננו אם ישמיט תיבות "ביום צום תעניתנו", או שביש ציבור שמתענים יוכל לומר עננו. וכש"כ לפמש"כ בשו"צ הצ"צ או"ח ח"ב סי' קי להקל לומר עננו אפי' בברכה בפ"ע בד' צומות הקבועים כשיש עכ"פ ג' מתענים (וכנ"ל אצלנו בלוח בשחרית).

וגם קטן יכול לומר כך, דלא כמפקפקים, ואיכא משום חינוך שכשיגדיל יתחייב לצום ויאמר עננו, ובפרט אם נאמר שבחולה אומר עננו, א"כ לכשיגדיל גם אם יהא פטור יאמר. ואדרבה, בקטן עדיף שאינו בר חיובא, וליכא כ"כ חשש מיחזי כשיקרא, שפשוט שכוונתו ליום התענית. שו"מ שכך הורה הרש"ז ריגר מבריסק (כאיל תערוג שטיינמן עובדות ע' תשפה. והחולקים, אינהו ס"ל שגדול שאינו מתענה אינו אומר). ועיקר הסברא שי"א שאם הקטן מתענה יאמר עננו, אינו מובן, שאם פטור הוא, מופקע הוא מתענית, ומאי מהני מה שמתענה).

526) בסידור תהלת ה' "ויירשוה עובדי זרים". וכ"ה בסידור עם דא"ח וסידור העבודה ועוד. אבל בסידור תורה אור (ועוד) "עובדי פסילים". וכן בסידור אדה"ז הנקרא דפוס ראשון (שלאוו, תקס"ג). וכן בכמה סידורים הישנים. וכ"ה בהכת"י דרמב"ם בסדר התפלות. וכן נדפס בחוברת בין המצרים שי"ל לקראת בין המצרים תש"ד. ובכ"מ ש"זרים" הוא משינויי הצנזורה. וגם הל' "עובדי זרים" אינו מדוייק.

527) מה שאומרים נחם בזמננו בירושלים – ראה לקו"ש ח"מ (ב) ע' 53.

528) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת במנחה).

529) חי"ג ע' שלא, עיי"ש הטעם.

ולהעיר, שבשיעור תהלים "כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרה במנחה", ובשיעור תניא – להעיר מההיתר עד"ז לאבל (ראה ס' המנהגים ע' 77, והארכנו מזה לעיל), וגם בשיעור חומש – ה"ז בכלל "לחזור הפרשה" (רמ"א או"ח סתקנ"ד ס"ד, וע"פ פי' הט"ז סק"ג. אבל שם לכאו' מיירי ללא פירש"י).

והארכנו בכללות הענין, בקובץ הארבעים.

530) וכבר נתחבטו רבים ושלמים בהחילוק בין חת"ת לרמב"ם. ונאמרו בזה כמה ביאורים. וראה בארוכה אצלנו בקובץ הארבעים. ודרך בכעי"ז בהתקשרות גל' לו.

שיעור הלכות בית הבחירה: באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום[531].

בכמה פוסקים[532] הובא שמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב, ו"אין למנוע אמירתה כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב".

בת"ב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים[533]) פרשת היום ע"ד . . "צום החמישי" (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה[534]), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב[535].

בספר המנהגים, מנהגי בין המצרים: דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער הייליגער רוזינער", וסיפר: דער הייליגער רוזינער האט מרחק געווען עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געווארען – שטיפערי. תשעה באב האט מען זיך געשפילט אין בערעלאך[536]. דערנאך איז געבליבען אז מען זאל עפענען דעם דאך פון בית המדרש אראפלאזען א פעטליע און וועד עס וועט ארויסגיין זאל מען ארויפווארפען אף עם די פעטליע און אויפהייבען עם אפן דאך, וכן עשו. דערווייל איז אריין דער רוזינער. די וואס זיינען געווען אפן דאך האבען דאך ניט געזען געוני האט מען עם אויך אנגעהייבען אויפהייבען אז מען האט עם דערקענט – האט מען עם אראפגעלאזען צוריק. האט דער רוזינער געזאגט: רבונו של עולם, אויב דיינע קינדער האלטען ניט דיין יום טוב, טא נעם עם צו פון זיי.

בר"ד משיחת ש"פ ויגש תשכ"ה: וזהו מה שבליובאוויטש היו שעות בת"ב אשר היו בשמחה, ולכאורה ווי איז דאס אויסגעהאלטן דהרי גם תורה שהוא למעלה מזמן ומקום מותר רק ללמוד איזה הלכות (מצד אבילות), ואיך שייך לומר שיהי' שמחה? אלא הוא כנ"ל שאין העיקר הבכי', אלא צ"ל העבודה בפועל ממש, שדוקא עי"ז בונים את הביהמ"ק הפרטי, וכמ"ש באגה"ק שע"י הגאולה הפרטית באים לגאולה הכללית כו'.

כתב בברכי יוסף (להחיד"א)[537]: כי במנחת ת"ב נולד משיח הנקרא מנחם כו' ומצאתי כתוב דמזה

---

531) הנעתק בפנים הוא מסה"ש תנש"א ח"ב ע' 691 ובהערה 87 (ע"ד הספק אם צריך ללמוד הל' ביהב"ח בעשירי באב, כשת"ב חל בשבת ונדחה), ונזכר שם (בין הדברים) בסוגריים ב' אופנים בדבר.

וראה לעיל בנוגע לשיעורים השייכים לשחרית, שעד"ז הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא, ושכל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. ואולי הכוונה גם כאן שתלוי ברגילותו.

גם יל"פ בפשטות, דלא נחית לדינא כאן, וכדרכו בקדש, ור"ל שהלימוד צ"ל באופן המותר, והיינו איך שתהא ההכרעה בדבר, אחרי חצות או במוצאי ת"ב, וכפי הדין העולה אחרי העיון בפוסקים.

ויתכן גם לפרש שהכוונה כאן "באופן המותר, כמובן" – ללמוד בדברים המותרים דוקא. ואח"כ מוסיף אופן (ועניין) אחר בנוגע לזמן הלימוד. והל' צע"ק. וכ"ה בר"ד מההתוועדות (ש"פ בלק תנש"א): "אמנם אין מקום (ס'האט קיין ארט ניט) ללמוד אז ענינים שאסור ללמוד בת"ב, אך אפשר ללמוד זאת במוצאי ת"ב, או ללמוד ענינים המותרים בלימוד בת"ב". ובתוכן קצר: "אלא שמצד איסור לימוד התורה בת"ב – פשוט שיש ללמוד הלכות אלו באופן (או בזמן) המותר, או ללמוד ההלכות במוצאי היום".

[ולאחרונה י"ל ירחון האוצר גל' צג וצד, ויש שהעלו שם סברות מחודשות להתיר לימוד ביהב"ח בת"ב בכלל, ואין בדבריהם כדי השב, כנראה לכל מעיין, ומקצת מסתירת דבריהם נזכר ע"י א' הכותבים בגל' צד. אלא שתלה ברבינו שדעתו להיתר. ואכ"מ]

532) ראה ברכ"י או"ח סתקנ"ט סק"ז שהביא מכמה פוסקים לכאן ולכאן. וכתב ששו"ר שכ"ה בס' הכוונות להאריז"ל (הועתק לקמן). והלשון שבפנים – בספרו מורה באצבע ס"ח סרל"ח.

533) מלכים ב כה, ח–כד. ירמיה לט, ח–י. זכריה ח, יח–יט.

534) לקו"ש ח"כ ע' 341 ואילך לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד)

535) סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

536) להעיר מר"ד משיחת כ' מנ"א תשי"א, עיי"ש.

ובשו"ת דברי ישראל (וועלץ) ח"א סי' קנה, מביא מה שהתריעו הפוסקים, ומסיים שמ"מ אין לבטל מה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן.

537) סתקנ"ט סק"ז.

ומצינו כדוגמתו כבר בכלבו הל' ת"ב סס"ב (וכ"ה בארחות חיים הל' ת"ב סי"א (בשינויים קלים). והובא בב"י דלקמן (הביאו במג"א סתקנ"ב סקי"א), וביוסף אומץ (האן) סתתצ"ג. ועוד), שאחרי שהביא איסור הרחיצה בת"ב כל היום, ושמי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה עובר על דברי חכמים, כתב: "אבל מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב והזקנים הראשונים הנהיגו זה ולטובה נתכוונו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב. וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות כן צריך לעשות לגואל ולמנחם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן שהן חלושי כח אבל אנו כולנו

הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתקוני הבית וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח"ו. וראה בספרו מורה באצבע[538] שכתב: כל מה שאסרו רז"ל בט"ב הוא עד הלילה ואין להקל אחר תצות בשום דבר רק שמקילים לנשים לסדר הבית קצת וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה.

בשער הכוונות ענין תשעה באב: מה שנהגו ביום ט' באב במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט' באב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן במה שדרשו בגמרא על פסוק[539] מזמור לאסף אלקים באו גוים כו', והקשו מזמור קינה מבעי לי', ותירצו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בנ"י, ואז חשבו ישראל שלא תהי' תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא הי' משליך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמשז"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון כו', ונלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל טעם אחר והוא כי אז במנחת ט"ב[540] נולד המשיח הנקרא מנחם, כנזכר במדרש איכה רבתי.

בר"ד משיחת ט"ו מנחם־אב תשד"מ (מסרט הקלטה): שטייט אין ספר הכוונות אַ דבר נפלא, און ברענגט דאָרטן אויך אַראָפּ, אַז וואָס איז דער ענין וואָס מ'זאָגט תשעה באב לאחרי חצות זאָגט מען "נחם", מיט נאָך כמה ענינים של נחמה, "יושבים על הספסלים" – ווי ער ברענגט דאָרטן אַראָפּ – לאחרי חצות היום; לכאורה – ווי ער פרעגט דאָרט די שאלה – האָט דאָך געדאַרפט זיין איפכא מסתברא, אַז וויבאַלד אַז לערב הציתו אש במקדש – האָט דאָך דעמאָלט געדאַרפט זיין דער **חומר** בענינים אלו, און דאָ זאָגט מען אַז דוקא דעמאָלט איז יושבין על הספסלים און מ'זאָגט "נחם"? זאָגט ער, אַז דעמאָלט ווען הציתו אש במקדש איז געווען ביי אידן אַ **שמחה גדולה**! אַזוי איז דער לשון אין ספר הכוונות. ניט ער זאָגט אַז ס'איז געווען איבער־אַ־יאָר אָדער בזמן האריז"ל וכיוצא בזה; ער זאָגט "**באותו היום**" איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה. און איז ער מבאר אין וואָס ס'איז באַשטאַנען די שמחה, אַז מצד דעם מצב הענינים דעמאָלט איז געווען רחמנא ליצלן די אפשריות פון "כילה חמתו" אויף "שונאי ישראל"; בשעת זיי האָבן געזען בערב, וואָס בערב איז געווען דער חומר הדין, דער חומר העונש, איז וואָס איז געוואָרן? "הציתו אש בהיכל", "כילה חמתו על העצים ועל האבנים" – אָט דעמאָלט איז געווען "**מזמור** לאסף", ווי ער פרעגט אין מדרש תהלים: "**בכי'** לאסף מיבעי לי'"? וואָס איז געווען דער "**מזמור** לאסף" – איז געווען וואָס "כילה חמתו על העצים ועל האבנים", זיינען אידן געווען בטוח אַז **עם ישראל חי לעד ולעולמי עולמים!** אפילו אין אַזאַ מעמד ומצב האָט זיך דאָס אויסגעלאָזט צו עצים ואבנים. און כאמור, דער חידוש אין ספר הכוונות איז, אַז ער שרייבט אַז דעמאָלט איז געווען אַ שמחה גדולה ביי אידן, אין דעם תשעה באב פון חורבן בית שני, לאחרי חצות היום! און ס'איז ניט געווען אַ דבר לשעתו – דערנאָך איז דערפאַר געווארן מידי שנה בשנה, אַז לאחרי חצות היום איז "יושבין על הספסלין ואומרים נחם", און דערפאַר איז אויך גלייך אַז ס'ווערט נאָכט, וואָס דעמאָלט אין זמן קידוש הלבנה – לייגט מען דאָס ניט אָפּ אויף שפּעטער, נאָר מ'איז גלייך מקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב.

מאמינים ובטוחים בנחמות הכתובות שנויות ומשולשות בספרי הנביאים אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק". ועד"ז הוא במכתם תענית ל, א. ועוד. ובמאירי תענית ל, א: על שאמרו במדרש שהמשיח נולד בו ביום ורמז לנחמה וגאולה. ושם ל, ב: שלא מיחו בידם חכמים ולא עוד אלא שסועדים בידם וכו' ואין הדבר נאה. וראה הנסמן בהגהות המהדיר לכלבו שם.

וכבר כתב על זה הבית יוסף סוסי' תקנד: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. וראה גם ד"מ שם.

538) ס"ח סרל"ז.

539) ובר"ד ש"פ עקב, כ"ף מנ"א תשד"מ: ולהעיר מ"ש בגמרא ש"תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור", קאי על חורבן בית שני. אמנם מכיון שבשער הכוונות מקשו ענין זה עם מ"ש בספר תהלים "מזמור לאסף גו'" דקאי על בית ראשון, מובן, שגם בבית ראשון "תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור".

540) וראה לקו"ש חל"ט ע' 229 ד"ה במנחת, במש"כ בכ"מ (בבאה"ט סתקנ"א סקכ"ה ובפמ"ג שם במ"ז סק"ח ועוד) "במוצאי ת"ב" שצ"ל "במנחת ת"ב". (ובלקו"ש שם נזכר גם שכצ"ל בא"ר. אבל בא"ר לפנינו סתקנ"א סקמ"ו כתב בסתמא "בט"ב". ואולי גם בזה צ"ל "במנחת ת"ב").

בכמה מאמרי דא"ח ושיחות קודש[541] נזכר מה שאמרו בגמרא ובמדרש[542] על הפסוק[543] "כמעך איש ולויות", ש"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים[544] המעורין זה בזה", "כאיש המעורה בלויי' שלו". וידועה הקושיא[545], שהרי "כרובים מעורין זב"ז" מורה על גודל החיבה בין הקב"ה ובנ"י, שהוא "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום" (ב"ב צט, א), והלא זמן החורבן הוא ההיפך ממש מזה. ונתבאר, ע"פ המבואר בחסידות בכ"מ שככל שגדול ההעלם, זה עצמו מורה על גודל הגילוי, והיינו הגם שבחיצוניות נראה כגלות וחורבן, בפנימיות הוא תכלית הגילוי ביותר, הגילוי דגאולה העתידה. (ולכן, כדאי החורבן והגלות לפי שעה בחיצוניות, בכדי שסו"ס יגיעו להגילוי דגאולה העתידה). וזוהי הסיבה שכשנכנסו לקדש הקדשים ראו הכרובים כמעך איש ולויות, "כאיש המעורה בלווי' שלו", שזה מורה על הקירוב והאחדות דהקב"ה וכנס"י בתכלית, עד למעמד ומצב ד"והיו לבשר אחד", כי בקדש הקדשים נמצא ה"פנימיות" בתכלית הגילוי, ובפנימיות – זמן החורבן הוא עת רצון, שתוקף האהבה הוא בגילוי, ולעין כל, עד לאוה"ע ("בשעה שנכנסו נכרים")[546]. וע"ד המבואר במה שבשעת שריפת ביהמ"ק "שמחו שמחה גדולה", לפי שהקב"ה כילה חמתו על עצים ואבנים, שבזה מתבטאת אהבתו העצמית של הקב"ה לכנס"י, שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה, מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים (אלא, שבזמן החורבן היתה הפנימיות בגילוי רק בקדה"ק, ובעולם כולו הי' חורבן וגלות). ומכיון שבאותו זמן היתה תכלית אהבתו העצמית של הקב"ה לבנ"י בגלוי, לכן הי' אז זמן הכי מתאים ומוכשר ומסוגל לעשות תשובה.

ובעומק יותר, שהוא ע"ד מארז"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, דמכיון שבזמן הגלות כנסת ישראל היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, לכן, לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך היתה הפקידה[547], ולכן היו אז הכרובים כמעך איש ולויות (אלא שהפקידה שהיתה אז היתה בהעלם, ובגילוי הי' החורבן והגלות, והכוונה בזה היא, שע"י העבודה שזבמן הגלות, ובפרט ע"י עבודת התשובה, תהי' הפקידה בגילוי בבנין ביהמ"ק השלישי). ויתרה מזו, שגם כשכבר יצא הבעל לדרך, ה"ז רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הענין לא הלך הבעל למדינת הים, אלא נמצא ביחד עם אשתו. ויובן ע"פ תורת הבעש"ט שב"מקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא", וממילא אפילו בשעה שבנ"י נמצאים בגלות, נמצאת מחשבתו ית' כביכול עם בנ"י, וכן גם אצל בנ"י שבפנימיותם "לבי ער" להקב"ה (ולכן "היתה כאלמנה" בכ"ף הדמיון, ולא אלמנה ממש ח"ו). ומכיון שכן הוא בפנימיות, ה"ז פועל על החיצוניות ג"כ (ולא שמבטלת את החיצוניות, כ"א שהפנימיות היא העיקר, והחיצוניות טפלה אליו), באופן שהחיצוניות נגררת אחרי הפנימיות, שבגלות (חיצוניות) גופא נרגשת הפנימיות (גאולה). וההסברה בזה: ע"פ הידוע שהגלות נמשלה לעיבור והגאולה ללידה, וכמו שלמטה, לאחרי הפקידה נעשה יצירת הולד, אלא שבתחילה הוא בעיבור בבטן אמו (בהעלם), ובמשך זמן העיבור הולך וגדל עד שמגיע זמן הלידה שאז יוצא לאויר העולם (בגילוי) – עד"ז הוא למעלה, שבשעת הפקידה שברגע שלפני התחלת הגלות נעשה מיד המשכת האור (יצירת הולד) גם למטה, אלא שההמשכה היא בהעלם, באופן דגלות (עיבור), ובמשך זמן הגלות הולך וגדל מיום ליום, עד שבקרוב ממש תהי' הלידה והגילוי בגאולה העתידה.

---

541) ראה בכ"ז: לקו"ש ח"ב ע' 360 ואילך. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רסט. ח"ד ע' שנ. ח"ה ע' רה. ר"ד משיחת ש"פ פינחס תשכ"א. ש"פ ראה תשכ"ג. ש"פ דברים תשמ"א. יום ב' דחה"ש תשד"מ. ש"פ עקב תשד"מ. ליל שמח"ת תשמ"ז. ובכ"מ.

וכבר הביאו שכעי"ז מצינו בכ"מ בספרי חסידות הקדומים, ואף קודם לזה – ראה הנסמן היכל הבעש"ט גל' יט. ולמש"כ שם שהובא בשם הרמ"ע – הנה, מפורש הוא במעין גנים מ"א קרוב לסופו ד"ה כשהיו. וראה גם פלח הרמון להרמ"ע (שער ח מהות והנהגה פ"ט – כג, א). ויש להוסיף להנ"ל: ס' עבודת ישראל להר"י קמחי (קסא, א).

542) יומא נד, ב. פתיחתא דאיכ"ר ט.

543) מ"א ז, לו.

544) במהות הכרובים שנז' כאן – האריכו בכ"מ. וראה בארוכה מש"כ הרה"ג הר"ש שי' קראוס בקובץ לשמוע בקול דברו. וש"נ.

545) ראה רמב"ן ב"ב צט, א וריטב"א שם וביומא שם בשם הר"י מיגאש. (ושם, שנעשה להם נס שלא לטובה. ועוד ביאורים – במפרשים).

546) להעיר משטמ"ק ב"ב שם שרצה להראות לגוים חיבתן של ישראל. ובפרשת דרכים דרוש כג, שנעשה להם נס לטובה שרצה הקב"ה להורות לנו, דאכתי חביבותי' גבן והשרה שכינתו בינינו להורות שהוא מצטער בצרותינו. ואפשר שכדי שידעו הגוים שהקב"ה נתרצה לישראל הוצרך להראות להם שהשכינה עמנו. וביערות דבש ח"ב דרוש יג כתב, שלפי הירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) החורבן הי' בר"ח אב, וחל בשבת, וא"כ היתה השכינה שורה בנו.

547) ומכיון שהפקידה היתה **לפני** יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך, נעשה **יצירת** הולד לפני החורבן, וברגע שלאחרי החורבן **נולד** מושיען של ישראל.

בכ"מ בשיחות קודש[548] הובא הסיפור שבירושלמי ומדרש[549] בקשר ללידת[550] משיח בתשעה באב מיד לאחר החורבן[551], שהי' יהודי שחרש שדהו וגעתה פרתו[552], ועבר לפניו ערבי שהי' מבין שיחת בהמות, ואמר לו שמצעקת הפרה יודע הוא שעתה חרב ביהמ"ק, וכאשר מיד לאח"ז געתה פרתו פעם שני', אמר לו הערבי שעתה נולד מושיען של ישראל ("יליד מלכא משיחא" "דאיתיליד פריקהון דיהודאי"), ואמר לו ומה שמו, א"ל מנחם שמו. ונקודת הענין, שכבר ברגע שלאחרי החורבן[553] מוכן וממתין המשיח לגאול את עם ישראל. ואחד הטעמים, שכשמאיזה טעם שיהי' יש ענין בלתי רצוי הקב"ה מביא בהקדם עידוד חזק שלא יפלו ח"ו ברוחם וכו'. ויתירה מזו, שמכיון שלידת משיח היתה ברגע שאחר החורבן, מובן שהתחלת העיבור שלו היתה תשעה חודשים לפני החורבן, וכמרז"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה. ומאז בכל דור ודור[554] ישנו המשיח שבדור שממתין ומצפה לגאול את עם ישראל. ובפנימיות הענין: ידועים דברי הילקוט שמעוני "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל . . **על מנת** שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל", שמטרת החורבן אינה אלא הכנה **ועל מנת** לבנות ביהמ"ק השלישי (סותר על מנת לבנות), ולכן, לא רק שברגע שלאחרי החורבן מוכן משיח לגאול את ישראל, שביחד עם החורבן ישנה **הכנה, התחלה ואפשריות** הגאולה (וכמובן ההכרח לזה בפשטות[555]: כיון שכשבנ"י עושין תשובה מיד הן נגאלין מוכרח שמשיח יהא מוכן מיד ברגע שלאחרי החורבן בכדי שתוכל להיות הגאולה[556]), אלא יותר מזה, שהחורבן והגאולה אינם בהפסק זמן, בהפסק רגע ביניהם, שתיכף **ממש** לחורבן היתה למטה התחלת הגאולה, נולד מושיען. כלומר: כלומר אצל בנ"י לא שייך ענין של חורבן בפני עצמו, כי התורה היא תורת חסד, וא"כ כאשר ישנו ענין של חורבן הרי יחד עם זה באה מיד גאולה וזוהי הכוונה הפנימית של החורבן והגלות – בכדי שעל ידו יוכלו לבוא

548) ראה בלקו"ש ח"ה ע' 149 הע' 51. חי"ט ע' 511. חכ"ז ע' 364. חכ"ט ע' 14. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 574 ואילך. תשמ"ט ח"ב ע' 611 ובהערה 27. תנש"א ח"ב ע' 721 ואילך. שם ע' 744 ובהע'. סה"ש תשנ"ב ע' 237 הע' 114. ר"ד משיחת אחש"פ תשי"ב. ש"פ צו תשי"ד. כ' מנ"א תשכ"א. מטו"מ תשכ"א. מוצש"ק יו"ד שבט תש"ל. ד"ה ושננתם תשל"ח. אחש"פ תשמ"ב. וראה אג"ק ח"ג ע' קסו. חט"ז ע' עט. ועוד.

549) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. איכ"ר פ"א, נ"א. וראה במדב"ר יג, ה "בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה אתיבון ליה . . והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם".

550) בנצח ישראל למהר"ל פכ"ו: לידה זאת אינה לידה ממש גשמית כמו שהיה ענין כל לידה, כי אין החכמים מדברים מענין הגשמי כלל, רק מופשט מן הגשמי. ורצונם לומר שנולד המשיח, דהיינו מצד עצם כח המשיח שהוא נמצא בעולם. וזה כי קודם שחרב הבית לא שייך משיח בעולם כלל . . וכאשר חרב הבית, אז יש בעולם כח מה שלא היה קודם . . סוף סוף נולד שם משיח, שלא היה דבר זה קודם, כי קודם אין ראוי שיהיה המשיח כלל בעולם. ועד"ז כתב האברבנאל בספרו ישועות משיחו ח"ב פ"א: שלא נולד משיח בפועל כשנחרב בהמ"ק אבל עלה במחשבה ית' להולידו ולהביאו בזמנו שהיתה לידתו בכח לא בפועל. והובאו בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 744 בהע' 93. וראה גם בספר בית אלקים להמבי"ט שער היסודות פנ"ב.

אבל בכ"מ שנולד כפשוטו. וראה יפה מראה לירו' שם (ועד"ז ביפה ענף השלם לאיכ"ר שם – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13) שצ"ל שנולד ממש (ודחה שם הפי' שנולד היינו במחשבה, או שר"ל שמן היום ההוא בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם יהיו ראויים). וראה זכר דוד מ"ג פנ"ג שהשיג על האברבנאל והוכיח שהדברים כפשוטן.

ובלקו"ש חכ"ט שם הע' 62: ואף שאומר "**דאתייליד** פריקהון דיהודאי" (ואיך שייך שיהי' מוכן תיכף לגאול את ישראל) – הרי מצינו דוגמתו קודם המבול דביום שנולד עזר לאמו וכו' עיי"ש. ועד"ז הוא בסה"ש שם בשוה"ג. וראה גם יפ"מ לירושלמי שם. ובר"ד משיחת אחש"פ תשמ"ב: לכאורה אינו מובן – איך יכולה להיות הגאולה מיד לאחר החורבן, והרי מושיעים של ישראל היה אז תינוק בן יומו?! אך הענין הוא, דכיוון שעניינו של משיח הוא יחידה הכללית – למעלה ממדידה והגבלה לגמרי, הרי כאשר מדובר אודות משיח, אפילו אם הוא תינוק בן יומו – אי"ז סתירה לענין הגאולה כו' מאחר שזהו ענין שלמעלה לגמרי מכללות המדידה והגבלה דזמן ומקום! אמנם, בסה"ש תנש"א שם: "נולד מושיען וגואלן של ישראל, ולא עוד אלא שגם לאחרי שנעשה גדול, כולל ובמיוחד גדלות רוחנית". ובהערה שם: "ומסתבר יותר לומר שגם זה נכלל ב"נולד מושיען של ישראל" – שאין הכוונה להיציאה לאוויר העולם, שאז בפועל אינו "מושיען של ישראל" אלא **להתגלות** (דוגמת לידה כפשוטה) ד"מושיען של ישראל", שכבר ראוי ומוכן לגאול את ישראל בפועל ממש". וראה רשימה קצרה משיחת ש"פ דברים תש"ל – בס' משבחי רבי ע' 164.

551) בית שני – כ"ה ביפה ענף למדרש ויפה מראה לירושלמי. וכ"כ באור יקר לרמ"ק דלקמן.

552) בר"ד משיחת הושע"ר תנש"א שהיתה פרתו של הערבי, עיי"ש הביאור. (והוא לפי הגי' בילקוט מכירי משלי בסופו).

ומה שנרמז ע"י צעקת שור דוקא, לרמז גם על משיח בן יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו, שמשיח בן יוסף יקדים לחרוש כל העולם (אגדת אליהו לירושלמי שם).

553) וביפה ענף לאיכ"ר שם, מה שלא נולד לפני החורבן, דמינכרא מילתא שנולד לגאולה משא"כ אילו נולד מתחילה.

554) וראה פרי צדיק (ר"ח אב): וכן כל דור נולד בחינת משיח בת"ב ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר מיד עלה הרהור תשובה בלבם ואחר כך לעת ערב כשנשרף ההיכל מזה נולד בחינת משיח.

555) עוד טעמים שנולד מיד: כדי להודיע לו שהוא המשיח ועל ידו נגאלים ישראל, וצועק על צרתם של ישראל בגלותם והקב"ה רואה בצרתו ובעבורו מרחם על ישראל. ועוד, שכיון שקדם מלך המשיח לצאת לאויר העולם ביום החורבן כבר ניתן מתנה גמורה לעם ישראל וצריך לגאלם, דמשמיא מיהב יהבי מישקל לא שקלי, וצריך לפדותם אף שיהיו דור שכולן חייב. ועוד, שיראו שרי אוה"ע שכבר הכין והזמין משיח לישראל לגואלם, ולכן מקילים השעבוד, באומרם למחר כשיפדו מידינו מה תהא עלינו, וזה לטובתם של ישראל – אגדת אליהו לירו' שם.

556) וכ"כ באור יקר להרמ"ק פ' לך לך ש"ב ס"ד (ע' קלט) שלא הי' ראוי שישלטו אוה"ע בישראל אלא יום אחד ולכן נולד גואלנו מיד כדי שאם יזכו יגאלנו מיד. ועיי"ש בארוכה בפי' המדרש. ובסי' יעב"ץ הל' ת"ב: שמיד הי' ראוי לחזור ולהבנות ביהמ"ק אם היו ראויים.

לענין הגאולה. וזמן לידת משיח הוא דוקא בשעת תכלית הירידה, בשעה שהציתו הנכרים אש בהיכל, כי כשהחושך גדול ביותר ה"ז גופא ראי' לגודל הגילוי, ולכן דוקא בשעה זו נולד משיח הנקרא מנחם, ונתגלה פנימיות האהבה והחיבה דהקב"ה לישראל, ועד ש"אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקבלו נחמה".

ו"בכל ט"ב נולד משיח, כמ"ש בו אני היום ילדתיך, היום אם בקולו תשמעו כו', אך זהו למעלה מעלה בבחי' הרוחני' דנשמו' באבי"ע עד ג"ע התחתון דעשי', אבל לא בא ונמשך למטה בגילוי בגשמיו""[557]. וכן מבואר בשיחות קודש, שענין זה – לידת משיח – חוזר מחדש בכל שנה (ובכל שנה באופן נעלה יותר) בתשעה באב, וכיון שביום הולדת של אדם מזלו גובר[558], הרי שבתשעה באב גובר מזלו של משיח צדקנו, וזהו יום מסוגל לגאולה האמיתית והשלימה. וכל זה נוגע ל**הלכה למעשה**, כמבואר בכתבי האריז"ל שהסיבה לאמירת תפלת נחם במנחת תשעה באב – "כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", ומטעם הנ"ל אומרים ברכת הלבנה (הקשורה במיוחד לגאולה) במוצאי ת"ב דוקא "כי בט' באב נולד משיח".

בר"ד מליל ב' דחה"ס תשנ"ב: בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון [תנש"א].

בשיחת יום א', עשירי באב – תשעה באב נדחה (לפני תפלת ערבית) ה'תנש"א, נדפסה בספר השיחות תנש"א[559], בהערת המו"ל: בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה. ואח"כ נתן לכאו"א שטר של דולר ע"מ לתת אותו או (חילופו) לצדקה ובהוספה מדילי'. ואח"כ התפללו תפלת ערבית. ולאחרי התפלה התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות דאביו ז"ל.

מיומן עשירי באב (ת"ב נדחה) תנש"א (כפי שנכתב בשעתו): על תפילת ערבית הכריזו שתהי' ב–8:50. בשעה 8:37 יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א בפתאומיות מחדרו ויצא מג"ע התחתון וניגש **לבדו** למעלית. א' שנכח שם רץ מיד ופתח את דלת המעלית וכ"ק אדמו"ר שליט"א נכנס ובינתיים הצטרפו גם המזכירים, ונכנסו אחרי הרבי למעלית. למטה, בפרוזדור הכניסה ל'זאל' אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א להריל"ג בזה הלשון בערך: "איך וועל זאגן אפאר וועדטער דערפאר בין איך אראפ פריער". בינתיים קמה מהומה דקדושה, כל הת' מהזאל למעלה הגיעו במהירות למטה וכל הקהל הלך אחרי כ"ק אדמו"ר שליט"א לעבר בימת התפילה (כאשר לרוב הקהל שלא שמע שהרבי מתכונן לומר שיחה עדיין לא היה ברור מה קורה בדיוק, וכל זה הוסיף לדריכות מה הולך להיות). כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע למדריגות ובמקביל סידרו את הסטנדר שעמד מוכן לתפילה, והעבירוהו למקום אמירת השיחה. כ"ק אדמו"ר שליט"א המתין מעט, עלה וניגש לסטנדר ופתח בשיחה. השיחה ארכה כ–17 דקות. ומיד בסיומה (8:56) – כפי שהזכיר בשיחה שיש ענינים ששייכים עוד **לפני מעריב** – ירד לחלק שטרות לצדקה. לאחר שהמבדיל גמר ברכה אחרונה, התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א במפתיע לנגן את הניגון דשמחת תורה (המיוחס לאביו ר' לוי יצחק זצ"ל), וכל הקהל הצטרף בהתלהבות עצומה. כשקרב למדריגות עודד בידו בתנועה של שמחה גדולה מאוד וכו', וכן עודד בדרכו. (לא קידשו את הלבנה, כיון שהיתה מכוסה בעננים). מאליו מובן, שגם לאחר צאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא פסקה השירה, ואדרבה הלכה וגברה. הקהל יצא בריקודים סוערים מתוך שמחה רבה גלויה ופנימית, בהמשך לשיחה וכו' והניגון דשמח"ת. רק כעבור זמן ארוך ניגש הקהל לאכול סעודה לאחרי הצום.

מתוך מאמר שכתב אחד התמימים לאחר מכן: כתמימים הנמצאים אצל הרבי שליט"א וחיים עם השיחות והאווירה הגאולתית המיוחדת שהוא משרה עלינו, הרגשנו שכל הענין הזה של תשעה באב (שנדחה ליום ראשון) לא כל כך 'משתלב' פה... הרבה יותר הרגשנו את שבת חזון – בה הרבי מעורר תמיד לשלול כל ענין של היפך השמחה. אבל בשנה הזו ראינו את זה בצורה מיוחדת, כשבמשך

557) מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"א ע' קב – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13. וראה גם מאמרי אדהאמ"צ קונטרסים ריש ע' רלו.

558) כולל מזל מלשון "ונוזלים", שממזלו של משיח (שישנו בכל דור ודור במצב שראוי לגאול את ישראל תיכף ומיד) נוזל ונמשך לכל ישראל (ובפרט בניצוץ משיח שבכאו"א מישראל). וזה צריך לעורר אצלו התגברות בעבודתו להוסיף מצוה אחת שתכריע הכף "וגרם לו ולהם תשועה והצלה".

559) ח"ב ע' 721.

ההתוועדות הרבי חזר שוב ושוב על הווארט (שבמוגה הוא מופיע רק פעם אחת, אבל בהתוועדות זה היה הציר המרכזי) "כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", כשהרבי מדגיש כי בשנה זו זכינו לאכול בתשיעי, ובמילא נזכה ל"**כאילו** התענה" שיתבטל כל הענין של הצום וכו'. הרבי האריך אז גם במעלה של חמשה עשר באב והשמחה הגדולה שצריכה להיות בו, כשהוא מקשר זאת לשמחת סיומי המסכתות של ימים אלו. ראו כיצד הרבי מחפש לעסוק רק בענינים של טוב ושמחה. זכורני שלאחר מכן, ישבנו בסעודה מפסקת בשבת קודש ב־770 ובאווירת ההתוועדות כולם החלו לעשות כמה שיותר סיומים (מי על מסכת משניות ומי על פרקי אבות, העיקר לערוך עוד ועוד 'סיום' ולהוסיף בשמחה...). כשהגיעה שעת השקיעה, כבר לא יכלו עוד לאכול – אבל עדיין המשיכה השמחה והריקודים הסוערים, ממש כמעט עד כניסת הצום... גם בצום עצמו ראינו הנהגה מיוחדת שלא היתה מעולם, כשמיד אחרי איכה הרבי סימן על חלוקת דולרים, ובעוד שבכל פעם, היו מוכנים הדולרים מראש, כעת רק יצאה השבת והרבי עמד וחיכה (כשכמובן בינתיים אי אפשר לשיר...) עד שילכו להביא את הדולרים לחלוקה. למחרת אחרי שחרית, התקיימה חלוקת הדולרים הרגילה של יום ראשון. אני זוכר כיצד אנחנו יושבים בזאל הקטן, בשעת אחר־צהריים של תשעה באב, ופתאום מתקבלת הידיעה שהרבי ירד למטה, אנחנו מסתכלים בשעון ורואים שעוד לא הגיע הזמן לתפילת מעריב. כמובן אנו רצים מהר למטה ורואים את הרבי עולה לבימת התפילה ומסמן על רצונו לומר שיחה – גם זה היה הלם גדול, לא היה תקדים להנהגה זו. בשיחה עצמה שוב הרעיש הרבי אודות הענין של משיח, שיום זה הוא "יום לידתו". אם חשבנו שבכך תמו ההפתעות, נכונה לנו הפתעה נוספת – כשאחרי השיחה, שוב סימן הרבי על רצונו לחלק דולרים, כשחלוקה זו היתה **השלישית באותו יום!** דבר שעד אז, לא קרה מעולם... אחרי מעריב והבדלה החל הרבי במפתיע בשירת "ניגון ההקפות" לאביו רלוי"צ, כשהקהל כולו נסחף בריקודים סוערים במשך שעה ארוכה, כשזמן רב לקח להיזכר כי בעצם צמנו היום וצריכים ללכת לאכול משהו... ראינו איך הרבי משתדל לצמצם את הענינים הבלתי רצויים של הצום (אך כמובן, בגבולות הברורים של השולחן־ערוך) למינימום האפשרי..."

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב

צאת הצום[560] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **8:39** (כמובן, רק **לאחרי הבדלה**, כדלקמן).

אין לאחר תפלת ערבית משום טירחת הציבור שהרבה אנשים שהתענית קשה להם ובפרט מעוברות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת.

ערבית כרגיל [המתפללים בזמן הנ"ל, יזהרו לקרוא עוד פעם קריאת שמע בזמנה], ואין אומרים אתה חוננתנו, אפילו לא אמרו במוצאי שבת[561].

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[562] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[563] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[564]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[565].

נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעליו[566] ורוחץ פניו ופיו[567]] לפני קידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ[568].

560) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

561) שע"ת סתקנ"ו סק"א.

562) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

563) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

564) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

565) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי ליטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

566) הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סתי"ג. וכ"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

567) בנוגע לקדוש לבנה: פניו – בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סרל"ט. ופיו – בלוח כולל חב"ד.

568) אג"ק ח"כ ע' רפד.

בספר סדר היום: ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלקינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיח ע"י נביאיו.

אומרים הבדלה אחר תפילת ערבית, בנוסח ההבדלה הרגיל (הנה א־ל ישועתי וכו'[569]), אבל אין מברכים על הבשמים ועל הנר[570]. ויכול לשתות היין בעצמו[571].

אחרי הבדלה, קידוש לבנה[572] – בחגירת אבנט ובסידור. [בנוגע אכילה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה[573]].

> בפרי עץ חיים[574] בהגהת צמח: שמעתי בדמשק ששאלו להרח"ו ז"ל למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב והשיב לי לבשר ללבנה ולישראל כי כשנחרבה הבית וגלו הרי הם עתידין להתחדש כמותה הרי ישראל והשכינה עתידין להתחדש וזהו בשורה אז וגם כי בט' באב נולד משיח.
>
> ממכתב מוצאי ת"ב תשד"מ[575]: מנהג ישראל תורה היא לקדש את הלבנה **דוקא** במוצאי תשעה באב, ומפורש הטעם בכ"מ, כי בשו"ט היא כי ישראל והשכינה עתידין להתחדש כמותה, וגם כי במנחת ט"ב נולד המשיח.
>
> ובספר השיחות תש"נ[576]: ולהעיר ממנהג ישראל לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, די"ל שלאחרי שנתברר בט"ו באב שבטלה הגזירה בתשעה באב, יש מקום לקדש הלבה תיכף במוצאי תשעה באב, שקידוש לבנה מורה על קידוש ועלי' בלבנה, ובישראל הדומין ומונין ללבנה. ולהעיר מהמובא בספרים שקידוש לבנה הוא סגולה לאריכות ימים ולנסיעות כו' (וי"ל הטעם ע"פ מ"ש בפנים בנוגע להוספה באריכות ימים הבאה ע"י הוספה בלימוד התורה מט"ו באב ואילך).

שכח ולא הבדיל – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

איש שכבר הבדיל אינו יכול להבדיל עבור נשים[577]. באם רוצה להבדיל אח"כ עבור אשתו, יכוון שאינו רוצה לצאת בהבדלה שבביהכ"נ[578].

---

569) כנ"ל. וכן נהגו בבית חיינו. ומפי השמועה, שעובדא הוה בשנת תשמ"ח שהתחיל המבדיל כנ"ל, וביקשו להפסיקו והורה שימשיך. ובלוח כולל חב"ד שמתחיל מבפה"ג. וצ"ב מ"ש ממוציו"ט למנהגנו. וי"ל. וראה ביומן הרריל"ג ע"ה דשנה הנ"ל.

570) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

571) כ"מ מסתימת הרמ"א סתקנ"ו ס"א ממה שלא הגי' בדברי המחבר. וכ"כ בדגמ"ר סתקנ"ו (דמוצאי ת"ב קיל מתשעת הימים. וראה גם מג"א סתקנ"ח בתחילתו, אף שהעתיק בהמשך דעת מהרש"ל בשו"ת סצ"ב דלא גרע ליל עשירי מתשעת הימים). ונגררו אחריו בכרם שלמה סתקנ"ו ובפת"ע שם סק"ה ובתוספת חיים כלל קלו סי"א ובמשנ"ב שם סק"ג. וכ"כ א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"ו. ועוד. (אמנם, מה שיש שהביאו מלקט יושר ע' 110 במנהג בעל תרוה"ד – הרי שתה בעצמו גם בתשעת הימים, ראה שם ע' 107). ושם מיירי בחל תשעה באב ביום א'. וכ"ש בנדו"ד. וראה שו"ת שבה"ל ח"ו סי' ע סק"ט.

ויש מחמירים ליתן לקטן כשאפשר – א"ר סק"ד, הב"ד בפמ"ג שם בא"א סק"ב (ומלשונו "בליל עשירי", איכא למידק שרק כשחל ת"ב ביום א' ס" הכי ולא בנדחה). וכ"מ במקו"ח שם בקיצור הלכות. וכ"ה במנהגים דק"ק וורמיישא קכב (ובהגהות המקו"ח לשם). מנהגי ק"ק פיורדא סע"ז. (אבל, בדברי קהלת ע' 96 שנתנו לתינוק רק כשהבדילו מבעו"י). וכ"כ בערוה"ש ס"ב. וראה בתורת חיים סופר סק"ג שהעמיס בדעת הא"ר שישתה בעצמו. אבל בפמ"ג אאפ"ל כך.

572) ואין לדחות קידוש לבנה ליום אחר (נוסף על הטעם שבכתהאריז"ל כדלקמן בפנים) דשהויי מצוה לא משהינן.

573) פשטות הלשון בס' המנהגים אודות מוצאי יוה"כ משמע כהדעות שיש להדר לאכול לפני קידוש לבנה. וראה גם ר"ד דיום א' דחגה"ס תש"ל. וכן נהגו במוצאי יוה"כ עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. ולהעיר גם מאג"ק מוהריי"צ ח"ג ע' רכח.

574) שכ"ג – כוונת ט"ב ובין המצרים בסופו. וכ"ה במשנת חסידים סוף מס' תמוז.

575) לקו"ש חל"ט ע' 229.

576) ח"ב ע' 614 הערה 66.

577) שו"ע אדה"ז סרצ"ו סוסי"ט.

578) שו"ע סרצ"ו ס"ז. אדה"ז שם סי"ז.

והמתנה בשעת ההבדלה בביהכ"נ שבאם בני ביתו לא שמעו עדיין הבדלה, מכוון הוא עכשיו שלא לצאת (ע"פ שו"ת שו"מ מהדו"ד ח"ג סקכ"ז. ברכת הבית שמ"ז ס"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סי"ב. ולהעיר משו"ע אדה"ז סמ"ו ס"ט – ושם רק בנוגע לוהא"ש. ובפס"ד להצ"צ סתע"ה, דאפי' בדאורייתא, תנאי ל"ש לברירה) – אולי י"ל שלאחרי שמיעת הבדלה, לא גרע מהתחיל בהיתר, ומותר לו לאכול מיד.

(ואף שיתכן שיתברר למפרע שלא יצא יד"ח הבדלה, וקעבר אאיסורא דטעימה קודם הבדלה – כי באיסור התלוי בזמן, דקיל טפי (וקיל גם מקידוש בהתחיל בהיתר), ואין עליו חלות שם חפצא דאיסורא, ל"ש לחוש כן. ובפרט שה"ה ספק בדרבנן. (וכעי"ז בב"י, הובא במג"א סרס"ז סק"ב ובנו"כ שם, ובט"ז סרל"ג סק"ג. וכ"כ בשו"ת מגדנות אליהו ח"ב סכ"א בהגה).

ובמוצאי הצום שי"א שא"צ הבדלה קיל טפי, כדלקמן בנוגע לנשים. ובסגנון אחר – ספק ספיקא בדרבנן.

ומה גם שכבר עבר עיקר זמנו במוצ"ש (ע"פ שו"ע אדה"ז סרע"א ס"ט בטעם האיסור לטעום לפני הבדלה).

וגם י"ל דל"ש לגזור שמא ישכח (כמשמעות אדה"ז שם בטעם איסור טעימה. וכ"מ במג"א סרל"ה סק"ד, הובא בשו"ע אדה"ז סרצ"ט בקו"א סק"ב. ודלא כהגהות רע"א למג"א סרע"א שם. וכדעתו, כ"ה בנהר שלום סרצ"ט סק"ב, הובא בשעה"צ שם סק"ו) כיון שכבר שמע

נשים שמתענות וקשה להם להמתין לבעליהן עבור הבדלה יבדילו בעצמן (על יין או חמר מדינה), ואם אינן יודעות להבדיל, מותר להם לשתות מים לפני הבדלה[579], ובמקום הצורך – סודה, ואפילו תה וקפה בלי סוכר ובלי חלב[580]. ובאם נצרך ביותר – יש מקום להקל להן לאכול ולשתות ולשמוע הבדלה אח"כ[581].

באם בדעתו לאכול לחם או מזונות[582] מיד אחר הבדלה, ונמצאים על השולחן בשעת ההבדלה, יש לכסותם[583].

ברכת בורא פרי הגפן על יין הבדלה פוטר שאר משקים מברכה ראשונה ואחרונה, אם היו לפניו על השולחן כשבירך בפה"ג או שהי' אז בדעתו לשתותם, אף שלא נתכוון לפוטרם בפירוש[584]. אם לא היו לפניו כשבירך בפה"ג וגם לא הי' אז דעתו עליהם, צריך לברך על המשקים שהכל, אבל נפטרים בברכת על הגפן[585].

המבדיל על היין לפני סעודתו, ושתה כשיעור, כיון שאין בדעתו כלל לשתות יין בתוך הסעודה [כדלקמן בסעיף הבא] צריך לברך אחריו ברכת על הגפן לפני סעודתו (אא"כ יברך ברכת המזון על הכוס. אולם, אין נוהגים כן במוצאי הצום). ואם שכח ולא בירך לפני הסעודה יברך בתוך הסעודה לפני ברכת המזון. אבל אחר ברכת המזון לא יברך עוד[586].

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי. ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר[587] ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי עד חצות היום. ומכ"ש שלא יהיה שם כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי (מחר בשעה **1:02**). וה"ה שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות[588].

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזירת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום.

האחרונים קיבלו "מקומי עד שכבי **קומי**" – פירוש מזמן אמירת קומי רוני בלילה (במגילת איכה) בט' באב[589] ועד זמן שכבי עד הבוקר (במגילת רות) בשבועות, צריך להיות **קומי רוני בלילה** – להוסיף בלימוד התורה בלילות.

בנוגע תחנון בק"ש שעל המטה (לפני חצות) – ראה בהערה[590].

הבדלה.(ואף גם אם יתברר דלא יצא, נעשית אשתו כשומר).

אלא שבמשך כל השנה [שמברכים גם ברכת הריח והנר] צריך ליזהר שלא לברך להן ברכת הריח אא"כ חוזר ומריח (שו"ע אדה"ז סרצ"ז ס"ח), וכן טוב שלא לברך ברכת הנר מחשש ברכה לבטלה (שם ס"ט ובקו"א שם סק"ב), ויברכו לעצמן, והוא לא יענה אמן מחשש הפסק.

579) ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"א. אלא שאין מנהגנו כן, ראה ספר המנהגים – חב"ד ע' 35. וראה בכה"ח סרצ"א סקי"ז וסרצ"ט סק"ו. אבל מסתבר שזהו רק במוצ"ש. ועוד שבכגון דא, ובנוגע לנשים, יש להקל.

580) שיש מקילים שדינם כמים. אבל ראה בילקוט מעם לועז יתרו ע' תקצח.

581) בעזר מקודש מבוטשאטש סי' סב ס"ז – בנוגע לנשים בכל מוצ"ש. וכ"ש בנדו"ד.

ולהעיר מתורת שבת סרצ"ט סק"ג (ע"פ תוד"ה מניחו – פסחים קב, ב) להתיר לאכול במקום צורך. אלא שלדבריו (שם סק"ו) מותר גם לשתות מכוס ברהמ"ז. ואין כן דעת אדה"ז (שם ס"ו).

ועוד, שבכל מוצ"ש, באין לו יין להבדלה, א"צ להתענות כ"א זמן אכילה אחת (טור רסי' קפב, הובא בקו"א סרצ"ו סק"א. וראה מג"א סתרנ"ב סק"ד), וכשלא ימצא יין בלילה עד למחר, מותר לאכול מיד, באדם חלוש (שו"ע אדה"ז סרצ"ו סי"ב), וא"כ אולי יש לדון מזה להקל במוצאי הצום, כשאי אפשר להבדיל מיד, אחרי שכבר עברו זמני כו"כ סעודות, בפרט להסברא שעיקר זמן הבדלה גם בשנה זו הוא במוצ"ש (ראה לבו"ש למג"א ריש סי' תקנו דדמי למי שאין לו כוס. ועיי"כ שו"ת צי"א חי"ד סמ"ד).

וראה שו"ת מנח"י ח"ח סנ"א. דברי יציב ח"ז ס"נ. קובץ מבית לוי חי"ג ע' נג.

582) שו"ת לבושי מרדכי ח"א סמ"ו.

583) שו"ע סרצ"ט ס"ט ושו"ע אדה"ז שם סי"ד.

584) שו"ע אדה"ז סקע"ד ס"ד.

585) סדר ברה"נ פ"א הכ"א.

586) שו"ע אדה"ז סקע"ד ס"ו וס"ז. סדר ברה"נ פ"ד הי"ב.

587) בתבשיל של בשר – לפענ"ד מקום להרוצה להחמיר שלא לאכול תבשיל ש"ב. וראה בסוף הקובץ במילואים (ט).

588) טוב שלא לשמש מטתו בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך.

589) אבל פשטות הגמ' סוף תענית שמט"ו באב מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה. ובמג"א סרל"ח סק"א הביא מהעולת שבת "מט"ו באב עד ט"ו באייר". וראה לקו"ש חי"ד ע' 206 וחי"ט ע' 447 ד"ה בנתנם, דלא פליגי ומוסיפים על הש"ס, עיי"ש דוגמא לדבר.

590) הדעת נוטה שלא לומר תחנון. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תלג. וש"נ.

יום שני, יו"ד מנחם־אב

פרטי הדינים עד חצות – ראה לעיל במוצאי הצום. חצות היום בשעה: **1:02**.

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: היות אז די ימים שלאחרי תשעה באב – ביז חמשה עשר באב – זיינען א המשך צו תשעה באב – איז טאמער משיח וועט זיך ח'ו פארהאלטן אין די הימים הבאים – איז מען מציע אז מ'זאל ממשיך זיין מאכן "סיומים" ביז חמשה עשר באב, ועד בכלל.

ביוסף אומץ (האן)[591]: אחר שעבר תשיעי ועשירי יסיח אדם דעתו מן החורבן ויזכור לנחמה וכו' שהאבלות אחר זמנה היא איסור.

משחרב בית המקדש תקנו חז"ל שבכל שמחה יהא בה זכר לחורבן[592], כמו שכתוב: "אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור וגזרו שלא יבנה לו ישראל בניין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים, ולא יסייד את כל ביתו בסיד, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח[593] בלא סיד, כדי לזכור החורבן. ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור[594]. דין זה חל גם על המשפץ בית דירתו, שישייר מקום בגודל אמה על אמה, במקום גלוי מול דלת הכניסה לבית, בלי סיד, צבע או טפט[595]. וכן הצובע ביתו – ישייר אמה על אמה. ונחלקו הפוסקים האם מותר לכסות מקום זה.

וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ומכל מקום, לצורך מצוה מותר. וכן כתבו הפוסקים להתיר כשהמטרה לעורר הלבבות לעבודת השם. ויש שהתירו גם אם שומעים בכדי להפיג עצבות. והרבה נוהגים להקל לנגן ולשמוע מוזיקה גם לשם תענוג והנאה. ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם בכמה אופנים. אמנם, שורת הדין היא כנ"ל[596].

אמרו חז"ל שאסור[597] לאדם שימלא שחוק[598] פיו בעולם הזה[599] שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו". ומכל מקום, כשהיו החכמים מסתכלים בבירור נחמת ירושלים היו שמחים ושוחקים.

בספר השיחות תנש"א[600]: לפרסם בכל מקום ומקום שעומדים בסיום וחותם דמעשינו ועבודתינו ובהתחלת התקופה דתשלום השכר, ובהתאם לכך צריכה להיות העבודה גם בענינים השייכים לימות המשיח, החל מלימוד התורה בעניני משיח וגאולה וביהמ"ק, ועוד ועיקר – מתוך מנוחה והתיישבות, שמחה וטוב לבב, כולל גם ע"י עריכת התוועדויות של שמחה, ובמיוחד בשייכות לשמחת נישואין ושבעת ימי המשתה, מעין ודוגמא והכנה לקיום היעוד "אז (לעתיד לבוא) ימלא שחוק פינו", אשר, בדורנו זה שנשיא הדור, כ"ק מו"ח אדמו"ר, ששמו השני יצחק, ע"ש הצחוק והשמחה, הוא נשיא השמיני ("**אז**" בגימטריא שמונה) להבעש"ט, נעשה הענין ד"ימלא שחוק פינו" (לא בלשון עתיד, "אז", אלא) בלשון **הוה**.

כתב השל"ה[601] בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל": "כלומר עתידין

591) סתתצ"ג ואילך.

592) וראה שו"ת באתרא דרב סי'כא'רכז במה שלא נהגו ליתן אפר על ראש החתן, וכן לא באמירת אם אשכחך.

593) יש שכתבו שצריך לשייר בכל חדר וחדר. אך לדעת רוב הפוסקים, די שיהא כנגד הפתח בכניסה לבית.

594) וכתבו הפוסקים, שמה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור. וראה גם משנ"ב סי' תקס סק"ב. דע"ת שם. **ועוד.** וראה אצלנו בהלכה יומית אות שמד. שו"ת באתרא דרב סי' ה'תצח.

595) ואינו מועיל להחסיר משלימות היופי של החדר באופן אחר, וצריך להיות דוקא אמה על אמה ללא סיד בקיר כנגד הדלת. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקעח.

596) ראה בכ"ז בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טז'תקמד.

597) והוא ממדת חסידות – ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשצט.

598) האיסור רק ב"שחוק", הרגשת השמחה ביותר, ולא בשמחה גרידא, ובזה גופא – רק בממלא פיו שחוק. וראה לקו"ת במדבר יח, ד. מאמרי אדה"ז תקס"ה ח"א ע' תקח. אוה"ת שה"ש ח"ב ע' תשט. ד"ה אלפיים שנה תשי"א. ובשיחת אחש"פ תשי"ז, שלמלא פיו שחוק היינו שמחה בל"ג. וכעי"ז באוה"ת בראשית ח"א ע' מ. שם ח"ד ע' תשצד.

599) ונחלקו הפוסקים בנוגע לשמחה של מצוה – ראה אצלנו שם. וראה שיחת יום ב' דחה"ש תשמ"ח. ובשיחת פורים תשכ"ח – באו"א.

600) ח"ב ע' 808. ונעתק כאן בקיצור. ונת' אצלנו שם.

601) חלק תושב"כ פרשת בשלח (נעתק בסה"ש תנש"א ח"א ע' 300 הע' 153) בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל".

כשיתבשרו להגאולה יאמרו שירה על מה שעתיד לבוא דהיינו על הנסים שיבואו שיתבשרו עליהם יקדימו לשורר מיד ויהיו בחוזק אמונתם כאילו נעשה כו'".

בספר השיחות תשנ"ב[602]: כשם שביציאת מצרים "**מובטחות היו צדקניות שבדור** שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים", כך גם בהגאולה מגלות זה האחרון, שנשי ישראל הצדקניות צריכות להיות מובטחות **ובודאי מובטחות הן** שתיכף ומיד ממש באה הגאולה האמיתית והשלימה, ועד **שמתחילות תיכף** (ברגעי הגלות האחרונים) **בהשירה** [ובהערה שם: בתכלית הצניעות, כמובן וכו'] ו**בתופים ובמחולות, על בוא הגאולה האמיתית והשלימה!** ובפרטיות יותר: ביחד עם התפלה, הבקשה והדרישה מהקב"ה שיביא את הגאולה תיכף ומיד ממש, שהיא מתוך רגש של **צער ומרירות** ("מרים על שם המירור") על אריכות הגלות, שבאה לידי ביטוי בהצעקה מקרב ולב עמוק "**עד מתי, עד מתי, עד מתי**"! ... חדורות הן (גם ובעיקר) ברגש **השמחה**, ושמחה גדולה ביותר שבאה לידי ביטוי **בהשירה**, מצד גודל הבטחון ש"הנה זה (המלך המשיח) בא", וכבר בא!

בספר השיחות שם[603]: בנוגע להתפלה על הגאולה האמיתית והשלימה (ובפרט לאחרי שכבר "כלו כל הקיצין" ונשלמו כל עניני העבודה, כדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו) – שנוסף על רגש הכוסף והתשוקה והגעגועים להגאולה (עד עתה), צ"ל **עכשיו** גם ובעיקר רגש **השמחה** מזה שהגאולה באה בפועל ממש ברגע זה ממש.

הרואה [המקומות בהם היו מקודם] ערי יהודה בחורבנן [שבודאי כמה מהם נמצאים בין לוד וירושלים] מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות[604], ואומר: "ערי קדשך היו מדבר" וקורע[605].

הרואה ירושלים[606] בחורבנה מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "ציון מדבר היתה ירושלים שממה"[607] וקורע [עוד הפעם]. ראה ירושלים תחילה וקרע, אינו קורע עוה"פ על ערי יהודה.

כשרואה [מקום] בית המקדש [היינו כיפת הסלע או כותל המערבי – מה שרואה תחילה], מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה", וקורע [שוב פעם].

צריך לקרוע צד שמאל של בגדו העליון ושל חולצתו, אבל לא יקרע את הטלית קטן או בגד התחתון (גופיה). הקרע צ"ל בגודל טפח. הקריעה צ"ל מעומד. יכול לקרוע אותו הבגד כמה פעמים, ויבדיל בין קרע לקרע כשיעור ג' אצבעות.

כל הקרעים האלו – בידו (ויכול להתחיל ע"י סכין) ומעומד.

גם בימים שא"א בהם תחנון – קורעים. אבל לא בשבת ויו"ט.

היה הולך ובא לירושלים, הולך ובא – תוך שלושים יום, אינו קורע קרע אחר. ואם לאחר שלושים יום, חוזר וקורע (והוא הדין בערי יהודה ובמקדש).

אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה, אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה,

602) ע' 307.

603) ע' 320. ובהערה 142 שם, בנוגע לשמחה: שפורצת גדר – לא רק פריצת גדרי הגלות, אלא גם ובעיקר פריצת גדרי הגאולה, שהגאולה עצמה היא באופן ד"נחלה בלי מצרים" כו' עיי"ש.

604) כ"כ בב"ח או"ח סתקס"א ד"ה מצאתי בשם ליקוטים, והב"ד במשנ"ב שם סק"ו וכה"ח סק"ה. שערי צדק שער משפטי ארץ פי"א ס"ז. פאה"ש פ"ג ס"ב. וכ"ה ביומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ ג"י ב' מנ"א תרפ"ט: קרענו את בגדינו ובירכנו ברכת דיין אמת. אלא שלא נתפרש שם שהוא ללא שו"מ. וראה שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' קכט סק"ה. ולהעיר מאג"ק דלקמן: ברכות אלו.

605) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ב'תקנג.

606) קאי על ירושלים העיר העתיקה. בנוגע לעיר החדשה – פלוגתא בדבר.

607) כ"ה בלשון הפסוק (ישעי' סד, ט). וכלה"כ – כ"ה במו"ק כו, א ובפיר"ח שם ורי"ף (ושם: ירושלים מדבר שממה) ורא"ש ומרדכי שם, וכן גם בטור (אבל בדפוס ונציא ש"י – כבשו"ע). וכ"ה בשאילתות פ' ויחי שאילתא לה. וכן בתורת האדם לרמב"ן (וכ"כ בתפלה על חרבות ירושלים שלו, נעתק בסוף פירושו עה"ת, שכך עשה), הל' שמחות למהר"ם (אבל בכמה דפוסים: וירושלים), אשכול, רי"ץ גיאת הל' אבל, המאורות (ושם: וירושלים. וכ"ה במאירי וס' הבתים שערי תענית ש"ז), פסקי רי"ד (ושם חסר תיבת ירושלים) וריא"ז, כפתור ופרח פ"ו, רי"ו ני"ח ח"ב (ושם נעתק רק ציון מדבר היתה).

אבל בשו"ע או"ח סתקס"א ס"ב: "ציון היתה מדבר שממה". וכ"ה בלבוש שם. וכן העתיק באבל השטים דיני קריעה סט"ז ועוד.

וברמב"ם תעניות פ"ה הט"ז בנוסחת הדפוסים שלפנינו: ירושלים מדבר וגו'. אבל בדפוס ונציא שי"א ושל"ב הובא כלה"כ. ובכמה כת"י ודפוסים יש שם דילוג בכלל. וראה קרית מלך שם שהגי' ברמב"ם כבפסוק.

וכן תיקן בהגהות לבו"ש על השו"ע. וכ"ה בגליון המשנ"ב. וכן העתיק בטור ברקת ועורוה"ש שם ועוד.

וחוזרת וקורעת העליון, כדי שלא תגלה את לבה ויבואו האנשים העומדים שם לבוא לידי הרהור.

אין להקל בימינו בדינים אלו. ואדרבה – ראה באגרות קודש[608] "ועתה נוגע עוד יותר להוציא מדעת האומרים שהחלטת U.N. בשנת 1948 ביטלה ברכות אלו"[609].

בספר השיחות תשמ"ח[610]: ענין השמחה קשור ושייך **להגאולה:** שמחה בתכלית השלימות – תהי' בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שאז **יבטלו** כל הענינים הבלתי רצויים, ועד כמ"ש "ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים", ואדרבה, הענינים הבלתי–רצויים עצמם **יהפכו לטוב**, שעי"ז יתוסף בענין השמחה ביתר שאת וביתר עוז, בתכלית השלימות, "שמחת עולם על ראשם". ואולי י"ל שענין זה מרומז בתיבת "**שמחה**" – ששרש התיבה היא "**שמח**", והרי ג' אותיות אלו הם גם השרש דתיבת "**משיח**" . . ובהמשך לזה באה הצעה ובקשה מיוחדת – **ל(הוסיף בענין ה)שמחה כדי להביא את משיח צדקנו והגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש.** ובהקדמה: במשך כל הדורות דזמן הגלות ציפו בנ"י והתפללו בכל יום ויום לביאת המשיח, ועאכו"כ צדיקי ונשיאי ישראל שאצלם היתה התשוקה והגעגועים כו' לביאת המשיח בתוקף הכי גדול, וכמה מהם מסרו נפשם לדחוק הקץ (למרות האזהרה שלא לדחוק את הקץ), כידוע בדברי ימי ישראל: אבל אעפ"כ, אין זה מגיע לה"שטורעם" ע"ד ביאת המשיח שהתחיל כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בהכרזתו הידועה ב"קול קורא" שנדפס בשעתו (לפני יותר מארבעים שנה) בהקריאה והקדושה – "**לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה**" – לאלתר דייקא, תיכף ומיד ממש . . אמנם, מאז ההכרזה "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה" וה"שטורעם" להביא את המשיח – עברו כבר עשרות שנים, ומשיח צדקנו עדיין לא בא... א"כ נשאלת השאלה: מה עוד לעשות שלא עשו עדיין?!... ויש לומר, שהדבר שעדיין לא עשו בשביל להביא את המשיח הוא – **עבודת השמחה הרצוי' בשביל להביא את המשיח**: נוסף לכך ששמחה פורצת כל הגדרים, גם גדרי הגלות, יש בשמחה סגולה מיוחדת להביא את הגאולה – כמבואר בהמשך שמח תשמח . . שהשמחה של המצוה מגעת למעלה יותר מהמצוה עצמה, ועל ידה דוקא מעוררים השמחה העצמית דלעתיד לבוא. ואף שבודאי היתה שמחה של מצוה בכל הדורות שלפנ"ז . . מ"מ, בשמחה של מצוה עיקר ההדגשה היא על (**אופן**) **העבודה,** שהעבודה צריכה להיות בשמחה, ואילו המדובר כאן אודות השמחה להביא את המשיח – הוא על **השמחה כשלעצמה**, שמחה בטהרתה, **עבודה של שמחה** לשם מטרה ותכלית **דביאת המשיח** . . והעיקר – שבמקום אריכות הדיבור והשקו"ט כו', יתחילו במעשה בפועל: **לצאת בקריאה והכרזה ע"ד הוספה מיוחדת בשמחה כדי להביא את המשיח**, ובודאי שעי"ז יביאו את המשיח בפועל ממש, ובזריזות הכי גדולה, "לא עיכבן כהרף עין", ואדרבה – **ינסו ויווכחו!!**

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ד מנחם־אב

העברת הסדרה שמו"ת – פ' ואתחנן.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:44** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, חמשה עשר באב

"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'"

מהטעמים לכך בגמרא: א. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. ב. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. ג. יום שכלו בו מתי מדבר. ד. יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו. ה. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ו. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה.

בגמרא[611], ש"מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה כו' מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ופרש"י:

608) חט"ו ע' תנב (משנת תשי"ז).

609) וראה גם שיחת שבת הגדול תש"ל.

ובאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ב ע' רה: עס שטייט אז מיא דער זעהט ירושלים דארפמען רייסין קריעה (און איצטערדיקין ירושלים ואס מיא האט דארטין אנגיבוייט די טיאטערס און זא וייטער מאגמען 2 מאהל רייסין). [=כתוב שכשרואים ירושלים צריכים לקרוע. ועל ירושלים העכשווי, שבנו שם התיאטרונים וכדומה מותר לקרוע פעמיים].

610) ח"ב ע' 627.

611) סוף מס' תענית.

"מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". וענין זה מובא גם להלכה[612]: "ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך", ו"מט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט".

בביאור הענין "שבהן בנות ירושלים (וי"ג: ישראל) יוצאות וחולות בכרמים" – ראה בהערה[613].

בספר השיחות תנש"א[614]: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", גרעסער פאר דער שמחה פון "מועדים לשמחה" אין די שלש רגלים . . און גרעסער אפילו פון דער שמחה "עד דלא ידע" פון פורים און די שמחה פון שמחת תורה בשנים שעברו.

ב'לכה דודי' אומרים "גם ברנה".

נוהגין שמחמשה עשר באב ואילך מברכים ומאחלים "כתיבה וחתימה טובה" (שהיא גם הגמטריא ד"חמשה עשר באב").

בשלשלת היחס (בתחילת לוח "היום יום") תש"נ: "מורה לפרסם הוראת חז"ל דמט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו".

בפע"ח (דרוש על ט"ו באב"): "ט"ו באב . . שהוא [שלימות] מילוי הלבנה". ובמאמרי חסידות נתבאר שעיקר היו"ט הוא כי אז הוא שלימות מילוי הלבנה. והענינים שאירעו בחמשה עשר באב הם כמו תוצאות מענינו **העיקרי** של יום זה – שלימות מילוי הלבנה.

ברשימות הצ"צ למגילת איכה ש"בט"ו הוא עיקר שלימות הלבנה, וט"ו באב בפרט יש לו בחי' גבוה יותר משאר ט"ו בחודש .. כל שהירידה למטה יותר . . עי"ז העלי' יותר . . ולכן עד"ז לפי שבת"ב עיקר ירידת המל', פני לבנה כו', ע"כ העלי' שלה בט"ו באב גבוה יותר כו'". ונתבאר בכמה מאמרי דא"ח.

משיחת ש"פ דברים תנש"א[615]: בקשר מיט חמשה עשר באב . . איז כדאי אז מ'זאל מאכן בכל מקום ומקום א התוועדות גדולה בשמחה גדולה, צוזאמענקלייבן אידן, אנשים נשים וטף, און רעדן דברי תורה, ומה טוב – מאכן א "סיום" מסכת, און גיבן א נתינה לצדקה, און אננעמען החלטות טובות צו מוסיף זיין בכל ענייני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים . . ובהדגשה – א התוועדות מתוך שמחה וטוב לבב, בהתאם צו דעם וואס "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", ביז מיט א שמחה הכי גדולה, בדוגמא ווי שמחת נישואין, וואס דערמיט איז פארבונדן די שמחה ויו"ט גדול פון ט"ו באב (שבהן בנות ירושלים (וי"ג: בנות ישראל) יוצאות כו' וחולות בכרמים כו').

בריבוי שיחות קודש נתבאר מעלת חמשה עשר באב וההוראות מזה בעבודת ה'. כאן הובאו כמה נקודות:

יום טוב גדול ביותר: כל אחד מישראל צריך לעשות כל התלוי בו שמיד בתחילת ובראשית היום של ט"ו באב יהי' ניכר ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'" כמבואר ענינו גם בהלכה שמט"ו ואילך צריך להיות הוספה בלימוד התורה וכו' (תשמ"ט).

מעלת היום: בכ"מ הובאו דברי המהרש"א ש"ביום שמחת לבו – זה בנין בית המקדש" אחמשה עשר באב קאי, שטעמי שמחתו תלוים בבנין המקדש; מעלת היום טוב דחמשה עשר באב לגבי שאר ימים טובים – להיותו לאחרי גודל הירידה דתשעה באב, ענין החורבן והגלות, אשר, ירידה זו היא צורך עלי', עד לעלי' הכי גדולה – גאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו, ובחמשה עשר באב מאיר מעין הגילוי דלעתיד (ביטול הירידה דתשעה באב, ויתירה מזה – שנהפך לששון ולשמחה וליום טוב), ולכן נעשה יום טוב גדול יותר מכל שאר הימים טובים (תשמ"ח); הטעמים שבגמרא שלא היו יו"ט כחמשה עשר באב הם ענינים שבניגוד והיפך הדברים שאירעו בתשעה באב (חכ"ד; תשמ"ז); יש בו עילוי לגבי ט"ו באב שבשנים שעברו, מכיון שבינתיים ניתוסף במעשינו ועבודתינו (תשמ"ט); מתחילה ההכנה לחודש אלול, שמתחילין לברך ברכת כתיבה וחתימה טובה (ש"פ עקב תש"נ); מאיר בו הגילוי דפנימיות עתיק, והמעבר מתכלית הירידה דת"ב לתכלית העילוי דפנימיות עתיק הוא ענין שבאין ערוך כלל, ללא סדר והדרגה כלל, וגם יהודי פשוט שאין לו ידיעה כלל אודות פנימיות עתיק, מבין בפשטות ש"ארי' שאג" קאי על עצמות ומהות, וא"כ יודע

612) רמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ח.

613) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1336. ח"ט ע' 261. חי"ט ע' 80. חכ"ד ע' 57.
בהשאלה בההיתר מצד צניעות וכו' – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תו וסי'ו'קסו. וש"נ.

614) ח"ב ע' 735.

615) סה"ש ע' 721 ואילך.

הוא בפשיטות שישנו הגילוי דעצמות ומהות, למעלה מהגילוי דבחי' פנימיות עתיק (ש"פ ראה תשמ"ב); עבודת התשובה שבדרך דילוג דט"ו באב היא בתכלית העילוי, שלא ע"פ סדר והדרגה כלל, וזוהי הנתינת כח לעבודת התשובה דחודש אלול שהיא עבודת התשובה ע"ד הרגיל ע"פ סדר והדרגה (שם).

עריכת התוועדות: כדאי שיעשו בכל מקום ומקום, לאנשים נשים וטף, התוועדות גדולה בשמחה גדולה, בהתאם לכך ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", עד לשמחה הכי גדולה, בדוגמת שמחת נישואין (תנש"א); מן הראוי שההתוועדות תהיה באופן של "משתה ושמחה" על ידי אכילה ושתי' ועד לסעודה ממש (תשמ"ט); מובן ופשוט שהשתי' צריכה להיות מתוך זהירות שלא תביא לבלבול הדעת והמוחין, אבל לאידך גיסא, צריכים לשתות משקה "המשמח אלקים ואנשים", רק שהשתי' היא בכמות קטנה ביותר, עם כל ההגבלות בזה (שם); בהתוועדות ידברו דברי תורה, ומה טוב – לערוך "סיום" מסכת, לתת נתינה לצדקה, ולקבל החלטות טובות להוסיף בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים (תנש"א); להוסיף ולהרבות בהתוועדויות של שמחה בהתחלת היום, במשך היום, בסיום היום ובמוצאי היום, כולל גם ההמשך והשלימות בימים הסמוכים, ובאם יהי' צורך – אפשר להשלים ולערוך התוועדות בשבת שלאחרי זה (תשמ"ט); אפילו אלו שעשו התוועדות רק שהם מסופקים אם זה הי' כדרוש או שהי' אפשר לעשות יותר, יש לפשוט את הספק בפשטות, על ידי שעושים מיד עוד התוועדות באופן של כפליים לתושי' (שם).

הוספה בתורה ובאריכות ימים ושנים טובות: בהתוועדות יש לעודד ולחזק איש את רעהו להוסיף בלימוד התורה, "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", "מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" – להוסיף הן בנגלה דתורה והן בפנימיות התורה (תשמ"ט); ההוספה בלימוד התורה שייכת גם אצל נשים (בפרט בהלכות הצריכות להם) וגם אצל טף, תינוקות של בית רבן ובפרט בימי הקיץ בהן הם שוהים במחנות קיץ (תש"נ); כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום ומקום את הוראת חז"ל ש"מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". (שם); ובפשטות – שגם כשהגיע לגיל ק"כ שנה, הרי, ע"י ההוספה בלימוד התורה ניתוסף אצלו אריכות ימים ושנים טובות – עד ק"פ שנה, כשנות חייו של יצחק, שזהו מספר השנים הראוי להאבות (ועל ידם – לכל בני ישראל) (שם); ה"הכרזה והפרסום" צריכים להתחיל בו בעצמו, ובכך יתעורר כל אחד להוסיף בלימוד התורה, בכמות ובאיכות, וכמו כן יפרסם ויעורר את בני ביתו, ואת כל יהודי שיכול להשפיע ולעורר אותו (שם); ההכרזה והפרסום בנוגע להוספה בלימוד התורה צריכה להיות מתוך הדגשת המשך הענין – שעל ידי זה "יוסיף חיים על חייו", הדבר יחזק יהודים להתמסר ללימוד התורה באופן של "כל עצמותי תאמרנה" בהתעמקות ונעימות ("געשמאק")! (שם); נוסף לכך שגם עד עתה יש לכל אחת ואחת קביעות עתים בלימוד התורה, בודאי שהקדוש ברוך הוא נותן את היכולת והכח להוסיף בלימוד התורה, ועבודתו של האדם היא להמשיך ולגלות היכולת והכח בפועל ממש (תשמ"ט); כדאי לנצל את ההוראה מחמשה עשר באב – להוסיף במיוחד בשיעורי תורה **ברבים**, על ידי יסוד שיעורים חדשים במקומות שעדיין לא קיים בהם שיעור, ולחזק ולהרחיב השיעורים שכבר קיימים (תש"נ); ובהוספה גופא – כמה וכמה דרגות בעילוי אחר עילוי: כללות העבודה על דרך הרגיל צריכה להיות באופן של הליכה, ועד להוספה באופן של חידוש. ומזה מובן, שכאשר מדגישים ענין של הוספה בזמן מיוחד – הרי זו הוספה שלא על דרך הרגיל, באופן **שבאין־ערוך**! (תשמ"ח); גם אם יש לאדם דאגות הפרנסה וכיוצא בזה הרי הוא מקבל החלטה שהדבר לא יפריע לו להוספה בלימוד התורה, ועל ידי עצם ההחלטה בזה – הקדוש ברוך הוא מברך אותו, שמלכתחילה לא יהי' לו דאגות ולומד תורה במנוחת הנפש ומנוחת בגוף, ובפרט שכך צ"ל ע"פ דין שכל יהודי ראוי לקבל ע"פ דין והלכה "כסעודת שלמה בשעתו", ואף יותר מכן באריכות ימים ושנים טובות, מתוך בריאות הגוף והנשמה (תש"נ).

ביאת המשיח: בספר השיחות תשמ"ח[616]: על ענין עיקרי זה – שגם "מי שאינו מחכה לביאתו . . הוא כופר . . בתורה ובמשה רבינו" – לא שמים לב (כראוי), ולכן, יש צורך "להרעיש" ע"ד החיוב וההכרח **לחכות לביאתו**, "אחכה לו בכל יום שיבוא", **וכהודעת** כל אחד ואחד בתפלתו לפני השם "לישועתך קוינו **כל היום**", לא רק בכל יום אלא גם כל היום". ופשוט, שכיון שמפורש הדבר בתורה, אין כל תועלת להתעלם מזה, ר"ל, כי "דבר אלקינו יקום לעולם".

בספר השיחות תנש"א[617]: ע"פ האמור לעיל ע"ד הדגשת ענין הגאולה (במיוחד) בזמן זה – מתעוררת תמיהה הכי גדולה: **היתכן שמבלי הבט על כל הענינים – עדיין לא פעלו ביאת משיח**

616) ח"ב ע' 534.
617) ע' 474.

צדקנו בפועל ממש?!... דבר שאינו מובן כלל וכלל! ותמיהה נוספת – שמתאספים עשרה (וכמה וכמה עשיריות) מישראל ביחד, ובזמן זכאי בנוגע להגאולה, ואעפ"כ, אינם מרעישים לפעול ביאת המשיח תכף ומיד, ולא מופרך אצלם, רחמנא ליצלן, שמשיח לא יבוא בלילה זה, וגם מחר לא יבוא משיח צדקנו, וגם מחרתיים לא יבוא משיח צדקנו, רחמנא ליצלן!! גם כשצועקים "עד מתי" – הרי זה מפני הציווי כו', ואילו היו מתכוונים ומבקשים וצועקים **באמת**, בוודאי ובוודאי שמשיח כבר היה בא!! מה עוד יכולני לעשות כדי שכל בנ"י ירעישו ויצעקו באמת ויפעלו להביא את המשיח בפועל, לאחרי שכל מה שנעשה עד עתה **לא הועיל**, והראי', שנמצאים עדיין בגלות, ועוד ועיקר – בגלות פנימי בעניני עבודת השם. הדבר היחידי שיכולני לעשות – למסור הענין אליכם: **עשו כל אשר ביכלתכם** – ענינים שהם באופן דאורות דתוהו, אבל, בכלים דתיקון – **להביא בפועל את משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!** ויה"ר שסוכ"ס ימצאו עשרה מישראל ש"יתעקשו" שהם מוכרחים לפעול אצל הקב"ה, ובודאי יפעלו אצל הקב"ה – כמ"ש "כי עם קשה עורף הוא (למעליותא, ולכן) וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו" – להביא בפועל את הגאולה האמיתית והשלמה תכף ומיד ממש.

בספר השיחות תשנ"ב[618]: בלשון חז"ל "כל ימי חייך להביא לימות המשיח": "כל ימי חייך" – פירושו בכל רגע ורגע שהאדם חי, הן ביום והן בלילה, הן ער והן ישן, שגם אז הוא חי ע"י נשימת האויר ("כל הנשמה תהלל י–ה", "על כל נשימה ונשימה שאדם נושם כו'") שמוכרח להיות בכל רגע ורגע (משא"כ אכילה ושתי'). ו"כל ימי חייך להביא לימות המשיח" – פירושו שהחיות שלו (בכל רגע ורגע) הוא בהבאת ימות המשיח, כלומר, לא רק בשעה שחושב ומדבר ועושה פעולות להבאת המשיח , אלא עצם חיותו ("חייך") הוא להביא לימות המשיח.

בשעת קריאת עשרת הדברות עומדים ופניהם אל הספר תורה.

"שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי . . מפטירין בנחמות ישעיהו באחר תשעה באב עד ראש השנה", "שבע דנחמתא" – שאז מתחילה הנחמה ("נחמה בכפלים") על החורבן והגלות ע"י (ההפטרה בדברי הנביאים ע"ד הבטחת הקב"ה על) הגאולה האמיתית והשלימה.

הסדר ד"שבע דנחמתא" הוא באופן שהולך וניתוסף בענין הנחמה מצד בקשתם של ישראל שאינם מסתפקים בנחמה שלפני זה, כידוע מה שכתוב באבודרהם שההפטרות ד"שבע דנחמתא" הם באופן של שקו"ט בין הקב"ה לכנס"י, שלאחרי ההפטרה הראשונה "נחמו נחמו עמי", ש"הקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו עמי", משיבה כנס"י "ותאמר ציון עזבני ה'", כלומר, "איני מתפייסת מנחמת הנביאים", ו"הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", "עני' סוערה לא נוחמה", ו"על זה חוזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'".

שבת נחמו היא השבת הסמוך לתשעה באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל[619].

אין אומרים "אב הרחמים".

נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. ועושים אותו כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש[620].

בר"ד משיחת שבת נחמו, ט"ו באב, תשל"ז: מ'האט דאך געדעדט פריער וועגן דעם עילוי פון שבת נחמו אז דאס איז די נחמה בכפלים שלאחרי הירידה דת"ב, און אויך וועגן דעם עילוי פון ט"ו באב, וואס דאס קומט גלייך נאך די ירידה פון ת"ב, און אויף דערויף זאגט די משנה לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב . . און איצטער איז דא מערניט ווי דער מנהג ישראל אז בט"ו באב זאגט מען ניט קיין תחנון . . איז דאך אבער פארשטאנדיק גודל הענין פון מנהג ישראל דוקא, דערפון וואס ס'איז מבואר גודל מעלת ההקפות (אז) מצד דערויף וואס דאס איז א מנהג ישראל . . וואס דערפון איז אויך פארשטאנדיק בנוגע צו דעם ענין פון ט"ו באב ווי דאס איז בזמן הזה, אז מצד דערויף וואס איצטער איז דאס מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר ע"ד מעלת ההקפות. און דער ענין פון ט"ו באב איז דאך פארבונדן מיט א שמחה גדולה ביותר, ביז אז דאס קומט אראפ אין א ענין של ריקוד, "בנות ישראל יוצאות וחולות כו'", וואס דער ענין פון ריקוד באווייזט אויף גודל מעלת השמחה . . א גרעסערע שמחה וואס קומט אראפ אין ריקוד דוקא. און אין ריקוד גופא קען זיין א ריקוד וואס איז במדידה והגבלה, און

618) ע' 131.

619) מהרי"ל.

620) ריטב"א תענית ל, ב. דרשות ר"י אבן שועיב (תל' הרשב"א) פ' ואתחנן. יוסף אומץ (האן) סתתצ"ד.

ס'איז דא א ריקוד וואס ער איז אין אן אופן פון בל"ג. וואס לכאורה איז ניט פארשטאנדיק ווי אזוי קען זיין ביי אן אדם מוגבל אן ענין של ריקוד אין אן אופן פון בל"ג? איז דער סימן אויף דערויף – דער ענין העיגול א מחול, וואס דאס באווייזט אויף אן ענין של בל"ג . . און אזוי ווי ביי חסידים האט מען דאך מתיר געווען זינגען און אפי' טאנצן בשבת – זאל מען איצטער זינגען א ניגון, צי "לכתחילה אריבער" אדער "ופרצת" אדער אן אנדער ניגון אן וועדטער, און זינגען דאס אין אן אופן פון בל"ג כו'. און ניט אז מ'זאל דאס זינגען אין אן אופן פון "ויפתוהו בפיהם ובלשונם וגו' ולבם לא נכון עמו", אז בשעת מעשה טראכט מען וועגן דעם עסק און וועגן דאלארן און וועגן דרייערי וכו', נאר מ'זאל זיך אריינלייגן אין דעם ניגון עכ"פ אין די פאר מינוט וואס מ'זינגט אים און ניט טראכטן וועגן אנדערע זאכן. און יעדערער זאל ארויסגיין פון זיין גלות פנימי, וואס מ'איז שקוע אין דעם בוץ און מ'האט דערפון הנאה, כידוע דער משל פון כ"ק מו"ח אדמו"ר. און פון דעם "אם לא תדעי לך היפה בנשים" (המדובר לעיל) בהמאמר זאל מען קומען צו דעם ענין פון "עד דלא ידע", אז ס'זאל זיין א שמחה למעלה ממדידה והגבלה. (חסר הסיום).

בספר השיחות תשמ"ח:[621] בעמדנו בשבת נחמו, בסמיכות ממש ליום טוב דחמשה עשר באב, זמן המוכשר ומסוגל ביותר לתיקון כללות ענין החורבן והגלות – יש להוסיף ("דמוסיף יוסיף") ביתר שאת וביתר עוז ב"מעשינו ועבודתינו" הממהרים ומזרזים את הגאולה, להוסיף עוד פעולה ועוד פעולה כדי להחיש ביאת משיח צדקנו בפועל ממש.

ובפרטיות יותר – להוסיף בלימוד התורה ("מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה"), נגלה דתורה ופנימיות התורה ו"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" – תוספת הידור בקיום המצוות, כולל ובמיוחד – מצוות הצדקה, השקולה כנגד כל המצוות . . ובאותיות פשוטות: לכל לראש – וממילא צריך כאו"א לעשות חשבון צדק בנפשו בנוגע ללימוד התורה, נתינת הצדקה וכללות המצוות, האם עבודתו היתה כדבעי, כפי החיוב על פי דין, ללא חסרון. וגם לאחרי שמשלים את החסר ובאופן של שלימות – אין להסתפק בזה, אלא צריך להוסיף עוד יותר, הן בכמות והן באיכות [ובהערה: ולדוגמא: בלימוד התורה – להוסיף הן בכמות זמן הלימוד, והן באיכות הלימוד, באורך רוחב ועומק כו'. ובצדקה – להוסיף הן בכמות הממון, והן בענין דסבר פנים יפות, ובכמות הממון גופא – לא רק לפי ערך ההוספה בעשירות שלו שסכום ה"מעשר" גדול יותר, אלא גם הוספה מ"מעשר" ל"חומש", להוספה יתירה מ"חומש" כו'] . . והוספה זו הולכת ונמשכת (ואדרבה – בעילוי אחר עילוי) במשך כל התקופה ד"שבע דנחמתא" (עד ראש השנה, שבו יומשך חיות חדש ונעלה יותר כו'), כלומר, אין זו הוספה חד־פעמית, אלא הוספה באופן של קביעות, מיום ליום, במשך כל ה"שבע דנחמתא" . . דבר ברור הוא שדורנו זה הוא דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה – דוגמת הדור שנכנס לארץ לאחרי חמשה עשר באב שבו "כלו מתי מדבר", ואז נעשו "כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ מאותן שכתוב בהן (בפרשתנו) חיים כולכם היום". ולכן בעמדנו בסמיכות ממש לחמשה עשר באב, שבו מודגש ביותר שנמצאים בסיום הגלות ד"מדבר העמים" ו"עומדים להכנס לארץ" באופן של גאולה נצחית שאין אחר גלות – צריכה להיות הדגשה והוספה מיוחדת בכל הקשור לקירוב הגאולה, כולל ובמיוחד – הצפי', הבקשה והתפלה על הגאולה (ע"ד ובדוגמת תפלת משה, **תקט"ו תפלות**, כדי לפעול הכניסה לארץ באופן של גאולה נצחית). על כל אחד ואחת לעשות חשבון צדק בנפשו: מה עשה עד עתה לקירוב הגאולה?!... ובפרט על ידי התבוננות שמשיח צדקנו עומד ומצפה בקוצר רוח לגאול את ישראל . . לאחרי שכאו"א ואחת ישלים את התלוי בו להחיש את ביאת המשיח, ומכיון שמשיח צדקנו בכבודו ובעצמו עומד וממתין לפעולה שלו, הרי מובן גודל האחריות המוטלת עליו, ביחד עם גודל הזכות כו'.

בספר השיחות תשמ"ט[622]: ה"נחמה בכפלים" שבהתחלה ו"ראש ה"שבע דנחמתא" הו"ע כללי **שלמעלה** מכל פרטי הדרגות ד"שבע דנחמתא", ונמשכת בכולן, שבכאו"א מהן הנחמה היא "בכפלים" . . בנחמה בכפלים נכללת גם הנחמה הכי נעלית שאין למעלה ממנה – נחמה ממהותו ועצמותו ית' . . מובן שה"**כלי**" לקבל נחמה זו, שתומשך ותתגלה ותחדור בפועל ממש, הוא, על ידי עבודה דוגמתה באופן ד"**כפלים** לתושי"', הן בנוגע לעצמו, והן בפעולה על הזולת, היינו, שעבודתו בעצמו היא באופן ד"כפלים", ועבודתו עם הזולת היא באופן ד"כפלים".

אין אומרים צדקתך. פרקי אבות פרק ג'.

מוצאי שבת קודש בשעה **8:46**.

621) ח"ב ע' 581 ואילך.
622) ח"ב ע' 629 ואילך.

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם
תמוז אב ה'תשפ"ה

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
א'	**י"ז בתמוז**	פרק יג-יד. הל' מעשר שני ונטע רבעי.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק כז.	מ"ע קכז. קכח. מל"ת קנב.
ב'	**י"ח בתמוז**	פרק ב-ד.	פרק כח.	מל"ת קנ. קנא.
ג'	**י"ט בתמוז**	פרק ה-ז.	פרק כט.	מל"ת קמא. קמב. קמג.
ד'	**כ' בתמוז**	פרק ח-י.	פרק ל.	מ"ע קיט.
ה'	**כ"א בתמוז**	פרק יא. הל' בכורים.. בפרקים אלו. פרק א-ב.	הל' זכיה ומתנה.. בפרקים אלו. פרק א.	מ"ע קלא. קכה.
ו'	**כ"ב בתמוז**	פרק ג-ה.	פרק ב.	מל"ת קמט*. מ"ע קלב.
ש"ק	**כ"ג בתמוז**	פרק ו-ח.	פרק ג.	מ"ע קלג. קמג. קמד.
א'	**כ"ד בתמוז**	פרק ט-יא.	פרק ד.	מ"ע פ. פא.
ב'	**כ"ה בתמוז**	פרק יב. הל' שמיטה ויובל.. בפרקים אלו. פרק א-ב.	פרק ה.	מ"ע פב. קלה. מל"ת רכ. רכא. רכב.
ג'	**כ"ו בתמוז**	פרק ג-ה.	פרק ו.	מל"ת רכג. מ"ע קלד. קמא. מל"ת רל. רלא.
ד'	**כ"ז בתמוז**	פרק ו-ח.	פרק ז.	מ"ע קמ. קלו. קלז. מל"ת רכד. רכה. רכו.
ה'	**כ"ח בתמוז**	פרק ט-יא.	פרק ח.	מ"ע קלח. מל"ת רכז. מ"ע קלט.
ו'	**כ"ט בתמוז**	פרק יב-יג. שאלו שלום וגו'. ספר עבודה והוא ספר שמיני.. הל' בית הבחירה.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק ט.	מל"ת קסט. קע. מ"ע קפג. מל"ת רכח. מ"ע כ.
ש"ק	**א' במנחם-אב**	פרק ב-ד.	פרק י.	מל"ת עט. פ.
א'	**ב' במנחם-אב**	פרק ה-ז.	פרק יא.	מ"ע כא.
ב'	**ג' במנחם-אב**	פרק ח. הל' כלי המקדש והעובדים בו.. בפרקים אלו. פרק א-ב.	פרק יב.	מ"ע כב. מל"ת סז. מ"ע לה. מל"ת פג. פד.
ג'	**ד' במנחם-אב**	פרק ג-ה.	הל' שכנים.. בפרקים אלו. פרק א.	מל"ת פה. פב. מ"ע לד. מל"ת פו.
ד'	**ה' במנחם-אב**	פרק ו-ח.	פרק ב.	מ"ע כג. מל"ת עב. מ"ע לב. לו.
ה'	**ו' במנחם-אב**	פרק ט-י. הל' ביאת המקדש.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק ג.	מ"ע לג. מל"ת פח. פז. עג. קסג. קסד.
ו'	**ז' במנחם-אב**	פרק ב-ד.	פרק ד.	מל"ת סח. קסה. מ"ע לא. מל"ת עז. עח.
ש"ק	**ח' במנחם-אב***	פרק ה-ז.	פרק ה.	מל"ת עה. עו. מ"ע כד. מל"ת סט. ע. עא.
א'	**ט' במנחם-אב****	פרק ח-ט. הל' איסורי מזבח.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק ו.	מל"ת עד. מ"ע סא. מל"ת צא. צב. צג.
ב'	**י' במנחם-אב**	פרק ב-ד.	פרק ז.	מל"ת צד. צה. צו. צז. מ"ע פו.
ג'	**י"א במנחם-אב**	פרק ה-ז.	פרק ח.	מ"ע ס. מל"ת ק. צח. מ"ע סב. מל"ת צט.
ד'	**י"ב במנחם-אב**	הל' מעשה הקרבנות.. בפרקים אלו. פרק א-ג.	פרק ט.	מ"ע סג. מל"ת קמו. מ"ע סד.
ה'	**י"ג במנחם-אב**	פרק ד-ו.	פרק י.	מל"ת קלט. קיב. מ"ע סה.
ו'	**י"ד במנחם-אב**	פרק ז-ט.	פרק יא.	מ"ע פט. מל"ת קמה. קמח*.
ש"ק	**ט"ו במנחם-אב**	פרק י-יב.	פרק יב.	מ"ע סו. מל"ת קמז. מ"ע סז. מל"ת קב. קג. קלח.

* השיעור של ערב תשעה באב – ללמוד קודם חצות היום.
** השיעור של תשעה באב – ללמוד במוצאי היום.

לקט הלכות לימי הקיץ

כולל הלכות לנסיעות, טיולים וימי הנופש[1]

הנוהגים לנסוע בתקופת הקיץ ל'קאנטרי', עליהם ללמוד הדינים השייכים ומצויים במיוחד במקומות אלו, וכן להשתדל לעמוד בקשר עם רב מורה הוראה לברר את המעשה אשר יעשון ואלה אשר לא תעשינה בשאלות המתעוררות. מס' טלפון בד"צ: 8000-604-718

הנסיעה לקאנטרי

הלכות רבות הקשורות לנסיעה לקאנטרי, מתחילות כבר משעת היציאה לדרך. נפרט כאן כמה מהן:

זמן היציאה

1. אמרו חז"ל[2] "לעולם יצא אדם בכי טוב", ולכן יש **להשתדל** לצאת לדרך באור יום[3].

2. אם כבר הגיע זמן תפילה – לכתחילה לא יצא לדרך קודם שהתפלל [עיין בהערה][4].

באם כבר יצא לדרך, מצוה מן המובחר שימתין מלהתפלל עד שיגיע למחוז חפצו, בכדי שיתפלל שם מעומד[5].

בנוגע לנסיעה לנופש במקום שאין שם מנין בכלל – שלכתחילה אין לנסוע למקום כזה[6], אבל אם צריך לשהות שם לצורך בריאות וכיו"ב, יש להקל[7].

3. אם יוצא לדרכו בערב שבת, יראה לצאת בעוד היום גדול, כשלפי החשבון יש לו מספיק זמן להגיע למחוז חפצו. כמובן יש לקחת בחשבון את "פקקי התנועה" ("טראפיק") שיתכן ויהיו בדרך[8].

ומובן שזה רק כאשר צרכי שבת כבר מוכנים עבורו (כשמגיע לשם בתור אורח וכדומה), אבל אם עדיין צריך להכין צורכי שבת, יחשב בדעתו את הזמן הנחוץ לכך[9].

אופן היציאה

1. מצד אהבת ישראל ומצוות גמילות חסדים[10] ישתדל לפני הנסיעה לקאנטרי [וכן גם בעת נסיעתו

---

1) מתוך שיעורים שמסר הרה"ג יוסף ישעי' ברוין שליט"א, מד"א וחבר הבד"צ, בהמשך לנדפס מכבר בקונטרס "הדרך הבטוחה לקיץ מוצלח", סיון תשע"א, ובגליון ג' של "משולחן הבד"צ", קיץ תשע"ב, ובקונטרס "א געזונטען זומער", קיץ תשע"ג.

2) פסחים ב, א. וראה שו"ע אדה"ז סי' קי ס"ט.

3) וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סס"ח סק"ד שבזמנינו יש מקום להקל. ולהעיר מלקט יושר ע' 41. אולם, במקומות חשוכים בדרך לקאנטרי שקשה להבחין בתמרורי השילוט וכדו' – יש מקום להחמיר, כפשוט.

4) שו"ע אדה"ז ספ"ט ס"ד – בנוגע לתפילת שחרית. בנוגע לתפילות מנחה ומעריב – **משמע** דעת אדה"ז להתיר. ודלא כרבינו מנוח, הביאו בכס"מ תפלה פ"ו ה"ד, וכ"פ בפר"ח ספ"ט סק"ג. משנ"ב ספ"ט סקי"ט. ועוד.

וביותר שיוכל להתפלל כשמגיע למחוז חפצו, ודאי אין להחמיר כשהגיע זמן מנחה וערבית, כדמוכח ברבינו מנוח שם. וראה מעדני אשר ברכות סקמ"ח. שו"ת שבה"ל ח"ח סי"ח.

– באופן שאם יתעכב מליסוע עד אחר תפלת שחרית יהי' "פקק תנועה" ("טראפיק") – יש מקום להתיר ליסוע לפני התפלה, באם בירך כבר ברכות השחר לפנ"ז. כמו"כ, אם במקום יציאתו אין לו מנין אך במקום לשם הוא נוסע יהי' מנין, וברור לו שיספיק להגיע למקום ההוא בזמן, ייסע ויתפלל שם במנין – שו"ת שבה"ל ח"ח סי"ט. ח"י סי"ז.

5) שו"ע אדה"ז סצ"ד ס"ה. – **כמובן, באופן שיוכל להתפלל בתוך זמן תפלה.**

6) וראה שו"ע אדה"ז סי' צ סי"ז.

7) וראה שו"ת שבה"ל ח"ו סכ"א סק"ג. ח"ח סס"ח.

8) ואף גם בזמנינו שרוב בנ"א מכינים צרכי שבת בריוח – ראה קצוה"ש סי' סט בבדה"ש סק"ה. ועיי"ש שבנסיעה במכוניות גרע טפי. וראה ערוה"ש סרמ"ט ס"ג. שולחן הטהור שם ס"ב.

– יש שמציעים שלא כדאי לצאת לדרך אם אין לפניו עד שבת זמן כפול מזמן הנסיעה, ולדוגמא: אם הדרך אורכת בדרך כלל 3 שעות, לא יצא אלא אם כן יש לפחות עוד 6 שעות עד שבת. – ולהעיר משיחת פורים תרצ"א – סה"ש תרצ"א ע' 210.

9) ראה שו"ע אדה"ז סרמ"ט ס"א-ג.

10) רמב"ם הל' אבל רפ"ד. שאילתות שאילתא ג. שערי תשובה לר"י ש"ג סי"ג. שו"ע אדה"ז סקנ"ו ס"ג וס"ה.

חזרה מהקאנטרי לעיר] להודיע לאחרים שהוא נוסע כדי שמי שירצה יוכל להצטרף אליו[11].

2. "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם"[12], ולכן יש לזכור:

על הרכב להיות תקין עם מספיק דלק לנסיעה[13].

להיות הוא וכל הנוסעים חגורים בחגורות בטיחות וכו'.

אם הדרך אינה מוכרת לו ויש באפשרותו יזכור לקחת עמו מפת דרכים (ג'י. פי. עס. וכדומה).

חובה לנסוע בזהירות ובדרך ארוכה יש לוודא שהנהג ערני. על פי דברי הרבי[14] יש לעצור בנסיעה בדרך ארוכה פעם בשעה להתרעננות.

ברכב יהיו ספרי קודש בדוגמת חת"ת[15] וגם (להבדיל) קופת צדקה.

3. גם יזהר שלא יהיה בעיה של "יחוד" בעת הנסיעה[16]. בנסיעה ברכב בשעות הערב (או אפילו ביום: ברחובות צדדיים במקום שאין עוברים ושבים, או כשהחלונות צבועים וסגורים) יתכנו בעיות של יחוד. מדיני יחוד: אסור לאשה (וכן בת מעל גיל בת מצוה) להתייחד עם זכר מעל גיל 9. וכן אסור לגבר (או בחור מעל גיל בר מצוה) להתייחד עם בת מעל גיל 3. באם איש א' נמצא עם שתי נשים או יותר משתים הרי זה יחוד. אמנם, שתים או שלש אנשים עם אשה אחת אינו יחוד (ותלוי בנסיבות). ועדיף לשאול אצל הרב באיזה אופן שייך לנסוע, כי הרבה פרטי דינים בזה.

בספר השיחות תנש"א[17]: "ויש לעורר על הזהירות שצ"ל בנסיעת אשה ובת מישראל בטקסי [=מונית] או אוטו כשהנהג הוא גבר (שאפשר להיות בזה חשש של יחוד כו') – וכידוע השקו"ט בזה בספרים. ובכגון דא – יש לברר חילוקי הדינים ופרטים בזה – אצל רב מורה הוראה".

4. ישתדל להשמיע ברכב עניני תורה ויראת שמים[18].

הנסיעה

1. בנסיעה בדרך מחוץ לעיר יש לומר תפילת הדרך[19].

וטוב לומר תפלת הדרך מעומד אם אפשר בקל[20]. הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: תפלת הדרך בקרון הי' מתפלל בישיבה [אבל "מְצֻוֶה לעמוד"[21] כלומר לעצור] ובמרכבת מסילת־הברזל [=ברכבת] – בעמידה[22].

זמן אמירת תפילת הדרך הוא "משעה שמהלך בדרך אבל לא כשעדיין הוא בתוך העיר"[23].

2. תפילה: באם נצרך מאיזו סיבה לעצור ולהתפלל באמצע הדרך, טוב שלא להתפלל במקום

---

11) אא"כ נגרם לו הפסד ממון עי"ז – ראה שו"ת אבקת רוכל סקצ"ה. פי' הר"ש ריש פאה. חדא"ג מהרש"א נדרים לט, ב ד"ה בקור. שלמי נדרים שם. וראה שו"ע חו"מ סרס"ד ס"א.

12) ואתחנן ד, טו. וראה ברכות לב, סע"ב ובחדא"ג מהרש"א.

13) ואכן המקום להעיר גם מסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 531 (ובהערות) ע"ד ההכנות לנסיעה [לא רק לעבודת ה', אלא גם – הגשמיות] בדרך הטבע.

14) ביחידות בשנת תשי"ז.

15) על כך עורר הרבי פעמים רבות. ולדוגמא: לקו"ש חכ"ג ע' 402. ועוד.

16) ראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סי' קנב סק"ג – צויין בסה"ש דלקמן בשוה"ג.

17) ח"א ע' 87 הערה 116.

18) ראה שו"ע אדה"ז סק"י ס"ט. ונת' בארוכה בלקו"ש חל"ה ע' 198 ואילך.

19) וכפי שהרבי עורר פעם על כך לגבי נסיעה למונטריאל – ראה יומן אראנו נפלאות ע' 224. וראה שיחת ש"פ שלח תשכ"ג – בנוגע לנסיעה לקאנטרי.

20) סידור אדה"ז.

ובפי' "מעומד" – לעמוד מללכת או שלא בישיבה – תלוי באופן הנסיעה, כדלקמן.

21) ספר המנהגים דלקמן.

22) ספר המנהגים ע' 23. וראה שו"ע אדה"ז סק"י סוס"ד. ערוה"ש שם סי"א. ולהעיר מלקו"ד ח"ד ע' 1375.

23) שו"ע אדה"ז סק"י ס"ו. ועיי"ש הפרטים. ולהעיר מספר המנהגים שם. ובלקו"ד שם – באו"א קצת. וי"ל. מפי השמועה – בביקור במחנה "גן ישראל" אמרו תה"ד לאחרי הגשר טאפאן־זי החוצה את נהר האדסאן. יש מי שכתב שביציאה מעירנו לכיוון הקאנטרי יש לאומרה כשעוברים גשר וואשינגטאן.

פתוח, אלא יתפלל בצד (בין האילנות או סמוך לכותל או ליד המכונית וכדומה)[24]. גם יזהר שהמקום יהיה ראוי לתפילה מבחינת צניעות.

בשעת התפילה יש להיות לבוש כדבעי, עם כובע, חליפה, גארטל וכו', כפי ההלכה[25].

3. אם רואה בעת הנסיעה רכב של יהודי אחר שנתקע בדרך וכדומה, מצוה לעצור – בזהירות – ולסייע בכל מה שיכול ולא ישאירו לבד על אם הדרך[26].

מקום הנופש

מקום הנופש אליו נוסעים צריך להיות מתאים לרוח היהדות והחסידות – לא רק מקום הראוי לדירת הגוף אלא אף (ובעיקר) לדירת הנשמה.

על כן יבדוק תחילה מי ומי ההולכים, מי יהיו חבריו וידידיו שם. וכבר כתב הרמב"ם[27]: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ומעשיו אחרי ריעיו וחביריו כו'"[28].

השהיה בקאנטרי

זמני היום

1. בדרך כלל יש שינויים בין הלוחות של העיר ניו יורק, לבין הזמן הנכון בהרים ועל כן יש לזכור להשתמש בלוחות שנה המתאימים למקום בו שוהים בקיץ – כדי לדעת באופן מדויק את זמני הזריחה והשקיעה הנראית, זמני השבת וכל הפרטים וההלכות הקשורות בזה.

2. יש להיזהר באמירת קריאת שמע בבוקר בזמנה. ובפרט במקומות נופש שיש המתאחרים לישון ("מאחרי שבת") וקמים מאוחר מהרגילות במשך השנה.

הרואה חברו שישן ועוד מעט יעבור זמן ק"ש מחוייב להעירו[29].

הכנה לתפילה ותפילה

1. יש להשתדל לטבול במקוה לפני התפילה.

מקוה של מים שאובים כשר לטבילה זו[30]. ובלבד שהמים לא יהיו זוחלין, וגם לא יהיו בתוך כלי, כי אם בנוי בקרקע. ולכן אפשר לטבול בבריכה הבנויה בקרקע, אבל יש לוודא שהפילטר סגור בשעה שטובל. [וכשאי אפשר לסגור הפילטר – יש מקום להקל לטבול גם בשעת פעולתו[31] אא"כ הפילטר מרוקן את הבריכה בשעת הטבילה]. אין במקומו מקוה ולא בריכה, ישפוך על עצמו "תשעה קבין" [וכמה שיעורים בזה, מ2.8 עד 4 גלונים][32]. כל שיעור הט' קבין צריכים לזרום עליו ללא הפסק, ויגעו המים כל חלקי גופו, וניתן להשתמש בכמה כלים, אבל לא יותר משלשה כלים, ובלבד שלא יהיה הפסק בין שפיכת כלי לכלי. לצורך זה ניתן להשתמש גם במקלחת [ויש ששיערו

---

24) ואף שבדרך מותר להתפלל במקום פרוץ (שו"ע אדה"ז ס"צ ס"ה) – היינו בדאא"פ, ראה פמ"ג שם במ"ז סק"ב. ועוד. ועייג"כ בשו"ע אדה"ז סוסי' צד.

25) ראה פרטי דינים בשו"ע אדה"ז סצ"א.

26) ע"פ שו"ע חו"מ סי' ערב. שו"ע אדה"ז חו"מ הל' עוברי דרכים וצער בע"ח, ושם ס"ח. ערוה"ש חו"מ סער"ב ס"ח. וראה שו"ת יחו"ד ח"ד סס"ד. שמ"ב לאאזמו"ר זצ"ל סקפ"ט סק"א. ואף את"ל לדחות שאי"ב צעב"ח וצערא דגופא – סו"ס י"ב משום ואהבת לרעך כמוך וקיום והלכת בדרכיו, כפשוט.

27) בהל' דעות רפ"ו.

28) ואף כשלא הוחזקו בפריצות – רמב"ם אישות פי"ג הט"ו בפירוש מאמר המשנה אבות פ"א מ"ז ("הרחק משכן רע". ונת' בלקו"ש ח"ד ע' 1181 ואילך). ובכ"מ האריכו במעלת שכן טוב והפכו. ואכ"מ. וראה בהנסמן בלקו"ש חי"ט ע' 57 ואילך. חל"ג ע' 10 ואילך.

29) ראה שו"ע אדה"ז הל' ק"ש סי' סג ס"ו: "אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון".

30) ראה שו"ע אדה"ז ספ"ח – בנוגע לטבי"ע. והוא גם לכתחילה. ויש שמהדרים לכתחילה במ"ג. ואכ"מ. ועכ"פ שיהיו שאובים בהמשכה ג"ט ע"ג קרקע הראוי לבלוע.

– בטבילה משום תוספת טהרה – שקו"ט בזה, ראה שו"ת תורה לשמה סשע"ה. דברי תורה ח"ט ספ"ג – הובא בשמ"ב לאאזמו"ר זצ"ל סע"ב סקל"ג. וראה קובץ מגדל דוד חוברת ו ע' 546. חוברת ז ע' 380. וש"נ.

31) מכמה טעמים: זחילה מעל שיעור מ"ס באם המציאות כך, הדעות שלטבי"ע מועיל זוחלין. ועוד.

32) שו"ע אדה"ז שם. ובשו"ע אדה"ז סתר"ו סי"א – למצטער בטבילה. וי"א שכ"ה גם בטבילה משום תשובה או תוספת טהרה – ראה פמ"ג סתר"ו בא"א סק"ט. וצ"ע בדעת אדה"ז שם סתר"ו. וראה קובץ הנ"ל. וכ"מ במעב"י (מאמר שפת אמת פכ"ה. – יש שהעירו ממש"כ במאמר אמרי נועם פי"ח. אבל, שם מיירי מטבי"ע). ולהעיר מלקט יושר ע' 148.

שצריך לשהות במקלחת בערך 3 דקות]. אמנם אם אח"כ יזדמן לו מקוה כשר יטבול שם[33].

2. אם במקום שנופש יש מנין מצומצם ובלעדיו יתבטל המנין, לא ייסע בזמן המיועד לתפילה למקום אחר, אלא יישאר להתפלל עמהם[34].

אם אין מנין במקומו ויש מנין במקום סמוך, צריך הוא ללכת לפחות עד כדי מהלך מיל[35], שהוא מרחק של 18 דקות [וראה בהערה][36] בכדי להתפלל בציבור.

3. כשלוקח אתו ברכבו את הטלית ותפילין, יזהר שלא להניחם במקום שהשמש קופחת עליהם, שלא יתקלקלו מחום השמש.

4. כשנוסע מביתו, אף שנשאר במקום אחד כמה חדשים, אומר בכל יום אחר התפילה תפילת הדרך – בלא שם ומלכות. [ובקשר לשבת – ראה בהערה][37].

לימוד התורה

1. יראה כל אחד לקבוע לעצמו שיעורי תורה ביום ובלילה כנפסק בשו"ע, "כדת הניתנה לכל אחד ואחד בהלכות תלמוד תורה"[38]. ומי שיש לו שיעורי לימוד קבועים במשך השנה, חובה עליו להמשיך בהם גם בהיותו במקומות נופש[39]. ואדרבה, עליו **להוסיף** בלימודיו[40].

בנוסף לכך, לא ישכח חובת לימודו עם בניו, שהיא מצות עשה מן התורה "ולמדתם אותם את בניכם" (נוסף על מצות "ושננתם לבניך"). ואין מבטלין תשב"ר אפילו לבנין ביהמ"ק[41]. ובשיחותיו הקדושות עורר הרבי כמ"פ[42] שחס ושלום לסגור את התלמודי תורה בחודשי הקיץ. ומובן מכך עד כמה חשוב להקפיד על לימוד קבוע עם הבנים גם במקומות הנופש. ואדרבה, כך ילמד הילד עד כמה חשוב לימוד התורה.

2. ממוצא דבר מובן עד כמה יש להיזהר מקריאת ספרים [או אתרי איטרנט] שיש בהם משום שיחות חולין[43] או עם תוכן ירוד[44]. כמו כן מובן עד כמה יש להיזהר מביקור במקומות שהם בגדר מושב ליצים, תיאטרונים וכדומה[45]. וזאת מלבד חששות אחרים של צניעות וכדומה.

הנהגות נוספות

1. בשעות הלילה יזהר מלהסתובב בדרכים, כבישים או שבילים בהם נוסעים מכוניות והתאורה בהם נעדרת או חלשה, מפני שהנהגים קשה להם לראות ולהבחין בהולכים, ומביא עצמו לידי סכנה ח"ו.

---

33) וראה גם אג"ק חכ"ב ע' שלא.

34) ע"פ שו"ע אדה"ז סנ"ה סכ"ה. וראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סט"ז. שבה"ל ח"י ס"ט.

35) שו"ע אדה"ז ס"צ סי"ז במוסגר. אמנם, בשו"ע אדה"ז סקס"ז סקס"ג ס"א – לענין נט"י – כתב ביושב בביתו שיעור ד' מילין. וראה תהל"ד כאן סק"ו שנשאר בצע"ג. ואכ"מ.

36) או 24 דקות – ראה קצוה"ש סי"ג בבדה"ש סק"ב. בדה"ש סמ"ד סק"ה. אבל להעיר מקובץ אהלי שם חו' ה ע' רט.

– בנסיעה ברכב, שקו"ט בזה אי משערים כשיעור זמן הנ"ל בהליכה או בנסיעה – ראה בה"ל סקס"ג ד"ה ברחוק. ועוד. וראה אג"ק ח"ט ע' מב. חו"ב בש"ס ח"א ע' שמח. וההכרעה המקובלת בד"כ לשער בשיעור זמן הליכה ברגל. ולהעיר, שבלא"ה י"א שבתוך העיר אפי' יותר ממיל חייב ללכת.

37) היום יום י"ט תמוז – מהנהגות אאמו"ר [כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע]. והוא ע"פ מש"כ אדה"ז בסידורו. וראה שעה"כ פי"ב סק"ב. קצוה"ש סס"ז בבדה"ש סק"ו.

– בנוגע לאמירתו בשבת – לא ראינו נוהגים כן. ולהעיר ממש"כ אאזמו"ר זצ"ל בשמ"ב סס"ח ס"א בקו"א. וי"ל. ואולי יל"ע מל' אדה"ז בשו"ע סרפ"ח ס"ט: אם אירע לאדם (בשבת) מאורע שצריך לבקש עליו רחמים מיד. ולהעיר שתיבת "בשבת" במוסגר.

38) ל' אדה"ז בתניא פל"ד.

39) ויש לדון בזה דין נדר – ראה מג"א או"ח סרל"ח סק"א. ואכ"מ.

40) ובלשון אדה"ז (סקנ"ו ס"א וסט"ז): לא אמרו קביעת עתים לתורה אלא במי שצריך לעסוק בדרך ארץ להחיות נפשו ונפשות ביתו . וקביעת העת אינה אלא להחמיר שלא ימשוך כל היום בדרך ארץ. וש"נ לל' רש"י תהלים קיט, קכו: איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים מיפר ברית, שאדם פנוי צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום. וראה הל' ת"ת פ"א. ושם – ה"י.

41) ראה בכ"ז הל' ת"ת לאדה"ז פ"א. ושם – ה"י.

42) חלקם נלקטו בס' שערי חינוך.

43) ראה הל' ת"ת לאדה"ז פ"ג ה"ה-ו. ועיין תניא רפ"א ע"ד חומרת הענין של ביטול תורה. ובכ"מ.

44) וראה שו"ע אדה"ז סש"ז ס"ל.

45) ולהעיר מילקו"ש רות רמז תרא.

במידת הצורך ישתדל ללבוש בגד בהיר יותר או בגד (חגורה) שהוא "מחזיר אור" וכדומה.

2. בשהותו במקום הנופש לא ישכח מצוות כבוד אב ואם, ויתקשר להוריו מזמן לזמן ולדרוש בשלומם וכיו"ב[46].

3. במקומות נופש יכולים להתעורר בעיות רציניות של יחוד. ולכן צריך ללמוד את ההלכות הקשורות בזה, וגם לזכור את דברי המשנה במסכת אבות[47] "ואל תרבה שיחה עם האשה".

4. הלכות צניעות שייכות גם לגברים, וכפי שכתב הרבי בלקו"ש[48] (– באותיות מודגשות): **"אותם "המקילים" בכמה עניני צניעות בקייץ . . ונוגע להנהגת אנשים גם כן"**.

קניית אוכל ומוצרי מזון

מקום הקניה

לכתחילה ישתדל לקנות את מוצרי המזון מבעל חנות יהודי וכמ"ש[49] "או קנה מיד עמיתך".[50] הלכה זו נוגעת לכל השנה ובמיוחד במקומות נופש, שלפעמים ישנה חנות של יהודי ויש כאלה שמעדיפים לקנות בחנויות (או חברות) גדולות ומפורסמות יותר.

דבר זה הוא גם כאשר חנותו של היהודי מרוחקת קצת יותר מהחנות של הגוי[51].

דבר זה הוא גם כאשר המחיר בחנות היהודי הוא קצת יותר יקר מהחנות של הגוי. אך אם ההפרש הוא גדול אינו מוכרח לקנות מהיהודי[52].

הכשרות

1. יש להקפיד שרמת הכשרות תהיה מתאימה לסטנדרטים שלנו[53]. ויש לבדוק בכל מוצר האם אכן יש עליו חותמת של הכשרות המתאימה, כי לפעמים אותו סוג מוצר, הנראה מבחוץ כמוצר המוכר לנו, משווק לאזורים מסוימים (כמו למשל, בשכונות החרדיות בברוקלין) עם הכשר, ובאזורים אחרים בלי הכשר (כי אינו מפס היצור הכשר).

2. במקרה והולך לאכול במסעדה חשוב להקפיד מאוד על הכשרות:

ראשית, לבדוק שיש תעודת כשרות מהודרת למקום (בפרט אם מדובר במוצרי חלב, בשר, דג ויין וכו'). שנית, שתאריך הכשרות בר־תוקף ושהתעודה נכתבה עבור מקום זה דוקא. שלישית, לוודא שאכן המקום נמצא תחת פיקוח: יש משגיח המסתובב שם, בודק את העלים מחשש תולעים וכו'.

במקרה ורואים משהו חשוד, כדאי להודיע לרב המכשיר שידע שיש דברים שמצריכים תיקון ובוודאי ישמח הרב לטפל בדבר.

הקפדות נוספות

1. במלונות, קורה שמגישים בבר וכדומה מאכלי חלב, טרם חלפו שש שעות מאכילת הבשר, וסומכים על האורחים שיכוונו את השעות בעצמם. על כן חשוב לבדוק אם אכן חלפו שש שעות מאכילת הבשר.

---

46) להעיר מס"ח סתקע"ה ובפי' יעלזו חסידים שם. ובספרו פלא יועץ ערך בשורה. מכתבי רעק"א קעא בסופו. שו"ת ישועות מלכו או"ח סי"ד. ועוד. וראה שו"ת להורות נתן ח"ה סג"ן.

47) פ"א מ"ה. ולהעיר מדרך פקודיך מל"ת לה.

48) חי"ג ע' 84.

49) ויקרא כה, יד.

50) וראה שו"ת הרמ"א ס"י. חת"ס חו"מ סע"ט וסוסי' קלד. מנח"י ח"ג סקכ"ט. וראה אג"ק חי"ג ע' רצב, ושקו"ט בזה בקובץ העו"ב אה"ת גיליון תשצח ע' 41. ולהעיר משיחת ש"פ בהו"ב תשל"א.

51) ראה שו"ת מהר"ם שיק חו"מ סל"א. וראה שמ"ב לאאזמו"ר זצ"ל סס"ב ס"א בקו"א ולאאמו"ר הכ"מ עמ"ס ע"ז כ, א ד"ה וז"מ. ב"מ עא, א ד"ה עמי.

52) ראה שו"ת מנח"י שם. שמ"ב שם. ועוד.

53) וראה לקו"ש חכ"ח ע' 285. שיחת י"ב תמוז תשכ"ד.

2. לחם שהיה על השולחן בזמן אכילת מאכלי חלב, אין לאוכלו בזמן שאוכלים מאכלי בשר. וכן להיפך.

3. קודם השהות במקום כזה, יש לוודא שבאזור המסעדה או המלון הצניעות היא כדבעי.

טיולים

כשיוצאים לטיול יש לדאוג מראש לתכנן את כל הפרטים, שיהיו מתאימים לכללי ההלכה, הן מקום הביקורים והן כל הדברים השייכים לזה. לפנינו כמה הלכות:

אכילה

1. יש לקחת מראש כלי כשר לנטילת ידים (ספל), מגבת, לחם, מלח, ברכונים לברכת המזון וכו'.

2. לא יטול את ידיו מכלי חד־פעמי. באם אין לו כלי אחר, יטול בו[54].

אם אין לו מים לנטילת ידים, ילך להשיג מים. עד איזה מרחק עליו ללכת? אם הוא חוזר לאחריו ילך עד למרחק של 18 (או 24) דקות, ואם ממשיך בדרכו קדימה ילך עד למרחק של 72 דקות[55].

מותר להטביל ידיו בים [אבל אסור ליטול ידיו ממי הים מפני שהם מלוחים ואינם ראויים לשתיית כלב] או במי **גשמים** המכונסים בקרקע, בתנאי שיש בהם 40 סאה, וגם עומדים במקום אחד ולא זוחלין. במעיין, והוא הדין בנהר[56] אין צריך 40 סאה, ודי בכך שהידים מתכסים בו, ואפילו זוחלין כשר. אבל אין להקל להטביל במים **שאובים** שבקרקע [ועיין בהערה][57].

המטביל ידיו די להטביל פעם אחת לבד, רק שיעיין בהם שאין בהם שום דבר החוצץ[58]. וכן אינו צריך לנגב ידיו[59] וכן א"צ להגביה ידיו[60]. נוסח הברכה: לכתחילה טוב לברך "על שטיפת ידים". אבל, אם בירך על נטילת ידים או על טבילת ידים אין צריך לחזור ולברך[61].

אין ליטול ידיו בשאר משקין[62] אא"כ בשעת הדחק שאין לו מים, שאז יכול ליטול במשקין שעיקרן מים[63]. והיינו, בתה וקפה ומשקאות קלים. ובמי סודה – מסתבר שמותר ליטול ידיו אף לכתחילה. אבל לא במיצים טבעיים חלב ויין וכדומה.

כשאין לו מגבת, לא ינגב ידיו בחלוקו, שקשה לשכחה[64]. וינגב בכל מידי דמנקה. אבל, לא די שיתנגבו מאליהן, אלא צריך לשפשפן במפה[65].

יש שנוטלים ידיהם בבית לפני הטיול, ואוכלים כביצה פת [וראה לקמן בנוגע לדין שינוי מקום],

---

54) ראה שמ"ב לאאזמו"ר זצ"ל סי' מ ס"ג בקו"א. וראה בהנסמן בפסקי תשובות סקנ"ט סק"ב. ועכ"פ, עדיף שייחד כלי זה להשתמש בו כמה פעמים שאז (בדיעבד) נחשב ככלי.

55) ראה שו"ע אדה"ז סקס"ג ס"א.

56) אא"כ עיקרו ע"י גשמים – קצוה"ש סל"ד בבדה"ש סק"ב. וראה כה"ח סקנ"ט סקפ"ד.

57) סדר נט"י ה"ח.

אבל, בבריכת שחי' עם מים שאובים שבאו בהמשכה ע"ג קרקע – עדיף טפי וכשר לטבילת ידיו, כשי"ב מ"ס באשבורן (שו"ע אדה"ז סקנ"ט סט"ו (ועיי"ש בהגהה דמיירי כשאינו כלי) וסכ"ג. משנ"ב שם סק"מ).

ובמקום שיש פילטר שעי"ז נע' זוחלין, צ"ל המשכה שוב ע"ג קרקע (עיי"ש בהגהה ובפת"ז סק"ט).

– בשעה"ד, שמהלך בדרך ורחוק מאד מהמים ואין עמו כלי לשאוב וליטול ממנו, יש לסמוך על יש מקילין להטביל ידיו במי גשמים באשבורן, אע"פ שאי"ב מ' סאה.

58) סדר נט"י ה"ט.

59) ומ"מ יש בו משום מיאוס אם דעתו קצה עליו – שו"ע אדה"ז סקנ"ח סי"ז.

60) שו"ע אדה"ז סקנ"ט סכ"ה.

61) סדר נט"י שם. ולהעיר מדיני השכמת הבוקר בסי' – לברך ענט"י. ואולי קאי רק במים הכשרים לנטילה, וכההכרעה בשו"ע אדה"ז שם סכ"ד. ועצ"ע.

62) ובפרט ע"ד הקבלה, ראה בקצוה"ש שם סק"ג. שלחן הטהור סק"ס בזר זהב סק"ג.

63) שם ס"ח.

– לדעת המשנ"ב סק"ס בשעה"צ סקס"ט ועוד לא יברך. וצ"ע בדעת אדה"ז.

64) שו"ע אדה"ז סקנ"ח סי"ח.

65) שם סי"ז.

– ועיי"ש שבמטביל ידיו א"צ ניגוב.

כדי שלא יזדקקו ליטול ידיהם במשך הטיול. ניתן לעשות כן, ובתנאי שלא יסיח דעתו – במשך הזמן – משמירתן מנגיעה במקום מטונף. וכן לא יישן ולא יטיל מים. ואם הניחם בכפפות אין לך שמירה מעולה מזו[66] ואז הרי זה מועיל גם כשישן [ואם ישן שינת קבע אפילו במקום סעודתו – ה"ז הפסק וצריך לברך ברכה ראשונה על מזונו עוד פעם] או עשה צרכיו [ועיין בהערה[67]]. כמובן, צריך להזהר שלא יעבור שיעור עיכול לפני שמברך ברכת המזון. ושיעורו – כל שאינו רעב מאותה אכילה. ומשעה שהתחיל להיות רעב שוב אינו מברך[68].

3. כשאוכלים בחוץ יש להיזהר לא להשאיר את הסירים או הקערות מגולים, מחשש שיפלו לתוכם חרקים, זבובים, יתושים וכו'. לפני שאוכל יבדוק שאכן לא נפלו למאכלו מעין אלו.

4. כתב הרמב"ם[69] שהחכם ניכר במעשיו, במאכלו ובמשקהו וכו'. ועל כן יש להיזהר בזה גם במקומות נופש, ובפרט במקום שיש לחשוש לחילול השם.

בילוי במקום של בעלי חיים

1. אם מבקרים במקום של בעלי חיים "פעטיג־זו" וכדומה (וכן בקאנטרי עצמו אם נמצאים שם בעלי חיים מסוימים) יש להיזהר שלא לגרום ח"ו צער בעלי חיים.

2. אין לצוד דגים סתם כך בשביל ה'כיף' בלבד, רק אם בדעתו לאכול אותם (כמובן דגים כשרים).

אם הוא צד דגים והורגם מיד (לא לאכילה וגם לא סתם משחק בהם) דנו בזה בפוסקים אם מותר או אסור[70]. ולכתחילה ודאי שאין לעשות כן.

3. אם הבעלי חיים מצערים אותו, כגון יתושים, מותר להורגן[71]. אבל יש להיזהר שלא להרוג לחינם. וכתב אדה"ז[72] שמחוייב "לטרוח בגופו . . להציל כל בעל חי מצער".

ויש להוסיף: היו צדיקים שנזהרו לא להרוג בעלי חיים גם כשנצטערו מהן.[73]

וכן ידוע גם הסיפור שמסופר בספר הזכרונות לכ"ק אדמו"ר הריי"צ[74] אודות הילד יצחק שאול, והזהירות מצער בעלי חיים.

4. בלקוטי שיחות[75]: שאף שיש לאדם רשות לראות בריות משונות הבאים ממדינות מרחקים וע"ז תקנו חז"ל וקבעו ברכה ברוך משנה הבריות מ"מ לא יראה בהם כי אם דרך עראי כו'. – ועפ"ז

---

66) שו"ע אדה"ז סקס"ד ס"א.

67) ואף שנהגו שלא להתנות על הנטילה, לפי שי"א שאין תנאי מועיל אלא בשעת הדחק (שם. וראה ערוה"ש סקס"ד ס"ג. וראה שו"ת שרה"מ ח"ו סס"ז סק"ג) – בנדו"ד שאני, שנתכוון בנט"י לאכילה ונוטל ידיו סמוך לאכילה וא"צ תנאי (עיי"ש בשו"ע אדה"ז). וז"פ.

[ושו"מ כעי"ז בתורת חיים סופר סקס"ד סק"ג ד"ה ולפ"ז (אף שנוטה לומר שמאכילה לאכילה צ' תנאי. וראה גם בשלחן הטהור סקס"ד ס"א לפי דרכו). והוא דלא כמ"ש בכה"ח סק"ח].

ועאכו"כ, באופן שאינו מברך ברהמ"ז עד לסיום כל האכילות (ולהעיר מחיי"א כלל מ סי"ב. וראה בפי' שתי ידות ע"ס שלחן של ארבע ביד אלי' סק"כ).

– בשעה"ד, יכול להתנות [וי"א שצריך להוציא כן בשפתיו], גם באם נט"י שלא לצורך אכילה, שנטילה זו תהא לכל היום [וראה ערוה"ש ס"א שא"מ להלילה. וכ"ה בשלה"ט ס"ד]. והיינו באופן שאין באפשרותו להביא אתו מים, ואין מים מזומנים אצלו בדרך (בשיעור ד' מילין לפניו – כ"ה בראשונים בגדר שעה"ד דידן. וראה בגדי ישע למג"א סק"א. אבל ראה פמ"ג בא"א סק"א), וגם אינו יכול להסתפק באכילת דברים שא"צ נטילה. אבל, כנ"ל, צריך שלא יסיח דעתו משמירתן מנגיעה במקום מטונף. ואם נזדמנו לו מים, יחזור ויטול ידיו ולא יברך עליהם (שו"ע אדה"ז שם. – ולכאו' מש"כ אדה"ז רק באופן שא"צ לטרוח אחריהם, וגם בזה כ' רק "טוב" – היינו מעיקר הדין, משא"כ ממנהגא. וראה פמ"ג שם ובמ"ז סק"א ובא"א סק"ד. והכי מדוייק בקצוה"ש סל"ו ס"ח.

68) סברה"נ פ"ה ה"ט.

ואם אכל אכילה מועטת, אא"פ לשער כ"ז שאינו רעב. ושיעורו – ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ד ס"א. וראה קצוה"ש סי' ס בבדה"ש סק"כ. ועיי"ש בפ' "מיד". ובאו"א – בכה"ח סקפ"ד סקכ"ח.

69) הל' דעות רפ"ה.

70) ודעת אדה"ז הל' צעב"ח ס"ד מ' להחמיר. וראה שמ"ב לאאמו"ר הכ"מ עמ"ס ב"מ לב, ב ד"ה צעב"ח.

71) וביום השבת – ראה הפרטים בשו"ע אדה"ז סשט"ז סי"ז־כג.

72) חו"מ בהל' עו"ד וצעב"ח ס"ד.

73) ראה ברשימת כ"ק אד"ש משיחת י"ד מנ"א תש"א: "אדמו"ר נשמתו עדן לא הרג היתושים (קאמאר), כי אם הי' מבריחם על ידי נפיחה". וראה שמ"ב שם. וראה גם בהנסמן בקובץ העו"ב תתקצג־תתקצד).

74) פ"נ.

75) חכ"ה ע' 309 הערה 2 שמביא מס' קב הישר.

מובן ההליכה לגן חיות וכיו"ב[76].

שחיה

1. צריך להקיף את בריכת השחיה (וכן כל דבר שיש בו סכנה, כגון בור) במחיצות הראויות שח"ו לא יפלו לתוכו. וזהו בכלל מצות עשה של "ועשית מעקה לגגך", ומצות לא תעשה של "לא תשים דמים בביתך".

2. ילד (ואפילו מבוגר) שאינו יודע לשחות טוב, יזהר לא להיכנס למים עמוקים במקום ובאופן שמסכן עצמו[77].

אסור להשאיר ילדים קטנים לבד בבריכה, וכן בכל מקום סכנה, בלי מציל או אדם מבוגר המשגיח.

3. השחיה היא אמנם מענייני בריאות הגוף, אבל **לא ירבה** להתענג בתענוגי רחיצה. והוא ע"פ המסופר במסכת שבת[78] שרבי אלעזר בן ערך התענג מ"חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת" והדבר גרם לו שכחה בתורה (הרבי הביא כמ"פ גמרא זו לראיה שעאכו"כ אנשים כערכנו צריכים להיזהר מלהיות מושקעים בתענוגים[79]).

4. גם בבריכה יש להקפיד על כל גדרי ההלכה, ולכן מובן ופשוט שבנים לא ישהו באותו זמן בבריכה עם בנות:

בנים מגיל 9 ובנות מגיל 3 **אסור בשום אופן** שיהיו יחד בבריכה.

יש להימנע שיהיו יחד בבריכה בנים מגיל 5 ובנות מגיל 3.

יתירה מזו: יש להשתדל ולהקפיד גם בגיל צעיר יותר, למטה מגיל 5, שלא יהיו יחד בבריכה, לא רק לשחות יחד אלא אפילו רק לעמוד שם ולהסתכל[80].

לכן עדיף שבנים מגיל 3 ומעלה ישחו בבריכה עם אבותיהם בשעות המיועדות להם.

5. מציל גבר יהיה עבור גברים ובנים, ומצילה אישה תהיה עבור נשים ובנות.

אין להתיר מציל גבר במקום שחיה של בנות. בשעת הדחק גדול, כשאין ברירה אחרת, יש להתייעץ עם רב מורה הוראה בפועל על פרטי המצב במקום[81].

על דרך זה, לא מקובל שתהיה מצילה אישה במקום שחיה של בנים. במקרה הצורך יש לקבל מרב הדרכה פרקטית מה לעשות.

הלכות השייכות לשבת קודש

ערב שבת

מקום שמצויים קורי עכביש (כמו בחדרי הנופש בהרים, ב"באנגאלאס" וכדומה), יש להסירם לפני שבת[82].

זמן קבלת שבת לקטנים

1. קטנים שקשה להם להיות ערים בשעה שהאב חוזר בית הכנסת, אם הגיעו לגיל חינוך, יעשו הילדים קידוש מבעוד יום, יברכו על הפת ויאכלו את סעודתם. הדברים אמורים גם לגבי קעמפים שמקדימים תפילת קבלת שבת, קידוש וכו' מבעוד יום. אלא שיש להקפיד שיעשו זאת רק לאחר

76) ובאו"א קצת, בשיחה בלה"ק בהתוועדויות תשד"מ ח"א ע' 487 הע' 4. ועיי"ש ע' 517. וראה גם התוועדויות תש"נ ח"ג ע' 179.

77) וראה שו"ע אדה"ז סתרי"ג ס"ט: "נחל שמימיו רודפין מהר ושוטפין אף בחול אסור לעבור בו אפילו אין המים מגיעין לו אלא מעט למעלה ממתניו מפני הסכנה שלא ישטפוהו המים".

ובהל' שמירת גו"נ סי"א: "אסור לעבור בנחל שמימיו רודפים אם המים מגיעים למעלה ממתנים משום סכנה שלא ישטפוהו המים".

78) קמז, ב. ובפסקי ריא"ז שם: אסור אדם להרבות בתענוגים ולהתענג במעינות הללו יותר מדאי.

79) ראה לדוגמא תורת מנחם חי"א ע' 176.

80) ולהעיר מברכות י, א. ובאדרת אליהו (לבעל משנת חסידים) שם.

81) ראה שו"ת דברי יציב ח"ה סמ"ה.

82) שו"ע אדה"ז סרס"ס ס"ב.

– בדיוק לשוננו, ראה מש"כ בקובץ העו"ב תתקצד.

פלג המנחה (כזמן הרשום בלוחות), ולא לפני כן.

אם הם הולכים לישון עוד לפני פלג המנחה, יקדשו בשבת בבוקר בנוסח קידוש הלילה (ולא יאמרו פסוקי "יום השישי...").

2. כך גם לגבי מוצאי שבת, שאם הולכים לישון לפני הבדלה, יבדילו ביום ראשון בבוקר.

מקום אכילת הסעודות

1. טוב שלא לאכול בשבת בגינה וכדומה[83], ועדיף לאכול סעודת שבת בתוך הבית בגלל כמה חששות, כגון שלא לעבור ח"ו על מלאכת זורע אם יישפכו מים על עשבים וכדומה.

במקרה הצורך (שאין מספיק מקום בבית, החום מעיק וכדומה) יזהר מאוד שלא יכשל במלאכות שבת או איסורים אחרים. כמו למשל, בשעה שנוטל ידיו (אפילו רק למים אחרונים) שלא ייטול בחוץ. ויש להוסיף: למרות שיש הבדל בענין זה בין מים לשאר משקין, ראוי ליזהר אף בשאר משקין[84].

2. מצוי שפעמים אוכלים בסמיכות לאילן או תחתיו. ולכן, יזהר לא להשתמש באילן בשבת. אין לעלות על האילן. ואפילו לא לדרוך על שרשיו אם הם גבוהים 3 טפחים מן הארץ[85]. ואף לא לתלות עליו בגד או כובע וגם לא לנגוע בידיו בעשב השדה. אבל מותר לשבת על הדשא בשבת.

טלטול

1. אם החום גדול, מותר לאדם ללבוש בגד באופן שמונח על כתפיו, גם כאשר לא מכניס את ידיו לשרוולים.

2. אסור ללכת מחוץ לעירוב עם משקפי־שמש. אמנם, אם הוא אדם שמצטער הרבה מהשמש והולך תמיד עם משקפי־שמש יש להתיר.

3. חכמים תיקנו "עירוב חצירות". חצר שהרבה בתים פתוחים לתוכה אסור לטלטל בה עד שיערבו עירוב חצרות. דבר זה נעשה ע"י שכל בית נותן פת או שאחד מזכה עבור כולם. משתדלים לעשות זאת ע"י פת המתקיים זמן רב, כמו מצות.

בענין זה צריך להיזהר **שהבעל הבית שבביתו מונח העירוב, יימצא במקום בשבת**, או שתהיה אפשרות ליטול את העירוב מביתו בשבת (ולדוגמא: שבעל הבית משאיר מפתח אצל אחד מהנמצאים במקום וכדומה).

אבל אם בעל הבית נוסע, הן אם הוא נוסע מהעיר לקאנטרי, ונמצא שבחצרו נשארו חבריו בלי יכולת גישה לעירוב, או להיפך, שנוסע מהקאנטרי למקום אחר – אם חבריו נשארו במקום באופן שלא יכולים להיכנס לביתו רק ע"י עשיית מלאכה **מדאורייתא** (שבירת הדלת וכדומה) יצטרכו הנשארים לעשות עירוב חדש. [באם בעל העירוב השאיר מפתח לביתו במקום אחר בעיר (אצל אחד מבני משפחתו וכדומה), יש מקום להקל].

אם אחד המתגוררים בחצר או בקאנטרי הוא גוי, אי אפשר לערב עמו. העצה לכך היא לשכור ממנו את רשותו שבחצר (אך אין צורך לשכור ממנו את ביתו) ואז ניתן לערב[86].

פריסת בגד רטוב

בגד או סמרטוט רטוב אסור לשוטחם ליבוש (מטעם שלא יחשדו בו כאילו כיבסה בשבת). מגבת שהשתמש בה במקוה לא ישטח אותה לגמרי ליבוש על גבי מעקה, מחיצה וכדומה, אבל להניחה בלי לשטוח לגמרי מותר (וי"א שבשטח המקוה או הבריכה מותר לשוטחה לגמרי כי שם מוכח שנרטב בגלל שניגב עצמו מהמים).

---

83) אם ישתמש שם עם מים – שו"ע אדה"ז סשל"ו ס"ט.

84) שו"ע אדה"ז סשל"ו שם.

85) שו"ע אדה"ז סשל"ו ס"ה. ואפילו אם אינם גבוהים מצד אחד – עיי"ש הפרטים בזה.

86) שו"ע סשפ"ב רס"א.

הדלקת מזגן

1. אם שכחו להדליק את המזגן בערב שבת, אסור לומר לגוי להדליקו בשבת. אבל אם החום **גדול מאוד וצערו גדול**, יש להקל. ובפרט – כשיש קטנים שמצטערים הרבה[87].

אבל כל זה במצב של צער גדול, אבל בשביל תענוג אסור אפילו לרמוז להפעיל מזגן.

2. במקרה הפוך: שהמזגן דולק כבר מערב שבת, ובאמצע השבת התקרר מזג האוויר בחוץ ונהיה קר מאוד בבית, מותר לקרוא לגוי לכבות, שהכל הם כחולים אצל הקור הגדול. וגם, כשאין הקור גדול כל כך, רק שמצטער מהקור, יש להקל באמירה לנכרי לכבות מזגן[88].

3. בכלל יש להיזהר מאמירה לגוי אפילו בענינים שהן מדרבנן [שלפעמים מקילים בהם], וכ"ש בענינים שהם מדאורייתא. בדבר זה יש הלכות רבות וצריך להיות בקי בהן.

הלכות השייכות לברכת הנהנין

1. ברכת גלידה: שהכל. בנוגע לברכה אחרונה: באם אוכל כזית מהגלידה בכדי אכילת פרס – מברך עליו ברכה אחרונה[89]. האוכל גלידה בגביע ממיני דגן – אם הגביע פשוט, הרי עיקר מטרת הגביע שלא יטנפו הידים, ואינו מברך עליו[90]. אבל אם הגביע מתוק, שכוונתו ג"כ על אכילת הגביע, ומברך רק מזונות על הגביע ופוטר הגלידה[91]. בגביע מתוק שמברכים רק מזונות על הגביע – יש לאכול כזית שלם מהגביע עצמו בכדי לברך על המחי' **לכל הדעות**.

2. לחמניות מזונות: כדאי להימנע מלאוכלם, כי אם בתוך הסעודה, והיינו – שיברך המוציא על כזית לחם תחלה, מכמה טעמים[92]. או שיאכל כשיעור שביעה [= כשיעור ד' ביצים, ושבע ממנו גם אם השביעה נגרמה בצירוף לפתן המשביע] ויברך עליו המוציא וברכת המזון.

3. לכתחילה אסור לעקור ממקומו בתוך הסעודה עד שיברך ברכת המזון. ואם שכח ועקר ממקומו, יחזור למקומו ויברך. כשיש לו עוד פת במקום השני, אף שלכתחילה אינו רשאי לעקור ממקומו, אינו צריך לחזור למקומו אלא יאכל מעט פת במקום שנזכר ויברך ברכת המזון לאחריו[93].

אם בתחילה כשבירך המוציא היה בדעתו לגמור סעודתו במקום אחר מותר לעקור ממקומו. לפיכך נהגו הולכי דרכים שאוכלים דרך הילוכם ויושבים ומברכים במקום סיום אכילתם מפני שלכך נתכוונו מתחילה[94].

---

87) והטעם, לפי שהכל חולים אצל חום גדול מאד, ואדרבה: י"א שבחום יש להקל יותר מבצינה – ראה שמ"ב לאאזמו"ר זצ"ל ס"צ סק"כ ולאאמו"ר הכ"מ עמ"ס ב"מ (קז, ב ד"ה הכל – ע' תתקטז). אבל להעיר משו"ע אדה"ז סשי"ג סי"ז. וי"ל.

ועוד ילה"ע דמזגן שבימינו עדיף ממדורה, להשי' שאינו מה"ת. ולהעיר מצילום כת"י בקובץ תפארת יהודא קלמן ע' 142. ואכ"מ. וראה בארוכה במ"מ וציונים להלכה היומית אות רפח ואות שכא.

88) משא"כ להדליק מדורה, דאסור – אא"כ יש קטנים שמצטערים הרבה, לפי שכיבויו הוא רק שבד"ש לצו"ג. ועדיף מהדלקת מדורה.

89) ראה סברה"נ פ"ח ה"ח.

90) ואם אכל תחלה הגלידה והשאיר הגביע ואכלו לבד - ראה שו"ע אדה"ז דלקמן. וצע"ק ממש"כ בסרי"ב ס"ה. וראה משנה ערוכה ברכה"נ ע' שצא. וראה בארוכה במ"מ וציונים להלכה היומית אות שכד.

91) ע"פ שו"ע אדה"ז סקס"ח ס"ט. וכ"כ בעניננו בקצוה"ש סנ"ח בבדה"ש סק"י. וראה במדריך לברכות, בסו"ס קובץ תפארת יהודא קלמן.

92) כי רגיל שקובעים עליו סעודה, ואוכלים כשיעור שביעה. ואפי' אוכל פחות מד' ביצים, בשבע ממנו, אפי' בצירוף לפתן המשביע, יברך המוציא על לחם אחר (סברה"נ פ"ב ה"ב-ג). וגם, מצד החומרא לבענ"פ בפהב"כ שנילוש בשאר משקין (שם ה"ט). ועוד ועיקר, שצע"ג לומר שג"ז בכלל פהב"כ, גם לדעת אדה"ז (שם ה"ז) דברוב מי פירות סגי (ואפי' להמקילים בתרכיז מ"פ). ונת' בארוכה בכינוס תורה בהמשך לחגה"ש בבית חיינו ב"770" תשע"ז. ואכ"מ.

93) שו"ע אדה"ז סקפ"ד ס"א. סברה"נ פ"ט הט"ז. ועיי"ש בשו"ע אדה"ז שי"א שאפילו אינו אוכל כשיעור במקום שנזכר. והושמט בסברה"נ

94) סברה"נ פ"ט הי"ז. ועיי"ש שבאינו הולך לאכול שם, אסור.

קטעי שיחות ואגרות קודש השייכים לימי הקיץ והנסיעה ל"דאטשע"

טעם הפנימי שנוסעים ל"דאטשע"

עס איז פאראן אזוינע וואס מצד בריאות גופם פארן זיי אויף דאטשע, דארטן אויף דאטשע איז פראן א ספעשילער לופט. עס קאן אפילו זיין א ערגערע לופט, אבער ס'איז א ספעשילער לופט, אין שטאט איז ניטא אזא לופט. ומצד בריאות גופם פארן זיי אויף דאטשע, וואס דארטן איז דא א ספעשילער לופט.

דער אמיתית הטעם וואס זיי פארן אויף דאטשע איז, ווילע די נשמה איז הונגעריק צו דער דאטשע, די נשמה דארף מקרב זיין די אידן וואס געפינען זיך דארטן לאביהם שבשמים, אבער אז די נשמה זאל דאס זאגען דעם גוף וועט דער גוף ניט פארשטיין וואס די נשמה זאגט אים, מוז די נשמה ריידן מיטן גוף אויף ענגליש, זי דערציילט אים א מעשה מיט א דאטשע, מיט לופט, און אז דארטן אין דאטשע איז פראן אנדערע פליגעלאך – עס קאן זיין אפילו ערגערע פליגעל

אך, אבער אנדערע, א ספעשילער סארט פליגעלאך – במילא דארף מען פארן, אבער דער אמיתית הטעם פון דעם איז ווילע די נשמה דארף דארטען עפעס אויפטאן.

און וויבאלד אז דער עיקר הטעם פארוואס ער פארט אויף דאטשע איז כדי די נשמה זאל דארטען עפעס אויפטאן דארף ער ניט מאכען דעם עיקר פאר א טפל און דעם טפל פאר א עיקר, און דארף טאן בהשתדלות לקרב את לבם של ישראל לאביהם שבשמים.

(משיחת ש"פ מטות־מסעי תשי"ב – בלתי מוגה)

מתביישים אם לא יסעו ל"קאנטרי"...

...בשעת עס קומט צו נתינת הצדקה, קען דאך טענה'ן דער מאן אז ער האט קיין געלט ניט, ער דארף האבן פאר די צרכים און פאר די צרכים, פארן אין קאנטרי וכו' – אז אין שטוב זאל מען עסן נאר לחם צר ומים לחץ דאס ארט אים ניט אזוי, ווילע וואס עס טוט זיך אין שטוב וויל דאך קיינער ניט. משא"כ אז ער וועט ניט פארן אין קאנטרי וועלן דאך אלע וויסן אז ער פארמאגט ניט קיין תרפ"ט אלפים און דאס איז דאך זייער ניט שיין.

– דער רבי דער שוועד האט אמאל געדעדט מיט איינעם א סוחר (זיין מסחר איז געווען מיט האלץ) ער זאל לערנען תורה, האט ער זיך פארענטפערט אז ער האט ניט קיין קאפ צו לערנען. האט אים דעד רבי געזאגט: ווי איז אויב איך וואלט געזאגט אז איר פארשטייט ניט אין מסחר פון האלץ, וואלט איר דאך געווארן אין כעס, געגעבן א קלאפ אין דער טיר און ניט וועלן ריידן מיט מיר מער, און בשעת עס רעדט זיך וועגען תורה, זאגט איר אליין אז איר זייט ניט שייכות צו דעם – אן קיין בושה, ס'איז דאך אדרבה איפכא מסתברא – ...

(משיחת ש"פ נשא תש"כ – בלתי מוגה)

זלזול במצוות ופריקת עול רח"ל כשנוסעים ל"קאנטרי"

עם איז דא צו באווארענען דעם ענין וועגן קאנטרי, וואס מ'פארט אין אן ארט שאין מכירים אותו, און מען רעדט זיך איין אז אויב אין שטוב איז מען געגאנגען מיט א גאנצע קליידל, קען

מען דארט גיין מיט א האלבע, צי מיט א שליש ורביע, און אין שטוב האט מען מהדר געווען אין גלאט כשר פלייש און חלב ישראל, דארט אבער קען מען דאס ניט אויספירן – און כל ענינו של קאנטרי איז פריקת עול.

איך האב געפרעגט ביי איינעם: וואס פארט מען אין קאנטרי, דארט ווערט מען דאך אויסגעריסן, דארט איז ניטא די נוחיות וואס עס איז דא אין שטוב,דארט איז שווער אויסקומען בעניני אכילה, אין שטוב איז דא א "קאלארד טעלעוויזשן", און דארט איז דא א פשוט'ע טעלעוויזשן, און עס איז דאך ניט בדומה א פשוט'ע צו א "קאלארד" [ראה בארוכה בחומר ענין דטעלעוויזשן בלקוטי שיחות חי"ח ע' 459. **המו"ל**].

אין שטוב האט ער דעם "פייפער" פארן דאוונען, און אין "באנגעלאו" האט ער דאס ניט. האב איך אים געפרעגט צי לוינט זיך אויף דעם צו אויסגעבן טויזנט דאלער?

האט ער מיר געענטפערט: איי איר זייט א בטלן; דאס איז דער גאנצער ענין פון "באנגעלאו" – פריקת עול. אין שטאט דארף ער זיך שעמען פאר דעם ראביי, פאר דעם "ספיריטשועל לידער", פאר די שכנים. בשעת אבער ער פארט אין קאנטרי, איז דער ראביי בלייבט אין שטאט און די שכנים בלייבן אין שטאט, און מיט דער פרוי טרעפט ער זיך נאר שבת, איז אים כדאי אויף דעם אפילו צוויי טויזנט דאלער!

(משיחת יום ב' דחג השבועות תשכ"ח – בלתי מוגה)

הוה גולה – ל"קאנטרי" – למקום תורה

בשעת ס'קומען ימי החופש, און דעמולט גייט מען אוועק מחוץ לבית, אין אן אויפן פון "הוי גולה" – דארף מען זעהן אז דער ארט וואוהין מ'קומט אן זאל ווערן א "מקום תורה".

וואס בשעת מ'נעמט אויף זיך דעם ענין הגלות, און מ'טוט דאס נאך בשמחה וטוב לבב, און מ'לאזט זיך קאסטן געלט וכו' אבי מ'זאל אריספארן "מארצך וממולדתך ומבית אביך", און אוועקגיין אין "קאנטרי",

– וואס דאס איז דאך א דבר פלא: מ'זעט בפועל אז די אלע באקוועמלעכקייטן קאן מען האבן דוקא וועו מ'געפינט זיך בבית – און אעפ"כ פארט מען אוועק אין "קאנטרי" (אין רוסלאנד האט דאס געהייסן "דאטשע", און דא הייסט דאס מיט אלע בארימטע נעמען), און מ'מאכט דערפון א גאנצן "פאראד", און אין וואס באשטייט דער "פאראד" – אז ער האט **ניט** די אלע עבדים ושפחות ומשמשים וואס ער האט זייענדיק בביתו, ער האט **ניט** די אלע באקוועמליכקייטן פון אכילה ושתי' ושינה ווי ער האט זייענדיק בביתו, און ער וואלגערט זיך אין א מקום גלות.

און דא זעט מען ווי אזוי דער רצון האדם קען איבערמאכן א זאך: מ'נעמט אן ענין של גלות (וואס דער ענין הגלות איז ערגער פון אלע עונשים, כמבואר אין ספר החינוך), און אעפ"כ, בשעת מ'האט זיך איינגערעדט אז דער גלות וועט אים ברענגען כל הענינים הטובים, בגשמיות וברוחניות, ובגשמיות וברוחניות גם יחד – איז ניט נאר אז ער ליידט ניט פון דער גלות, נאר אדרבה, ער האט גאר הנאה דערפון, און ער באצאלט פאר די פאר וואכן וואס ער געפינט זיך אין "קאנטרי" מערער וויפיל ער באצאלט פאר דער דירה בביתו, וואו ער האט אלע באקוועמליכקייטן וואס ער דערף האבן.

וואס ווי די הסברה בזה זאל נאר זיין – זעט מען בפועל, אז "מעשה רב" אז ס'איז אנגענומען געווארן ביי מאות און אלפים ורבבות פון אידן,

[איך וויל ניט זאגן דעם לשון הרמב"ם אז ס'איז אנגענומען געווארן בתפוצות ישראל, וואהרום דעמולט וועט דאס ווערן א מ"ע און א מל"ת אז מ'מוז אוועקפארן אין "קאנטרי" – ס'איז ניט קיין מ"ע, און ס'איז ניט קיין מל"ת, אפי' ניט קיין ענין וואס איז "מדברי סופרים", ואני הקטן המתחיל – ואין כאן המקום להאריך בזה;

ע"י ה"קאנטרי" ניתוסף בעבודת השם

מ'זעט דאך אבער (כאמור לעיל) אז ס'איז אנגענומען געווארן ביי מאות ואלפים ורבבות פון אידן],

וואס זיי האלטן אז כדי דער מצב בריאות גופם זאל ווערן בעסער – וואס דעמולט וועט אויך ווערן בעסער מצב נשמתם, ווארום יעדער ענין וואס איז דא ביי א אידן, מוז סוכ"ס ברענגען א תועלת אויך פאר דער נשמה – דארפן זיי אוועקפארן, און אוועקפארן אין אן ארט וואס דארטן וועלן אלע זיינע ענינים, אכילתו שתיתו שינתו און טיולו, זיין שלא כדבעי, ווארום ער געפינט זיך ניט בביתו, און דער עיקר איז, אז ער דארף משנה זיין זיינע הרגלים, ווארום ער געפינט זיך אין "קאנטרי"!

וואס דאס איז בדוגמא ווי דער דין איז בנוגע צו תענית חלום בשבת, אז וויבאלד ער **וויל** האבן דעם ענין התענית, איז דאס ביי אים ניט קיין ענין של צער, נאר אדרבה, ס'איז גאר אן ענין של תענוג **כפשוטו** (וואס דא העלפט ניט קיינע פשט'לאך, ווארום בשבת דארף זיין "וקראת לשבת עונג"),

ועד"ז בנדו"ד: מ'פארט אוועק אין "קאנטרי", און מ'ווערט דארטן אויסגעריסן בכל הענינים – און אעפ"כ, ווען מ'קומט צוריק פון דארטן, און מ'גיט א קוק אויף אים, זעט מען אז ער איז געווארן פרישער און לעבעדיקער, און נאך צוגעקומען אין וואג, מיט אלע דברים טובים,

און דערנאך אז מ'קומט צוגיין צו אים, און מ'הייסט אים געבן א גרעסערע נתינה אויף צדקה, און מוסיף זיין מערער אין לימוד התורה – איז לייכטער פועל'ן דאס ביי אים, וויבאלד אז ער איז ערשט געקומען פון "קאנטרי", און ער איז אויסגערוהט, פריש און פריילעך, בגופו ובנשמתו גם יחד.

אבער אעפ"כ, מ'קען ניט זאגן אז דאס איז "ביתו", ער געפינט זיך פארט אין א מקום גלות, ווארום דארטן איז ניט זיין דירה קבע:

און אפי' די וואס האלטן פון "קאנטרי" עד כדי כך אז בכל השנה כולה האט מען דארטן א דירה קבועה, אעפ"כ איז דאס מערניט ווי א דירת עראי, ווארום רוב השנה געפינט ער זיך בביתו נאר מזמן לזמן (צי באמצע הקיץ אדער אדער אפטער וכו') פארט ער אויס אין דער דירת עראי (אפי' ווען ער באצאלט דערפאר במשך כל השנה כולה) – ובמילא גייט דאס אויך אריין אין דער גדר פון "הוי **גולה**".

קביעות עתים והוספה בלימוד התורה

און דעמולט איז אויב דער ארט איז ניט קיין "מקום תורה", האט ער א חיוב ער זאל דערפון מאכן א "מקום תורה" – וואס "מקום תורה" מיינט בדוגמא ווי מ'זאגט אז דאס איז דער מקום פון דעם און דעם מלך, וואס ס'איז ניט דער טייטש אז דארטן איז דא נאך א מציאות וואס איז דער עיקר, און דערנאך קומט צו אז דארטן געפינט זיך א דבר נוסף, נאר אדרבה, דער מלך איז דער **בעה"ב** פון דעם ארט, און אז מ'זאגט אז באתרי' דרב הלכה כרב און באתרי' דשמואל הלכה כשמואל, איז דאס דערפאר וואס ער איז דארטן גענוען דער "**מרא** דאתרא", דער **בעה"ב** פון דעם ארט – און דאס מיינט "מקום תורה", אז דארטן איז **תורה** דער **בעה"ב**.

וואס אויף דערויף איז ניט מספיק דאס וואס מ'האט א קביעות עתים לתורה, א קביעות **בזמן** (אויפן זייגער), נאר מ'דארף האבן אז ס'זאל זיין אין אן אופן פון קביעות **בנפש** – וואס דעמולט ווערט ביי אים דער ענין פון לימוד התורה אן ענין של "קבע", און אלע איבעריקע ענינים זיינען ביי אים אן ענין של "עראי", אע"פ אז בכמות גייט אוועק **מערער** צייט אויף אלע איבעריקע ענינים, ווי די צייט וואס ער פארנעמט זיך מיט לימוד התורה.

ובנוגע לפועל: די אלע וואס זיינען **גולה** אין "קאנטרי" – דארפן זיי זעהן אז דארטן זאל מקוים ווערן דער ענין פון "הוי גולה למקום תורה":

אויב דארטן איז נאך ניט קיין מקום תורה ח"ו, זאל דאס ווערן א מקום תורה (דורך דערויף וואס דארטן וועט זיין קביעות עתים לתורה); און אויב

ס'איז שוין געווען פריער א "מקום תורה", זאל צוקומען אין דערויף נאכמער ווי ס'איז געווען לפנ"ז. . .

[כאמור לעיל אז אפי' אויב מ'האט דארטן אלע צרכים בהרחבה, בנוגע צו אלע ענינים פון אכילתו ושתיתו ושינתו ומשאו ומתנו, מיט אלע צען זאכן וואס דער רמב"ם רעכנט אויס, ביז וואנעט אז ער האט די אלע ענינים בהרחבה גדולה, כסעודת שלמה בשעתו, נאכמער ווי ער האט דעס געהאט בביתו – איז דאס אבער פארט אן ענין של גלות, וואס דער צער הגלות איז א צער הכי גדול, ווי געבראכט פריער פון ספר החינוך – או וויבאלט אז דאס איז אן ענין של גלות, דארף מען האבן דעם רצון האדם, אז דאס זאל איבערמאכן פון דעם צער אן ענין של עונג.

ס'איז טאקע ניט קיין הכרח אז אין "קאנטרי" דארף מען אויסגעריסן ווערן בגשמיות – ס'איז מערניט וואס מ'האט דערציילט די עובדא במעשה בפועל, ווי דער מצב איז געווען ביז היינטיקן יאר. אבער אפי' וועו מ'האט דארטן אלע ענינים בהרחבה, איז דאס אויך אן ענין של גלות]. (משיחת ש"פ קרח תשל"ח – בלתי מוגה)

קאנטרי – לשם שמים – לפעול מעמד ומצב של גאולה

א' הטעמים למנהג דאמירת פרקי אבות בשבתות הקיץ, החל משבת לאחרי הפסח (שבת מברכים אייר), הוא – מפני שבזמן זה (בסמיכות לחודש אייר) מתחילין האילנות ללבלב כו', היינו, שנעשה חידוש והתגברות בכל עניני הטבע, כולל גם התגברות התאוות הגופניות כו', ולכן, יש צורך להתחזק יותר בעניני מוסר ומדות טובות, ע"י לימוד מסכת אבות, "מילי דחסידותא".

[וכפי שרואים במוחש במנהג המדינה – שמיד לאחרי חג הפסח מתחילים לחשוב ולדאוג ע"ד הנסיעה למקום נופש ("דאטשע") למשך תקופת הקיץ.

נותרו עדיין כו"כ שבועות שבהם עוסק בעניני המסחר כו' כבכל השנה, אבל אעפ"כ, בידעו שמתקרב הזמן שצריכים לנוח, ומשום מה, החליט שאינו יכול לנוח כי אם עי"ז שיסע למקום מיוחד מחוץ לעיר דוקא, תוך כדי בזבוז ממון רב וכו' – מתחיל כבר לחשוב ולדאוג היכן כדאי לבלות קיץ זה, ומדבר עם פלוני ופלוני וכו', עד שמסכם סופית על המקום והמחיר וכו' וכו'.

בחסדי ה', נמצאים אנו במדינת הרווחה, שלכן ישנה האפשרות להנהגה האמורה לנסוע למקום נופש כו'; אבל, יש לזכור שניצול הרווחה צריך להיות באופן שאין כוונתו ליהנות מהגשמיות דעוה"ז, כי אם, "לשם שמים" – ע"ד ובדוגמת הנהגת רבינו הקדוש (שנקרא "קדוש" ע"ש שהי' קדוש ומובדל מעניני עוה"ז) "שלא נהנה מעוה"ז כל ימיו", כדאיתא בגמרא ש"בשעת פטירתו . . זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר . . לא נהניתי (מעוה"ז) אפילו באצבע קטנה", שכן, אף ש"לא פסק מעל שולחנו לא חזרת כו' לא בימות החמה ולא בימות הגשמים", הרי, לא עשה זה בשביל **הנאה** דהיינו שיהנה הגוף רק . . שיהי' חזק לעבודת הבורא"]

ונמצא, שהברכה מחודש ניסן שבת מברכים חודש אייר מהוה נתינת־כח (לא רק לחודש אייר, אלא גם) לתקופת הקיץ בכללותה . . – תקופה שבה מתחילה עיקר הירידה לעולם, עד להתגברות הגשמיות וכו' – שגם במעמד ומצב זה יפעול בעצמו ענין של **גאולה**.

(משיחת ש"פ שמיני תשמ"ז – בלתי מוגה)

צניעות בקיץ

וכאן המקום להדגיש בהענין שהזמ"ג: אותם "המקילים" בכמה עניני צניעות בקייץ, ובפרט – כשנמצאים בדירת עראי מחוץ לעיר. ומהם האומרים: אחטא ואשוב – כאשר אשוב העירה.

ונוגע להנהגת האנשים ג"כ, ובפרט – לנשים, שהרי כאו"א מהן נקראת "עקרת הבית". ויש להאריך. ואכ"מ.

(לקו"ש חי"ג ע' 84 הערה 34 **באותיות גדולות ומודגשות**)

צניעות לגברים בקאנטרי – שלילת מכנסיים קצרים

. . זיינען דא ענינים וואס מ'דארף שוין באווארנען במיוחד בנוגע צו קיץ.

וואס אע"פ אז עס איז נאך דא צייט ביז'ן קיץ – איז אבער איצטער דער זמן צו באווארענען וועגן דערויף. ובפרט אז עס זיינען דא אזעלכע וואס זיינען מקדים דעם זומער נאך איידער ווי עס שטייט אין "קאלענדאר".

דער ענין מיוחד וואס מ'דארף (איצטער) באווארנען בנוגע צו ימות הקיץ, איז – דער ענין הצניעות:

בשעת עס איז ימות הגשמים – דארף מען ניט אויף אזוי פיל באווארענין דעם ענין הצניעות, וויבאלד אז דעמולט איז סיי־ווי דא דער ענין, ווארום אויב א חלק פון גוף וועט זיין גלוי – וועט דאך אהינצו אנקומען דער גשם, צי דער קור וצינה וכו' – משא"כ בקיץ, דארף מען באווארענען דעם ענין הצניעות.

און אע"פ אז אויך בימות הגשמים דארף מען באווארענען דעם ענין הצניעות, וויבאלד אז די עניני צניעות זיינען אויך בשעת מ'געפינט זיך אין שטוב, ביז ווי "קמחית" (אמו של ר' ישמעאל) האט געזאגט אז "מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי" [וואס "קורות" איז נאר אן ענין של צומח, און נאכמער, בשעת עס ווערט "קורות **ביתי**" איז דאס אן ענין דומם; האט זי געזעהן אז אויך קורות ביתה זאלן ניט זעהן את שערות ראשה].

קומט דאך אויס אז אויך דעמולט דארף מען באווארענען בעניני צניעות, ווארום אין שטוב איז ניט קיין מקום גשם וקור וצינה וכו' –

אעפ"כ אבער איז דאס ניט בדומה צו ימות הקיץ, ווארום דעמולט דארף מען דאס באווארענען ניט נאר בשעת מ'געפינט זיך אין שטוב וכו'.

דער ענין פון צניעות, איז שלא כדעת הטועים אז דאס איז נאר בא נשים, וואס "כל כבודה בת מלך פנימה", אבער צו מאנסביל האט עס קיין שייכות ניט – נאר דער ענין איז דא אויך בא מאנסביל, ווי דער דין איז אין שו"ע אז אויך ביי אנשים איז דא דער ענין הצניעות.

וואס דאס איז במיוחד נוגע צו באווארענען בימות הקיץ, ווארום בשעת עם קומט זמן הקיץ, און איינער פון "שפיץ חב"ד" פארט (אויך) צו א "באנגאלא קאלאני" – טוט ער זיך דארטן אן פונקט אזוי ווי עס שטייט בא כהנים.

וואס ווי עס זעט אויס (וואס דאס איז אויך א לימוד זכות אויף אים) – ווייס ער ניט פון דעם דין אין שו"ע אז אויך ביי אנשים איז דא דער ענין הצניעות.

און דערצו טענה'ט ער: אזוי זיינען די כהנים געגאנגען אנגעטאן, מכנסים "ממתנים ועד ירכיים", און דאס שטייט אין תורה – וויל ער אויך אזוי גיין אנגעטאן!

כהנים אבער, האבן געטראגן צו די מכנסים נאך לבושים, דער מעיל וכו', וואס די אנדערע לבושים האבן צוגעדעקט כל חלקי הגוף – משא"כ **ער** טראגט נאר די מכנסים "ממתנים ועד ירכיים", און למטה פון די "ירכיים" – גארניט, און למעלה פון די "מתנים" – גארניט,

ונוסף לזה – די כהנים האבן זיך דערמיט ניט בארימט, **ער** אבער גייט און בארימט זיך דערמיט!

וואס צו מיר איז דערגאנגער א "**פיקטשער**" פון איינעם וואס גייט אזוי אנגעטאן, דלכאורה אז דו גייסט אזוי – וואס דארפסטו אבער אז מ'זאל פון דיר נעמען א "פיקטשער" ווי דו שטייסט אין דעם מעמד ומצב, און אזוי זאלסטו בלייבן לזכרון עולם, אז דיינע אייניקלעך זאלן קענען זעהן ווי דו ביסט אנגעטאן מיט מכנסים "ממתנים ועד ירכיים"?!

און ער מאכט דערפון אזא פרסום – ביז אז די פיקטשער איז צו מיר דערגאנגען.

ס'איז ניט וואס אימעצער האט געוואלט אויף אים מסר'ן, נאר אדרבה: מ'האט געוואלט באווייזן ווי עס פירט זיך דארטן בהידור: מזוזות אויף אלע טירן, נשים און אנשים באזונדער, ווי עס פאסט טאקע פאר שפיץ חב"ד כפשוט – גיב איך א קוק,

זעה איך ווי ער, פלוני בן פלוני פון שפיץ חב"ד, זיצט אזוי אנגעטאן (וואס ביי מיר איז קיין ספק ניט אז דאס איז ער)!

וואס אזוי איז ער געגאנגען אנגעטאן תחת כיפת השמים, וכמובן ניט במקום וואו נשים האבן זיך געפונען, וואורום וואו עס זיינען דא נשים וועט ער ניט זיין אזוי אנגעטאן, ועאכו"כ ניט בפני אשתו, וואורום די בעל־הבית'טע זיינע וואלט אים געבן מיט א טעלער איבערן קאפ!

בשעת ער גענפינט זיך אבער ניט בביתו – גייט ער אזוי אנגעטאן, וואורום ער ווייס פשוט ניט אז צניעות איז דא אויך ביי אנשים.

וואס עס זיינען דא די הלכות ווי מ'דארף זיך פירן באופן של צניעות, נאר מגלה טפח וטפחיים, און ווי מ'דארף זיך פירן לפני זה ולאחרי זה.

און דא איז געווען א סאך מער דערפון, וואורום קומת אדם איז דאך ג' אמות בערך און "ממתנים ועד ירכיים" איז א קארגע אמה – קומט אויס אז דא איז געווען בגלוי צוויי אמות!

וואס אויפן פיקטשער איז געווען קענטיק, אז ניט מ'האט עס אים אזוי אראפגעכאפט, נאר ער האט געוואוסט דערפון, און ער קוקט אויס אז ער האט הנאה דערפון, אז ס'איז געווען ברצון, ווי מ'זאגט "על חטא שחטאנו לפניך ברצון", און ניט נאר ברצון – נאר מיט תענוג!

וואס כל זה איז א מאמר המוסגר בנוגע צו אנשים, אבער דער עיקר וואס מ'ווייל באווארענען (דערפאר וואס עס גייט צו קיץ) איז – בנוגע צו נשים, און אן ענין כללי אין צניעות אז עס דארף זיין אנשים באזונדער און נשים באזונדער.

[ראה בהמשך השיחה בארוכה ע"ד צניעות] (משיחת ש"פ תרומה תשמ"א – בלתי מוגה)

מנוחה – לא מתורה ומצוות ח"ו

. . . ווי דאס שטייט אין צד הטוב והקדושה, איז ניט ח"ו חופש פון ענינים טוב און קדושה, נאר חופש פון עבודת הגוף כדי דער גוף זאל זיך קאנען אנקלייבן מיט נייער כוחות, אויף מערער אויפטאן אין ענינים פון טוב און קדושה, אין ענינים פון גוף און אידישקייט און ג־טלעכקייט.

ווי דער רמב"ם פסק'ט אפ אין הלכות דעות, אז דער לימוד התורה וקיום המצוות קאן זיין מיט מערער שטורעם און מיט מערער הצלחה, בשעת דער גוף איז דערצו ניט מבלבל, אז ער איז ניט הונגריק און ניט דארשטיק און ניט פארמאטערט, ועאכו"כ אז ער דארף זיין געזונט דערצו.

ביז וואנענט אז ער שרייבט אז "היות הגוף בריא ושלם" איז "מדרכי השם הוא", ווי עס שטייט אין אונזער דרוקן, און ווי ס'ווייזט אויס ווי ס'דארף שטיין – "מדרכי **עבודת** השם הוא"..

וואס דאס איז דאך נוסף אויפן ציווי כללי "ונשמרתם לנפשותיכם" וואס דאס איז דאך דער טייטש אז מען דארף אויך אפהיטן דעם גוף, און ווי ידוע דער דברי הרדב"ז אז דער גוף פון א מענטשען איז דאס קנינו של הקב"ה, דאס איז דער אויבערשטענס נכסים, במילא האט מען קיין רשות ניט אויף דאס ח"ו מזיק זיין, אז אין לימוד התורה און קיום המצוות דארף מען זען אז דער גוף זאל ניט מבלבל זיין.

וואס דאס איז די כוונה ווי דאס איז אין קדושה, אז דער גוף האט א צייט פון מנוחה . . .

דערפון וואס עס איז דא דער מציאות פון חופש פון עבודת הגוף, אין קדושה, איז נשתלשל געווארן . . אז ס'דא אזוינע וואס הייבן אן געפינען קולות, אז כאטש אפילו ווען ער געפינט זיך אין דער היים איז ער מהדר אין אלע מצוות, בשעת אבער ער פארט אין "וואקיישען", און ס'קומט דער צייט ווען ער איז ניט אין דער היים, אט דעמולט איז ער ניט מחוייב אויף די אלע הידורים וואס אין דער היים קאן ער זיי אויספירן און אין דער פרעמד איז דאס אים שווער,

און דער תירוץ אויף דעם איז, אז מען דארף זיך לאזן א ביסעלע פרייהייט כדי דערנאך זאל ער קאנען זיין נאך פרימער ווי ער איז געווען פריערדיקער יאר.

איי איז דאך די קשיא, אין מצוות און עבירות איז ניטא קיין ענין פון מסחר, וואס מען קאן פארקויפן חס ושלום א קליינינקער עבירה כדי צו פארדינען א גרויסער מצוה, דאס איז א ענין וואס דער אויבערשטער האט אנגעזאגט אויף מקיים זיין מצוות און זיך אפהיטן פון עבירות, און ער האט דאס ניט געגעבן קיין מענשען אויסרעכענען וואס איז א גרעסערע געווינטס, און וואס איז א גרעסערע הפסד, און ער וועט דא מאכן זיינע חשבונות און זיינע מסחרים . . .

געפינט מען אבער כאמור לעיל, אז פון דער וואקיישען וואס מען האט פון דער הארעוואניע פון דער גוף, וויל מען ח"ו האבן "וואקיישען" פון הידורי מצוה,

אין דער היים איז ער נזהר אין גלאטע פלייש – גלאט כשר פלייש, און חלב ישראל, און פת ישראל וכו' וכו', ס'קומט די צייט פון "וואקיישען" מוז ער זיך ארום פארן מיט א "טריילער", און ווער ווייס וואו ער וועט נתגלגל ווערן, איז מצד "ונשמרתם לנפשותיכם" וועט ער פארבויגן אויף חלב ישראל וכיו"ב, אבי אויף מקיים זיין דער "ונשמרתם לנפשותיכם",

לכאורה ער האט דאך די ברירה זיצן אין דער היים, וועט זיין דער "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" נאך מערער, ער וועט דאך אפילו קיין טלטול הדרך אויך ניט האבן.

טענה'ט ער, "אזלית לקרתא עבד בנימוסי". אזוי ווי ער לעבט אין א מדינה וואס עס קומט "פארטה אוו דשוליי" פארט מען ארויס, פארט ער אויך ארויס! איי וואס ער האט קיין כח ניט, ער האט קיין געלט ניט, און האט ניט וואו צו פארן, אין דער היים טאר ער ניט זיין, עס וועט אם שאטן צום "קרעדיט" אין באנק, מען וועט זען אז אלע פארן ארויס, און ער זיצט אין דעם היים.

און במילא אז ער איז שוין אן אנוס ע"פ הדיבור, אויף ארויס פארן פון דער היים, קאן ער ניט מיטנעמען קיין צוויי "סעט דישעס", און ער מוז עסען במקום שאין מכירין אותו, במילא האט ער ניט אט די אלע הידורים.

האט דער אויבערשטער ברחמיו המרובים איינגעארדענט אז מען זאל קאנען אויספירן דעם "מאדע" אויף אנטלויפן פון דער היים אויף די עטלעכע וואכן, אויף מאטערן זיך, נאר לויפן צוויישן אידן.

פארן ארויס עטלעכע מנינים צוזאמען, מ'נעמט מיט דער בהמה אויך מיט זיך, איז דא חלב ישראל, און מען האט אן אייגענער מנין, (כאן חייך כ"ק אדמו"ר שליט"א:) נאר וואס דען איז דער יצה"ר געפאלען אויף אן אנדערע סברא, בשעת דו געפינסט זיך אין דער היים, מוזסט דו טראגן א "טיי" מיט הארטע קאלנער, מיט צוויי פאר שיך, מיט גרינע זאקן, וויבאלד אז דו געפינסט זיך סיי ווי סיי אין א "באנגאלא", קיין "טיי" דארפסט ניט, און קיין היטל – צוויי היטלן דארפסטו ניט,

קיין שיך דארפסטו אויך ניט, טו אויס די יארמולקע אויך, און וואס דארפסו האבן א וואלענער ט"ק, עס מאכט ניט אויס א פשוט'ער ט"ק, און וואס מאכט דאס אויס **גאר** אן א ט"ק, און וואס מאכט דאס אויס אז עס וועט זיין ווי די כהנים זיינען געגאנגען "ממתניים עד ירכים" און דער איבעריקער טייל מאכט ניט אויס אז עס וועט זיין גלוי,

פרעגט מען ביי אים, סאיז דאך דא א דין אין שו"ע אז מ'טאר ניט, טענה'ט ער ס'איז "וואקיישען". וואס איז "וואקיישען"? "וואקיישען, טענה'ט ער, איז פריקת עול!... וויבאלד אז עס איז דא פריקת עול המדינה, מאכט ניט אויס אז עס וועט זיין פריקת עול שלמעלה.

ח"ו להקל בעניני צניעות – וגם לגברים

און אט אזוי גייט דאס אוועק, ביז וואנענט דער יצה"ר איז געפאלן אויף אן אנדער המצאה און האט געזאגט אז הלכות צניעות האט בכלל א שייכות מערניט ווי צו נשים ובנות. אבער ביי אנשים ובנים איז בכלל ביי זיי דער גאנצער ענין פון צניעות ניטא. וואס דאס איז היפך פון שו"ע. אין שו"ע וואס הייבט זיך אן מיט הלכות צניעות,

גלייך בנוגע להשכמה בבוקר, הויבט זיך אן בשוה אן קיין אונטערשרייד בנוגע צו נשים ואנשים.

און אזוי האט מען די טענה אז אזוי פירט זיך מכמה שנים, און אזוי פירט זיך זיין ברודער צי זיין חבר, וכו', ממילא קאן ער ניט זיין קיין פורש מן הציבור.

וכאן הזמן וכאן המקום אויף דערמאנען נאכאמאל, אז עס איז דא א שו"ע וואס איז געדרוקט געווארן מכמה וכמה שנים, און דער שו"ע הויבט זיך אן גלייך ווי א איד דארף אויפשטייען פון שלאף, און הויבט זיך גלייך אן פון די ערשטע סעיפים – אין רמ"א און אין אלטן רבי'נס שו"ע איז ער דאס מעתיק – אז א מענטש דארף זיך אריין־טראכטן אז וואו ער געפינט זיך ניט, געפינט ער זיך צוזאמען מיט מלך מלכי המלכים הקב"ה. און ס'איז דאך אינו בדומה, אפילו א קליינער בעל שכל פארשטייט אויך, אז ס'איז אינו דומה ווי א מענטש פירט זיך אויף ווען ער איז ביי זיך איינגעשלאסען, און קיינער זעט אים ניט, אדער בשעת מען זעט אים, און ווער זעט אים, דער אני הוי' דער אויבערשטער ממ"ה הקב"ה.

וואס דערפער איז די הלכות צניעות זיינען פונקט אזוי ווי זיי זיינען גילטיק אין מיטן ווינטער, אזוי זיינען זיי גילטיק אין מיטן תקופת תמוז, ועד"ז אט די אלע הידורים וואס מען האט ווינטער צייט, איז עאכו"כ אז מען דארף זיי האבן זומער צייט,

דער טעם אויף דערויף איז א פשוט'ער, מילא ווינטער צייט האט ער א תירוץ ער דארף האבן פרנסה, און ע"פ דין דארף ער מפרנס זיין אשתו ובני ביתו. ממילא וועט ער פארמאטערט דארף ער אונטער האלטן זיין געזונט.

זומער צייט אז ער זיצט אויף "וואקיישען" און פאר פרנסה טוט ער גארניט, לערנען איז מהיכא תיתי, וואס איז אזוי חביב דוקא עסן פינף מאל א טאג, און דוקא טרינקן אזויפיל גלעזער מילך וכו' וכו', ונשמרתם לנפשותיכם איז אויך א מצוה, ס'שטייט אבער ניט אז מען דארף אין איר מהדר זיין און ס'דארף נאך זיין מהדרין מן המהדרין.

בכל אופן וועט דארף זיין דער הידור, וועט דער גוף איז איינגעשפאנט אין לימוד התורה וקיום מצוותי', אבער ניט אין די צייט וועט די שיעורים בלימוד זיינען ביי אים שוואכער, דער גיין דריי מאל א טאג אין שול דאוונען איז ביי אים שוואכער, נאר וואס־דען ער האט א תירוץ אז ער געפינט זיך אין "קאנטרי" איז ניט אלעמאל איז דא א מנין, דערנאך איז געפעלט אים ניט דער חזן, דערנאך געפעלט אים ניט דער גבאי, דערנאך געפעלט אים ניט די עלי' וואס מען האט אים געגעבן מיט א שבת פריער.

במילא לאזט ער דאס אויס, און דער קדושה וברכו... ער קאן דאוונען ביחידות אן א קדושה וברכו.

איז אט דעמולט איז ניטא וואס צו מהדר זיין אין אכו"ש וכו' וכו', עאכו"כ ניט אין אן אופן אז הלכות צניעות לאזט ער איבער צוזאמען מיטן שו"ע אין דער היים, און פארשליסט דאס אויף צוויי שלעסער, און פארט אוועק אין "קאנטרי" אן דעם שו"ע.

בנוגע לפועל: לפעול על אחרים ע"ד הנהגה מתאימה ב"קאנטרי"

און מען האט שוין געזען בפועל, אז די וואס ווילן מיט אן אמת, קאנען אויספירן אפילו בשעת מען פארט אין חופש אז דאס זאל זיין חופש מערניט ווי פון די ענינים וואס זיי פארמאטערן דעם גוף כפשוטו, אבער דאס גיט צו נאך מערער כוחות אין די ענינים וואס מען דארף האבן אויף מאכן שטארקער דער נשמה.

וואס לא לדרשה קאתינא, דאס איז ניט געדעדט, אזוי ווי מען דארף זאגן א "דזשאק" איז במילא האט מען דא אנגעהויבן מיט דער ענין פון צניעות... נאר דאס איז א דבר בעתו, אזוי ווי מען האט געזען אז פאר־א־יארן האט מען געדעדט האט דאס געהאלפן אויף איינעם צוויי, איז קאן דאך זיין אז מען וועט רעדן היינט נאכאמאל וועט דאס אפשר העלפן מער ווי אויף צוויי אדער מער ווי אויף דריי, און בפרט דאך אויב די וואס זיינען דא וועלן דאס דערנאך וועלן איבערגעבן,

– פריערר א קוק טאן דעם סעיף אין שו"ע – און דערנאך איבערגעבן אז דער רמ"א האט געשריבן אין שו"ע אט דעם און דעם לשון, און דאס איז דער זעלבער שטארקייט צי אין די צייטן פון דער רמ"א צי אין אונזערע צייטן, צי אין א גרויסער שטאט צי אין א קליינער שטאט, צי אפילו אין פעלד בשעת מען איז איינער אליין,

איז אט דעמולט איז דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב ופועלים פעולתם, אז ס'זאל זיין א זומער א ריינער ברוחניות, וועט דאס זיין א זומער א כשר'ע און ריינער אויך בגשמיות,

אז ס'וועט מוסיף זיין געזונט אין דער נשמה און געזונט אין דעם גוף, און מ'וועט זיך אנקלייבן מיט נייע כוחות, "וואקיישען־צייט" נאך מערער מוסיף זיין אין לימוד התורה וקיום מצוותי' וויבאלד ער האט וויניקער טרדות פון פרנסה, און דערנאך קומענדיק צוריק זאל ער מוסיף זיין בשיעורי הנגלה והחסידות, ובהידור בקיום המצוות, ומתוך שמחה וטוב לבב. לחיים.

(משיחת י"ב תמוז תשכ"ד – בלתי מוגה)

"קאכן זיך אין דעם זאל'ן גוים, און הנאה פון דעם זאל'ן אידען!"

חודש תמוז איז דאך פון די זומער חדשים, וואס בכלל זומער פארט מען זיך אפרועגן, וואס דא אין אמעריקא הייסט דאס "קאנטרי", און אזלת לקרתא הלך בנימוסי'.

אז מען קומט צו מיר פרעגן וועגן פארן, זאגט מען מיר אז די ווייב ווייל פארן, עס פאסט דאך ניט זאגן אז ער וויל אליין פארן זאגט מען אז די ווייב ווייל פארן...

בכלל אז מען פארט אין קאנטרי איז ניט מוכרח מען זאל זיך דארטן אפרועגן, עס איז גאר רעכט אז מען זאל זיך דארטן אויסמאטערן מער ווי אין נוא יארק, קיין אידישע מילך האט ער ניט, דירות קאסטן דארטן טייער, במילא נעמט ער א שלעכטע דירה און מאטערט זיך, נאר אבי טאן דעם סדר פון אזלת לקרתא הלך בנימוסי', אז ווי עס קומט דער פערטער דזשולאיי, דארף מען פארן אין קאנטרי, – עס איז אמאל געווען א מלמד וואס דאקטוירען האבן אים געהייסן גיין אין וואלד. אזוי ווי ער האט געדארפט האבן פרנסה, איז א גאנצן טאג האט ער געקנעלט מיט אינגלאך, נאך דער קנעלונג, איז קיין געלט אויף פארן אין וואלד האט ער ניט געהאט, איז ער געגאנגען צופוס, האט דאס בא אים גענומען א פאר שעה, דערווויילע איז געווארן מעריב צייט, האט ער געוואלט דאוונען בציבור, איז ער אויפגעך געגאנגען צוריק אין שטאט, דאוונען בציבור, איז ער אומגעגאנגען הין און צוריק און געמאטערט זיך, אבי מקיים געווען דעם ציווי הרופא, געווען א ווייליע אין וואלד –

אין די קאנטריס גופא איז פארען טייערער ערטער און ביליגערע ערטער, וועט ער ניט נעמען א ביליגען ארט, ער דארף נעמען אין א טייערען ארט דוקא, איי ער האט קיין געלט ניט ובמילא וועט ער נעמען א איינגע דירה און אויסגעריסען וועדן, דאס ארט אים ניט, אבי געפינען זיך צווישן אזוינע מענטשן וואס צאלן א סאך "אינקאם־טעקס".

דערנאך אז ער קומט צוריק אהיים פון דער קאנטרי, וועדט ער אין דער היים אויך אויסגעריסן, וואדום זייענדיק אין קאנטרי, האט ער דארטן ניט געהאט קיין כח צו גיין אויף די בערג, איז ער געלעגען א גאנצן טאג אין בעט, איז אים צוגעקומען וואג, במילא הייסט אים זיין דאקטאר – וואס ער האט דאך זיין דאקטאר – צו פאסטן אלע מאנטיק און דאנערשטיק, בכדי צו אפנעמען וואג.

דער סאך הכל איז אז ער מאטערט זיך סיי אויפן ארט און סיי שפעטער, אבי זיין צווישן די מענטשן וואס זיינען פארשריבן אין "הו–הו", און אזלת לקרתא הלך בנימוסי', אז ווי עס קומט דער פארט־אוו־דזשולאיי דארף מען ארויספארן פון דער היים אפרועגן.

און אחרי כל זה קאכט מען נאך אין דעם, און מען איז דאס מפליא. מען דאנקט דעם אויבערשטן אז אין . . לאזט מען אריין אויך א אידן מיט א

בארד און א אינגל וואס טראגט ציצית כו', אודאי איז דאס טאקע א פלא ביותר, עס איז טאקע א פלא ווי עס קומט אהין א איד, א איד דארף זיך געפינען אין ביהמ"ד און ניט דארטן, אבער זיך מתפלא זיין על חסדי השי"ת אויף דעם וואס דארטן איז [שמסוגל להיות בקאנטרי עם פיאות וזקן] האט קיין ארט ניט.

עס שטייט אין גמרא אז ראב"ע איקלע להתם ואימשך אבתרייהו, און מצד דעם שכח תלמודו, די עצם חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת, איז דאך מצד דעם אליין ניט שכח תלמודו, נאר מצד דעם **אימשך** אבתרייהו. מילא וואס מען פארט, נו, אבער די קשיא איז, וואס מען קאכט זיך נאך אין דעם. – קאכן זיך אין דעם זאלן גוים און הנאה פון דעם זאלן אידן – אז מען פארט שוין יע, דארף מען דאך ניט זיין מושקע אין דעם, און מען דארף אויך זייענדיק דארטן אויספירן די שליחות, און בשעת מען וועט פארן אויף אויספירן די שליחות, יעמולט וועט שוין די וועב ניט וועלן פארן, וויילע ער וועט ניט וועלן.

(משיחת י"ב תמוז תשי"ד – בלתי מוגה).

מהשם מצעדי גבר – בקאנטרי

כמו"כ אלו הנוסעים לקאנטרי ג"כ צריכים לומר תפילת הדרך בעת נסיעתם, ולכן שייך הענין ד"מה' מצעדי גבר" אצלם ג"כ, הגם שהם חושבים שנוסעים בשביל "פרעש אייר" [=אויר צח], איך בין ניט אויסן אז זיי זאלן טרינקען די ביסל בראנפען, רק שידעו שעליהם קאי ג"כ הענין הזה דתורת אדמוה"ז עה"פ מה' מצעדי גבר.

(משיחת ש"פ שלח תשכ"ג – בלתי מוגה)

"די וואס פארן איז רובם דארפן זיי ניט פארן, און די וואס דארפן פארן האבן ניט די מעגליכקייט צו פארן"

עס איז דאך פאראן אזוינע וואס פארן ארויס אין די קאנטריס – אין דעם איז א סדר פון נשמות התועות. די וואס פארן איז רובם דארפן זיי ניט פארן, און די וואס דארפן פארן האבן ניט די מעגליכקייט צו פארן – איז זאלן זיי האבן א געזונטן זומער, ווי דער רבי פלעגט ווינטשן דעם לשון "א געזונטען זומער".

און זיי זאלן אויסנוצן זייער זיין דארטן אויף להוסיף בחיזוק היהדות, מיט די אידן וואס זיי טרעפן זיך דארטן, עס שטייט פון בעש"ט'ס וועגען, אז בשעת א איד גייט דורך א ארט, איז דערמיט אליין וואס א איד האט דארטן געטראטן, אפילו אויב ער טוהט גארנישט אויפן ארט, וועלט דער ארט נתברר. ומכ"ש אז מען וועט עפעס מוסיף זיין אין תורה ומצות.

ער דארף טאן, צי ער וועט אויפטאן, דאס איז ניט זיין ענין, ער דארף טאן ...וויבאלד אז אזוי פיל מענטשן פארן אוועק אין די קאנטריס וועלט דאך ניו יארק אויך א קאנטרי, איז די וואט בלייבן דא אין דער היגער קאנטרי, דארפן זעהן טאן דא אויפן ארט.

א געזונטן זומער און מען זאל זיך טרעפן אויף חסידישע התועדות'ן. (משיחת יג תמוז תשט"ו – בלתי מוגה)

מצוה גדולה לפרסם

דין מפורש בשולחן־ערוך ובכמה ספרים, מ"מ, הרי זה "דבר בעתו", ובפרט במעמד כו"כ מבנ"י, שבודאי יפרסמו זאת:

כיון שנמצאים עתה בימי הקיץ, שזהו הזמן שנוסעים ל"קאנטרי" (כפי שנקרא בלשון המדינה) – הרי מצוה גדולה לפרסם בה"קאנטרי'ס" אשר "הלכות צניעות" שבשלחך ערוך הם לא רק עבור ימי החורף אלא גם עבור ימי הקיץ, ולא רק בעיר אלא גם ב"קאנטרי", ולא רק לקטנים אלא גם לגדולים, ולא רק לגדולים אלא גם לגדולי הגדולות.

ויעזור השי"ת שיהי' קיץ בריא, קיץ כשר, וקיץ בריא ושמח.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א הזכיר אודות אמירת ברכה אחרונה]. (משיחת י"ב תמוז תשי"ז – בלתי מוגה)

"תכסיס יצה"ר המשונה שקרא לו בשם ימי חופש"

תכסיס יצה"ר המשונה שקרא לו בשם ימי

חופש, ולצערנו ולדאבוננו מתקבל אפילו אצל כמה מהחרדים לדבר ה' במשך כל השנה באמרם שימי חופש שאני ,ואין אז מקום לעמל ויגיעה ואין מרגישים שזהו היפך התורה, אשר הודיעה שאדם לעמל יולד, לא יגעת ומצאת אל תאמין, ימים יוצרו ולו אחד בהם, (שאין אף יום אחד מיותר ולא שעה אחת כי ניתנו בקצבה לא פחות מהדרוש לאדם למלא תפקידו הפנימי שהוא כמאמר המשנה אני נבראתי לשמש את קוני, אבל לא גם יתר על המדה, שלכן כל רגע שאין מנצלים אותו ולא יהי' בימים האמורים הנ"ל ה"ז אבדה שאינה חוזרת, ימים ערטילאין וכלשון זוהר הק'), והאריכות בדבר המובן לכל אדם ישר הולך, אך למותר. (ממכתב כ"ה תמוז תשט"ז)

"צריכה להיות ההוספה ברוחניות כמו ההוספה בגשמיות"

במענה על מכתבו מכ"ד אייר, בו כותב אודות הקביעות דלימוד תורת הנגלה ודא"ח, ומזכיר אשר אחרי חג השבועות נוסעים הרבה מאנ"ש לנאות דשא, ובודאי בעוד מועד יתחילו לדבר ולעורר על הקביעות שיעשו בנאות דשא ואדרבה בהוספה, כי הרי את זה לעומת זה עשה אלקים, וכשהגוף מתעסק לחזק בריאותו ע"י ענינים גשמים כפשוטם, בהוספה באכו"ש טיול וכו' (ולא תמיד הכוונה לעבוד את השי"ת – בגלוי), הרי זה דורש הוספה ג"כ בבריאות הנשמה, ועוד יותר מאשר בבריאות הגוף, כיון שהסביבה בנאות דשא ממשכת יותר לענינים פשוטים הנ"ל מאשר בעיר, ולכה"פ צריכה להיות ההוספה ברוחניות כמו ההוספה בגשמיות, והרי מובא שזהו אחד הטעמים ללמוד פרקי אבות תיכף לכניסת הקיץ, כיון שאז הטבע מתחזק האילנות מלבלבים וכו', ומובן ג"כ שמזה אין סתירה כלל וכלל להוראת הבעש"ט עזב תעזב עמו כו', ולא ע"י תעניות וסיגופים כי כח המתאוה יש להלבישו בקדושה וכו', עדי יקוים היעוד המקוה שהגוף לא רק שלא יבלבל להרוחני ולא רק שיסייע בידו אלא שאדרבה נקבה תסובב גבר.

בברכה כלשון כ"ק מו"ח אדמו"ר לקיץ בריא ושמח, ובגו"ר גם יחד. (ממכתב כ"ו אייר תשט"ו)

"חופש אי אפשר לקחת"

כמדומה שבתקופה זו נוהג לשנות מקומו, או כלשון הרגיל "לקחת חופש" (מובן שסתירה מרישא לסיפא, שהרי חופש אי אפשר לקחת, אלא לקבל. שבאם אפשרי לקחת בעצמו, הרי גם מלכתחלה חפשי הוא. ועוד שהוא בעצם היפך הענין דעבדי הם. ובכ"א – התוכן מובן, וכיון שכוונתו לבריאות, ה"ה ע"פ תורה) – ויהי רצון שיהי' בהצלחה, וישמש החופש להוספה בחירות אמיתית, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. (ממכתב י"ג מנ"א תשי"ט)

מטרת הנסיעה לנאות דשא

ויה"ר אשר היותו, עם ב"ב שי', בנאות דשא יביא תועלת הנרצה כפשוטו ממש בהבראת הגוף וחיזוקו, וכפתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ בשם כ"ק אדמו"ר (אביו) נ"ע: ווי טייער דאס (הגוף) איז אז צוליב דעם גיסט מען אזויפיל תורה וכו'.

וראה רמב"ם הל' דעות רפ"ד היות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא כו'.

ומזה נלמד במכל שכן וקל [ו]חומר בן בנו של קל וחומר עד כמה נוגע שתהי' הנשמה בריאה. ואם בכל השנה צריך להשתדל בזה, על אחת כמה וכמה שצריך להתחזק בזה בתוספת אומץ בזמנים אשר עוסקים ומתעניינים ביחוד בהבראת הגוף שלא יבוא ח"ו להמצב אשר תוקפא דגופא חולשא דנשמתא (זח"א קפ, ב) ועייג"כ שבת (קמז, ב) מייא דדיומסס וכו'.

ולא לדרשא קאתינא, אלא לעוררו להענין, מעין דאתהפכא, לנצל ימי וענין הבראת הגוף לחיזוק הנשמה, היינו להוסיף שיעור לימוד מיוחד לימי החופש ולחפוש הזדמנות לעורר את אחרים הבאים להנפש במקומו וסביבותיו, לתורה עבודה וגמ"ח כל אחד לפי מצבו; ולפעמים כדאי גם להסבירם, אשר אין אתנו יודע בסוד ההשגחה העליונה, ואולי תכלית ביאת כלכם למקום פלוני הוא כדי להוסיף אבנים טובות בכתרו של מלך מלכי הקב"ה. (ממכתב כ"א תמוז השי"ת – נשלח לכו"כ, בתאריכים כ"א תמוז–ד' מנ"א)

מילואים

מילואים א (שייך להערה 28)

ויצא עת"ק בפינו, מה שהשבנו בתשובה מאהבה לארי נעשה שוא"ל כענין, במה שכתבנו להכריע למעוברת לאכול ללא שהחיינו, דהא מילתא תליא באשלי רברבי. ואמרתי אספרה כמו, ואפרש שיחתי:

דורשין תחילות, שכ"כ בדיני ביהמ"צ ("הנהגה והכנעה לביהמ"צ") שנדפסו בח"י, הוצאת ליוורנו, תקכ"ד (ונקרא לפעמים בשם "ח"י חדש"), והוא מעשה ידי המקובל (מגאוני איטליא) הרא"נ פואה, והעתיק משם בברכ"י סתקנ"א סק"ח, והב"ד לדינא בכמה פוסקים (כסא אליהו (ישראל) סתקנ"א סק"ו. קמח סלת דיני ביהמ"צ (קכה, סע"ג). שע"ת סקל"א. מל"ח ס"ט סכ"ג. ויאמר יצחק (וואליד) הל' ת"ב סי"א (ל, ד). זכרון משה (אזולאי) סתקנ"א סי"ז. מערכות וזכרונות בהלכה מכת"י לבנו של המט"י (נדפס במן הגנזים חוברת יא ע' קכו). דיני ביהמ"צ להר"מ טולידאנו (נפ' בשנת תקס"ד) מכת"י (נדפס בס' זכרון עיונים בתענית ח"א ע' צד). משפט כתוב (פינסו) סתקנ"א סי"ז. גדולות אלישע סקנ"ז. לקט הקציר בשיירי הלקט סקס"ד. שו"ת נחלת בנימין סי' קט (זולת במעוברת הקרובה לעת לידתה, עיי"ש הטעם). שערי עזרא עבאדי סתקנ"א. שו"ת קציני ארץ סי"ח. מעשה בראשית (בן אדהאן) ח"ד ע' 722. מעשה אליהו (מני) סי' קצט. ברכת ישראל אוירבאך סע"ח בליקוטי רימ"א סק"ד. משנ"ב סקצ"ט. זרע יעקב (צבאן) סי"ז. ועוד). וכולם הסכימו בשתיקה לדברי הברכ"י. וכש"כ שכ"ה אצל רובם ככולם של אחרוני הזמן, שעלו בהסכמה כדרכם לדברי המשנ"ב.

(ואף שכבר כתב החיד"א בכ"מ (שו"ת חיים שאל ח"א ס"ח. יוסף אומץ ספ"ב. הקדמה למח"ב) שבכל הכתוב לחיים בספרו ברכ"י אין הכוונה שמסכים לענין דינא, בנדו"ז נגרדו אחריו כולם. וכנראה סברי רבנן, שהביאו בשם "יש מי שכתב", לפי שלא עלה זכרו על ספר אחר, וכדרך השו"ע כשהביא בשם "יש מי שאומר" אף דהכי הלכתא. ובפרט שאחז צדיק דרכו בכ"מ ליזהר מלהביא דברי הח"י בשם אומרו מטעם הידוע לו (אלא שבנדו"ד אף שנמצא הוא בח"י, אינו ממעשה ידיו להתפאר)).

וזאת, למרות שהברכ"י עצמו הביא אח"כ בסקי"ב דעת הכנה"ג, שבאם שכח ולקח הפרי ובירך ברכת הפרי יברך שהחיינו. ונתחבטו רבים בהחילוק ביניהם, וכן בהחילוק בין מעוברת להאוכל פרי שלא ימצא אח"כ או יתקלקל. וכבר כתב בד"ז ביצחק ירנן (בסו"ס זרעו של אברהם ח"ב): מי יתן ידעתי ואמצאנו את מי נועץ ואבינהו וחי' ופירוקי קלי המוח ידעתים ולא אעלם על ספר. (ומשנה שא"צ היא, שאאפ"ל דס"ל להני פוסקים שבפרי שלא ימצא אח"כ אינו מברך, ושדעתם שהמחבר לא כן עמדו – שהרי כל הפוסקים הביאו דעת הרמ"א בפשיטות, ולא עלה על דעתם לאשווי פלוגתא בדבר. וראה גם שו"ת פלא יועץ סכ"ג. וצ"ע בשו"ת יוסף אומץ דלקמן, לחד אוקימתא, דעובדא דמהרח"ו שאכל ללא שהחיינו קאי באופן שלא הי' בנמצא הפרי אח"כ. ולהעיר מברית כהונה מערכת ב סקט"ו שמנהגם לא לברך גם כשאין הפרי נמצא אח"כ. זאת ועוד אחרת, שעדיין לא יגהה מזור בהחילוק בין נידון דמעוברת לדין השוכח שבירך ברכת הפרי).

ותקצר היריעה להציי"ב ציוני"ם בדבר, שכל האר"ש רחבת ידים היא, ואציגה נא אשר עמדי, זעיר שם: תורת משה רביעאה פ' האזינו עה"פ ובדבר הזה (אלא שמהרצאת הדברים כמעט ברור שאינו להחת"ס, שאין דרכו בסגנון זה, ומה גם שנמצא מלה במלה בהתעוררות תשובה דלקמן. וראה בראשי בשמים פאללאק (שד"ח חדש) ענייני ברכת שהחיינו ס"ב, שהב"ד, אבל העתיק משם בשינוי הניכר, והאי לישנא דשנויי הוא, שינוי קדש, שסיים עלה בשמו "כן יש ליישב שיטת האריז"ל, ומ"מ להלכתא אין לנו אלא דברי שו"ע ופוסקים". אבל כאשר מקור נפתח, באו הדברים בהיפך, שתחילה כתב שהדבר פשוט בחולה שאוכל מחמת בריאות שמברך שהחיינו, והב"ד האריז"ל ותמה עליהם, ושלהלכה אין לנו אלא דברי הפוסקים, אבל שוב כתב ליישב דברי האריז"ל שלא יסתור לדברי הפוסקים, וסיים "כן יש ליישב שיטתו", ותו לא. ומילתא היא). שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סשמ"ז. מעשה אליהו (מני) שם. שו"ת שלמת חיים סרכ"ג. תורת חיים סופר סתקנ"א סקל"ד. וגם אצל אחרוני זמננו עלתה להם ארוכה מזה, אפס קצהו תראה – ראה שו"ת אבן ישראל ח"ז סוסי' לו. ח"ט סתקנ"א סקי"ז. הליכות שלמה פי"ד הע' 7. הלכות ומנהגי ביהמ"צ ע' 31 בשם הגרש"א. וכהנה רבות. וכתבו ליישב בכמה אנפי, וישיתו בחלקות למו (ומהם: שבמעוברת וחולה שאוכלים משום עגמ"נ ליכא משום שמחה; שבאוכל משום פקו"נ אינו יכול לומר "שהחיינו וקימנו"; שכשאחרים אינם אוכלים ל"ש שמחה; שבמעוברת יכולה לשמוע הברכה אחרי ת"ב (כמ"ש בברכ"י שם בשם כנה"ג במי שאכל ללא שהחיינו. וי"א שמעוברת שאינה אוכלת רק מחמת מניעת ההיזק יכולה לברך אח"כ, שאי"ז אכילה שני', לפי ששמחת חידוש הפרי עדיין קיימת אצלה); שמעוברת אוכלת מחמת התאוה לפרי ולא מחמת ההתחדשות (ועכ"פ, בימי בין המצרים לא תיקנו לברך בכגון דא); שבמעוברת וחולה אם נאמר להם לברך שהחיינו יש חשש שימנעו מלאכול ויסתכנו בעצמם; שבמעוברת וחולה דחו' היא ולא הותרה; שבמברך שהחיינו כשיתקלקל הפרי עדיין מקיים זהירות זו בשאר פירות, משא"כ במעוברת שהותרו לה כל הפירות; דבמעוברת הותר לה רק מחמת חשש שמא תתאוה ויזיק לולד, ובכה"ג לא הופקעה מתקנה זו ואינה מברכת; שבפרי שלא ימצא אח"כ נקבע דינו של הפרי לברך עליו עתה, וממילא מברך שהחיינו שאינו כמברך על הפרענות לפי שעתה זמנו, אבל במעוברת הוא רק מצד הגברא שהפרי מצ"ע יהא קיים אח"כ, ודינו לברך עליו אח"כ, שאל"כ ה"ז כמברך על פורענות; דשאני במקום שהתקנה להימנע משהחיינו בעצמה גורמת לביטול הברכה, אבל כשהפסד הברכה באה תחילה מסיבה אחרת, כבמעוברת וחולה שהותרו לאכול מחמת מצבם, והפסד הברכה באה ממילא בכה"ג אין לברך; כעין הנ"ל, שבדבר שזמנו עכשיו מצ"ע מברך, משא"כ במעוברת שברצונה אוכלת כעת (וע"ד החילוק בין מתרפא בע"ז לעבר באונס (ראה אג"ק ח"א ע' רלו בהע'). וי"ל שיסוד האיסור לא להביא עצמו לידי שהחיינו, שנראה כמברך על פורענות, ושפיר יש לחלק בין פרי שיתקלקל שלא הוא הביא עצמו לד"ז). ומצינו בסידור יעב"ץ (שער החרסית חרך ד סק"ח) שכתב, שמברך שהחיינו בביהמ"צ אמידי דמצוה, וכן בדבר הרשות שזמנו עתה. "משא"כ זמן דפירי וכדומה דלא ליתהני ולא ליברוך". ויש להעמיס בדברי כעין הנ"ל (אף שאי"ז פשטות כוונתו), שכיון שאינו מוכרח באכילה זו ובאה לו מרצונו, ואי בעי לא אכיל, אינו מברך שהחיינו. ועוד יצאו לחלק בכמה חילוקי דרבנן. וראה גם קובץ עוז ואורה גל' ה ע' מח ואילך. ולכל הדברות צע"ק, שבברכ"י כתב בעצמו טעמו דשהחיינו רשות, ולא מחמת טעמי דלעיל. ושוב נצטרך ליישב ולחלק בין הדבקים. וראה הנלקט בס' הכי איתמר ס"ו סקמ"ה. ונאספו כל האמרים בקובץ עיון הפרשה גל' קנח ע' קמ ואילך, יעו"ש).

ובאמת, זאת מצאנו ראינו שכמה מהפוסקים כתבו לחלוק אדינא בתרייתא שבברכ"י בשם כנה"ג, וס"ל שגם בשכח ובירך ברכת הפרי לא יברך שהחיינו. וכ"נ דעת השע"ת שם. וכ"כ ברוח חיים פלאגי סתקנ"א סק"ט דיש סוברים שאם בירך על הפרי יאכלנו בלתי שהחיינו. והב"ד באלון בכות חדש לר"ח הכהן (ליוורנו, תרע"ט) ס"ב ס"ה. וכן גם בזכל"א כתב שבכה"ג שוא"ת עדיף (אף דס"ל לעיקר שאסור לאכול ללא שהחיינו). וראה גם שו"ת אול"צ ח"ג פכ"ה ס"ג (אף שיצא לחלוק בדין מעוברת). ולהעיר שגם המשנ"ב השמיט ד"ז.

(וראיתי למי שכתב לדייק, של' הרמ"א שבלא ימצא פרי חדש "מותר לו לברך עליו ולאכלו", מסייעת קצת לסברא זו, והיינו שזהירות זו באמת מפקיעה הימנו כל עיקר ברכת שהחיינו, ואמטו להכי קאמר, שבפרי שלא ימצא התירו לו הברכה, דאל"ה הול"ל

"מותר לו לאכלו" ותו לא, ואנא ידענא שמברך עליו. (וראה זרע יעקב שם). ויתר על כן בל"ח, הביאו בשכנה"ג בהגב"י סקמ"ב, "אין לקנות וכו' מאחר **שאא"פ לו לברך שהחיינו** כל בין המצרים". ולהעיר מערך לחם למהריק"ש סי"ז). וכבר כתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סנ"ו שהכנה"ג לשיטתי' אזיל, שכתב בסרכ"ה בהגב"י סק"א שברכת שהחיינו חובה היא. והרי המג"א שם סק"ו דחה דבריו. וראה לקמן בדעת אדה"ז.

[ויתידה מזו, שי"א שבכלל אין מניעה מלאכול פרי חדש בבין המצרים, והאיסור רק אמירת שהחיינו – ראה שו"ת כתונת יוסף מונטיקיו סי"א. באר מים חיים מוצירי ס"ז. וחזר להעמיד דבריו הראשונים – שם ח"ב ס"ב. אבל, כמה פוסקים כתבו לדחות דבריהם בכל תוקף עוז – ראה שו"ת יוסף אומץ סנ"ו. ואמור רבנן בכפילא בספרו שו"ת מראית העין בלקוטים סי' טו"ב. וכ"כ בזכל"א או"ח אות ט (לד, ב ואילך). מאמ"ר סתקנ"א סקי"ד. וראה כסא ישראל (אליהו) שם. זרע יעקב שם. ובפני משה לר"מ הכהן סתקנ"א סי"ז שכיון שברכת שהחיינו רשות יכול לאכול ללא שהחיינו. והוסיף שתמה הוא על האוסר, שטוב לאדם לאכול פר"ח ללא שהחיינו ויאכלנו פעמים הרבה לכל אורך ימי ביהמ"צ ומברך עליו כמה ברכות, דהיינו ברכת הפרי עצמה, מלהימנע בשביל ברכה אחת, ברכת שהחיינו, פעמים רבות].

והעיקר, דחזו מאן גברא רבה דקמסהיד, בנו של מהרח"ו, שכשהפצירו באביו אכל בלא שהחיינו. והובא בח"י שם, ובברכ"י שם סקי"ב. ועוד. ובשע"ת סתקנ"א סקל"ח הביא שמש"כ בברכ"י בשם הגהת מהר"י צמח שהעיד בשם מהרש"ו, כ"ה בפע"ח דפוס קאריץ. (והמציינים רשמו שהוא בשכ"ג ספ"א (בכוונת ט"ב – קכז, ד)). וראה זה מצאתי, ותמיהני שלא הביאו ד"ז חכמי ישראל בספרתם, שככל הדברים והאמת האלה נמצא הוא בפע"ח שער הברכות ספ"ה, מכלי ראשון מדברי מהרח"ו בעצמו, ש"הפצירו בי לאכול פרי חדש ואכלתי בלא ברכת שהחיינו". ובימינו אלה נדפס גם ס' הכוונות בית מועד לראשונה מכת"י, המיוחס למהרח"ו בעצמו (אף שאינה מכתיבתו, והאריכו בהסכמות ובהקדמה), ונמצא הוא שם בסוד ביהמ"צ (ע' קפו, בהגה "מע"ח"). ודין גרמא שיש כאלה שעלו בספק אם דברים כהווייתם. ואכן בשו"ת אבני"ז או"ח סתכ"ח אכן העתיק הדברים כך מפע"ח שער הברכות. (ועיי"ש בשע"ת בענין זה, וכתב שם ליישב הל' באיזהו מקומן שנראה כסותר. וראה בשו"ת יוסף אומץ שם, שנשאר בספק בגופא דעובדא היכי הוה, שאיך לא נזהרו רבנן קדישי בזה. (ומסתבר כמ"ש שם (לחד אוקימתא) שהי' בשבת. ולפענ"ד כ"מ בסדר הרצאת הדברים בפע"ח שער הברכות ובבית מועד. וצ"ל דאינהו ס"ל להתיר בשבת). אבל בגוף הענין שאכל ללא שהחיינו כתב ד"האי לחודי' לא קשיא" דס"ל דברכת שהחיינו רשות, עיי"ש. ובשו"ת אבנ"ז שם רצה להעמיד שהיו פירות אחרים שם, וכיון שכבר בירך ברכת הפרי לפנ"ז, אין חובת ברכת הזמן דוחה האיסור שלא לברך שהחיינו, עיי"ש טעמו. ודוחק. ועוד שמש"כ עפ"ז בל' האריז"ל שיש "להימנע מלאכול בימים ההם שום פרי חדש וכו' כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכת שהחיינו", שר"ל שכיון שבירך כבר ברכת הפרי מוכרח הוא בברכת שהחיינו – צ"ע שהרי נזכר שם בהאי ענינא "שלא ללבוש שום מלבוש חדש". ובכה"ח ס"ק ריד נדחק ג"כ באוקימתא רחוקה. ויש שכתב שכיון שהפצירו בו לא נהנה. והוא תמוה. ויש שהרחיק לכת וכתב דדמיא למי שאנסוהו לאכול שאינו מברך. וג"ז אינו מן הישוב. וראה גם בשו"ת בכורי שלמה ח"א ס"נ. מרפא לנפש ח"ד סל"ז. וראיתי באיזהו מקומן שנדחקו לומר שהי' במשך השנה, ולא העלו ארוכה בזה, דאדרבה בהכי קשיא טפי, והעיקר שבפע"ח ועוד מוכח דמיירי בביהמ"צ). ואתקינו סהדותא דמהימנותא, שמה"ט הכריע כן למעשה בזכל"א שם (לז, ב) דשוא"ת עדיף (אף דס"ל לעיקר, שבמוכרח לאכול בהכרח לברך שהחיינו. וראה שם במהדו"ב אות ט – יא, ב).

וכעי"ז כ"כ גם הרמ"ע מפאנו, הביאו בברכ"י שם סק"י, לגבי ת"ב שחל בשבת לאכול ללא שהחיינו.

ואיכא לאוכוחי הכי גם מדין הקטן, שכתב בברכ"י סק"ט (וג"ז מח"י שם, ולכן ג"ז הביא בשם "יש מי שאומר"), שבמתאוה לאכול פר"ח מותר לתת לו ויברך שהחיינו, שלא יטעה ולא יברך שהחיינו בשאר הימים, והב"ד בשאר פוסקים (בשע"ת שם, וכן בפת"ע סקס"א ובבאר יעקב סקמ"ג ובכה"ח ס"ק ריב, **ועוד**). ואת"ל שכל שהותר לו לאכול מחוייב לומר שהחיינו, הרי בלאו האי טעמא חייב בשהחיינו. ודוחק ליישב דלדברי החולקים עליו קאמר. ועכצ"ל, דלאו בכל גווני איתמר, וכנ"ל. ונמצא שדברי הברכ"י במעוברת, ובהנהגת הרמ"ע מפאנו בת"ב שחל בשבת, וכן בדין הקטן, הכל עולה בקנה אחד, שאפשר לאכול ללא שהחיינו, ורק בשכח ובירך ברכת הפרי כתב לברך שהחיינו. ובאמת, גם בדין הנ"ל לא הכריע הברכ"י בבירור, שכן אחרי שהב"ד כנה"ג, סיים עלה מעובדא דמהרח"ו, והקדים לזה "אמנם", והאי לישנא – לשון חרטה ומסקנא הוא. (ובסו"ד כתב עלה "וק"ק", והיינו שגם קושייתו אינה מכרעת. אבל ראה שו"ת ישמח לב דלקמן). [ולהעיר שבדע"ת סי"ז הביא מכתבי הדע"ק שגם ברואה חבירו אחר ל' לא יברך שהחיינו. אבל דחה דבריו. וכדברי דע"ת, כ"כ בסידור יעב"ץ שם. וכן הסכמת הפוסקים].

ואעיקרא דמילתא, שבנדו"ד לא מצינו לזולתם שיפסקו איפכא בד"ז. ומאן ספין וחשיב למעבד עובדא בנפשי' נגד כל הני רברבי. וגם בכה"ח ס"ק ריא שהקשה בסתירת הדברים אהדדי, ל"כ אלא כמעיר, ותפס בלשון "משמע", ולא העלה לדינא כן. ובתורת חיים שם, שעמד גם הוא וימודד אר"ש בסתירת דברי הברכ"י, הכריע למעשה שלתלמידי האר"י שומעים שלא לברך.

ולראשונה מצינו בתוספות חיים (לבעל אלף המגן על מט"א) על חי"א כלל קלד סקי"ג שכתב מדנפשי' לברך שהחיינו, וסיים עלה "כנלפענ"ד". (ואף הוא עמד בסתירת דברי הברכ"י). וכ"כ בדור האחרון בברית כהונה שם סקי"ז, וגם הוא כ"כ מד"ע לחלוק על הברכ"י, ובלשונו – "לעד"ן שמברכת". (ואיהו נמי מודה ואזיל שדעת הברכ"י אכן שלא יברך). וטעמו הוא מצד המציאות, שבל"ז תמנע מלאכול שנראה לה דעפי עדיף להחמיר. (אלא ששוב הוסיף מד' כה"ח הנ"ל, שכל שבא לאכול מברך. ולכאורה סותר קצת ד"ע ממש"כ שם בהאי ענינא, וגם לעיל סקי"ד, והובא אצלנו לעיל, שמנהגם לא לברך גם כשלא יימצא הפרי אח"כ. וי"ל). וגם בחזו"ע בין המצרים ע' קלח ואילך, שעיניו כיונים על אפיקי הפוסקים, והאריך למעניתו להחזיק דבריו שמעוברת מברכת שהחיינו, לא מצא מקום לגבות את חובו מדברי שאר האחרונים. (וראה בשו"ת ישמח לב גאגין יו"ד סט"ז שהעלה להתיר לברך שהחיינו על פר"ח או בגד חדש מחמת קיום מצות פט"ח, ובין הדברים העלה שמדברי הברכ"י מוכח שבכ"מ שמוכרח לאכול מברך. אמנם, תמיה בעיני שלא העיר כלל מדין המעוברת, ולא העלה זכרו לפניו. אלא שבנדון דידי' עיקר סמיכתו להיתר, כטעמא קמייתא שכתב, שברכתו אינה מחמת הפרי והמלבוש אלא מחמת המצוה, ובכה"ג לא חלה האזהרה שלא לברך. ומינה, דלטעם הראשון באמת אין לו לברך שהחיינו גם במוכרח באכילה או בלבישה, זולת מחמת המצוה. וצ"ע בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג, בהגהות לסי' תקנב, כמאן ס"ל, שאף שכתב להקל בחולה ומעוברת, לא כתב להדיא לברך שהחיינו).

והנה, בנוגע לחולה נסתפקו אם גם בזה הכוונה כמו במעוברת לאכול ללא שהחיינו. ובל' ברכ"י, שחילקם בתרתי (מעוברת – בסק"ח, וחולה – בסקי"ג), איכא למימר הכי והכי. וכן העתיק בגדולות אלישע בתרתי (סקנ"ז וסקנ"ט). ובעיון בנגיד ומצוה במקומו בדיני בין המצרים (ע' רסג – בהוצאת ירושלים תשע"ג), שהעתיק תחילה שאסור לאכול פרי חדש, ושוב הביא הגהת צמח שבחולה מותר, משמע שההיתר רק באכילה. וכ"ה בהגהת צמח שבפע"ח הנ"ל. ויל"ד. ולחד אוקימתא בשו"ת יוסף אומץ, וראה בכורי שלמה שם, שעובדא דמהרח"ו הי' כשהי' חולה והחמיר ע"ע, מוכח מינה שחולה אינו מברך. אבל בשמח נפש אות ש ערך שהחיינו (ע' קצה) העתיק מנגיד ומצוה שמברכת שהחיינו. ודא ליתא התם. אבל כ"מ בשו"ת בית דוד ח"א או"ח סשכ"ה, הב"ד במזבח אדמה (הל' ת"ב – ח, א), ובשמח נפש בנה אצלו ציון

לדבריהם. ולאידך בהתעוררות תשובה העתיק איפכא מנגיד ומצוה שיאכל ללא שהחיינו. וג"ז אינו. וראה במשפט כתוב שם שבמעוברת כתב שלא לברך, ובחולה לברך. ובאמת, ראיתי שיש שכתבו לחלק בסברות מסברות שונות בין חולה למעוברת (ומהם: שמעוברת אוכלת מחמת אונס התאוה, אבל החולה אף שמחלתו גרמה לו נהנה באכילתו, וכעין החילוק בין אנשוהו לאכול שאינו מברך, לחולה שאכל איסור מחמת סכנה שמברך. ועוד כיו"ב). ושערי תירוצים לא נעלו.

[ולהעיר שבמשנ"ב שינה מל' הברכ"י לגבי חולה, שבברכ"י כתב "במקום חולי לא גזור רבנן", ובמשנ"ב "במקום חולי לא קבלינן עלן". ויתכן ששינה הל' כיון שהדין שלא לומר שהחיינו אינה גזירה דרבנן, ורק לשון של זהורי"ת שנו כאן. אמנם, איכא לפרושי באו"א, שאין כוונתו לדין שלא לומר שהחיינו, אלא לאכילה ללא שהחיינו כבמעוברת, ור"ל שאף שברכת שהחיינו רשות קיבלנו עלינו כחובה, ושמשו"ה ראוי ליזהר שלא לבטלה (כמ"ש המשנ"ב סרכ"ה סק"ט. וראה ערוה"ש שם ס"א. זכל"א שם. וכ"כ בשו"ת כת"ס או"ח סכ"ה לענין הפסק. אבל ראה משנ"ב שם בשעה"צ סקי"ב. וראה באורוכה ברכת הזמן שילוני סי"ג סק"א אות ה ואילך. ואכ"מ), בכה"ג לא קיבלנו עלינו].

ולדינא, אנן קיילן"ן דברכת שהחיינו רשות, כדעת רוה"פ, וכן יסד אדה"ז בלוח ברה"נ פי"ב הל"א. ואף שלא הביא ד"ז בסדר ברה"נ, אין לפרש זה דבר ההשמטה שחזר בו, ואשכחן כה"ג במילי טובא שהביאם בלוח, ולא הזכירם בסדרו, אף שמוכרח הוא מדין התלמוד. הלא תראה גם בסדר ברה"נ ששינה לשונו, שבדין שהחיינו "אקרא חדתא" בפי"א הי"ב כתב "מברך שהחיינו", ואילו בשאר שמחת לבב כשאין עמו שותף בטובה ברפי"ב כתב שחייב לברך שהחיינו. ואדרבה, דוקא בסדר ברה"נ חילקם לתרתי, שדין שהחיינו על הפרי בפי"א, ושאר דיני שהחיינו – בפרק בפ"ע. וכ"ה בשיחת ש"פ תזריע תשמ"א שדעת אדה"ז שברכת שהחיינו רשות היא. וכן עולה בפס"ד להצ"צ בלקוטים בסופו להתיר לברך במקום ספק דרשות היא. (וראה גם שו"ת הצ"צ או"ח ס"ג סק"ט. אג"ק ח"כ ע' שט. ותמוה בעיני מש"כ בשו"ת ר' עקיבא יוסף או"ח סי' קפא בסופו, למ"ד שבספק יוכל לברך דרשות היא, דרשות היינו שיוכל לברך בספק, אבל באמת חובה היא. וכבר נתקשו שם המהדירים בדבריו). גם בשו"ת מהרש"ג ח"א סצ"ה, אחרי שהביא עובדא דמהרח"ו, וכתב שהדין עמו כי ברכת שהחיינו רק רשות, העיד ע"ע, ש"כן עשיתי אף אני פ"א שהפצירו בי לאכול פרי חדש ואכלתי בלא ברכת שהחיינו". ובשו"ת ר' עקיבא יוסף שם כתב שגם למ"ד שהיא חובה, שאני הכא בעובדא דמהרח"ו שאין הזמ"ג לברך (ולא ביאר לנו נימוקו לחלק כן).

ויתר על כן, בשו"ת אבנ"ז שם, שכתב למיסבר סברא, שאם יברך זמן והמנהג הוא לא לברך ה"ז איסור גמור משום אל תטוש, משא"כ אם לא יברך הוא רק ביטול המנהג לברך על קרא חדתא. וא"ש משה"ק בשו"ת יוסף אומץ שם בל' הפע"ח שכתב "אסור לאכול", שבאמת איסורא איכא. ומש"כ ביוסף אומץ ש"עין רואה דשום אחד לא כתב אסור" – יצויין שכ"ה במג"א סתקנ"א סקכ"א. וראה גם מחה"ש שם. (אלא ששוב הקשה באבנ"ז שהמנהג לברך ברכת הזמן ידחה המנהג שלא לברך ביהמ"צ כעין עדל"ת, דהא מצוה עביד כשמברך. ולמסקנא העלה שכל שא"צ לברך ברכת הפרי אין המנהג לברך אקרא חדתא דוחה האיסור. ולכאורה י"ל שאף שקיבלנו ברכת שהחיינו כחובה, במקום ביטול מנהג כבביהמ"צ לא קיבלנו עלינו). וראה זה מצאתי פלא במימי שלמה (קמחי) סתקנ"א סי"ז לגבי י"ז בתמוז שחל בשבת, דכיון דמידי פלוגתא לא נפקא אם לברך שהחיינו איכא משום ספק ברכה לבטלה. (וראה מה שהעיר עליו בשו"ת יבי"א ח"ט ספ"ה סקט"ז, בהעדות לס' פני משה הנ"ל). ובהיות כן, אנן בתר גדולי האחרונים נגררים, ושוא"ת עדיף בכגון דא.

מילואים ב (שייך להערה 156)

ומה שאין לסרסורים להראות כלי כסף בעיר, היינו דאוושא מילתא ושמחה היא אצל הרואים. וראה מזה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תתכט.

ואפילו בבגדים, נראה שעיקר האיסור לקנות הוא רק כשמגיע לביתו, כמו בדין שהחיינו. אמנם, בהא לא דמי לשהחיינו, שאסור לקנות גם בגד חדש הדורש תיקון אף שעדיין אינו מברך שהחיינו (אבל מותר לקנות סחורה [היינו בד] לעשות מלבושים – מקו"ח סתקנ"ד ס"ז). וה"ט, שאיסור קנין בגדים אינו מדין מו"מ אלא משום דין עשיית ותיקון בגדים, או ע"ד איסור כיבוס. ועכ"ז, נראה שלא אסרו הקני', כשלא קיבלם ולא זכה בהם, ול"ד לנתינה לאומן לעשות בגד (שהאיסור מצד הנותן – ראה להלן מזה), שגדר איסור תפירת בגדים (אף למ"ד אומן קונה בשבח כלי) חל כשנותנו להאומן, אבל הקני' היא רק כשנתקבל אצלו. ולפנ"ז ל"ש גדר שמחה. ואדרבה, מיצר הוא על נתינת המעות ועל ההמתנה. וראה הגהות יא"פ לרמ"א ס"ז בטעם איסור קניית בגדים, אף דאין היסח הדעת בקני', דצ"ל דס"ל דכיון דאיכא שמחה בקני' הוה כמו תחלת עשיה בבגדים שיש לו שמחה.

וגם בנתינה לאומן – הרי קיל"ן (רמ"א סתקנ"א ס"ז) שמותר ליתן לאומנים גוים לתקן כלים חדשים כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית, ובלבוש ס"ח: שאין בנתינתם לאומן כ"כ שמחה בעוד שהם ברשות האומן ואינו רואה אותן. ובמג"א סקט"ו: שעדיין המלבוש אינו שלו ולא נקרא שמו עליו. (וראה מחה"ש. ובהגהות אמרי ברוך, דאומן קונה בשבח כלי). אלא שכתב הרמ"א שטוב למעט בזה במקום דאפשר דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטינן. ומשמע שג"ז בגדר מו"מ. אלא שגם בזה הוא רק בגדר "טוב" (ראה פמ"ג בא"א סק"ז), וג"ז – רק "למעט". ועוד, שבפמ"ג (שם) מפרש דקאי רק בשל שמחה. ועוד, שיש לחלק כנ"ל, דשאני נתינה לאומן מקני'. ועוד, של"כ שזהו בגדר מו"מ, אלא למדו במכ"ש ממו"מ (וראה בערוה"ש ס"כ, שראוי למעט בכל מה דאפשר שהרי אפילו במו"מ אין להרבות לכמה פוסקים וכש"כ בכה"ג). [ובדוחק גדול יתכן בפירושו שגוף ההתעסקות בדבר שהוא בשביל אחר התענית כמוה כמסיח דעתו. והכי איכא לפרושי גם בגדר האיסור לכבס ולהניח (ראה מג"א סקי"ב ויא"פ לשם). ומ"מ, גם את"ל הכי – ואין שום ראי' והכרח לסברא זו (עכ"פ לגבי איסור קני') – היינו כשי"ב משום שמחה (כדמוכח מזה שיש חילוקי דינים בכיבוס כבשל פשתן וכו', ויש שהותר גם לכבס ולהניח. ולהעיר, שגם בכיבוס, יש מתירין ליתן לכובס נכרי לכבס אחד ת"ב – ראה א"ר סק"ח, הובא בפמ"ג בא"א סקט"ו. וביא"פ למג"א שם כתב בדא"פ להגי' במג"א כדאת הא"ר), ובהזמנה גרידא כשהבגדים שאינן שלו עדיין ליכא שמחה].

ובמשי"ם חפש"י אצל אחרוני זמננו, ראיתי שכ"כ בהליכות שלמה פי"ד סכ"ב (להזמין והייטים במקום הצורך). וראה בשם בעל שבה"ל בס' ולא שבט לבד בלבד ע' שעב. וכ"מ בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ספ"ב. וראה שם אה"ע ח"ד ספ"ד סק"א. גם אני אודך תשובות הגרח"ק ח"ג סי' קטו. [ובשו"ת ארחותיך למדני ח"ב סמ"ד כתב לחדש יתר על כן, שמותר אפילו לקנות אחר ר"ח אב בגד חדש אם הוא כבר מתוקן מלפני ר"ח וברצונו להניחו אצלו עד לאחר ת"ב, עיי"ש טעמו ונימוקו. ואין דבריו מוכרחים, כנראה למעיין].

אבל ראה שו"ת אול"צ ח"ג פכ"ו ס"א. וכן בפסק"ת סתקנ"א סקי"ג הע' 125 כתב לאסור ע"פ משנ"ב סקנ"א. ולפענ"ד ל"ד כלל. וגם לדידהו אם יש חשש שהמחירים יעלו, או שלא יהא בנמצא, ודאי מותר.

כל קבל דנא, ראיתי בחוט שני שבת ח"ב בקובץ ענינים אות כו (ע' שכה) דאזיל בתר איפכא, שבהזמין לפני ר"ח א"צ לסרב מלקבל אחר ר"ח, שעיקר המו"מ נעשה כבר בשעת הקני'.

מילואים ג (שייך להערה 172)

והרי שטיפת הרצפה אינה אסורה מדינא. וראה חמו"ד הל' ט"ב מכת"י שיש נמנעין מלרחוץ השולחן והספסלים ולחוף המנורות.

ועיי"ש שד"ז לא מצינו איסור אפי' באבלות, ואפשר שמדמין לציור ביתו, או לכיבוס. ובהדחת כלים לא נהגו מעיקר איסור.

ולהעיר מל' הב"ח רסי' תקנא, באיסור תספורת וכיבוס "מפני שהיא מלאכה לצורך תענוגי הגוף". ויל"ד דלאו דוקא קאמר, ועוד שיל"פ שעיקר כוונתו לכבס וללבוש המכובסין.

גם בתוה"א לרמב"ן (בשם הראב"ד) ורא"ש מו"ק פ"ג סנ"ג ובמרדכי מו"ק סתתקפ"ה ועוד "משום הנאת הגוף", והוב"ד בד"מ שפ"ט סק"ב, אבל התם קאי באיסור הצעה תחתיו ולא בהכיבוס (אף שברמב"ן גופא משמע שדעתו שאיסור כיבוס גופא הוא מצד הנאת המכובס, שכתב שכשאמרו אסור בכביסה לא לכבס בלבד אמרו שלא מפני איסור מלאכה נגעו בה אלא שאסור ללבוש וכו' ולא מצינו מותר ללבוש ואסור לכבס בשום מקום אלא בימים של שביתה ומשום איסור מלאכה אבל משום אבילות עיקר איסור אבילות בלבישה הוא). ולחנם נדחק בזה בדברי סופרים שפ"ט ס"א בירור הל' ד"ה וכן המטפחות. ולהעיר, שבמטפחות גופא י"א שהאיסור רק הכיבוס ולא ההשתמשות בהן – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. אלא שאין דבריהם עיקר, ראה שם אצלנו.

ומה שנאסר גם להשתמש במטפחות מכובסות אף דליכא הנאת הגוף – צ"ל, שנקיון ידיו ג"ז בכלל הנאת הגוף. ולפ"ז במפת שולחן, שבימינו אין דרך להשתמש בהם לניגוב ידים (ראה שו"ע יו"ד סש"א ס"ט. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"א סש"ע) לישתרי. אבל י"ל שהנאת הגוף לאו דוקא, ועיקר דבריו לשלול הסברא דבעינן הנאת ראי' עם הנאת הגוף, יעו"ש, וה"ה בשאר הנאות (וכל' המאירי מו"ק כב, ב: אף הנאת סדינים המגוהצים למשכב וכן כל הנאה אף שלא בדרך לבישה). ודוחק. עוי"ל, דדברי הרמב"ן שם בדעת הראב"ד אמרה, אבל לדינא שגם מפת השולחן אסור לא בעינן הנאת הגוף. והיותר נראה, שברמב"ן ורא"ש קאי באבילות ל', שמותר לכבס ולהניח, והאיסור רק בהנאת הגוף לחוד, אבל באבלות ז' שהאיסור גם לכבס ולהניח, וכ"ה גם בשבוע שחל בו, אסור גם בדליכא הנאת הגוף. והדברים מפורשים בחי' תל' הרשב"א מו"ק כג, א: דבגזירת שלשים מקילים שלא לאסור אלא בהנאת כל הגוף. וכת"ש עפ"ז לבאר מש"כ בה"ג הל' אבל (מג, ג) להתיר בפונדא ואנפליא וכובע של ראש (ראה להלן בדין בגדי זיעה בהעדה), שאינו סותר האיסור דמטפחות הידים, דהתם קאי תוך ל'. וסיים עלה "ואינו נראה נכון", והיינו שהחמיר גם תוך ל'. וראה בהערת המהדיר בקובץ ראשונים מו"ק בפי' אחד הקדמונים על הרי"ף ע' רכג שנתקשה בזה.

ויל"ע בבגדי בובה לתינוקות. ונראה עיקר לאיסורא.

מילואים ד (שייך להערה 185)

ואולי איכא לדיוקי הכי ממה שבתפירה וקני' נתפרש להדיא דקאי גם במנעלים חדשים, משא"כ בכיבוס. והחילוק פשוט, דהתם ה"ט משום אבן שתי' או מיעוט בשמחה, אבל כיבוס איסורו שלא יסיח דעתו מאבלות, ולא גזרו אלא בכיבוס ממש שי"ב טורח והתעסקות. (אבל י"מ באיסור כיבוס כדי למעט בשמחה – ראה שו"ת תרוה"ד סי' קנב. פמ"ג בא"א סקי"ב. אמנם מש"כ באר"ח ובכלבו שהוא כדי למעט בשמחה, הוא רק במה שמתחילים מר"ח, אף שאיסורו רק בשבוע שחל בו ת"ב. ותלוי גם אם האיסור על המכבס או על מי שנותן לכבס, שי"מ במכבס בגדי קטנים משום היסה"ד של המכבס – ראה לבוש סתקנ"א סי"ד. מט"י סתקנ"ד ס"א. גבורת ארי תענית ל, א. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' תקנח. אבל בכ"מ שהאיסור הנתינה לכבס ולא הכיבוס (ושלכן בבגדי נכרים האיסור רק משום מרא"ע. אבל ראה ביהגר"א סקל"ז) – ראה הגהות יא"פ סתקנ"א ס"ה. מחה"ש סקט"ו. ויל"ע לדידהו בנותן בגדיו לכובס ישראל קודם ר"ח, אם מותר לו לכבס אחר ר"ח). ואף שיש שכתבו גם באיסור תיקון בגדים משום כיבוס (ראה משנ"ב סתקנ"א ס"ו בבה"ל ד"ה ונהגו בשם ביהגר"א) – אנן לא קיי"ל הכי (שהרי מה"ט כתב הגר"א לפקפק בההיתר לתפור לגוים או לתת לאומן נכרי). ועוד, שלדבריהם באמת אין הכרח דעטו זה קאי נמי על מנעלים. וכ"כ כמה אחרונים (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז ס"א. שו"ת יבי"א ח"ג סל"א סק"ד. שבה"ל ח"ו סרמ"ד סק"ג. מבית לוי בעניני ביהמ"צ ע' כג. ובשם הגריש"א – שו"ת רבבות אפרים ח"א סשע"ח הליכות והלכות ביהמ"צ ע' 9, והל' ומנהגי ביהמ"צ ע' נג. אבל ראה שו"ת שלמת חיים סשי"ב שהחמיר ללא טעם. וכ"כ בשבילי דוד סתקנ"א ס"ז. ובס' זה השולחן ח"ב סתקל"ד כתב לאסור בשבוע שחל. וראה מועז ח"ה סשל"ח. ח"ח לקוטי הערות לשם. ויש שהביאו מחיי"א כלל קלג סי"ד שאסור לתקן מנעלים חדשים "וכן לנקותם", ופשוט שטה"ד נפלה כאן וצ"ל "לקנותם", כברמ"א סתקנ"א ס"ז. וכ"ה בדפוסים אחרים). וכ"כ בהשחרת המנעלים לחוד ללא הברקתם (ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ. ושם, שמסתבר שאין להבריק אף שאינו שייך לכיבוס. אבל לענין חוה"מ כתב להתיר לצחצח כרגיל אם אינו צחצוח היותר יפה – אג"מ או"ח ח"ה סל"ו סק"ד). ולכאורה השחרתו היא בגדר לבישת בגד ישן שצבעו (ראה שקו"ט מזה בדע"ת למהרש"ם סתקנ"א ס"ו) ולא מדין כיבוס, וגם בזה אין מקום לאסור כשהצביעה אינה מתקיימת, והצביעה רק מבחוץ.

וכ"ה הכרעת כמה פוסקים לענין חוה"מ. וכבר העירו מזה שלר"י אין משלחים מנעלים שחורים ביו"ט מפני שצריך לצחצחם (ביצה טו, א) ומיירי בנשלח לצורך חוה"מ (ראה הגהות אשר"י), ונמצא שלדינא שמותר לשלוח, עכצ"ל שמותר לצחצח בחוה"מ (ראה שו"ת יבי"א שם). וגם להמחמירים במועד – התם חמיר טפי שלא יכנס כשהוא מנוול, אבל הכא ליכא הך טעמא. ואדרבה.

ומ"מ י"א שגם בזה שייך גזירת כיבוס מטעם שלא יסיח דעתו מאבלות. ואולי דמיא קצת להשקו"ט בענין הדחת והברקת הרצפה.

מילואים ה (שייך להערה 190)

ואף שבכ"מ משמע שרק בשבת חזון התירו להחליף משום זיעה, וכבר חקרוה שרים אם טעם ההיתר משום זיעה (כדמוכח בכ"מ), או משום שבת, או דבעינן תרווייהו. וגם בכ"מ שכתבו להדיא שאין ללבוש פוזמקאות ושאר בגדי זיעה מכובסים בתשעת הימים – הרי הטעם שהותר בשבת חזון הוא גם לפי שאין לך עני בישראל שאינו לובש כתונת מכובסת לשבת, והה"נ בימינו בשאר ימי השבוע (אף של"ש בזה הביאור משום אבילות בפרהסיא. וילה"ע, שהמנהג להחליף כל הבגדים בשבת חזון, הוא כקולי דמר ודמר, שכבר נחלקו קדמאי בפי' "כתונת" (שבמרדכי ועוד), אם הכוונה לבגד התחתון ומשום זיעה, או לחלוק ומשום אבלות בפרהסיא, ובשו"ת מהרש"ל דלקמן נראה שתפס החבל בשני ראשים. וצע"ק. ועכ"פ, אם נפרש כפשוטו, שפי' כתונת בגד הסמוך לבשר, וה"ז דברים שבצינעא, וא"כ למ"ד שדברים שבצינעא נוהגים בת"ב שחל בשבת היאך הותר בהחלפת הכתונת (ותיקשי באו"ז מדידי' אדידי', ראה או"ז סתט"ז – לגבי החלפת הכתונת, וסתל"ז – לענין דברים שבצינעא), ומינה, שבבגדי זיעה מיקרא מותר. ובחיי"א כלל קלג סכ"א ובמשנ"ב סתקנ"א סק"ו התירו בגרביים בשבת חזון מפני הזיעה. וראה בארוכה בשו"ת לב ים שם. ושם הציב ציו"ן לכמה אנפי בהבנת דברי הראבי"ה, מרא דהאי שמעתתא, בהיתר החלפת כתונת).

ומצאתי שכ"כ להדיא בפסקי חמודי דניאל מכת"י (ע"פ המג"א סתקנ"א סק"ד שאינו לבוש רק מפני הזיעה): לפ"ז אפילו בחול מותר ללבוש כיון דהיתר שאינו אלא לזיעה. והאחרונים שהחמירו (ראה שו"ת רב פעלים ח"ד סוסי' כט. ועוד) לא ראו דבריו.

[ולהעיר שגם לבעל ברית בת"ב לכמה דעות הותרה כתונת לבנה (וראה לקמן מזה). ואת"ל שלברי"מ לא הותר רק מה שאסור ממנהג (ואכ"מ) – מוכח שבגדים שעשויין לזיעה מותרים מעיקר הדין. ואפרש שיחתי, שבמשנ"ב סתקנ"ט בבה"ל ס"ו ד"ה ומותר, הביא בשם בגדי ישע, שלבעל ברית אסור לנעול מנעלים, דשינוי בגדים הוא רק מנהג ומותר לבטלו לפי שעה לכבוד המילה אבל חלילה לבטל אחד מחמשה ענויים שהוא מדינא דגמרא. וצ"ב, הא גם לבישת מכובסים הוא איסור מדין המשנה, ומה פשר דבריו שאינו אלא מנהג. ויל"פ בתרתי: א. שכוונתו רק אבגדי שבת ולא אבגדים מכובסים. וכ"נ בשו"ת זרע אמת סע"ו שלבנים וחדשים שאסור מדינא לא הותר. ועכצ"ל דס"ל בפי' לבנים שבשו"ע

(שנתחבטו בזה טובא. והארכנו מזה לקמן) דקאי על מכובסים. ב. שגם במכובסים כשמחליף מפני הזיעה אינו מדינא. ואף שהראשון נראה עיקר, וכ"מ בבגדי ישע (שמשמו הביא המשנ"ב), שפי' בדעת הגהות מרדכי, ושכן מנהג העולם, שבמילה מחליפים רק בגדים עליונים שלובשים בגדי שבת ובגדים תחתונים אין מחליפים – בדעת המשנ"ב מוכח דס"ל להתיר גם מכובסים בכתונת, שהרי כתב שם סקל"א, שהוא כבשבת חזון להתיר להחליף הכתונת (ובבה"ל סתקנ"א לס"ו ד"ה כלים שמותר גם כתונת חדשה בשבת חזון). ובהכרח לפרש כפי' השני].

וכ"מ קצת בשו"ת מהרש"ל שם בסו"ד. ואף שי"ל דקאי התם לענין מנהג שינוי בגדים ולא לענין איסור כיבוס שמדינא מותר מפני כבוד השבת, וגם אינו שבוע שחל בו – הרצאת דבריו משמע קצת דתרתי קאמר. (ובתי' הראשון דמהרש"ל, קמ"ל להתיר לכבוד שבת גם כשלא נתמלא זיעה).

ועוד, שידוע שבימיהם לא החליפו הכתונת רק פעם בשבוע (ראה פתיחתא איכה יז. איכ"ר ג, ה. שו"ת מהרש"ל שם. נוב"י תנינא אה"ע סי ס ד"ה וע"ד הכתונת. וראה הגהות השואל ומשיב סתקנ"א ס"א. הגהות ברוך טעם למג"א סתקנ"ט סק"י. וראה בנוגע לפומקאות בהגהותיו לסתקנ"א ס"א. והאריך בזה בשו"ת קנין תורה ח"א סי' קט סק"ג).

וביסוד הדברים, הנה בגדי פשתן נאסרו רק ממנהגא (שו"ע או"ח סתקנ"א ס"ג – לדעה קמייתא. ובשו"ע יו"ד שפ"ט ס"ח השמיט שאר הדעות. וראה משה"ק בביהגר"א שללבוש אסור מדינא ורק לכבס ולהניח הוא מחמת חומרא. אבל להמחבר גם לבישת בגדי פשתן מכובסים מותרת מן הדין, ול"ד לבגדים מגוהצים. (וראה בארוכה האלף לשלמה האינגווקס ח"ב בבירורים סכ"ז בסוה"ס).

וי"ל, דעדיפי מבגדי פשתן הסמוכים לבשר שבזמנם ("שהם קרובים לגוף ומתמלאים זיעה תמיד" – טור סתקנ"א, שמתוך שדבקים לבשר מזיעים תמיד" – מאירי תענית כט, ב לענין חוה"מ. וראה ק"ע מו"ק פ"ג סק"ס), המותרים בניהוץ ואסורים בלבישה – לפי שידוע שנעשו רק בכדי להציל מזיעה, ולא נעשו כלל לשם מלבוש (ראה דמשק אליעזר לביהגר"א סתקנ"א סקי"ג), וגם אינם נראים כלל בחוץ. (ודוגמא לדבר (ראה שו"ת דברי נחמי' יו"ד סוסי' כז): אפרקסותו שפטור מקרייעה דלאו בגד הוא. ולפי אחד – היינו בגד הזיעה. והה"נ לענייננו. וראה מג"א סתקנ"א סק"ד. הגהות יד"פ למג"א סתקנ"ט סק"י. אבל בהגהות ברוך טעם גרס "שאינו לובש", ולא "שאינו לבוש", וא"ש משה"ק בהגהותיו למג"א סתקנ"ט סק"י). ועיקרי הדברים לחלק בין בגדי פשתן לבגד העשוי רק לזיעה נתבאר בשו"ת דברי נחמי' שם. (אלא שלדבריו ד"ז תליא בפלוגתא אם הוא בגדר בגד, ולגבי ע"ש חזון מקילים כיון שהוא רק ממנהגא, וחזר בו ממש"כ בתחילת הדברים לבאר באו"א).

ועוד שריחן רע, ואין משום שמחה (אפילו בכיבוסן וכש"כ בלבישתן. וכעין – ולא ממש – ההיתר בבגדי קטנים.

ועוד טעם, לפי שמחליפם גם לצורך אחרים המצטערים מחמת הריח. וגדול כבוד הבריות שדוחה גם איסורים חמורים יותר.

וי"ל שדומה לההיתר לאבל להחליף בגדיו כשנתלכלכו או משום כנים (ראה פת"ש יו"ד שפ"ט סק"ב שהביא בשם שו"ת לחמי תודה ס"ל. ומקורו מהגהות ערך לחם למהריק"ש שם. וכבר העירו שבלחמי תודה כתב גם שילבשנו אחר. וכן העתיק בקיצור שו"ע סרי"א ס"ח. והפת"ש קיצר בהעתקת דבריו. ואולי רמזו במש"כ "ע"י כך". וראה שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. (ועיי"ש שר"ל שבשבת חזון עדיף, דכיון של"ש שילבשנו אחר שכולם אבלים, הותר בבגדי זיעה בכל גווני. וי"ל עוד לפי דרכו, שבשבת חזון הותר גם במחליף לתענוג, שעדיין לא נתמלא זיעה). תשוה"נ ח"ה סק"ע. ועוד. אמנם, שאר האחרונים לא החמירו בדבר. ולהעיר מהדעות שכשפוסק כותב כמה סניפים אפשר לסמוך על טעם א' לחוד. ובנדו"ד, מתוכו מוכח קצת, דממנ"פ בחדא מיניהו תיסגי. ועכצ"ל שגם מה שהוא מלוכלך לחוד טעם כעיקר לסמוך עליו. אלא שבלחמי תודה מוכח דלדיוקא נחית, אף דליף לה מרחיצה שאינה של תענוג, ולכאו' תיסגי גם בהך טעמא לחוד. ונדחק בזה בד"ס יו"ד שפ"ט בעמ"ד סק"נ. ולהוסיף, שבלחמי תודה נזקק לזה רק בכדי לחלק בין תוך ז' לתוך ל', שבתוך ז' הותר רק בדאיכא תרתי מלוכלך ולבישת אחר, אף שבתוס' מו"ק כד, ב, ובמרדכי שם רמז תתקה, (שהביאו מהריק"ש ולחמי תודה) לא נרמז כלל דקאי במלוכלך. (אבל בהל' שמחות למהר"ם ב"ב בסופו (והובא גם בשו"ת מהר"ם ד"פ סתקמ"ט) קאי בבגדיו צואים. וברוקח סשט"ז כתב כשרבו ימי אבלו בימי הקיץ וטורח לו הזיעה). ופשטות דבריהם להתיר בלבישת אחר גם ללא שהוא מלוכלך, אלא שבמרדכי קאי אחר ז', ובתוס' – תוך ז'. וראי' לד"ז, דהא אנן קייל"ן דלבישת אחר מהני גם לענין גיהוץ תוך ל' (ראה ב"ח יו"ד שפ"ט. ש"ך שם סק"ג), אף שהוא מדינא דגמ', וא"כ הה"נ לענין תוך ז'. והשתא דאתאן להכי, שא"צ להעמיד דבריהם במלוכלך, איכא למימר שבמלוכלך סגי להתיר גם בלא"ה. ובגשה"ח פ"א ס"י סק"א כתב להתיר לאבל גם ללא שיחליפנו אחר. ויש שר"ל דשאני אבל שאין בידו להכינם קודם. ודוחק. וראה גם חמו"ד שהובא בפת"ש שפ"א סק"ג (שמי שיש לו ערבוביא שרי בכיבוס). וכ"כ להתיר בפשיטות בברכ"י יו"ד שפ"ט סק"א. והאריך להוכיח כן בנהר מצרים אבלות סי' קלג שא"צ שילבשנו אחר. וראה גם ערוה"ש שם ס"ז. וראה שם ס"ו. (ומדברי מוכח שהבין בדברי לחמי תודה להתיר גם ללא שילבשנו אחר. ואיהו מיירי תוך ל', אבל כבר הובא לעיל (בער"ח בהערה) דעות הפוסקים, שדין שבוע שחל בו, כדין תוך ל'. ועוד שבעדרה"ש פי' להדיא שסברתו קאי וקיימא גם לריב"א שאסור מדינא כל שלשים).

ונראה, שבנדו"ד דל"ש שילבשנו אחר (מחמת שטבע בנ"א לקוץ בזה. וראה ערוה"ש שם), ועוד שכולם אבלים, הותר גם בל"ז משום כבוד הבריות.

וי"ל שגם בלחמי תודה מודה לזה, וקאי בדאפשר שילבשנו אחר, שהרי יסוד ההיתר דדמיא לרחיצה וסיכה שהותר להעביר הזוהמא, שאינו לתענוג. ודעת הלחמי תודה שכל שאפשר באחר, שעי"ז אינו בגדר מכובס, אי"ב צורך כ"כ ולא הותר לו. ודוגמא לדבר, שגם ברחיצה שאינה של תענוג לא בכל גווני הותר, שהרי לדידן דטבילה בזמנה לאו מצוה אסור לטבול אף שאינה לתענוג, וכן בהולך לשמוע פירותיו בחזרתו, ועוד דוגמאות, גם רחיצה ללבישת הליבון לרמ"א כיון שהוא ממנהגא (א"ר סתקנ"א סק"ט) ואינו צורך כ"כ. (וראה שו"ת שואל ונשאל ח"ג סרי"ט בנוגע להחליף לבגדי שבת תוך ז' במה שא"צ שילבשנו אחר: דבאסטניס שאינו יכול ללבוש מה שלבשו אחרים אין להכריחו לעבור על טבעו ומדתו וכן אם מתבייש הוא לתת מלבושיו לזולתו מאיזה סיבה וכן אם יש לו טורח בזה להטריח על אחרים). ועוד, דהתם מיירי בכתונת ולא בבגד הסמוך לבשר. והכי נמי איכא לפרושי בשאר הראשונים שכתבו עד"ז, ראה בשיטה לתל' ר"י מפריש מו"ק כג, א שבצריך להחליף בימי אבלו מפני שמאוסים וגרועים ביותר (או שמא יש בהן רימה) נותנים לאדם אחר ללבוש. ועוד, שבזמננו רבו האיסטניסים, וגם מזיעים הרבה, ולא אשכחן בימינו למי שילבש בגד של זיעה שלבשו אחר, וכמ"ש בערוה"ש שם. ופשטות סברת הערוה"ש היא, שכיון שקצים ללבוש כתונת שלבשן אחר, ומה שמחליף אינו משום תענוג רק משום זיעה, ששא"פ לילך בישנה מפני הזיעה, על כרחך הותר לו, שהרי אא"פ להחייבו להישאר בבגדים הספוגים בזיעה. וסברא זו מבוססת על אדני השכל הישר.

והדבר פשוט, שאם מותר לרחוץ מקום המלוכלך בזיעה, אין סברא שיצטרך ללבוש בגדים הספוגים בזיעה, וכפי שהאריך בלחמי תודה שם, "דוודאי תוך ז' אית לן למישרי להחליף כשהוא צריך לכך משוש טינוף, שהרי רחיצה וסיכה כל שהיא להעביר את הזוהמא מותר, וא"כ אף בחילוף הבגדים כשהוא משום לכלוך וערבוביא ודאי מותר, והסברא מכרעת, דתכבוסת לתא דרחיצה היא אלא שזה בבגדים וזה בגוף, אבל שתיהם לצורך נקיות, ומה שלא בא הדבר מפורש באמתחת הפוסקים ז"ל אין זה אלא לרוב פשיטותו לפי שהוא דבר הלמד מדין רחיצה וסיכה".

וכבר העירו מזה (מס' שמחות פ"ז מ"י, הובא בבה"ג הל' אבל ורא"ש מו"ק פ"ג סנ"ג ובקיצור פסקי הרא"ש ובב"י יו"ד סוסי'

שפ"ט. והביא שם מרי"ו נכ"ח ח"ב שמותר ללבוש כובע מגוהץ. וראה תפל"מ יו"ד שפ"ט ס"ה. אבל אינהו קאי רק תוך ל', ולא תוך ז'. וראה תל' הרשב"א מו"ק כג, א, הובא לעיל בהערה בענין כיבוס) שאין איסור גיהוץ באנפיליא (להפי' דהיינו אנפלאות), אף למ"ד שגיהוץ היינו כיבוס בנתר. וכן בפסיקיא, שכורכין סביבות השוקיים (פירש"י פסחים יא, א. אלא שלכאו' פי' שהוא כאזור, ראה מה שפי' בשבת קיא, ב. שם קיג, א. מנחות כט, ב)), ובפונדא, שהוא בגד שלובש על בשרו לקבל הזיעה שלא יטנף שאר בגדיו (ראה פיה"מ וריע"ב ברכות פ"ט מ"ה. כלים פכ"ט מ"א – אף שלענין נדרים בכלל כסות הן, נדרים נה, ב). ובפי' בנין יהושע למס' שמחות: דלאו בגד חשוב הוא. והביא כ"ז לענייננו בשו"ת דברי נחמי' שם ד"ה והנה לעיל במוסגר בתור דוגמא "דיש מיני בגדים שאינו בכלל וכו' משום דלאו מלבוש נינהו", ולדברינו אכן קאי בבגדים העשויים לזיעה. [ובפי' בני דוד (פאלקון – קושטא, תצ"ח): ולפי זה מה שקורין ריזה"ש יוכל להניחם מגוהצין כיון שאינו מלבוש שלובש ממש. והב"ד בפרי האדמה ח"ג שם. (אבל בכסא אליהו שפפ"ט ועוד מוכח דקאי אמטפחות ידים ואף. ואכן כך נק' בכ"מ בשם "ריז"ה". וראה גם תפל"מ שם). ובחיים ביד יו"ד סקכ"ה סקכ"א (קכו, ב) הוסיף: וכן בתי יד בזמן החורף. והב"ד פה"א בשם בני דוד לענין כובע במסגה"ש קאסטלנובו שפפ"ט ס"א. וכן בחסל"א יו"ד אבלות סימ"פ–סע"צ סט"ז (ע' תתקלו) פסק כן לדינא (והביאו מד' זכל"א ח"א יו"ד הל' אבל בכא ל) שמותר ללבוש כובע מגוהץ (כבריו"ו שם) וה"ה הריז"ה. וראה הערת המהדיר שם. ואסף הדעות בשד"ח אס"ד מערכת אבלות ס"מ].

אמנם בד"מ יו"ד שפפ"ט סק"ה הביא משו"ת הריב"ש סוסי' שנהגו בו איסור [וכפה"נ פי' כן במש"כ שם ע"ד חלוק, שהוא סמוך לבשר. וראה מה שהעירו בהגהות והערות במהדו"ח] אפי' במכובסים. אלא שהוא רק ממנהגא, וגם לא הביאו במפה. ועוד, דשאני הכא שכל עיקרו לאצולי מזיעה ואינו בגד גמור. ובריב"ש קאי בבגד שעשוי גם ללבישה.

ועוד איכא בגווה, שידוע שההחלפה מונעת כמה מחלות (וראה גם נדרים פא, א) והוי כלרפואה. וגם יש צעד וגירוי העור. וכמו שמותר לרחוץ במקום לכלוך וזיעה, וכמ"ש בלחמי תודה שם. (וזכר לדבר, מש"כ בשו"ת בית דוד לר"י משאלוניקי סשל"ג, שכשמצטער לילך יחף מפני הקרירות והוא איש זקן מותר לנעול בת"ב בתי רגליים מכובסות או חדשות שבמקום צער לא גזרו, ומדמה לרחיצת רגלי הבא מן הדרך ורגליו כהות, ונעילת הסנדל לחי' וחולה משום צינה).

וחזי לאצטרופי דעת הראשונים דס"ל דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו, ובפרט בכיבוס שלנו. ובלב מבין נבארו בענינים פ"ה ח"ו (נ, ד ואילך) הביא שלא נהגו במקומו באיסור ללבוש בגדים מכובסים, יעו"ש.

ולמעשה, כ"ד כמה מגדולי הפוסקים בדור האחרון, שקטנם עבה ממתינו, נוסף על הנזכר לעיל, ונקטו שבימינו אלה שכולם איסטניסים בד"ז א"צ להחמיר כלל, עכ"פ כשהזיע בהם. (וראה שו"ת שבה"ל חי"א סי' קלה בכללות האיסור דלבישת בגדים מכובסים: מי שהוא איסטנס באמת דמתירים בזה גם רחיצה לצורך גדול גם בזה יש היתר וכו' והלב יודע. ובעניננו בפרט, קובץ מבית לוי בין המצרים ע' יד. שו"ת יבי"א ח"י או"ח סנ"ה בהערות לשו"ת רב פעלים ח"ד אות יט. וראה אצלו בחזו"ע ד' תעניות ע' רכט. אבלות ח"ב ע' רפב. ועד"ז במסורת משה ח"ג סש"ח בשם הגרמ"פ. וכן בשמו, בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סש"מ סק"א. הליכות והנהגות ע' 8 בשם הגריש"א. וכן בשמו ובשם הגרשז"א – בשו"ת רבבות אפרים ח"א סשע"ג. ועד"ז בהליכות שלמה פי"ד סי"ב. שש"כ ח"ב סס"ה ס"ז. מוע"ז ח"ה סשל"ח (ע"פ פת"ש הנ"ל, אף שיל"ד). ועוד. והוא כעין מה שכתבו בכ"מ להתיר החלפת כלי מטה בבתי מלון, ובמגבות שבמקוה). ולהעיר שכיו"ב מצינו בכמה דיני אבלות שנשתנו במשך הדורות מחמת הרגלי הזמן ומקום, כעטיפת הראש וכפיית המטה כיו"ב. וכבר הבאנו שהדבר מפורש להדיא בחמודי דניאל, ויש בידינו אילן גדול לסמוך עליו גם שלא בשעהד"ח.

אלא שמתוך עיון בדבריהם נראה שדרכו בב' אופנים שונים, אם הוא מדין מיוחד של בגדי זיעה או היתר מחמת ההכרח להחליף מפני הזיעה. ולמעשה, נפק"מ רק במי שאין דרכו להחליף בתדירות מפני הזיעה. אבל אין נפק"מ כ"כ במי שיודע מראש שיצטרך להחליף מחמת הזיעה, שהרי לא ידוע על חיוב להכין מראש.

מילואים ו (שייך להערה 199)

וכ"ה בשו"ת פנים מאירות ח"ג סל"ז בנוגע לבעל ברית. אבל ראה שו"ת זרע אמת ח"א סע"ו דלא ברירא לי' להתיר בגדים מכובסים לבעל ברית, רק בגדי שבת. והביא משו"ת בית יהודה לאיסור. וכוותי' פסק במח"ב סתקנ"א סק"ב. (וראה שם סק"ה).

ובאמת, כ"ה להדיא לגבי מילה בת"ב, בשו"ע ורמ"א שתקנ"ט ס"ח, ללבוש בגדי שבת ולא לבנים. ובפשטות הכוונה להתיר רק בגדי שבת ולא בגדים מכובסים האסורים מדינא. וכמו שבת"ב אסור ללבוש חלוק לבן לצורך לבישת הליבון (רמ"א סתקנ"א ס"ג), שבפשטות הכוונה לחלוק מכובס. וכ"נ קצת בביהגר"א שתקנ"א סקס"א ושתקנ"ט סקכ"א. וכ"נ שפי' בפנים מאירות שם דלבנים היינו איסור כיבוס. וכ"נ שפי' בזרע אמת שם. וראה גם בשד"ח פאה"ש מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"א.

ובעורוה"ש שם ס"ח נדחק בזה, ומשו"ה כתב של' "בגדי שבת" ברמ"א שם לאו דוקא. והוא מחודש. גם בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סק"ח סק"ג נקט שאינו לובש בגדי שבת. וכתב שמדוייק ל' השו"ע "בגדים אחרים" ולא "בגדי שבת". ותמוה שהעלים עינו שברמ"א שם מפורש "בגדי שבת". (ורק כשהם עדיין חדשים שגיהוצן ניכר יש להחמיר – מג"א סתקנ"ט סק"י. והביאו ביא"פ למג"א סתקנ"א סק"כ, והב"ד במשנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ו. וצ"ל שהחומרא בבגדי שבת שע"פ רוב ניכר הגיהוץ, וכאן הותר בגדי שבת בסתמא אא"כ חדשים וניכר להדיא).

ובמג"א שם מוכח דס"ל להתיר במכובסים. ולא פי' לנו החילוק בין "לבנים" ל"לבנים ממש". ובשו"ת מהר"י מברונא סי"ח, והב"ד בשכנה"ג שם בהגה"ט סקטי"ז, פי' "ולא לבנים", שלובשים רק הקוטא וסרבל, ולא כתונת לבנה כיון שכתונת הוא דבר שבציענא. וצ"ע שבמרדכי ועוד הובא בהמשך לזה שכמו"כ בשבת חזון אין מחליפים כליהם רק הכתונת. ובשו"ת מהר"י מברונא העמיס פי' אחר במרדכי, שאין משנים משום שבת אחר, ורק הכתונת אין לובשים. אבל שאר הפוסקים כתבו איפכא שרק הכתונת מותר להחליף, לפי שהוא מפני הזיעה. (ודלא כהמפרשים דכתונת כאן היינו מעיל. ובשו"ת מהר"י מברונא מוכח דלא ס"ל הכי. וראה שו"ת הרדב"ז ח"א סתרצ"ג).

ולכאורה איכא לפרושי באו"א, שהכוונה למעיל בצבע לבן שהיו לובשים בשבת. וכן נהגו ללבוש בברית. וא"ש הל' "לבנים ממש". ומה"ט אסור, דלאו כו"ע לובשים בגד לבן בשבת – ראה או"ז הל' אבלות סתל"ז. וראה הנסמן בהערת המהדיר בס' קושיות ע' כד הע' 170. וכן ראיתי שפי' בטור ברקת שתקנ"ט סק"ט, עיי"ש ע"ד הסוד. גם י"ל שמצינו כה"ג באיסור לבישת בגד מגוהץ תוך ל' שהאיסור רק בלבן וחדש (שו"ע יו"ד שפפ"ט ס"ה) וה"נ איכא לפרושי הכא. וא"ש בקל.

ועכ"פ, גם אם נפרש שהכוונה לשלול מכובסים – היינו רק בת"ב, אבל בשבוע שחל בו, קיל טפי, והותרו גם בזה. וכ"כ במט"י סתקנ"א סק"א שלבנים לא נאסרו רק בת"ב עצמו. גם בשו"ת נוב"י או"ח מהדו"ק סכ"ח נקט בפשיטות להתיר לבנים לבעל ברית (אף שהחמיר בתספורת, ודלא בשו"ת פנים מאירות שם. ולפלא שהרי כתב שם שכל מה שנאסר מדין התלמוד לא הותר לבעל ברית. ואולי גם בנוב"י לא מיירי לענין מכובסים. אבל ראה שו"ת נוב"י יו"ד מהדו"ת סרי"ג לגבי אבל תוך ל'. ונזכר גם דין שבוע שחל. ומשמע שמחלק בין לבנים ומגוהצים ממש ללבנים

גרידא). וכ"מ בשע"ת סתקנ"א סק"ג שהמנהג ללבוש לבנים. וכן המנהג גם בימינו ללבוש מכובסים. ולכאורה לפמש"כ במג"א שם שאין להחמיר בברי"מ יותר מבשבת חזון, נמצא דלדידן שלובשים בשבת חזון בגדים מכובסים אין טעם להחמיר.

ונראה, שצורך שידוכין עדיף מבעל ברית, דהתם ההיתר מפני שיו"ט שלו הוא, אבל אין בלבישת הבגדים צורך מצוה, וגם אינו יו"ט גמור, ומשו"ה מקום לומר שלא הותרו לו בגדים מכובסים האסורים מדינא דגמרא. אבל כאן ה"ז צורך מצוה וחשש ביטול פו"ר. (ואף שנהגו איסור בנישואין דלא מסמנא מילתא). ודמיא ללבישת הליבון שהותר נמי מחמת צורך מצוה. וכמו שהותר לכבוד שבת.

[ולהעיר שגם בתוך שבעה שאסור מדינא בבגד מכובס כתב בגליון מהרש"א יו"ד סשפ"ט ס"א, ואמור רבנן בכפילא – שם סי' ת ס"א, בשם שו"ת מהרש"ל סכ"ז, ש"בשבת של אבילות מי שאינו לובש כתונת מכובס הוא חסידות של שטות". וכבר ראו כן תמהו בדבריו, שבמהרש"ל מיירי רק בשבת חזון, שאינו בשבוע שחל בו ואינו מן הדין, וכן באותם שמראים אבלות על קרובים המתאבלים, שהוא רק מנהג. וכן מפורש בט"ז יו"ד סשצ"ט סק"ב שבקובר מתו ברגל שאיסור גמור מן הדין ללבוש מכובסים ברגל. (ולמעשה נהגו להתיר בחולצה, שדומה קצת לבגדי זיעה וגרביים, שבזה בלא"ה התירו. ובמכנסיים – בד"כ לובשים של שבת שאינו מכובס). וראה ציוני הלכה אבילות ע' שפה בשם הגריש"א. והנה נדו"ד בשבוע שחל בו הוא איסור מן הדין (ול"ד לשבת חזון שאין איסורו מדינא דגמרא), ולדברי גליון מהרש"א שהותר גם בכה"ג לכבוד שבת גם באבילות חדשה, כש"כ שיש להתיר במקום ביטול פו"ר. וגם להחולקים – אכתי יש לחלק, דשאני הכא באבלות ישנה, ובמקום ביטול מצוה רבה כה"ג. וכנ"ל (בהערה בענין בגדי זיעה), חזי לאצטרופי גם דעת הראשונים דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו. ולכאורה דומה ממש ללבישת הליבון שהותר לה. ועכ"פ, בשעהד"ח כשאין לה בגדים שאינם מכובסים, יש להתיר].

מילואים ז (שייך להערה 215)

וראיתי למי שהעמיס בדברי כנה"ג קשכ"ו בהגב"י סק"א שכתב להוכיח לאסור (בשבת) גם ברוב הגוף, "דלא לחנם נקט פניו", שככותנתו מדלא נקט ראשו דבכה"ג הו"ל רוב גופו. ולפענ"ד, אי"ז במשמע דבריו כלל. וכוונתו שכיון שמצינו מחד גיסא דפיו"ר לאו דוקא, ולאידך גמ' נקטו בל' פיו"ר, עכצ"ל שלא לחנם נקטו דוגמא זו, שר"ל שצ"ל פחות מרוב הגוף, ול' "פניו" בכנה"ג אכולהו קאי.

וח"א שליט"א כתב אלינו שממש"כ בשו"ת מהר"י מברונא סי"ג לדון אי שרי לסרוק את השער יבש בתשעת הימים, משמע שאין להרטיב את הראש. אלא שלא הבנתי מה רוצה להוכיח משם. ולדעתי כוונתו פשוטה, שגם לולא הדיון בדין חפיפה (שדן בזה בסימן שלפניו, סי"ב) יש לדון גם ביבש מדין תספורת. ותו לא. ואפ"ל דקאי התם בחמין, שהחפיפה בד"כ בחמין, וקאמר שבסריקה אפי' ביבש איכא איסורא מטעמא אחריתי – משום תספורת.

אבל לא נהירא לומר דס"ל למהר"י מברונא שראשו אינו בכלל פיו"ר, וכמשנ"ת בסימן שלפניו בטעם ההיתר בחפיפת הראש בע"ש חזון בצונן, מדין פיו"ר. וכמה אחרונים הב"ד מהר"י מברונא בנוגע לסריקת שער יבש אף דס"ל להתיר בראשו בצונן (כבכה"ח סתקנ"א סקמ"ו, והביא ההיתר לרחוץ ראשו, כנ"ל. ועוד).

והרב הנ"ל שליט"א ר"ל שדוחק הוא, שהרי בשביל זה לא היה צריך לומר לסרוק ביבש שהוא נגד הגמ' בפסחים קיא,ב, שבסריקה יבש איכא סכנת עורון. ומשו"ה טען שמה שהביא דין דפיו"ר הוא רק לענין החילוק בין חמין לצונן, וע"כ כיון שמצוה לחוף הראש בע"ש ממילא בע"ש שוה דין הראש לפיו"ר דשרי בצונן.

אמנם, קשה לפרש שההיתר שבע"ש דמי לפיו"ר משום מצוה, דא"כ העיקר חסר מן הספר, שהרי הביא תחילה דעת המחמירים דמדמה לה לאבל, ונשמט העיקר שהוסיפו המחמירים קולא להתיר בע"ש משום מצוה בראשו. ואי משום מצוה קאתית עלה, לישתרי גם בחמין שכך המצוה, וכפי שהביא בעצמו אח"כ בשלילת דעת המחמירים.

ובכלל, נ"ל דוחק להכריח משם. ובפרט שהביא השאלה כפי שנשאלה אם מותר לסרוק ראשו יבש. ולא נחית לדון אם ראשו בכלל ההיתר או לא שכבר דן בזה לפנ"ז.

[ובמש"כ משום סכנת עורון שבפסחים שם (והובא לדינא בשו"ע אדה"ז הל' שמירת הגוף ס"ט. ס' זכירה ערך סכנה. פת"ע סוסי' סד. וראה עדוה"ש סי' רס ס"ג שלכן בע"ש נהגו לרחוץ ואח"כ לסרוק) – עמד בזה בבי' רמ"ב לס' הפרנס אות ערב. ומצינו שדנו בזה גם בדיני סריקה לאבל שנפסק הדין שמותר לסרוק יבש, ובדיני חפיפה (ראה רשב"א נדה סו,ב. אלא שיל"פ שהוא ביד ולא במסרק. סד"ט סי' קצט סק"ט. ועוד), ובהל' שבת (מהה"ש בכוונת המג"א סשע"ג סקכ"ג), ולא נחתי לדון מצד הסכנה. והרי גם האידנא לא נהגו ליזהר. וכנראה משום שומר פתאים (ראה עד"ז בתוס"ש סי' רס סק"א הובא במחה"ש שם סק"א, ובכה"ח שם סק"ג). וראיתי בשם הגרח"ק (לבנימין אמר גרינגרס ע' קנח. עלי שי"ח ע' רכו. קרא עלי מועד ספטימוס פ"ב הע' טז) שמ"מ טוב ליזהר].

מילואים ח (שייך להערה 356)

והנה, מה שאיסור מלאכה משום היסה"ד הוא רק ממנהגא, וכן נהגו שלא לשחוט ולהכין צרכי סעודה עד חצות מחמת היסה"ד, ואינו מדינא – י"ל של"ש להטיל איסור מלאכה והכנת צרכי סעודה שהם דברים המוכרחים. וראה בהגמי"י תענית פ"ה ה"י סק"ש שהביא מהל' שמחות להרמב"ם דהוי דומיא דקניבת ירק שהותר ביו"כ משום עגמ"נ. וגם אינם היסה"ד בעצמם אלא שגורמים (וחשש שיגרמו) להיסה"ד. ומה"ט גם ממנהגא הותרו אחר חצות. (וסרה ראיית שו"ת משיב נבונים ח"ב סמ"א).

אבל, באמת משמע שהיסה"ד גופא אינו אסור מדינא, ורק בדבר שנהגו בה, כדמוכח מזה שאיסור ת"ת הוא רק משום משמחי לב או האנק דום כמפורש בראשונים, ולא משום היסה"ד. וכ"כ להוכיח בשו"ת הר הכרמל סי"ט. וכת"ש לשלול דעת האוסרים עישון משום היסה"ד. [ובדעת האוסרים העישון משום היסה"ד – ראה שו"ת דרכי נעם או"ח ס"ט, שנקט בלישנא שמשום חומרו ואבלו של יום ראוי למנוע מלשתותו שלא להסיח דעתו מן האבל, הרי לנו שלא אסרו (לפי טעם זה) מן הדין. וראה גם בא"א מבוטשאטש (לענין ת"צ בכלל) שהמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ויש שאסרו מטעמים אחרים והארכנו לקמן בענין זה. ובסידור יעב"ץ בשער הדלק ארובה ד' (וכן בספרו מו"ק סתקנ"ד) כתב דלא גרע מטיול ותענוג ומסיחין דעתן מאבלות. ואין הכרח בדעתו שהיסה"ד אסור מדינא, שהרי התיר שם ארובה ה' כשאינו נעשה לתענוג. ויל"ד דבכה"ג אי"ב היסה"ד. וי"ל במש"כ באיזהו מקומן להחמיר בעישון בשעת התפלה דייקא, לפי שבשעת קינות חמור טפי, כנ"ל].

אמנם, במהרש"א תענית ל,א כתב בטעם איסור ת"ת שלא ישכח מאבלו, וכ"נ בין השיטין בשו"ת דבר שמואל ס"ט לענין לימוד עם אחרים. וכ"מ גם בל' שו"ת דרכי נעם סוסי' ט. וכ"מ קצת במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב. וכ"ה בחכמת שלמה סתקנ"ד ס"א. וכ"כ ביסוש"ה ש"ט פי"ב. אבל אין כן דעת כל הראשונים. (ולהעיר שבאוה"ח עקב ז, יב משמע בטעם האיסור לפי שת"ת צ"ל בשמחה. ויל"ד). ובחלקם, אולי י"ל, דס"ל שאיסור שמחה גופא הוא משום היסה"ד. ודוחק. והרי לת"ק מותר בדבר שאינו רגיל לקרוא ולשנות. וגם מותר לדבר בעסקיו שלא בשעת הקינות (ובמהרש"א שם אכן חידש שם שבשאר עסקים נמי אסור). וכן טיול נאסר רק שלא יבוא לידי שחוק והיתול ולא משום היסה"ד. (אבל ראה שו"ת גן המלך סי' קמה). וגם במלאכה גופא שנאסר ממנהגא משום היסה"ד, מצינו גם טעמים אחרים בראשונים (מתורת אבלות גופא – מאירי פסחים נד, ב. ס' הבתים שערי תענית ש"ז. או שאינו מרגיש בתענית בשעת מלאכה – אר"ח הל' ט"ב סי"ב.

כלבו סס"ב. שו"ת תרוה"ד סי' קנג. או לאידך גיסא שמחת טורח המלאכה לא יוכל להתענות – אר"ח וכלבו שם. ועוד. וי"א משום דאיקרי מועד – לבוש סתקנ"ד סכ"ב. וראה ליקוטים אשכנזיים מכת"י, נד' בירושתנו ז ע' נג. וכ"מ במרדכי תענית רמז תרלו, שהביא בתרוה"ד שם, שהוא כיו"כ. וברש"י תענית יג, א ד"ה כשאמרו, משמע שהוא ככל ת"צ, מדין "קדשו צום קראו עצרה" (ראה שם יב, ב – בגמ'). ומש"כ המשנ"ב סתקנ"ט סקמ"א שלא לילך בכנופיא על הקברים משום היסה"ד – הביאו מהשל"ה מס' תענית, ואינו איסור מדינא (זולת משום טיול), עיי"ש. ואין לה"ר מל' הלבוש סתקנ"ד סכ"ג לגבי פרקמטיא שאסור שלא יסיח דעתו, שכ"ז בכלל מלאכה למנהג שנהגו.

אמנם, באבל מצינו שאסור במלאכה ובמו"מ מדינא, והטעם משום היסה"ד – ב"ח יו"ד סש"פ ד"ה ואפילו דבר. לבוש שם ס"ב. חכמ"א כלל קסד ס"ב. (וצ"ע מש"כ בשו"ת צבי תפארת סי"ג סק"א שלא נמצא בהדיא שטעם האיסור במלאכה לאבל משום היסה"ד. ואולי כוונתו שלא נמצא בראשונים. אבל כ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א סש"ו: כדי שיהא יושב ומחשב באבלה של ירושלים ולהתאונן ולהתעסק בנהי וקינות כאבל. וכ"ה להדיא ברש"י כת"י (רש"י על הרי"ף) ובנמוק"י מו"ק יא, ב ד"ה דברים: כדי שלא ישכח אבילותו. וכ"מ בתוה"א לרמב"ן ענין האבלות: כדי שיתאבל על מתו. וכ"מ ברי"ף, הביאו הב"י יו"ד סש"פ, לגבי ג' הראשונים). וכן אסור לו לצאת מביתו שלא ישכח אבלו – שו"ת תרוה"ד סר"צ. וכ"ה ברדב"ז אבל פ"ה הט"ו, שמותר לאבל לקרוא בדברים הרעים שע"י קריאה זו לא ישכח אבלו ולא יהי' שמח. (ואולי היינו הך, ומשום שמחה נגעו בה). וראה עדוה"ש יו"ד סשפ"ד ס"ט שאסור ללמוד שאר חכמות אם כתבי עתים משום היסה"ד. וכבר כ"כ בר"ן מו"ק יא, ב שאסור לעיין בספרי הרפואות להתלמד דחכמה היא. אבל בת"ב שמותר מעיקר הדין (לולא בהמנהג) במלאכה, ומותר לצאת מפתח ביתו – אין לנו להכריח שאסור לו להסיח דעתו מאבילות. וכבר כתב בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין לנו איסור בת"ב אלא מה שמנו חכמים בפירוש ואין ללמוד מאבל. ושו"מ שכ"כ בקצרה בחזו"ע בין המצרים ע' שטו. וראה בשו"ת פאר עץ חיים סכ"ד שהאריך מאד ביסוד החילוק בין ת"ב לאבלות בכמה אנפי, ולידידי' בשניהם איכא איסורא דהיסה"ד, אבל גדרם שונה עיי"ש. ואף שהאריך לבסס יסודו, לא נחית לכל הנ"ל. אבל להעיר שבחכמה ומוסר להה"א ענתיבי הל' יו"ט סקע"ח אזיל בתר איפכא, לענין שתיית טוטין שאף שבת"ב יש לאסור שלא יסיח דעתו מהאבלות, באבל אין לנו להוסיף צער על צערו. אבל נראים הדברים שדבריו אינם מדינא, אלא שכדאי בית אלקינו שיצער עליו, עיי"ש. וראה רץ כצבי אבילות סי"ד. ודבריו צ"ע.

ואולי יש מקום לקרב הדבקים, שכל עיקר איסור היסה"ד בת"ב, את"ל דאסור כבאבל, אינו כפשוטו, שלא יסיח דעתו מזה, שכמעט אא"פ לעמוד בו, וכן גם באבל דל"ש לומר שלא יסיח דעתו מזה כל ז' ימים. ופי' היסה"ד היינו כבתפילין (ולהעיר מאמרי פינחס השלם להר"פ מקאריץ שספ"ב), שנקטו כל הפוסקים (ואדה"ז בכללם – בשו"ע סכ"ח ס"א) כדעת תר"י ברכות יד, א (בדפי הרי"ף) ד"ה ולא והרא"ש הל' תפילין סכ"א שאינו נק' היסה"ד אלא כשעומד בשחוק או בק"ר, אבל כשיעומד ביריאה ומתעסק בצרכיו אע"פ שאין דעתו ממש אין התפילין אי"ז נק' היסה"ד. ומה"ט אין דין היסה"ד בשינה (ראה רשב"א וריטב"א סוכה כו, א. תי' בתרא בתו"י יומא ח, א ותוהרא"ש שם). וההסברה בדבר, שהיסה"ד היינו עקירת הדעת לענין הפכי, ולכן נק' בל' הירושלמי "הסיע דעתו", המורה על העקירה ממקומו הקודם, ולגבי תפילין – העקירה משעבוד המוח והלב (ראה לקו"ש חי"ד ע' 152. חב"ג ע' 226). ובעניננו, עקירת דעתו היינו שחוק וק"ר ולא רק העדר המחשבה בעניני אבלות. (ולפ"ז י"ל דת"ב שאני מתפילין, שבתפילין אסור גם במטריד עצמו בצרכיו עד שלבבו פונה מיר"ש מחמת טרדתו כמ"ש אדה"ז שם במוסגר (ואולי דמספק"ל בד"ז), אבל בת"ב ל"ש ד"ז כל עיקר). וא"ש שמלאכה והכנת צרכי סעודה נאסרו רק ממנהגא, מחששא שעי"ז יבוא להיסה"ד לגמרי (וע"ד שגם בתפלין מצוה מן המובחר שלא להסיח דעתו כלל). ולפ"ז מובנת גם דעת הסוברים שת"ת נאסר משום היסה"ד, דכיון שהם משמחי לב ה"ז בגדר היסה"ד גמור. ויש להוסיף, שמצינו דין היסה"ד בפרה אדומה קדשים וטהרות וכו', והיינו שמירה שלא יבוא לידי פסול. וגם בתפלין איכא לפרושי דהיינו שמירה מבזיונם ומהאיסורים השייכים בו (שלא יפיח וכו'). וכ"נ בתו"י יומא ח, א, וכ"מ באו"ז סתקפ"ה ובירושלמי סרס"ט ושסע"ט. ועפ"ז י"ל, שבת"ב ואבלות היסה"ד הוא השמירה שלא יבוא לשחוק וק"ר ושאר איסורין הנוהגים באבל, וכל שנזהר ונשמר אי"ב משום היסה"ד.

וראה זה פלא, בשיעורי הרב עניני ת"ב סכ"ז ע' נד בהע', שאין איסור היסה"ד באבל, שהרי מותר לו לשתות יין שישכח רישו, ורק באנינות אסור בהיסה"ד. ולפ"ז, את"ל שאחר חצות הוא כמי שנקבר מתו (ואכ"מ) אין למנוע היסה"ד. וא"ש גם מה שאחר חצות לא נהגו באיסור מלאכה. וכ"כ באגרות וכתבים להגרח"ק ע' קז בשם החזו"א שאין איסור היסה"ד לאבל, וה"ר מזה שאיסור לקיחת תינוק בחיקו הוא רק שמא יבוא לידי שחוק. ויל"ד, דמיירי כשאינו מסיח דעתו עי"ז. וראה בקיצור דברי סופרים הל' אבילות פל"א סק"א שתפס עליו כעין הנ"ל.

מילואים ט (שייך להערה 587)

ואפרש שיחתי: הנה, במאמ"ר סתקנ"ח סק"א (הו"ד במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה שלא לאכול וכן בכה"ח סק"ד) – כתב להתיר במוצאי ת"ב בתבשיל ש"ב. אבל למעשה לדידן צע"ק לומר כן, שהמאמ"ר מתבסס על פס"ד המחבר בשו"ע סתקנ"א ס"י שמותר בתבשיל ש"ב בט' הימים, וממילא בש"כ במוצאי ת"ב. אבל לדידן גם בט' הימים אסור וכפס"ד המג"א שם סקכ"ט. ועוד, דאנן קיי"ל גם בנדרים לאסור בתבשיל, כמ"ש בש"ך יו"ד סרי"ז סקי"א, ודלא כמחבר שם ס"ט, כמ"ש במג"א שם (אף שלכאו' בש"ך שם קאי ברוטב, ואילו דין תבשיל ש"ב נתפרש שם ביו"ד סרט"ז ס"ט ולא העיר בזה הש"ך מאומה. אבל כ"כ שם בפרישה סרט"ז סקט"ז), ובמג"א קאתי עלה הן מחמת לשון בנ"א, והן שבאומר קונם בשר שאני אוכל אסור גם למחבר בתבשיל ש"ב (ראה במחה"ש. ובשמן המאור למג"א שם כתב בכוונת המג"א דדמי לגבינה אחד בשר, שהמנהג גם בתבשיל ש"ב. וראה עד"ז באמרי דוד לט"ז סתקנ"א סק"ט). ואין טעם לחלק בין מנהג כשר דמוצאי ת"ב למנהג שבט' הימים לענין ד"ז, שהרי ג"ז מנהג טוב שבכלל בל יחל, עכ"פ מדרבנן. (והנה, נחלקו במחמיר ע"ע אם אסור גם בתבשיל וכלים ב"י. ואכ"מ. ולכאו' תיקשי למקילים מדין נדר, לדידן שגם תבשיל ש"ב בכלל. וכה"ק בתורת זבח לבעל קיצושו"ע ס"מ בהעלה שלמה סק"ג. וראה גם שו"ת אבני צדק מהדו"ח יו"ד סצ"א. וצ"ל, דהוא רק במקום שמעיקרא כך המנהג).

ועד"ז במש"כ במאמ"ר שם בנוגע לכושש"ב – ומ' שתלוי זב"ז – ג"ז רק ע"פ פס"ד השו"ע. אבל אנן בדידן, היוצאים ביד רמ"א, זהירים בכושש"ב – ואפי' בהבדלה – ליתנו לתינוק.

ומזה מובן שאין להוכיח גם מכה"ח, שהוא למנהגם. (אמנם, ראה שם שהציב ציו"ן לסתקנ"א סקמ"ב, והוסיף "ודוק", והרי שם הביא גם דעת המחמירים), אבל על המשנ"ב קשיא טובא.

והוכחתו משו"ת מהרי"ל – כמובן אין בזה כדי הוכחה, יעו"ש.

ואדרבה, מקושיית האחרונים שהביא בנוגע לסכין של שחיטה בת"ב אחר חצות – י"ל דמוכח שלא שמיעא להו לתירוצו. וראה מג"א סתקנ"א סקכ"ח ופמ"ג ויא"פ שם. סתקנ"ט סק"ד וט"ז סק"ח ועוד. פמ"ג בא"א סתקנ"ד סקי"א. ולא העמידו הדברים דקאי באופן שמבשל הבשר בכדי לאכול תבשיל ש"ב. ואדרבה מזה שנקטו הפוסקים שלמנהג כשר מציניעים סכין של שחיטה גם בעשירי, מוכח שגם תבשיל ש"ב אסור (וראה עד"ז אמרי דוד שם לענין גוף האיסור בתבשיל ש"ב מר"ח עד התענית. ושם לענין רוטב). אבל יל"ד בקל, שהרי המנהג להצניע סכין של שחיטה מר"ח קאי גם למתירים תבשיל ש"ב.

[ובמוצאי ת"ב נדחה – י"ל דתליא בפלוגתא באם מותר לשתות בעצמו מכוס הבדלה. והנה, בדגו"מ ר"ל ולהוכיח ממהרי"ל הנ"ל להיתרא. והמשנ"ב לשי' – אכן מיקל בזה ג"כ. אבל כו"כ כ' להחמיר. וראה במקומו אצלנו בלוח בקביעות שת"ב חל בשבת. אמנם, היינו בדרך ק"ו, שאם אסרו אפי' בכושש"ב ובשתי' של חובה – כש"כ בתבשיל ש"ב. אבל אין ראי' להיפך, שלמתירים יין הבדלה בת"ב נדחה – ה"ה להתיר בתבשיל ש"ב. ופשוט. וכשחל עשירי בע"ש, מקום להקל יותר, שי"א שלכבוד שבת מותר גם בבשר ויין, ראה שו"ת מור ואהלות פוסק באהל ברכות והודאות סל"ט (לז, ג) בשם הרה"צ הרלוי"צ מבארדיטשוב, הובא באר"ח ספינקא סתקנ"ח סק"א. אבל שאר הפוסקים לא כ"כ].

ואף שלא מצינו מי שחולק על המשנ"ב – כבר נת' שכל דבריו מבוססים על המאמ"ר, ומכיון שד' המאמ"ר הם ע"פ פס"ד השו"ע – נפל היסוד ונפל הבנין (בשגם שגם המחבר גופא כ"כ רק בשם יש מי שאומר. אלא שבזה י"ל שהוא לפי שלא מצאה במק"א – ראה שמן המאור שם. וכן בשמן המאור דלקמן. וראה גם הגהות הרש"ש למג"א סתקנ"א סקכ"ט. וכ"כ בכה"ח שם ס"ק קמא. השוותר אמת אדאדי קונט' מקום שנהגו דיני ת"צ ס"ד).

ובדוחק י"ל, שכיון שמוצאי ת"ב קיל טפי (ראה מג"א סתקנ"ח סק"א ובפמ"ג בא"א שם) לא החמירו עד כדי כך. ואכתי צ"ב, דליתסר מדיני נדרים עכ"פ, וכנ"ל. ובפרט, בליל מוצאי התענית גופא דאיכא גם משום אבלות ועיניני של יום, לענין בשר ויין עכ"פ (ראה לענין ת"ב נדחה, ברמ"א סתקנ"ח ס"א ובמג"א סק"ג. ושם שהוא כמוצאי תענית של תשובה. ובמחז"ו סרס"ו וסידור רש"י סת"ח: משום אנינות הלב ותוקפו של צום. וה"ז ע"ד דעת הפוסקים שאסרו בעשירי רק בבשר ויין והתירו כיבוס ותספורת, ונימוקם שאף שהאבלות נגמרה בליל עשירי, בשר ויין לאו משום אבלות נגעו בה, שהרי אבל גופא מותר בבשר ויין, וטעם האיסור בבשר ויין, שבו בוטל התמיד ונסוך היין, וגם שאין שמחה אלא בבשר ויין, וכדי להרבות אבל שאם יאכל או ישתה ישכח רישו ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער, וכ"ז שייך גם בעשירי, ולחלק מהטעמים – גם בתבשיל ש"ב. וראה שע"ת סקי"ח).

ומצינו בשו"ת מהרש"ל סצ"ב: מאחר שקיבלו עליהם כל ישראל נעשה חובה וכו' בעשירי שהוא בעל מיצרא דט"ב ובו נשרף עיקר הבית **כש"כ, דלא גרע** מהני ימי דהן מר"ח שנהגו בו איסור אע"פ שאינם בשבוע שחל ט"ב וכו' א"כ **כש"כ בעשירי**. (והרי נהגו כמהרש"ל לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכא הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדידן דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קיי"ל להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממט"י עייאש סתקנ"א סקכ"ד שבסעודה המפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

ומריש הו"א, דתליא בפלוגתא אם תבשיל ש"ב אסור לגבי אונן (ראה ברכ"י יו"ד תשמ"א סק"ב. הגהות רע"א שם. יד שאול שם. פת"ש שם סק"ג. והביא שם שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סרי"ב. תשובה מאהבה ח"ג בהערות ליו"ד תשמ"א (ע, ד). שמן המאור או"ח סע"א למג"א סק"ד. הגרא"ז מרגליות הל' אונן ס"ד. מהר"י אסאד ח"א יו"ד תשנ"ו. וראה שד"ח אס"ד מערכת אנינות סכ"ב. ובלקט יושר יו"ד ע' 85: ואונן אינו אוכל אפי' רוטב מן הבשר או עשב שנתבשל עם הבשר), וההי"נ כאן באבלות של מוצאי תענית. אבל אינו, דשאני באונן שאינו בכלל מנהג איסור, ונאסר בבשר רק כדי שלא ימשך באכילתו וימנע מלהתעסק בצרכי המת (ראה נוב"י שם), אבל כאן ה"ז כשאר דברים המותרים ונהגו בהם איסור, ודומה ממש לאיסור מר"ח עד התענית, וכנ"ל, אין בבשר ויין דין אבלות, שהרי אבל מותר בזה.

ולאידך, במוצאי תענית של תשובה לא מצינו להחמיר בתבשיל של בשר, רק בבשר ויין גופא. ועד"ז לא אישתמיט בשום דוכתא שהמחמירים בבשר ויין מי"ז תמוז יחמירו גם בתבשיל ש"ב (אף שפשטות המג"א סתקנ"א סקכ"ט דאכולהו קאי, שבמש"כ בשו"ע שם ס"י להקל בתבשיל ש"ב "בימים הנזכרים" (דקאי אמש"כ בס"ט שם, למר כדאית לי' ולמר כדאית לי), כתב דלמעשה נהיגי להחמיר בכולהו. אלא שתלוי בג' הטעמים שבמג"א שם, שאם משום מנהג המקום, הרי לא נתפשט המנהג להחמיר מי"ז תמוז בכלל). ואיכא למימר נמי, דשאני תענית של תשובה שהוא בדרך עינוי ולצעורי נפשי' קמכוון והא אצטער (כבאר"ח הל' ת"ב ס"ד בכלבו הל' ת"ב סס"ב, ונעתק במג"א שם), ונימא דשאני מנהג כשר במוצאי ת"ב, שהוא עד"ז, ול"ד למר"ח עד התענית שהוא בגדר מיעוט שמחה. אלא שכל עיקר חילוק זה לא נתפרש בפוסקים, ומסתבר דכי אהדדי נינהו, ועכ"פ לענין דין נדרים. ועד"ז, יש מקום בראש לחלק, בין מנהג מר"ח, שהוא מנהג הרבים, למנהג כשר במוצאי ת"ב, שאינו נחלת הכלל. אלא שלמעשה נתפשט המנהג גם בזה (ראה בט"ז סתקנ"ח סק"א: כבר נתפשט בכל המדינות האלו והיינו לערך ארבעים שנה). ול' הב"ח שגזרו על הציבור לנהוג כן. (אבל בשכנה"ג בהגה"ט סק"ב כתב שלא ראיתי שגזרו כן על הצבור, ומנהג פשוט בכל העולם מלבד קצת יחידי סגולה שאוכלים בשר ושותים יין בליל עשירי. ובפשטות תלוי במנהג המדינות – ראה גם במח"ב סק"ד). ומסתבר דלא מהני התרה למנהג כשר דעשירי, אחרי שכבר קיבלום עליהם.

ועוד זאת, שבמקו"ח בקיצור הלכות רסי' תקנח הביא מתורת חיים שאין לאכול בליל עשירי רק פת פירורים. וכבר כתב בטור סתקנ"ח שאוכלים רק להשיב הנפש שיהא קרוב לעיניני. ומקורו מראבי"ה סתתפ"ו (ובב"ח שם דהיינו שגם בשאר מאכלים יאכל רק להשיב הנפש. אבל בט"ז סק"א שא"צ למעט באכילת שאר דברים. וכ"מ בראבי"ה שם). ואף שלא נהגו כן, מסתיין להחמיר בדאפשר בתבשיל ש"ב.

קיצור דיני שכחה וטעות

לתענית שבעה עשר בתמוז תשפ"ה

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה שחרית ומנחה **בשבעה עשר בתמוז**		
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותם "העונה לעמו ישראל[א] בעת צרה ושומע תפלה"[1].
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפלה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר **שסיים**[ב] "יהיו לרצון" השני[2]	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפלה" ויצא[3]
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו"[ד]
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתים, הראשונה לשם מעריב והשני' לתשלומין[3]
קריאת התורה מנחה **בשבעה עשר בתמוז**		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון

1. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.
2. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
3. ואינו אומר "עננו" בשניהם[ד].

קיצור דיני שכחה וטעות

ר"ח מנחם-אב ותשעה באב תשפ"ה

טעות	נזכר/ה	הדין
ראש חודש מנחם־אב		
תפלת העמידה ערבית, שחרית, ומנחה **בראש חודש**		
שכח[1] ולא אמר יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"יעלה ויבוא" וממשיך "ותחזינה"[א]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים **ערבית:** אינו חוזר[2]
	קודם **שסיים**[2] [ג] "יהיו לרצון" השני[3]	חוזר[4] לרצה[5] **ערבית**: אינו חוזר[2]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפילה[8] **ערבית**: אינו חוזר[2] [יא]
	בשחרית: לאחר שהתפלל מוסף	אינו חוזר
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"ותחזינה"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "המחזיר שכינתו לציון"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו"	חוזר ל"רצה"[5]

1. וכן הדין אם מסופק[א].
2. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר לרצה[ג].
3. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר לרצה[7].
4. טעה ואמר יעו"י וסיים ותחזינה עינינו וכו' יצא[ח].
5. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"רצה"'.
6. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
7. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון . . שיבנה וכו'[ז]. וחוזר ואומר ה' שפתי תפתח כשחוזר לראש התפלה[ח].
8. ולפני שמתפלל שנית מותר להפסיק[ט].

אם נזכר כשהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין (ואפילו במוצאי ר"ח' – ואומר אתה חוננתנו בראשונה ואינו אומר בשניה[יא]). ואין תשלומין אלא בזמן תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. לפרטי דינים - ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה מוסף **בשבת ראש חודש**		
אמר "תקנת שבת"[9]	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"אתה יצרת"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חותם "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים", ואומר קודם רצה "ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף ראש החודש הזה"
	באמצע רצה	אומר "והשב העבודה לדביר ביתך ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף ראש החודש הזה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת המחזיר שכינתו לציון	אומר קודם מודים "ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף ראש החודש הזה"
	קודם **שסיים**[10] ג "יהיו לרצון" השני[11]	חוזר ל"אתה יצרת"[12]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפלה[ב]
התפלל מוסף לשלש רגלים	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"אתה יצרת"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"אתה יצרת"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[10] ג "יהיו לרצון" השני[11]	חוזר ל"אתה יצרת"[12]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפלה
חתם "מקדש השבת"	תוך כדי דיבור	ממשיך "וישראל וראשי חדשים"
	לאחר כדי דיבור, או לאחר שהתחיל רצה	אינו חוזר[13] ג,ו
חתם "מקדש ישראל וראשי חדשים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים"
	לאחר כדי דיבור, או לאחר שהתחיל רצה	אינו חוזר[13] ג,ז
חתם "מקדש השבת וישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים"
	לאחר כדי דיבור, או לאחר שהתחיל רצה	אינו חוזר[13] ד,ז

9. או אם מסופק אם אמר "אתה יצרת".

10. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה יצרת"[ג].

11. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"אתה יצרת"[ד].

12. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"אתה יצרת".

13. וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

טעות	נזכר/ה	הדין
ברכת המזון בראש חודש		
שכח ולא אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לרצה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	**קודם שקיעה**: חותם הברכה ומברך "שנתן שבתות"[14][טו] **לאחר שקיעה:** חותם הברכה ואינו מברך "שנתן שבתות"[15][16]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	חוזר ומברך ברכת המזון[17] **בסעודה שלישית:** אינו חוזר[16]
אמר יעלה ויבוא לפני רצה	קודם שאמר "ביום ראש החודש הזה"[18]	פוסק ואומר רצה ואחר כך יעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[19] **לאחר שקיעה:** חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"[16]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[16]
הזכיר חג ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[19] **לאחר שקיעה:** חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"[16]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[16]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[17]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[20]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[יח]

14. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה השם מקדש השבת**".

ואם שכח גם יעלה ויבוא, מברך: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וראשי חדשים לזכרון ברוך אתה השם מקדש השבת וישראל וראשי חדשים**".

15. חוץ מאם שכח גם יעלה ויבוא שכולל שתיהם בברכה אחת ומברך מברך "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון**". ואינו חותם[טו].

16. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

17. וצריך לומר "יעלה ויבוא" שוב[יז].

18. ואפשר שגם בנזכר אחרי שאמר "ביום ראש החודש הזה", וגם אם סיים יעלה ויבוא, יש להדר ולומר רצה ואח"כ יעלה ויבוא עוד פעם.

19. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון**". ואינו חותם.

20. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

טעות	נזכר/ה	הדין
מעין שלש בראש חודש		
שכח ולא אמר "ורצה" או "וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"ורצה" או ל"וזכרנו לטובה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא[21] ואינו חוזר[ב]
תשעה באב		
תפלת העמידה ערבית ושחרית		
טעה ואמר נחם	-	אינו חוזר[22]
תפלת העמידה שחרית ומנחה		
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותם "העונה לעמו ישראל[כא] בעת צרה ושומע תפלה"[23]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפלה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר **שסיים**[ג] "יהיו לרצון" השני[6]	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפלה" ויצא[כב]
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו"[כג]
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל שחרית	-	מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם מנחה והשני' לתשלומין[24]

21. אפילו ב"על המחי'" על פת הבאה בכיסנין וכדומה[ט]. אבל מי שאין לו פת ויוצא סעודת שבת במיני מזונות, ושכח להזכיר שבת חוזר ומברך "על המחי'".

22. וכן בשאר ימות השנה.

23. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.

24. ואומר "עננו"[כד] ו"נחם"[כה] בשניהם.

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה מנחה		
התחיל נחם במקום "ולירושלים עירך"	קודם שאמר "השם" בחתימת "מנחם ציון ובונה ירושלים"	חוזר לתחילת "ולירושלים עירך"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "מנחם ציון ובונה ירושלים"	יצא ברכת "ולירושלים" ואינו חוזר[כ][1]
שכח ולא אמר "נחם"	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ירושלים"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ותחזינה"[25]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ועל כולם"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "הטוב שמך ולך נאה להודות"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "יהיו לרצון" השני
	לאחר **שסיים**[ג] "יהיו לרצון" השני[6]	אינו חוזר
חתם "בונה ירושלים"	תוך כדי דיבור	חותם "מנחם ציון ובונה ירושלים"
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתים, הראשונה לשם מעריב והשני' לתשלומין[26]
תפלת העמידה תפילת ערבית		
לא אמר קדיש תתקבל לאחר תפילת י"ח	קודם קריאת איכה	אומר פרק תהלים ואח"כ קדיש תתקבל
	לאחר קריאת איכה	אינו אומר קדיש תתקבל
קריאת התורה שחרית		
לא אמר קדיש אחר קריאת התורה	-	אומר קדיש לאחר ההפטורה וברכותי'
מנחה		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון
הבדלה		
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא[27]	טועמו מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	מבדיל עד יום שלישי

25. ואם אמרו קודם "את צמח" ובברכה בפני עצמה, לא הוי הפסק ולא ברכה לבטלה.
26. ואינו אומר "עננו" ו"נחם" בשניהם[כ].
27. או כל ברכה על אוכל.

מקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות

לתענית שבעה עשר בתמוז תשפ"ה*

א. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת הטושו"ע רסי' תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

ב. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשב"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם. וכ"כ בשו"ע אדה"ז סקי"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" – אין לומר שההיסה"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' – ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צי"א חי"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א – צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח ועה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפשך לחלק – עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת), וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א ששס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן – ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפילתו. ואף להחולקים – יש לחלק טובא.

ג. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין ודומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הביננו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

ד. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג ועורוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה – ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א – שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגרח"ק – אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעי"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנ"ה לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל – אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאו' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי

*) ראה להלן המקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות – לראש־חודש מנחם־אב ותשעה־באב תשפ"ה

מגינים סי' קיט סק"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ – יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן – שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), **וע"ד** דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רסי' רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המחי' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מחי' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא – שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מחי' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא שינה המטבע, והיינו שגרסו כך בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים – ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראבי"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת – ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה רי"ו ני"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי שישימשו וכו' – ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

ה. שו"ת מגידות סצ"ה.

מקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות

לראש־חודש מנחם־אב ותשעה־באב תשפ"ה

א. כך נקטו רוה"פ. וכ"ה הכרעה למעשה במג"א סי' תכב סק"ד. ועוד. וכן המנהג פשוט. ודלא כמי שכתב שלדעת אדה"ז בסי' רסח ס"ט שגם בספק אם אמר יעלה ויבוא יש להסתפק אם צריך לחזור (ויתפלל בתורת נדבה ובשוי"ט אינו חוזר). ואינו דומה, דהנה, בשו"ע אדה"ז שם הביא מש"כ בכלבו סי' יא שאם הוא מסופק אם הזכיר של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. אבל אדה"ז מחלק שם גופא בין אם התפלל י"ח ברכות ומסופק אם הזכיר שבת שאין ספק שצריך לחזור ולהתפלל שמן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם, למי שמסופק אם התפלל י"ח ברכות של חול או ז' ברכות של שבת שיש יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. ולכן אין להביא ראי' משם לנדו"ד במסופק אם אמר יעו"י, שהרי ההרגל הוא שאין אומרים יעו"י בתפלת י"ח וחזקה מה שהוא למוד מזכיר. ואף שיש לפקפק בסברא זו, כמ"ש המג"א בתחילת דבריו שם בשם הד"מ דלא אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל אלא בדבר שנתרגל בו הרבה משא"כ ביעו"י דלעולם לא מצינו ל' יום שאינו מזכיר יעו"י לא מקרי הרגל, מ"מ למעשה המסקנא במג"א שם ושאר הפוסקים שחוזר, לפי שעינינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעו"י. וכן האריך בשו"ת צ"צ או"ח סי' ג סק"ז, ולא רק מטעם שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אלא גם שמצד הספק גופא חוזר ומתפלל, עיי"ש בארוכה.

וראי' לזה, שהרי במג"א סתכ"ב שם העלה שחוזר, כנ"ל, ועכ"ז איהו גופי' הביא בסי' רסח סק"ה הביא הספק שבכלבו. ועיי"ש שציין גם למש"כ בסתכ"ב. ואף שיש מקום לפרש בדברי המג"א במה שמציין לדבריו בסתכ"ב שכוונתו לומר שלמעשה גם בשבת חוזר, אבל בדעת אדה"ז ודאי אאפ"ל כן, שהרי העלה הדבר בספק בסרס"ח. ועכצ"ל בדעת אדה"ז שיש לחלק בין ר"ח שספק המג"א לדינא שחוזר לדין שבת שנשאר בספק. וגם בכלבו גופא מוכרח שיש חילוק בין שויו"ט לר"ח, שכתב שם בנוגע לשויו"ט שאין מקום לספק לפי שהוא ברכה בפנ"ע. וראה בב"ח סתכ"ב מה שפירש בדבריו. (ואכ"מ)

וצל"ע במש"כ בנתיב החיים סל"ג סקט"ו לדה"ח שם ספ"ב, שיתפלל בתורת נדבה, ולא הביא מקור לדבריו, אף שסתימת רוה"פ שחוזר ומתפלל בתורת חובה. [וגם לדעת נתיב החיים פשוט שצריך להתנות שאם לא הזכרתי יעו"י תהא לחובתי ואם הזכרתי תהא לנדבה]. ונפק"מ מזה, בשויו"ט שאין מתפללים נדבה, שבודאי צריך לחזור.

ולמעשה, כ"ה גם בלוח כולל חב"ד בדיני חוה"מ סוכות. קצות השלחן סמ"ז ס"ה (לענין ברכת המזון ביו"ט שחוזר). וכ"ה בפשיטות בסידור תהילת ה' במקומו, והוא מהדה"ח. ולא הובא שם כלל מש"כ בנתיב החיים להעיר על הדה"ח.

ב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשכד.

ג. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם. וכ"כ בשו"ע אדה"ז סקי"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" – אין לומר שההיסח"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא בירירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' – ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צי"א חי"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א – צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח ועה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפשך לחלק – עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת), וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א סשס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן – ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפילתו. ואף להחולקים – יש לחלק טובא.

ד. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שיצטרך לחזור לראש, דלא שנא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת עי"ז. וכן נקטו כמה אחרונים – ראה א"א מבוטשאטש סתכ"ב ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממינסק (אלא שחלק). וכ"כ ביריעות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח סכ"ב. אג"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו שבשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט – קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שגוף אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח סי' קכב סקי"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכיון שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) – לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלקי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו

כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מגינים סקי"ז בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) – פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכיון שטעה הו"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדזו בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה הו"ל כהסיח דעתו (וראה תהל"ד סי' קכב סוסק"ד)– לא מצינו כן בשום מקום, וכן לא אישתמיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קיילי"ן דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סקכ"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתוד, "התם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לתזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" – הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י סי"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרינן שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאסור להפסיק. ומה"ט נראה שמותר אפי' לענות קדושה לכתחילה אחרי שנזכר שטעה. ושו"ר מה שהאריך בזה בקובץ שערי ציון (כולל אמרי יושר) חו' ו (ירושלים, תשפ"ד) ע' קע ואילך שהאריך בכעי"ז. (אלא שנוטה להחמיר בטעות המקלקת, כגון ששאל מטר בימות החמה שאין לו להפסיק לענות קדושה. והנלפענ"ד כתבנו. וראה שם מה שהשיג עליו שם ע' קפט. ואין דבריו מוכרחים).

ה. שאין התחלת הברכה בנוסח רצה מעכבת. וגם אם התחיל מ"ותחזינה", שם ברכה עלה. וכ"מ בשו"ע אדה"ז סי' קיד סוס"ח. וכש"כ בנדו"ז שהתחיל מיעו"י, שגם אם נאמר שהזכרת הקרבנות מעכבת בברכת רצה (ראה הליכות שלמה ר"ח פ"א ס"ב. תפלה פט"ו ס"ה. וראה שו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה בהערות והנהגות סנ"ג – ע' תלו – ע"פ תשובה"ג ס"ג) – הרי ביעו"י מזכיר גם שירצה וישמע זכרון ירושלים. וראה פירש"י שבת כד, א ד"ה ואומר. אבודרהם סדר תפלות הפסח. ובכלל, עיקר תוכן הברכה קבלת התפלות שג"ז נכלל ביעו"י.

ויש שנהגו שהתחילו מואשי ישראל – ראה טור או"ח קכ. וראה הנסמן בסידור רע"ג מהדורת שץ נספח לתפלת חול ע' 674. ובמשנ"ב שם סק"א שגם בדילג רצה אי"ז שינוי מטבע. וכ"כ בתורת חיים סופר שם סק"א, הביאו בכה"ח סק"ג. וכ"ה בבני ציון סק"א. וגם לפמ"ג במ"ז שם סק"א – הרי בנדו"ז כבר אמר רצה בפעם הראשונה. ומסתבר בכוונת הפמ"ג שהוא ע"ד הקורא שלא כפי המסורה (ראה שו"ע או"ח סי' קמג ס"ח) ולא שמעכב מצ"ע, וכדמוכח ממש"כ כן דוקא בעשה במזיד. אלא שהתחילת דבריו משמע שגם בשוגג צריך לחזור לראש הברכה עכ"פ. אבל ראה תו"ח ועוד שם. וראה ספר הביננו (נתי) אות ז (ע' כו ואילך). וכ"כ בעובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג ע' ש בשם הגר"ח שיעו"י במקום רצה. וראה עמק ברכה תפלה ס"ד. שו"ת שאלת רב ח"א ע' שדמ. מבית לוי ח"ו ע' כה. קובץ בית אהרן וישראל גל' קעג סיון תשע"ד. קול התורה תשרי תשע"ג ע' קפו. משברי ים תפלה סוסי' ג. גנת אגוז אלטמאן ע' צד. מגדל צופים ח"ח סל"ז. וחזי לאצטרופי הדעות דמהני הזכרת יעו"י בהודאה. ולצל"ח ברכות כט, ב, גם בשכח בעבודה ונזכר קודם חתימה חוזר לותחזינה.

וראה מרדכי ואגודה ברכות ספ"ד בשם ראבי"ה שבלא התחיל ברכה שלאחרי' ס"ל לומר יעו"י ותחזינה ויסיים וא"צ לחזור לרצה. ומשמע שבלא"ה מוכרח לחזור לרצה. ויל"ד דהתם מיירי לכתחילה. אבל אין ראי' שמעכב. (ובכלל, ראה בראבי"ה השלם ספ"ה בהערת המהדיר שהוכיח שנשמטו מפני הדילוג כמה שורות בדברי ראבי"ה). ומה שמצינו בכ"מ דלא מהני הזכרת טל ומטר אחרי שהתחיל רצה, התם שאני שכיון שהתחיל ברכה שלאחרי' אף שאינו מעכב נעקר כבר משומע תפלה. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ב סי"ד בנידון דידי'.

ו. ראה שו"ת באתרא דרב סי' כה'תתקסח וש"נ.

ז. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

ח. בריטב"א תענית ג, ב בטעה בא' מג"ר שאינו חוזר ואומר ה' שפתי תפתח. ודבריו הובאו לדינא בכמה פוסקים, הן לגבי הזכרת ושאלת גשמים – ראה קשר גודל לחיד"א סי"ד ס"ז, שלמי ציבור הל' תפלה סדר תפלת י"ח ברכה שני' ס"ד בהגה, שע"ת סי' קיד סק"ו, ובערך השלחן סק"ב, ובמגן גבורים באלף המגן סק"ו, ובמשנ"ב סקכ"א ובכה"ח סקכ"ט, וכן שם סי' קיז סקט"ו, והן לגבי יעו"י – ראה שלמי חגיגה דיני יעו"י בר"ח ס"ג, הובא בכה"ח פלאגי סל"ג סק"ג, ובשע"ת סתכ"ב סק"ד, ובכה"ח שם סקט"ו, ובבא"ח ויקרא ש"ב סי"ב. וראה קצוה"ש סכ"א בבדה"ש סק"ו. וכ"כ מעצמו במקו"ח להחו"י סי' קכב ס"א.

והנה בערוה"ש סי' קיד ס"ח כתב לחלוק ע"ז מסברת עצמו שהרי נתבטלה כבר תפלתו הראשונה. ולפלא שכתב לחלוק על דברי הראשונים כמלאכים מד"ע. אמנם, כבר העירו שזכה לכוון למש"כ בסי' הרס"ג ע' כב וע' כג שכ"כ. וכ"ה בחי' ר"י מלוניל (בפי' על הרי"ף) ברכות כט, ב. נמוק"י שם.

ופשוט שגם לריטב"א בעקר כבר רגליו ודאי חוזר ואומר ה' שפתי תפתח. והרי מפורש שבסיים תפלתו צריך להמתין קצת (ראה פירש"י ותוס' ברכות ל, ב. והובא בכמה ראשונים שם. שלחן שלמה הובא במשנ"ב סי' קה. קצוה"ש שם. ושם גם לומר ה' שפתי תפתח). וכ"כ לחלק בנמוקי הגרי"ב או"ח סרצ"ד ס"ד (בילקוט מפרשים הוצאת מכון ירושלים). קצוה"ש שם בפנים ס"ג ובבדה"ש שם. אפיקי מגינים סס"ו סקי"ב. שו"ת אג"מ ח"ה סכ"ד סק"ח. ועוד. (וצ"ע מש"כ שם להשיג על העינים למשפט ברכות ד, כ, שהרי חילוק זה מפורש שם גופא). אלא שבכמה מאחרונים הנ"ל מפורש גם בסיים תפלתו שלא לחזור ולומר ה' שפתי. (וראה בקצוה"ש סע"ח בבדה"ש סקי"ט שנשאר בצ"ע).

אמנם, מש"כ בשו"ת אג"מ שם עפ"ז ליישב שאין סתירה בין סידור הרס"ג לדברי הריטב"א – צ"ע, שהרי בסידור רס"ג מפורש דקאי כש"נזכר כשהוא עודנו בתפלה", כאשר העיר המו"ל שם באג"מ. ועיי"ש מה שנדחק ליישב. והשיגו בקובץ ויען שמואל חו' כב ע' רסו. ולהסברא שכת"ש ס"ע

רסו, שכשנכשל בתפלתו איכא טעמא רבה לבקש ה' שפתי – ראה בכעי"ז בשלמי ציבור סדר תפלת י"ח לגבי החוזר לראש מחמת מזיד.

ובכ"מ כתבו לקשר בהשקו"ט אם ה' שפתי תפלת כגאולה או כתפלה אריכתא, ואם הוא חלק מהתפלה ממש או רק מענין התפלה ולא מגוף התפלה והוא בגדר בקשה ונטילת רשות. (וראה משנ"ב סי' קיא בבה"ל ס"ב ד"ה חוזר ואומר. ושם דן אם הוא לעיכובא. ועיי"ש שלמעשה אינו חסרון בעצם התפלה. וכ"כ בשו"ת תורת יקותיאל סנ"ג. שם מהדו"ב סע"ה. ובשו"ת אג"מ שם חולק אמשנ"ב, והוכיח מרס"ג שהוא חלק מהתפלה. והחרה החזיק אחריו בשו"ת באר שרים מהדו"ח לקוטים סמ"א סק"ד. אלא שגם לרס"ג אין הדבר מוכרח. והרי לרס"ג ועוד, אין הש"צ אומר ה' שפתי כלל, ועכ"פ לא בקול (ואפשר שגם אם הוא חלק מהתפלה א"צ להיות בקול, שאינו נוגע להציבור רק לעצמו. וי"ל שהיא תפלה למתפלל בשפתיו, משא"כ בציבור היוצאים מצד שוכ"ע – ראה בית ברוך כלל כט סקי"א). ומדברי הראשונים שאין ש"צ חוזר ואומר – מוכח שאינו מעכב בתפלה. וגם שאר הוכחותיו בבאר שרים אינן מוכרחות. וראה שו"ת שרה"מ ח"ח סי' קלא. מנח"י ח"ח סט"ז. הלכה ברורה יוסף סי' קיא בבירור הלכה סק"א. ויען שמואל שם ע' רס ואילך).

ונראה דעת הרס"ג שבלא הזכיר גשם או אמר סימן קללה אינו כהעדר הזכרה אלא כתפלה חדשה. ואפשר בדעת החולקים שההכנה ובקשת רשות בעינה קיימת.

ולמעשה, בהיות והדבר תלוי בפלוגתא, יש לאומרו שאין בזה הפסד.

ט. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כ'רלח (לענין יעו"י). לא'רנו (לענין ש"צ שטעה במעריב).

י. ראה קצוה"ש סכ"ח סק"ב, ובהערות שבסוה"ס.

יא. ראה בשוע"ר סי' קח סט"ז.

יב. ראה פמ"ג סתכ"ה בא"א סק"ו. שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס. א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתכ"ה ס"ג. הגהות חכמת שלמה סתכ"ה ס"ג. משנ"ב סת"צ בבה"ל ד"ה מתפלל. כה"ח שם סקכ"ו. לוח כולל חב"ד. שו"ת קנה בושם ח"ג או"ח סכ"ה. אג"מ ח"ד סכ"א. ולהעיר שלפי סברא הראשונה בשו"ת תשובה מאהבה שם, מקום לומר שלא יועיל גם אמירת ונעשה לפניך בתמידי וכו'. וי"ל. והנה בשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ז (ראה בקיצור דיני שכחה וטעות בתפילת חגה"ש שי"ל בלוח חגה"ש שעעל"ט. וראה בקובץ באתרא דרב שיו"ל מטעם הבד"צ גליון ג הע' 26) שביו"ט אם הזכיר פסוקי יום אחר אינו יוצא. ועפמש"כ בשו"ת אג"מ הנ"ל - כש"כ וק"ו בנדו"ד שאמר רק של שבת. וראה מש"כ באו"א בשו"ת מנחם משיב סכ"ד (לדודי ע"ה). והנלפענ"ד כתבנו.

יג. לכו"ע, דר"ח שאני מיו"ט שחל בשבת, לפי שבשאר תפלות אינו קובע ברכה לר"ח, אלא שכולל מעין המאורע בעבודה, לפיכך אף שתיקנו לחתום מקדש השבת ישראל והזמנים אינו אלא לכתחילה – כ"כ בפר"ח סתפ"ז. וכ"כ בישועו"י שם סק"א. אמנם לשונו הדפר"ח משמע דלא ברירא לי' ממש"כ "ואפילו תימא". אבל כ"ה בכנה"ג סתכ"ה בהגה"ט סק"ד, והביאו לפס"ד במג"א שם סק"ו. ועוד. ובמג"א שלפנינו באו הדברים בקיצור, ודין גרמא לכמה אחרונים שלא ראו דברי הכנה"ג שכתבו להסתפק בד"ז. (וראה קרני ראם על הרמב"ם הל' תפלה פ"ב הי"א, שי"ל לאחרונה מכת"י, שכ"כ ג"כ. ועיי"ש שהכריע שלא יצא. אבל לא נחית לסברא הנ"ל)

ויש שפקפקו (ראה מאמ"ר סתכ"ה סק"ד. ועוד) עפ"ד הריטב"א שבשטמ"ק ביצה יז, א שכתב דלא יצא. אבל ראה ערך השולחן סתפ"ז סק"ג שנראה מדבריו שהבין בפי' ד' הריטב"א באו"א, שדילג ולא הזכיר בתוך הברכה, או סמוך לחתימה וכו'. וראה נשמ"א כלל כח סק"ג. וכן צידד בשו"ת חקרי לב סנ"ד (אף שלמסקנא נ"ל יותר באו"א). וראה הנסמן בשו"ת מחקרי ארץ ח"א ס"ט סק"ג. וגם בבעה"מ ביצה שם, נראה שחתימה זו ל"ד ליו"ט שחל בשבת, עיי"ש. וגם ברמב"ם מצינו ששינה בלשונו, ראה תפלה פ"ב הי"א שכתב בר"ח וחוה"מ שחל בשבת, ש"משלים בשל שבת" (משא"כ ביו"ט – ראה שם ה"י), אף שכתב להדיא לחתום בר"ח ויו"ט. וכבר העיר בזה בכס"מ, וכן בב"י או"ח סת"צ בל' הטור. והיטב אשר ביאר הדברים בקובץ לקח טוב ברכות ע' רפה, שמטבע ברכה דשבת ר"ח וחוה"מ מצ"ע הוא של שבת, והוכיח כן גם משאר ראשונים.

אבל אם חתם בראש חודש בלבד נחלקו הפוסקים אם צריך לחזור לראש, כיון שכבר הזכיר שניהם באמצע הברכה קודם החתימה. וטוב לחוש שלא לחזור לראש שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה לבטלה. ולכן, אין מחזירין אותו.

יד. דדל מינה שאר החתימה, ובשבת ר"ח יצא כשאמר "מקדש השבת" - ראה לעיל בהערה יג.

טו. ראה קצוה"ש סמ"ז סקי"ד. ונשאר בצ"ע. ולכאו' מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח סי"ג. אבל פשוט שאינו חותם. ובקצוה"ש לא נחית לזה.

טז. ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"ג–יד. ס' המנהגים ע' 60.

יז. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יח. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

יט. נתקשו רבים בכגון דא, דכיון שלכמה ראשונים יוצא יד"ח סעודת שבת ויו"ט במיני תרגימא (וכ"כ מהרי"ל בהגה על שו"ע אדה"ז סי' קפח ס"י, בנוגע למיני לחמים שאין קובעים עליהם סעודה שאדה"ז חזר בו בסוף ימיו ולא הצריך לאכול כשיעור סעודה), וא"כ יצטרך לחזור ולברך גם במעין ג'. ולאידך, עפ"ז מקום לומר שלא יחזור בשכח יעו"י בסעודה שלאחרי', לפי שכבר יצא סעודת יו"ט לפנ"ז, וממילא לא עדיפא מס"ג בשבת שאינו חוזר. ושקו"ט בזה גם בכל שבת, בנוגע לקידושא רבה הנהוג אחרי מוסף שאוכלים מזונות לפני סעודת פת. [ומה שבפוסקים נזכר רק בס"ג שלא לחזור, דמיירי במי שכל אכילתו היא פת. ועוד, שבס"ג שאני, די"א דאי בעי לא אכיל אפילו מלחם שאין קובעים עליהן סעודה, וגם לא מעשה קדירה כ"א פירות וכיו"ב].

אבל בקצוה"ש שם סמ"ז בבדה"ש סק"ח כתב דהיינו רק בנתכוון לצאת בו יד"ח סעודה. וראה גם תורת חיים סופר סקפ"ח סק"ד. ברכת הבית שי"ז, כט. שלחן שלמה (להגרשז"א) סרפ"ט ס"א סק"ד.

איברא, דלכאו' צ"ע בדבר, דהא אנן קייל"ן שמצות אצ"כ בדרבנן (וממילא גם בלא ידע שהיום שבת או יו"ט או שאוכל פת יצא – ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סכ"ט). וגם למ"ד שמצ"כ בדרבנן, ובפרט במצות שמדברי קבלה, וכן למ"ד שעונג שבת עיקרו מה"ת (וכן שמחת יו"ט באכילת פת – ראה שו"ע אדה"ז סי' קפח שם), הרי יש בה הנאת הגוף, ובמצות התלויות באכילה יצא גם ללא כוונה. (וראה בית

הלוי פ' תרומה ד"ה איתא במדרש. ושם כתב לחלק בין עונג שבת שכל שכוונתו לתענוג יצא, לשמחת יו"ט שלא יצא. אמנם לא נחית לדין מצ"כ, ומיירי רק מצד גוף הענין שאין כוונתו לשם מצוה. כן צ"ב במש"כ שביו"ט לא כתיב עונג. ואולי כוונתו רק בלישנא דקרא. אבל ראה שו"ת כת"ס או"ח סל"ט ד"ה וע"פ דברינו, שכתב שבאוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל. (וראה גם שם סוסי' קז. אבל התם מיירי לענין מצות אנשים מלומדה ולא מצד חובת המצוה. וראה גם שם סע"ח). וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס סק"ה ד"ה והנה. ולהעיר מערוה"ש סרצ"א ס"ו). ויש שתירצו, שה"ז כהיפך כוונה, ומעשיו מוכיחים שאינו רוצה לצאת, שאינו לוקח לח"מ וכו' (אף שיש המהדרים גם בזה, כנ"ל). ועצ"ב להסוברים שבמצות שעיקרן התוצאה, גם בכוונה הפכית, יצא יד"ח – ראה גם לקו"ש חי"ט ע' 203.

[ולהעיר מדוגמתו דקייל"ן שיצא יד"ח קידוש בתפלה אף שלא נתכוון לכך, ואדרבה דעתו ורצונו לקדש אח"כ על הכוס. ודלא כמאן דס"ל שאינו יוצא בתפלה לפי שמצ"כ, ובפרט שכל אדם דעתו לקיים המצוה כתקנת חז"ל על הכוס – ראה תוס"ש סרע"א סק"ג, הב"ד במנוה"ט שם בקנה"מ סק"א, ובהגהות רעק"א או"ח סרע"ג לט"ז סק"ב. שו"ת חת"ס או"ח סט"ו. שם סי"ז. סכ"א. הגהותיו לשו"ע או"ח סרע"א למג"א סק"ט. שו"ת שו"מ חמישאה סי"ז. משנ"ב סרע"א סק"ב. ועוד. וצ"ל, דבכוונה לתפלה סגי, שסו"ס מתכוונים להזכיר שבת – ראה מחה"ש סרע"א סק"ב. ישועו"י שם סק"ב. שו"ת ר"י מסלוצק ס"ז. מהר"ם שיק מצוה לא. ועוד. ועוד איכא בגווה שי"א עיקר המצוה לקדש בשניהם בתפלה ועל הכוס – ראה בה"ג ריש הל' קידוש. פנ"י צל"ח וראש יוסף ברכות לג, א. קצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א]. ומצינו כה"ג במג"א סתרצ"ה סק"ט שבאכל סעודה אחת בפורים אינו חוזר בשכח להזכיר ועה"ג, לפי שכבר יצא יד"ח סעודת פורים. וכ"ה בט"ז סתרצ"ג סק"ב. ובאמת, בסעודת פורים חמיר טפי, שלפמ"ג סתרצ"ה במ"ז סק"א בעי כוונה זכר לנס. וגם בזה, ה"ז ע"ד היפוך כוונה, שעיקר הסעודה כדבעי הוא אח"כ אחרי מנחה. ונראה, דשאני פורים שאין כאן כוונה שלא לצאת לפי שרוצה לצאת גם בראשונה, שמצוה להרבות בסעודת פורים. אבל בסעודת שבת רצונו רק לקיים קידוש במקום סעודה, שבזה גם רביעית יין מועיל, ולא לשם מצות סעודת שבת.

עוד ראיתי למיסבר סברא, שלא יצא גדר סעודה ללא בשר, וממילא רק סעודת פת נחשבת כסעודת שבת (ראה פשט ועיון ברכות מט, ב). או כלך לדרך זה, שהכל כסעודה אחת דמיא (שו"ת תשוה"נ להנ"ל ח"ה סע"ט). ודבריהם מחודשים, ואין להם בית אב ומשענת חזקה בפוסקים. [ופשוט לדידי ולדכוותי שגמר הסעודה לענין זה תלוי בברכה אחרונה או בשיעור עיכול כשכבר אינו יכול לברך, דאלת"ה, נימא שיצא ס"ג גם באמצע סעודה שני' כשאוכל מיני תרגימא בסוף הסעודה].

ונ"ל בפשיטות בטעמא דמילתא שבאינו מתכוון לשם סעודה אינו חוזר, כיון דאי בעי לא אכיל כיסנין עתה, שהרי בדעתו לאכול פת אח"כ, והדר דינא כסעודת הרשות. משא"כ באין דעתו לאכול פת עוד, שמוכרח לאכול עתה. ואף שזה גופא תלוי ברצונו, אם יאכל פת אח"כ או לא, דנים רק על ההווה אם מוכרח באכילתו עתה או לא, דאלת"ה הרי גם כל עיקר המצוה תלוי' בדעת האדם, שכשאינו עונג עבורו פטור, וכן מותר להתענות תענית חלום בשבת (וראה שו"ע אדה"ז סתצ"ה בקו"א סק"ה). ועכצ"ל, שכיון שעונג הוא לו, ורצונו ודעתו לאכול פת, אי"ז בגדר "אי בעי לא אכיל". אמנם, בחי' תלמיד הרשב"א פסחים קא, א, כתב שאף שא"צ לאכול סעודה ראשונה בלילה, כיון שעלתה לו לחובתו ונפטר מחמתה חוזר. אבל אין לה"ר מזה, דהתם שאני שאכלה לחובתו.

[ויש שכתבו להסתפק בד"ז מטעם אחר שכיון שנחלקו הדעות בגדר פהב"כ, שמא דינה כפת וחוזר (וכמובן, ד"ז שייך רק בדבר שהוא ספק לחם גמור). אבל אינו, שהרי לפ"ז מצריכים אנו שיחזור מעי"ג, וה"ז תרתי דסתרי לומר שדינו כפת, ושיחזור ויברך מעי"ג ולא ברהמ"ז. ורק בסעודה שלאחרי' בשכח להזכיר שייך לומר שמא יצא יד"ח בסעודה שלפני' מחמת הספק שדינה כפת ולא יחזור לברך. אמנם, באם הוא תוך שיעור עיכול לאכילת פהב"כ, י"ל שבלא"ה צריך לחזור, שהרי אנן קיי"ן שלא יצא חובת ברהמ"ז בברכת מעי"ג (ואכ"מ), וממנ"פ אם אין דינה כפת לא קיים מצות סעודה (למ"ד שצ"ל פת דייקא), וחוזר מחמת סעודה זו, ואם דינה כפת עדיין מוטלת חובת ברהמ"ז עליו.

ועוד להעיר בגוף הענין, שבלא"ה מקום לומר שלא יחזור בשכח מעין המאורע בברכת מעי"ג, שהרי י"א שא"צ להזכיר מעין המאורע במעי"ג. אמנם, לאו כו"ע מודו בהכי. ובנתכוון לשם מצות סעודת שויו"ט נראה שלמסקנת אדה"ז צריך לחזור גם בברכת מעי"ג. וראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט. שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי"ד. קצוה"ש שם].

עוד יל"ע מטעם אחר, שבאינו אוכל בזמן הסעודה, תו אין דינה כס"ג (ראה מח"ב סרצ"א סק"ד. משנ"ב שם סק"ו. אבל ראה פמ"ג סי' קפח בא"א סקט"ו. משנ"ב שם סקכ"ו. ולכאו' סותר ד"ע, ומזכה שטרא לבי תרי). איברא, הכא קיימינן באוכל אחר חצות, וה"ז זמן ס"ג.

והנה, למש"כ בלקו"ש חט"ז ע' 284 הע' 7, במנהג אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבאכילת מזונות אחרי קידושא רבה, אוכלים ס"ג לפני ס"ב (וכנראה לא ס"ל שהוא ע"פ מהרי"ל הנ"ל בשם אדה"ז, חדא דהתם מיירי רק במיני לחמים שאין קב"ס, והמנהג גם לאכול מעשה קדרה וכיו"ב. ועוד, שלפ"ז נמצא שדוקא בס"ג הידד לאכול פת ולא בס"ב, וד"ז רחוק מהסברא. ובפרט, שהמנהג אצלנו בס"ג בטעימת איזה דבר ולא בפת), שוב אינו חוזר בשכח להזכיר כשאוכל פהב"כ שבקידוש לפי שדינה כס"ג. אלא שביו"ט ל"ש לומר כן שאין חובת ס"ג. (ובכלל, מקום לומר שמש"כ מהרי"ל בשם אדה"ז קאי רק לענין עונג שבת ולא לענין שמחת יו"ט. אבל לא מסתבר לחלק בהכי. וסתימת דבריו דקאי על תרוייהו).

ולמעשה מצינו שכן הכרעת הפוסקים, שרק במי שלא הי' לו פת לס"ב ואכל פהב"כ כתבו שלא יחזור בס"ג, וטעמם שהי' בדעתו שלא לאכול פת ונתכוון לצאת בזה. (ראה שו"ת דברי דוד מילדולה ספ"ו, הב"ד בעיקרי הד"ט סי"ג סי"ד, ובבית מנוחה דיני ס"ג ס"ג, ובחסל"א סרצ"א סק"א. והובא לדינא בכה"ח סי' קפח סק"מ. אר"ח ספינקא שם סקי"א. תורת חיים סופר שם. ברכת הבית שם. קצוה"ש שם. ולהעיר, שבדברי דוד לא מיירי בפהב"כ דייקא). אבל בלא"ה נקטינן שכיון שבדעתו לאכול פת אח"כ חוזר בסעודת פת ולא בסעודת פהב"כ. (אבל ראה שיורי טהרה מע' ב סקנ"ב, ובספרו יוקח נא סתרצ"ג סק"ה שלא חילק בין נתכוון לסעודה או לא. וחולק על מח"ב הנ"ל. ואין דבריו מכריעים).

ולכאו' נפק"מ לפ"ז בשבעת ימי המשתה, דקייל"ן שבס"ג

א"צ פנים חדשות (אא"כ לאלו שהכריעו כהדעה שגם בס"ג א"צ פ"ח ואפי' ללא דרשה. ואכ"מ), שאם אכלו בקידושא רבה אחרי התפלה נצריך פנים חדשות בסעודה שלאחמ"כ אח"כ כדין ס"ג (שהרי בטעם שאין מברכים ז"ב בס"ג ללא פ"ח, כיון שאינה עיקר כ"כ – שו"ת מהר"י וויל סי' קטו. ב"י אה"ע סס"ב. אבל לפמש"כ בב"ח שם לפי שבס"ג אין דרך להרבות במנות, וכ"ה בט"ז שם סק"ה, ודאי אינה בגדר ס"ג). ומעולם לא שמענו שיזהרו בזה. ועכצ"ל כנ"ל, כיון שדעתם בעת הקידוש לאכול סעודת פת אח"כ.

כ. מג"א סר"ח, סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

כא. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת הטושו"ע רסי' תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

כב. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין ודומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הביננו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

כג. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה – ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגרישי"א – שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגרח"ק – אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעי"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנ"ה לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל – אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאו' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סקי"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ – יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח ונכנ"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן – שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), **וע"ד** דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רסי' רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המחי' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מחי' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא – שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מחי' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כך בחתימת הברכה.

ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים – ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, וברי"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, וברי"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראבי"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת – ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה רי"ו ני"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' – ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

כד. ראה טהרת השולחן סתקס"ה ס"ג.

כה. שהרי מן הדין אומר בכל התפלות, אלא שנהגו לאומרו רק במנחה מחמת שהוא זמן נחמה. שו"ע סי' תקנ"ז ובנו"כ שם.

כו. פשוט כיון שהזכיר בנין ירושלים בברכה. וראה גם גל' וישמע משה ראה תשפ"ד.

כז. שו"ת מגידות סצ"ה.

ב"ה

KEREN ANASH

Supporting Crown Heights Families in Need

עניי עירך קודמים

The Rebbe: You cannot be perfectly happy,
if you do not know that your neighbor is not happy.

KerenAnash.net

Zelle: KerenAnash@770shul.org

PayPal: MaosChitim@770shul.com